

RĒZEKNES AUGSTSKOLA

Via Latgalica

Humanitāro zinātņu žurnāls
Journal of Humanities

LATGALISTIKYS KONGRESU MATERIALI

PROCEEDINGS OF THE CONGRESS ON LATGALISTICS

II

RĒZEKNIS AUGSTŠKOLA
A. MICKEVIČA UNIVERSITATE POZNAŅĀ
LATVEJIS UNIVERSITATE
SANKTPĪTERBURGYS VAĻSTS UNIVERSITATE

CENTRS I PERIFEREJA: PERSPEKTIVU MAINA

Marijis Andžānis symtgadei

2. storptautyskuo latgalistikys konference

Rēzekne,
2009. goda 15.–17. oktobris

2010

„Centrs i perifereja: perspektivu maiņa“. Marijjs Andžānis symtgadei. 2. storptautyskuo latgalistikys konference (Rēzekne, 2009. goda 15.–17. oktobris) / Redkolegeja: A. Andronovs, L. Leikuma, N. Naua, I. Šuplinska. — Rēzekne: Rēzeknis Augstškola, 2010. — 230 pl. — (Via Latgalica: Latgalistikys kongresu materiali, II)

Žurnala „Via Latgalica“ sereja „Latgalistikys kongresu materiali“ publice rokstus piec storptautyskajuos latgalistikys konferences skaiteitūs referatu.

The series “Proceedings of the Congress on Latgalistics” of the journal “Via Latgalica” publishes articles based on talks given at the International Conferences on Latgalistics.

Redakcejis kolegeja / Editorial board:

Aleksejs Andronovs (Sanktpīterburgys Vaļsts universitate)
/ Aleksey Andronov (St. Petersburg State University)

Lideja Leikuma (Latvejis Universitate / University of Latvia)

Nikole Naua (A. Mickeviča Universitate Poznaņā)

/ Nicole Nau (Adam Mickiewicz University Poznań)

Ilga Šuplinska (Rēzeknis Augstškola / Rēzekne University College)

Kruojumam „Latgalistikys kongresu materiali, II“ finansiāli paleidz
Vaļsts pietejumu programa
„Nacionālā identitāte (valoda, Latvijas vēsture, kultūra un cilvēkdrošība)“

Angļu volūdys konsultanti *Jurs Cybuļs, Heiko F. Martens (Marten)*

Vuoku zeimiejs *Māris Justs*

Gruomotu maketiejs *Aleksejs Andronovs*

ISSN 1691-5569

© Rēzeknis Augstškola, 2010

© Latvejis Universitate, 2010

© A. Mickeviča Universitate Poznaņā, 2010

© Sanktpīterburgys Vaļsts universitate, 2010

© Autoru kolektivs, 2010

Prīškvuordi

2009. goda 15.–17. oktobrī Rēzeknē nūtyka 2. storptautyskuo latgalistikys konference „Centrs i perifereja: perspektivu maiņa“, turpynojūt 2008. goda rudinī Sanktpīterburgā suoktū latgalistikys saītu tradiceju. Konferenceis sovpatēiba ir juos storpnūzaru raksturs. Tyka aktualizāti mozūs i regionālūs volūdu vaicuojumī saisteibā ar regionalisma, decentralizacejis, multikulturalisma, idēntitatis problemom folklorā, literaturā, izgleiteibā, politikā.

Konference beja veļteita latgalīšu dzejneicys Marijis Andžānis symts godu pīminiešonai.

M. Andžāne ir dzymuse Škaunis pogosta Maču solā (nu 2009. g. 1. jūļa — Dagdys nūvods) 1909. goda 8. septembrī. Beiguse Rēzeknis Vaļsts Školuotuoju institutu (niule — Rēzeknis Augstškola), struodovuse par školuotuoju vairuokuos Latgolys vītuos. Vuokuse latgalīšu folkloru i vuicejuse tam sovus školānus, rakstejuse prozu i liriku. Tykuse vaira pazeistama 1933. godā, kod izdūd dzejūļu kruojumu „Reits“, kurymā īvāroj t. s. P. Stroda komisejis ortografejis priņcipus. Autore napasāļauņ vairs tik iz sovys bierneibys volūdys muociešonys, a pylņveidoj rokstu prasmī, bolstūtīs iz Izgleiteibys ministrejys apstyprynuotuos pareizraksteibys¹. Piec Ūtruo pasaulā kara M. Andžāne dzeivoj ASV, myruse 1988. goda 26. decembrī. Jei ir īvāruojamuokuo trymdys latgalīšu dzejis puorstuove, augstai viertejama ari juos mozūtnis atmiņū tāļuojumū gruomota „Izejas punkts“ (1982).

¹ Seikuok par biografejis datim i poetiskuo styla analizi vērtīs: I. Muizniece (Šuplinska). Marijas Andžānes dzejas mantojums rokrakstos. Rēzekne: Rēzeknes Augstškola, 1997; I. Muizniece. Komentāri // M. Andžāne. Dimensiju kvadrātsaknes. Dzejas izlase. Rēzekne: Latgales Kultūras centra izdevniecība, 1999. — 229.–269. lpp.

„Latgolys laksteigolys“ Marijīs Andžānis myužs ir izcylys paraugs aktivai filologiskai darbeibai latgaliskūs tradiceju kūpšonā i saglobuošonā. Byudama latvīšu volūdys i literaturys školuojuoja, jei atteisteja sovu i cytu goru ar ticeibys dedzeibu i folklorys gudreibu. Dzejneica seiksti turējuos pi apzeimiejuma „latvīšu volūda“, škierdama tū nu „baltīšu volūdys“, beja lapna, ka zyna sovu seņču mēli, ka jai ir vareiba jū kūpt: kai dzejneicai — poetiskā leiminī, kai školuojuojai — akademiskā. M. Andžānis personeibā pīviļceiga ir juos vīnkuoršeiba i dvēselis smolkums. Jei ir vīneiguo nu 20. godu symta vyda aktivuokūs Latgolys sīvīšu, kurei izalaseita eņciklopedejai „100 ievērojamākās Latvijas sievietes“ (2008).

Konferenčis dorbs beja organizāts divejuos sekcejuos — literaturys, folklorys, kulturys viesturis i volūdnīceibys, klauseituoju viertiejumam nūdūdūt pietejumus latgalistikā i jai saskareigajuos nūzarēs. Pīsadaleituojuos beja na tik zynuotnīki nu Latvejis, Lītuovys, Krīvejis, Pūlejis, Igaunejis, Italejis, Fraņcejis, Sūmejis, Vuocėjis, a i vītejuo iņteligeņce, studentī, go-reidznīceibys puorstuovi. Nūteikūšū īdareīgi papyldynova Rēzeknis jaunīšu folklorys kūpa „Vīteri“, vokaluo grupa „Sovvaļnīks“, Pakražanču (Lītuva) kulturys centra folklorys grupa ar goreigom i laiceigom dzīsmem.

Konferenčis atkluošona i plenarsēde nūtyka Rēzeknis dūmis telpuos. Atkluošonys runuos Rēzeknis dūmis izpylddirektors Raimonds Olehno, Izgleiteibys i zynuotnis ministrejīs Vaļsts volūdys politikys nūdalis vadeituoja Zaiga Sneibe, Latvejis Regionalūs i mozuok lītuotūs volūdu savīneibys (LatBLUL) prezidents Juoņs Mednis izsaceja atbolstu latgalīšu (rokstu) volūdys atteisteibai i saglobuošonys vajadzeibai.

Jaunus impulsus latgalistikys pietejumim deve plenarsēdis referenti. Filozofejīs profesore Skaidrīte Lasmane (Latvejis Universitate), runuodama par romaņtisma paradigmu Eiropys i Latvejis kulturā, uzsvēre, ka tei ir rakstureiga īzeime ari latgalīšu volūdys i literaturys kūpieju pasauļa skatejumam. Latgalistikys konferenču iniciators Aleksejs Andronovs (Sanktpīterburgys Vaļsts universitate), baļsteidamīs iz Krīvejis Zynuotņū akademejis serejveida izdavuma „Pasauļa volūdys“ baltu volūdom veļteituo siejuma redigiešonys pīredzis, papyldynova vaicuojumū par volūdys i dialekta škeirumu ar kritereju, kas izīt nu relevantys informacejis daudzuma par konkretū idiomu. Runuotuojs aicynova na tik lītuot i pieteit latgalīšu volūdu, a i dareit tai, kab zinis par jaunumim latgalistikā daītu da sevkura interesenta. Volūdnīks nu Vuocėjis Heiko F. Martens (Marten) prezentēja Rēzeknis lingvistiskuos ainovys pietejuma rezultatus, pīzeidams, ka sabīdryskajā telpā vēļ ir daudz kuo dareit latgalīšu volūdys aktualiziešonai. Rūsynūšu referatu par Marijīs Andžānis latvyskuma izpratni puorskaiteja

2. latgalistikys konferenčis reiceibys komitejis vadeituoja Ilga Šuplinska (Rēzeknis Augstškola).

Konferenčē izskanēja prišklasejumi par latgališu volūdu i izlūksnem lingvistiskā i kulturologiskā aspektā, arealuos lingvistikys atseviškim vai cuojumim (N. Naua (Nau), I. Magazeiņš, A. Stafecka, L. Andronova), volūdys normiešonys leiklūčim (L. Leikuma, L. Bernāne, A. Bierzeņš), rokstu olūtu mekliejumim i atrodumim (S. Kalvāne, M. Papiņa), Latgolai svareigim volūdys sociolingvistiskajim aspektim (S. Lazdeņa, S. Pošeiko, S. Trūpa, I. Sperga, taipat uorzemu zynuotnīki E. Giloreļš (H. Guillorel, Fraņceja), G. Iannakaro (Iannàccaro, Italeja), V. Delakvila (Dell'Aquila, Italeja — Sūmeja), S. i T. Iva (Igauneja)). Literaturzynuotnīki akcentēja latgalistikys aktualitatis nu sova skota punkta (E. Dervinīks, O. Senkāne, V. Lukaševičš). Jauni paviersīni atškirēigu zynuotņu puorstuovu referatūs tyka pīduovuoti, ruodīs, jau pazeistamajā i pat tradicionalajā (S. Ūdre, A. Motuzs (Motuzas), V. Malahovskis, I. Ruņce, I. Bukša-Biezā, D. Markus, I. Dukaļska, A. Grasis, S. Laizāne, A. Zabeliene (Zabelienē)), „laimis mekliejumūs“ ar klauseitujim dalejuos folkloriste A. Juško-Štekele i sibirīts A. Ugainovs — Ačynska (Krasnojarskys apgobols, Krīveja) latgališu bīdreibys vadeituojs. Atseviškus metodikys aspektus aktualizēja V. Korkla, V. Krastiņš, I. Degtjarjova, S. Keisele. Vysa izskanēja 43 referati i ziņojumi, daļa nu nūklauseituo niu skaitoma 2. latgalistikys kongresu materialu kruojumā.

Par golvonū konferenčis nūtykumu var uzskateit zynuotniskuos monografejis „Valodas Austrumlatvijā: pētījuma dati un rezultāti“ (Rēzekne: Rēzeknes Augstškola, 2009) prezentaceju. Pietejums ir na tik kvantitativi leluokais Eiropā (savuoktys i apstruoduotys 9076 anketys; datu vuocieju, apstruoduotuoju i pietnīku skaits — 150), a i pyrmuo iz statistikys datu baļsteituo izstruode, kas atkluoj Latgolys īdzeivuotuoju volūdu zynuošonu, lītuojuma sferys, attīksmi pret Latgolā lītuotajom volūdom i jūs fuņkcioņiešonu. Iz ituo Latvejis, Italejis i Igaunejis zynuotnīku kūpeiguo pietejuma pamata jau var prognozēt i vierzeit Latgolys regiona izgleiteibys, volūdys i kulturys politikys atteisteibu.

Atsasaucūt iz sociolingvistiskuo pietejuma datu i zynuotnīku sliedzīņu, taipat bolstūtīs iz Eiropys pīredzis, konferenče pīzyna, ka latgališu volūda atbylst regionaluos volūdys statusam i aicynova atteiceiguos iņstitecejis izstruoduot pasuokumu programu taida statusa apstyprynošonai. Pījimtuo rezoluceja ar 62 konferenčis pīsadaleituoju parokstim tyka nūsyuteita tīslītu ministram M. Segliņam i izgleiteibys i zynuotnis ministrei T. Koķei, adresejūt ari atsaceigajom zamstruktūrom — Tīslītu ministrejis

(TM) Valsts volūdys centra direktora p. i. M. Baltiņam, TM Valsts volūdys centra Latvīšu volūdys ekspertu komisejis Latgalīšu ortografejis apakškomisejis vadeituojai A. Stafeckai i Izgleiteibys i zynuotnis ministrejis (IZM) Valsts volūdys politikys nūdalis vadeituojai Z. Sneibei. Vaicuojuma tuoluokū rysynuošonu konference uzticēja LatBLUL (vērtīs kruojuma daļykumu 200.–227. pl.).

Konferenčis gaitā tyka prezentāti vēļ diveji byutiski izdavumi: pirmuos latgalistikys konferenčis rokstu kruojums („Latgalistikys kongresu materiali, I“, 2009) i Marijis Andžānis symtgadei veļteitais audio i video diskys „Sūpluok“ (Sovvaļnīks). Izdavumi ir paradzāti pietnīkim, školuojujīm, školu jaunuotnei i sevkotram, kurs iņteresejās par latgalistikys vaicuojumim.

Konferenčē sasatyka vysaidu paaudžu i atškireigu humanitarūs i socialūs zynuotņu puorstuovi, ar sovu nūstuoju aplīcynuodami, ka latgalistikys pietejumi ir atteistomi na tik teoretiskā leiminī, a i praksē, i rūsynuodami par valsts volūdys politiku atbiļdeiguos iņstiucejis i volūdys lītuojujus iz latgalīšu volūdys lītuojuuma sferys paplašynuošonys.

2. storptautyskuo latgalistikys konference i nūrisis piec juos viertejamys kai patīss cīna aplīcynuojums kotram, kas dzeivoj Latgolā, cytur Latvejā i runoj, roksta, dūmoj latgaliski. Konferenčis beigu rezoluceja, naatkareigi nu nūtykumu iz prīšku, aplīcynoj latgalīšu volūdys funkceju pasaplašynuošonu i napuorprūtami paruoda juos dašamejuo statusa napītīkameibu².

---

² Kai svareigs sasnīgums, kam materiali gataveiti vēļ da 2. latgalistikys konferenčis, juopīmiņ 2010. goda 18. janvarī sajimtais *individualais kods latgalīšu volūda i* — LTG (storptautyskuo standarta ISO639-3 uzturiešonys atbiļdeiguo iņstiuceja ir „SIL International“ (<http://www.sil.org/>), ASV). Koda pīškieršona dūd jaunys īspiejis myusu dīnu informacejis tehnologejuos i padora varamu latgalīšu volūdys atbolsta izstruodi biroja programaturai (pareizraksteibys puorbau-
de, sinonimu vuordineica i c.), elektroniskajim vuceibu leidzeklim i tml. Ideju realiziejs Juoņs Eisaks — Boņuka bolvys „Goda cylvāks sabīdreibā 2009“ laureats, atbaļstejuši latgalistikys pietnīki Jurs Cybuļs (Tīslītu ministrejis Valsts volūdys centrs), Ilga Šuplinska, Sanita Lazdiņa i Heiko F. Martens (vysi Rēzeknis Augstškola), Jurs Viļums (Dagdys nūvoda dūme) i Imants Slišāns (Latgalīšu volūdys, literaturys i kulturviesturis školuojuju asociaceja). Pymais īsnāgums deļ taida koda beja sagataveits vēļ 2006. godā (J. Cibuļs), tik tūlaik praseiba tyka nūraideita.

Lingvistiskās un kultūrvēsturiskās informācijas daudzums kā kritērijs valodas un dialekta atšķiršanā

Lai arī ir zināms, ka divas valodas (piemēram, krievu un ukraiņu) var atšķirties savā starpā mazāk nekā divi vienas un tās pašas valodas dialekti (piemēram, ķīniešu valodas dialekti), dažādu idiomu tuvību joprojām ierasts mērīt, izmantojot opozīciju „valoda“ vs. „dialekts“. Šis jautājums nodarbina gan plašāku sabiedrību, gan ierēdņus, kas ir saistīti ar valodas politiku valstī. Valodnieki pašu problēmu „valoda vai dialekts“ bieži uzskata par nepiederošu valodniecības jomai¹, tās vietā saredzēdami šai jomā veselu virkni sīkāku jautājumu².

Šos jautājumus jeb faktoros, kas ietekmē idioma statusu (bet neno-saka to viennozīmīgi), parasti apvieno divās grupās: tīri lingvistiskie un sociolingvistiskie.

Pie tīri valodnieciskiem faktoriem pieder objektīva idiomu tuvība un to savstarpēja saprotamība. Idiomu tuvība būtu analizējama dažādos sistēmas līmeņos, tam ir (vai tiek) izstrādātas īpašas metodes, no tām visplašāk pazīstama ir leksikostatistika (attiecībā uz latgaliešu literāro valodu sk. Andronovs 2009 un tur minēto literatūru), bet ir mēģinājumi līdzīgi analizēt arī morfoloģiju un fonētiku (Поляков, Соловьёв 2006; Тамбовцев 2003; Берзинь(ш) 2004; 2006). Savstarpējo saprotamību bieži vien ir grūti objektīvi novērtēt (sk. tomēr Яхонтов 1980).

Sociolingvistisko faktoru starpā parasti min idioma funkcionālo pilnvērtību (vai tam ir literārais standarts, rakstu tradīcija, kādās

---

¹ Sal.: „Dialekts kā lingvistiskās izpētes objekts ir jāieceļ tajā pašā rangā, kāds ir literārajai valodai un mazajām bezrakstu valodām“ (Калнынь 1976: 41); „Valodniekam .. nav principiālas atšķirības starp „lielām“ un „mazām“ valodām; katra zemeslodes iedzīvotāju valoda ir visrūpīgākās izpētes vērtā, turklāt ne tikai tāpēc, ka katrs jauns lingvistisks konkrētā materiāla pētījums var bagātināt valodniecības zinātņi un līdz ar to veicināt tās attīstību, bet arī tāpēc, ka katrai tautai tās valoda nav vienkārši saziņas līdzeklis, bet gan nacionāli vēsturisku un kultūras vērtību iemiesojums“ (Ярцева 1982: 3).

² „Valodniecībai (īpaši sociolingvistikai) nepieciešama sava skala valodu līdzības mērīšanai, kas nav saistīta ar pretstatījumu „valoda — dialekts““ (Яхонтов 1980: 150).

sfērās tas tiek lietots³, vai tam noteikts arī oficiālais statuss utt.), runātāju pašidentifikāciju⁴, etnisko piederību, arī politisko faktoru⁵.

Šajā rakstā piedāvāts vēl cits aspekts problēmas „valoda vai dialekts“ vērtēšanai, kas atklājās, kopā ar profesori Lidiju Leikumu strādājot pie enciklopēdiskā latgaliešu valodas apraksta Krievijas ZA Valodniecības institūtā gatavotajam daudzsējumu izdevumam „Pasaules valodas“⁶. Jautājums par konkrētā idioma statusu ir saistīts ar šim idiomam veltītā enciklopēdiskā apraksta apjomu: skaidrs, ka par valodu informācijas (vispirmām kārtām sociolingvistiskas un kultūrvēsturiskas) var sniegt vairāk nekā par dialektu, valodas (to literārie paveidi) parasti ir arī sīkāk aprakstīti, tātad ir pieejams vairāk datu par to lingvistisko sistēmu. Var teikt, ka informācijas apjoms ir atkarīgs no idioma „lieluma“ (objektīvs faktors) un no tā izpētes līmeņa (subjektīvs faktors). Tāpēc izdevumā „Pasaules valodas“ tika izstrādātas četras valodas apraksta shēmas ar dažādu detalizācijas pakāpi (Ярцева 1982; Жури́нская и др. 1986: 38–40) — sk. 9. lpp.

Vismazāk zināmām valodām tiek piemērota valodu saimes, valodu grupas vai dialektu grupas apraksta shēma — kad par konkrētu valodu pagaidām vispār nevar sniegt kaut cik izvērstus datus, tiek aprakstītas kopīgas valodu grupas īpašības, tās nediferencējot un neiedziļinoties konkrēto valodu raksturojumā⁷. (Šo shēmu izmanto arī, sniedzot vispārīgu raksturojumu labi pazīstamai valodu saimei, atspoguļojot tās locekļu sastatāmo pētījumu rezultātus.)

Sīkāku informāciju par aprakstāmo idiomu sniedz dialekta apraksta shēma. To izmanto, raksturojot kādu atsevišķu dialektu rakstā par valodu vai aprakstot tādu runas formu, kura tiek definēta kā dialekts,

³ Uz šo attiecas arī jautājums, vai tiek veikti tulkojumi no viena idioma otrā, kas ir arguments par labu to patstāvīgumam (Мусорин 2001). Dažus tulkojumus no latviešu uz latgaliešu uzrāda V. Seiles bibliogrāfiskais rādītājs (Seiļ 1936: 468, 471, 482), interesantu pretējas darbības piemēru atgādina L. Leikuma (1992: 164–165), sk. arī Magazeinis 2007.

⁴ „...Galvenais kritērijs, pēc kura divas „runāšanas“ („говoreния“) ir jāuztver vai nu kā vienas literārās valodas nacionālie varianti vai tās dialekti, vai kā tuvu radniecīgas valodas, ir attiecīga pašu lietotāju izpratne par šīm „runāšanām““ (Пиотровский 1973: 38).

⁵ Attiecībā uz latgaliešu valodu šo faktoru apliecina Annas Stafeckas intervija Latvijas Radio 4. programmas raidījumā „Latgale“ 2009. g. 19. novembrī: tajā tiek pausts viedoklis, ka par reģionālo latgaliešu valodu nedrīkstētu uzskatīt politisku un ekonomisku apsvērumu dēļ (mms://lr1w.latvijasradio.lv/pppy?20091119D141500144600).

⁶ Sīkāk — projekta mājas lapā: <http://iling-ran.ru/langworld/index.shtml>

⁷ „Liela daļa valodu ir aprakstīta tik aptuveni un vispārīgi, ka ziņas par tām nācās apvienot īpašos rakstos par valodu grupām“ (Жури́нская и др. 1986: 34).

Izdevuma „Pasaules valodas“ tipveida rakstu shēmas (pēc: <http://iling-ran.ru/langworld/comment.shtml>)

Raksts par valodu saimi, valodu grupu, dialektu grupu

1. Nosaukums (tā varianti, vēsture)
2. Lokalizācija (mūsdienu lokalizācija, iespējamā pirmdzimtene) un galvenie pārstāvji (ar īsām ziņām par katru valodu un grupu)
3. Aptuvenš runātāju skaits
4. Ģenealogiskās klasifikācijas principi un varianti
5. Nošķiršanās hronoloģija (lielām valodu saimēm)
6. Fonētikas un gramatikas tipiskākās īpatnības

Raksts par dialektu

1. Nosaukums (tā varianti; vēlams — pašnosaukums, nosaukumi citās valodās, kaumiņu dialektos)
2. Vieta dialektu grupā (attiecībā uz literāro/standarta valodu, lingvistiskā apraksta īpatnības; raksturīgākās izoglosas; gramatiskās īpatnības: fonētika, prosodika, morfoloģija, sintakse; leksika)
3. Izplatība, pēc iespējas — runātāju skaits
4. Funkcionālā slodze (rakstu tradīcija; lietots ģimenē vai arī plašāk)

Raksts par valodu (saīsināts)

- 1.0. Nosaukums
- 2.0. Lokalizācija (izmirušām valodām — pastāvēšanas laiks)
- 3.0. Ģenētiskā piederība
- 4.0. Pieminekļu apskats; grafikas raksturojums
- 5.0.0. Lingvistiskais raksturojums
  - 5.1.0. Fonoloģija (ieskaitot ziņas par uzsvaru, toni utt.)
    - 5.1.1. zilbe
    - 5.1.2. skaņu miju tipi
  - 5.2.0. Morfoloģija
    - 5.2.1. valodas morfoloģiskais tips (aglutinatīvā, flektīvā utt.)
    - 5.2.2. morfoloģisko kategoriju sastāvs un raksturojums; to izteikšanas līdzekļi
    - 5.2.3. galvenie vārddarināšanas paņēmieni
  - 5.3.0. Sintakse
    - 5.3.1. vienkāršā teikuma (vai tā ekvivalenta) struktūra
    - 5.3.2. saliktā teikuma raksturīgākie tipi
    - 5.4.0. Ģenētisks un areāls leksikas raksturojums
- 6.0. Ziņas par dialektiem

Raksts par valodu (pilns)

- 1.1.0. Vispārīgas ziņas
  - 1.1.1. nosaukuma varianti
  - 1.1.2. ģenealogiskā informācija
  - 1.1.3. izplatība; runātāju skaits
- 1.2.0. Lingvoģeogrāfiskās ziņas
  - 1.2.1. vispārīgs dialektu sastāvs
  - 1.3.0. Sociolingvistiskās ziņas
    - 1.3.1. komunikatīvi funkcionāls valodas statuss un rangs
    - 1.3.2. standartizācijas pakāpe
    - 1.3.3. mācību un pedagoģiskais statuss
  - 1.4.0. Rakstības tips
  - 1.5.0. Īsa valodas vēstures periodizācija
  - 1.6.0. Valodas strukturālās īpatnības, ko nosaka valodu kontakti
- 2.0.0. Lingvistiskais raksturojums
- ...
- 2.7.0. Dialektu sistēma

nenorādot valodu, kurai tas piederīgs (šāds stāvoklis iespējams lingvistiski maz pētītos pasaules reģionos). Tātad nosaukums „dialekts“ šajā gadījumā attiecināms arī uz idiomiem, kuru cilme un attiecības ar radu idiomiem nav skaidras.

Vēl vairāk informācijas iekļauts valodas saīsinātā apraksta shēmā. Galvenais iemesls, kāpēc izvēlas saīsināto shēmu, ir idioma nepietiekama izpēte, tātad datu trūkums.

Valodas pilnā apraksta shēma tiecas aptvert visu informāciju (gan lingvistisko, gan sociolingvistisko), kas ir svarīga konkrētas valodas raksturojumam valodu tipoloģijas pētījumos; to izmanto rakstos par zinātnē samērā labi pazīstamām valodām.

Profesora A. Breidaka latgaliešu valodas apraksts, kas iekļauts baltu valodām veltītajā sējumā (Брейдак 2006), veidots pēc valodas saīsinātā apraksta shēmas⁸ (latviešu, lietuviešu un senprūšu valodas aprakstītas pēc pilnās shēmas). Citi iespējamie risinājumi būtu: 1) iekļaut to latviešu valodas aprakstā kā vienu no dialektiem (resp. izmantot dialekta apraksta shēmu) vai 2) aprakstīt pēc valodas pilnā apraksta shēmas.

Vērtējot latgaliešu valodu pēc pieejamās informācijas daudzuma, var droši apgalvot, ka tā vairāk sliecas uz valodas pilnā apraksta shēmas pusi. Ietilpināt vajadzīgo informāciju dialekta apraksta shēmā (nemaz nerunājot par vispārīgu valodu saimes apraksta shēmu⁹) nebūtu iespējams: nāktos atteikties no kaut cik detalizēta rakstības vēstures apraksta, nevarētu iedziļināties gramatiskās struktūras raksturojumā, izlokšņu jautājumi tiktu skarti virspusēji (atsevišķam dialektam valodas pilnajā aprakstā paredzēts veltīt tikai vienu rindkopu, bet patstāvīgs raksts par dialektu var būt arī ap 7 lappusēm). Toties papildināt aprakstu līdz pilnai shēmai dažos aspektos būtu bijis visai reāli. Faktiski publicētais latgaliešu valodas apraksts apjoma ziņā balansē starp saīsinātā un pilnā apraksta shēmu. Nožēlu par to, ka latgaliešu valodai tika izvēlēts saīsināts apraksts, vairākkārt savā recenzijā par sējumu pauž Pjotrs Arkadjevs (Аркадьев 2007: 130, 131, 132, 133), aizrādīdams līdzsvara trūkumu starp bagātīgi komentētiem sociolingvistiskajiem jautājumiem un pārāk īso valodas sistēmas aprakstu (saīsināta shēma neparedz formveidošanas paradigmu iekļaušanu, netiek detalizēts gra-

---

⁸ Citu valodu starpā, kas izdevuma citos sējumos aprakstītas pēc šīs shēmas, ir fēru, Šveices vācu, luksemburdiešu, gaskoniešu, korsikiešu, arī, piemēram, huņņu, pečeņegu u. c.

⁹ Pēc šīs shēmas ir veidots plašs V. Toporova baltu valodu zara apraksts, kurā iekļautas apakšnodalas par mirušajām baltu valodām (galindu, jātvingu, kuršu, zemgaļu un sēļu) (Топоров 2006).

matisko kategoriju apskats u. c. — jāpiekrīt recenzentam, ka tas traucē novērtēt latgaliešu un latviešu literārās valodas atšķirības pakāpi).

Tomēr jāatzīst, ka latgaliešu valodas funkcionēšanas īpatnības un izpētes līmenis reizēm sagādā grūtības, mēģinot sekot pilnajai shēmai. Tā, piemēram, literārās izrunas normas (un pētījumu par to) trūkums spieda A. Breidaku būvēt fonoloģijas aprakstu uz izlokšņu materiāla. Tādējādi shēmas „pielaikošana“ spilgtāk parāda arī aktuālus latgalistikas jautājumus. Pilnajā valodas aprakstā gaidāma arī izvērsta informācija par valodas mācību un pedagoģisko statusu, izpētes centriem, bet par latgaliešu valodu te pagaidām nav daudz ko teikt: tā netiek regulāri mācīta skolās, arī mērķtiecīgas izpētes programmas vai koordinējoša centra nav. Trūkst pat drošas informācijas par runātāju skaitu (izņemot Daugavpils Universitātes Latgales Pētniecības institūta aprēķinus, ka latgaliešu valodu ikdienas saziņā izmantojot ap 150–200 tūkstošiem cilvēku¹⁰).

Līdzīgi secinājumi balstās arī pieredzē, kas iegūta, strādājot pie latgaliešu valodas šķirklja „Lielajai Krievijas enciklopēdijai“ (Андронов, Лейкума 2010)¹¹, kurā rakstiem par dzīvajām valodām izmanto šādu shēmu:

1. Valoda (nosaukums, nosaukuma sinonīmi)
2. Definīcija, norādot runātājus. Ziņas par valodu saimi, grupu utt., kam valoda pieder
3. Izplatības areāls
4. Runātāju skaits; cik daudzi valodu uzskata par dzimto (pēc pēdējās tautas skaitīšanas)
5. Sociālais un likumiskais valodas statuss (valsts, oficiālā, starpnacionālas, ģimenes sazināšanas līdzeklis, baznīcas valoda u. tml.)
6. Dialektu daudzveidība ar ziņām par teritoriju, funkcionēšanas sfēru, izloksnēm utt.
7. Ziņas par valodas tipoloģiskajām īpatnībām (atšķirībā no citām tās pašas valodu saimes, grupas, apakšgrupas valodām)
8. Ziņas par literāro valodu (attīstības vēsture, veidošanās un funkcionēšanas īpatnības u. c.)
9. Ziņas par rakstību un rakstu tradīciju (vai ir, kad radās, grafiskais pamats, grafisko pamatu maiņa, svarīgākie rakstības pieminekļi)
10. Bibliogrāfija
11. Vārdnīcas (skaidrojošās, krievu ↔ aprakstāmās valodas)
12. Alfabēta tabula (valodām ar rakstu formu)

---

¹⁰ <http://dau.lv/ld/latgale.html>

¹¹ Pirms šīs enciklopēdijas tika publicēti trīs „Lielās padomju enciklopēdijas“ izdevumi, no kuriem tikai pirmajā bija šķirklis par latgaliešu valodu (Латгальский язык 1938).

Šī shēma lika aizdomāties arī par darāmo latgaliešu valodas izpētē un pilnvērtīgas funkcionēšanas nodrošināšanā. Te aktualizējas, piemēram, jautājums par latgaliešu valodas areālo (vai tipoloģisko) specifiku dažādos sistēmas līmeņos, par skaidrojošo un tulkojošo vārdnīcu trūkumu¹². Šķirkļis par latgaliešu valodu sanāca visai plašs (ap 6 tūkst. rakstzīmju) — gan tāpēc, ka, aprakstot mazāk pazīstamu vielu, nepieciešami vairāk izvērsti paskaidrojumi, gan tāpēc, ka grūti norādīt citus avotus, kur lasītājs varētu atrast informāciju par latgaliešu valodu krieviski. Apjoma ziņā latgaliešu valodas apraksts līdzinās tādu „lielo“ valodu aprakstiem kā spāņu (5,8 tūkst.) vai itāļu (6,7 tūkst.), tas ir pat trīs reizes garāks par kataloņu valodas aprakstu (2 tūkst.), bet tomēr īsāks nekā šķirkļis par latviešu (11 tūkst.) vai lietuviešu (15 tūkst.) valodu.

Aplūkotie piemēri rāda, kā enciklopēdiskās informācijas daudzums korelē ar idioma vietu kontinuumā no „dialekta“ līdz „valodai“. Tomēr rezultāts būtu ne tikai šīs informācijas apjoma izvērtēšana un idioma vietas noteikšana, bet arī secinājums, kā analizētajam idiomam trūkst, lai kļūtu par neapšaubāmu valodu. Jāuzsver, ka idioma statuss ir atkarīgs arī no informācijas daudzuma par to sabiedrības apziņā: ja par idiomu zināms maz un nedaudziem, cilvēki sliecas to uzskatīt par mazsvarīgu (tātad dialektu vai izloksni), nesaskata tajā uzmanības cienīgu objektu¹³, bet, jo plašāk kāds idioms cilvēkiem ir pazīstams, jo mazāk šaubu sagādā tā valodas tituls.

Par latgaliešu valodu un kultūrvēsturi joprojām visai maz ir zināms gan plašākai sabiedrībai, gan zinātniekiem ārpus Latvijas, gan pašiem Latgales latviešiem. Tas nozīmē, ka jāpievēršas ne tikai pašai valodas attīstībai (resp. aktīvākai lietošanai dažādās dzīves jomās) un valodas izpētei, bet arī jānodrošina plašāka pieeja informācijai par to (kas tiek pētīts, kur tiek publicēts, ko var lasīt par latgaliešu valodu, kā var uzzināt vārdu nozīmes utt.).

Literatūra

Leikuma 1992 — L. Leikuma. J. Akeleviča grōmotai par bišu audzēšonu — 160 // Tāvu zemes kalendars 1992. Rēzekne: Latgolas Kulturas centra izdevnīceiba, 1992. — 164.–167. pl.

---

¹² Esošo vārdnīcu dati tiek apvienoti LU Humanitāro zinātņu fakultātes Baltu valodniecības katedras uzturētajā mājas lapā: <http://www.lu.lv/filol/latgalistica>.

¹³ Pēc principa „par ko nezīnu (netīku dzirdējis skolā, augstskolā, lasījis avīzēs utt.), tas neeksistē“; šāds uzskats reizēm ietekmē arī zinātniekus: „...nereti priekšstats par dialekta sociālo nepilnvērtību tiek pārcelts tā valodnieciskās izpētes plaknē: „ja jau dialekts nav patstāvīga valodas vienība, tad tas neesot jāpētī tā, kā tiek pētīta valoda (piemēram, literārā)“ (Калнынь 1976: 40).

- Magazineis 2007 — I. Magazineis. Kultūrspecifiskās problēmas un iekškultūras komunikācijas aspekti intralingvālajā tulkošanā, tulkojot no latgaliešu rakstu valodas latviešu literārajā valodā // <http://www.lakuga.lv/lg/files/download?id=700> (27.07.2009.)
- Seiļ 1936 — V. Seiļ. Grāmatas Latgales latviešiem: Latgaliešu dialektā izdoto grāmatu chronoloģiskais, sistēmatisks, autoru un izdevēju rādītājs (1585.–1936.). Rīga, 1936.
- Андронов, Лейкума 2010 — А. В. Андронов, Л. Лейкума. Латгальский язык // Большая Российская энциклопедия, т. 17. Москва: БРЭ, 2010 (в печати).
- Аркадьев 2007 — П. М. Аркадьев. [Рец.:] Языки мира. Балтийские языки. М.: Academia, 2006. 221 с. + 4 карты // Вопросы языкознания, 2007, № 5. — с. 129–134.
- Берзинь 2006 — А. У. Берзинь. Измерение фонеморфологического расстояния между латышскими наречиями путём применения расстояния Вагнера-Фишера // Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии: Труды международной конференции «Диалог 2006» (Бекасово, 31 мая — 4 июня 2006 г.) / Под ред. Н. И. Лауфер, А. С. Нариньяни, В. П. Селегея. — Москва: Изд-во РГГУ, 2006. — С. 65–72.
- Берзиньш 2004 — А. У. Берзиньш. Сравнение балтийских языков методом n-грамм // Труды международной конференции «Корпусная лингвистика — 2004», 11–14 октября 2004 г., Санкт-Петербург. Санкт-Петербург: Изд-во С.-Петербургского университета, 2004. — С. 65–71.
- Брейдак 2006 — А. Б. Брейдак. Латгальский язык // Языки мира: Балтийские языки / РАН. Ин-т языкознания. Ред. колл.: В. Н. Топоров, М. В. Завьялова, А. А. Кибрик и др. Москва: Academia, 2006. — С. 193–213.
- Журинская и др. 1986 — М. А. Журинская, А. И. Новиков, Е. И. Ярославцева. Энциклопедическое описание языков. Теоретические и прикладные аспекты. Москва: Наука, 1986.
- Калнынь 1976 — Л. Э. Калнынь. Дialectологический аспект проблемы «Язык и диалект» // Известия АН СССР, 1976, Т. 35. Серия литературы и языка, № 1. — С. 34–45.
- Латгальский язык 1938 — Латгальский язык // Большая советская энциклопедия / Гл. ред. О. Ю. Шмидт. Т. 36. Москва: Советская энциклопедия, 1938. — Стб. 82.
- Мусорин 2001 — А. Ю. Мусорин. Что такое отдельный язык? // Сибирский лингвистический семинар. Новосибирск, 2001, № 1. — С. 12–16. (Skatīta internetā versija: <http://www.philology.ru/linguistics1/musorin-01.htm> (27.07.2009.))
- Пиотровский 1973 — Р. Г. Пиотровский. Лингвистические оценки расхождения близкородственных языков // Вопросы языкознания, 1973, № 5. — С. 36–42.
- Поляков, Соловьев 2006 — В. Н. Поляков, В. Д. Соловьев. Компьютерные модели и методы в типологии и компаративистике. Казань: КГУ, 2006.
- Тамбовцев 2003 — Ю. А. Тамбовцев. Типология функционирования фонем в звуковой цепочке индоевропейских, палеоазиатских, урало-алтайских и других языков мира: компактность подгрупп, групп, семей и других языковых таксонов. Новосибирск: Сибирский Независимый институт, 2003.

- Топоров 2006 — В. Н. Топоров. Балтийские языки // Языки мира: Балтийские языки / РАН. Ин-т языкознания. Ред. колл.: В. Н. Топоров, М. В. Завьялова, А. А. Кибрик и др. Москва: Academia, 2006. — С. 10–50.
- Ярцева 1982 — Языки и диалекты мира: Проспект и словник / Институт языкознания АН СССР; отв. ред. В. Н. Ярцева. Москва: Наука, 1982.
- Яхонтов 1980 — С. Е. Яхонтов. Оценка степени близости родственных языков // Теоретические основы классификации языков мира / Институт языкознания АН СССР; отв. ред. В. Н. Ярцева. Москва: Наука, 1980. — С. 148–157.

The amount of linguistic, cultural and historical information as a criterion for differentiating between a language and a dialect

This article argues for adding a new criterion to the traditional linguistic and sociolinguistic criteria used to determine whether an idiom is a language or a dialect. The proposed criterion is based on the relevant amount of linguistic, cultural and historical information about the idiom. The idea arose while editing prof. A. Breidaks' article on Latgalian in the encyclopaedic multi-volume publication "Languages of the World: Baltic languages" (Institute of Linguistics, Russian Academy of Sciences). There are four standard templates for the articles in this encyclopaedia according to the amount of the available data on specific idiom (one for a general description of a group of languages, one for a dialect, and two for a language — a full one and a shortened one). The shortened template for the description of a language was applied for Latgalian by prof. A. Breidaks, thus placing it between a full-fledged language and a dialect. The amount of relevant information on Lagalian can in no way be squeezed into the template for a dialect. The description, however, could have been completed up to the full template for a language, at least on some points. Thus, "fitting" Latgalian into this or that template reveals some problematic questions in Latgalistics — those preventing Latgalian from being unanimously considered a language, not a dialect. Such questions concern both the functional scope of the language (e.g. the lack of regular teaching and research activities) and the minuteness of linguistic description (e. g. the lack of dictionaries, phonological description and a pronunciation norm).

The degree of awareness about an idiom in a society also impacts on the status of that idiom (the less one knows, the less important it seems). The average Latvian knows too little about Latgalian language, culture and history to consider them worth paying attention to, and the present education system does not compensate this gap. An important task in current Latgalistics is not only developing the language itself and its scientific research, but also spreading information about Latgalian language and culture.

АЛЕКСЕЙ ВИКТОРОВИЧ АНДРОНОВ
baltistica@gmail.com

Кафедра общего языкознания
Филологического факультета
Санкт-Петербургского государственного университета
Университетская наб. 11
Санкт-Петербург, 199034, Россия

Savas un svešas telpas mītiskās paradigmas maiņa latgaliešu pasakās par laimes meklējumiem

Ievads

„Krīze dzen meklēt laimi“, „Latvijas sievietes laimes meklējumos ārzemēs“ — šādi un līdzīgi virsraksti neatstāj „karsto“ ziņu slejas. Statistika liecina, ka 2008. gadā salīdzinājumā ar 2007. gadu mūsu valsts iedzīvotāju emigrācija uz Īriju pieaugusi 6,5 reizes, uz Lielbritāniju — 1,7 reizes, uz Vāciju — 1,4 reizes, uz Ukrainu — 1,2 reizes (Ušackis 2009). Sociologi, politologi un citu zinātņu nozaru pārstāvji analizē aizbraukšanas iemeslus, meklē skaidrojumus un risinājumus, prognozē šādas izceļošanas iespējamo ietekmi uz tālāku Latvijas attīstību. Ja migrāciju aplūko kā kultūras fenomenu, nākas secināt, ka tas nav nekas jauns un nebijis. Masveidīga tautas izceļošana jau vairākkārt notikusi vēsturē, subjektīva pārdzīvojama formā to redzam atveidotu daiļliteratūrā, tā tipoloģiski iezīmēta un variatīvi atklāta folklorā, (iz)ceļošanas invariantās saknes meklējamas arī mitoloģijā. Visos gadījumos laimes meklējumi ir saistīti ar pārvietošanos telpā un izpaužas kā Ceļš uz sakrālo, harmonisko, labvēlīgo centru. Tas traktējams kā arhetipisks sižets — mūžsena shēma, kas dažādos cilvēces attīstības posmos nemitīgi atkārtojas, arvien piepildoties ar jaunām satura niansēm (Мелетинский 1994).

Laimes meklējumu nozīmīgumu nodrošina arī laimes kā mūžsena filozofiska, psiholoģiska, sociāla fenomena nemainīgā aktualitāte. Poļu zinātnieks Vladislavs Tatarkevičs nosauc četrus galvenos laimes izpratnes veidus: laime kā liktenis (fortūna, veiksmē, labvēlīga apstākļu sagadīšanās), laime kā dzīves labumu gūšana, meklējot augstākos labumus, vērtības un laimes objektīvo pamatu, laime kā intensīvs liels prieks, kā subjektīva izjūta, patīkams pārdzīvojums un, beidzot, laime kā apmierinātība ar dzīvi kopumā, kā dzīves pilnības izjūta (Татаркевич 1981: 321). Arī latviešu literārās valodas vārdnīcā laimes skaidrojumā parādās divi varianti. Pirmkārt, laime tiek skaidrota kā „psihisks (emocionāls) stāvoklis, ko izraisa saskaņa starp cilvēka vēlēšanos, mērķiem, darbību un īstenību, darbības rezultātiem“ (LLVV IV: 572), otrkārt — kā „ļoti labvēlīgs apstākļu kopums, kuri parasti sagadās nejauši; arī veiksmē“ (LLVV IV: 573). Šādu laimes izpratnes daudzveidību papildina arī etniskais konteksts. Krievu zinātnieks

Sergejs Vorkačevs norāda, ka laime, kā jebkurš koncepts, ir etniskās mentalitātes vienība un produkts (Воркачев 2002). Tieši tāpēc laimes izpratnei sevišķi pateicīgs avots ir folklorā, kur vispārinātā veidā atklājas katras etniskās grupas vērtības, tradīcijas un priekšstati.

Raksta mērķis ir raksturot arhetipiskā laimes meklējumu sižeta variantus, skatot savas un svešas telpas izpratni un atainojumu latgaliešu pasakās par laimes meklējumiem.

Arhetipiski sižeti ir mūžsenas shēmas, kas dažādos cilvēces attīstības posmos nemitīgi atkārtojas, arvien piepildoties ar jaunām satura niansēm. Krievu zinātnieks Jeļeazars Meļetinskis, analizējot arhetipisko sižetu izcelsmi analītiskās psiholoģijas kontekstā, norāda, ka fundamentālie arhetipiskie sižeti saistās ar pasaules radīšanu un sakārtošanu (Мелетинский 1991: 44). Viens no svarīgākajiem elementiem šajās precedentālajās norisēs ir mitoloģiskā telpa, kas veidojas kā izvērsums no pasaules centra, paplašinot un vienlaicīgi norobežojot sakrālo, harmonisko, „savu“ telpu no profānas, haotiskas, „svešas“ perifērijas. „Ceļš ⟨mitoloģiskās telpas⟩ horizontālajā plaknē kļuvis par to asi, uz kuras veidojušās dažādas tautas mutvārdu daiļrades episkās formas, vispirmām kārtām, pasaka“, norāda semiotikas skolas pārstāvis Vladimirs Toporovs (Топоров 1988: 341).

Pasakā iespējami divi ceļa gājumi — no savas telpas uz svešu, kas pamatā ir raksturīgi mitoloģiskajai tradīcijai, gan arī no svešas telpas uz sakrālo centru, kas vairāk raksturīgi pasakai. Abi ceļa varianti atbilstoši pasakas žanra likumībām paredz t. s. laimīgās beigas, kas tradicionāli parādās pasaku nobeiguma formulās. Pasaku uzbūves pētniece Daina Zemzare norāda, ka vārdi „dzīvo laimīgi“ un dažādas to modifikācijas ir vecākā nobeiguma formula latviešu pasakās (Zemzare, 1940: 164), tomēr ne katra šāda formula liecina par sižetiskām svešas un savas telpas modifikācijām. Tāpēc pētījuma priekšmets paredz tādu latgaliešu pasaku analīzi, kur laimīgās beigas tiek sasniegtas, svešai telpai pasakas ievadā transformējoties par savu telpu pasakas nobeigumā.

Šādiem kritērijiem atbilstošas izrādījās simts latgaliešu pasakas, kas tika atlasītas no Pētera Šmita krājuma „Latviešu tautas pasakas un teikas“ (Šmits 1965–1968, turpmāk tekstā lietots saīsinājums „Š“, norādot sējumu un lappusi). To analīzei izmantota strukturālā metode, kas pamatā vērsta uz galveno laimes meklēšanas motīvu kā sižeta sastāvelementu analīzi. Motīva strukturālajai izpratnei izmantoti Vladimira Proppa pētījumi par pasakas personāžu funkcijām (Пропп 1998) un Sergeja Nekļudova (Неклюдов 1984) pētījumi par motīva divpakāpju struktūru. V. Proppa funkciju definē kā personāža darbību, kas tiek noteikta atkarībā no tās nozīmes

pasakas darbībā. Pētnieks nosauc trīsdesmit vienu brīnumu pasakas funkciju. Šajā darbā tiek analizētas tikai tās funkcijas, kas atklāj savas un svešas telpas modifikācijas. Lai izvairītos no šauri formālas funkciju analīzes, motīvs tiek skatīts arī no semantiskā viedokļa, balstoties uz S. Nekļudova uzskatiem par motīva divdaļīgumu: virspusējā līmenī tas darbojas kā motīva realizācija konkrētā sižetā, dziļslānī — apkopo visas iespējamās motīva nozīmes. Tieši dziļslāņa līmenī motīvs ir saistīts ar mitoloģisko domāšanu un izpratnes ziņā ir pietuvināts arhetipam. Tas, kā norāda zinātnieks, ir savdabīgs „semantisks sabiezējums“, kam piemīt augsta motīvu un sižetu ģenerēšanas pakāpe, kā arī pašattīstības spēja.

Skatot latgaliešu pasaku par laimes meklējumiem sižetisko veidojumu, savas un svešas telpas modifikāciju kontekstā atklājas divi svarīgākie motīvi. Pirmais motīvs — varonis atrodas/nonāk nelabvēlīgos apstākļos — atbilst primordiālai¹ svešas telpas izpratnei un V. Propa teorijas kontekstā var tik apzīmēts kā funkcija „Iztrūkums“, otrais — varonis atrod/iegūst/atklāj (sev vai citiem) laimi — atbilst priekšstatiem par savu telpu. V. Propa teorijas kontekstā tas var izpausties divējādi: kā funkcija „Kāzas un uzkāpšana tronī“ vai kā funkcija „Atgriešanās“ dažādos variantos. Abu šo motīvu sižetisko attieksmju skatupunktā veidojas četri laimes meklēšanas sižetiskie varianti, ko varētu apzīmēt kā lineāru, gredzenveida, atvērtu un transformatīvu sižetu.

Svešas telpas saturiskie aspekti

Psiholoģiskā aspektā par svešu uzskatāma tāda telpa, kurā varonis nejūtas laimīgs, sociālā aspektā — tāda, kurā nav nepieciešamo apstākļu laimei. Kā jau tika minēts iepriekš, primordiāli sveša telpa parādās pasakas ievadā un ir ietverta motīvā „Varonis atrodas/nonāk nelabvēlīgos apstākļos“. Boriss Putilovs norāda, ka katrs motīvs sastāv no zināmas motīvu kopas (Путитлов 2003: 183–195). Tāpēc nelabvēlīgās situācijas pilnīgam raksturojumam jāsaprot ne tikai, kādi ir apstākļi, kas liedz varonim justies laimīgam, bet arī — kāpēc šāda situācija radusies un kāda būs varoņa turpmākā rīcība. Arī V. Props norāda, ka katras funkcijas izpratnei ir svarīga arī sākuma situācija un dažādas motivācijas — iemesli un personāžu nolūki, kas nosaka konkrētu rīcību (Пропп, 1998: 83).

Svešas telpas saturs ir vairāk vai mazāk detalizēts visās aplūkotajās pasakās. Jāatzīst, ka vairumā tā ir sociāli marķēta, tikai atsevišķos gadīju-

---

¹ Ar terminu “primordiāli sveša telpa” rakstā tiek apzīmēta tāda telpa, kas piepildīta ar negatīvi marķētām sociālām konstantēm. Pasakas gaitā atkarībā no varoņa attieksmes pret šādu stāvokli nelabvēlīgā konotācija var mainīties.

mos par noteicošajiem kļūst psiholoģiskie faktori. Būtiskākās svešas telpas sociālās konstantes ir māja, ēdiens, iedzīve un atalgojums, kas kontekstā iegūst negatīvu konotāciju. Tā māja, kurā dzīvo varonis, visbiežāk ir veca vai maza: *nūsaškībuse ustobiņa*² (Š IX: 484), *moza muojiņa, .. viņi tur nagribēja dzeivuo* (Š VIII: 341). Ēdiens ir nepietiekams vai tā nav vispār: *jam nabeja pavysam nikuo kū ēst* (Š IX: 484). Iedzīve ir vai šķiet trūcīga: *..jīm beja tikai vīna gūvs un zyrgs, aitu un cyuku nabeja, pat i suņa ar kači nabeja* (Š XII: 349), *..mozu ustobiņu un vyssslyktuokū zyrgu* (Š IX: 448). Atalgojums ir niecīgs: *Juons struoduojis pi kunga par kolpu deviņus godus. Kod deviņi godi paguojuši, kungs jam par struoduošonu īdev's deviņi groši* (Š VII: 433). Psiholoģiskie svešas telpas uztveres aspekti galvenokārt ir saistīti ar psiholoģisku diskomfortu, kas sociālos faktoros vai nu izslēdz vispār, vai padara otršķirīgus. Piemēram, varonis ir bagāts, bet fiziski kropls (*Vīnam kēniņam beja dāls, un tys dāls beja krūplis* (Š VII: 135)), varonis paliek nenovērtēts (*Gudrī bruoli turēja sovu trešū bruoli par mulki*), māte viņam dod sliktāku ēdienu (*Muote .. sataisēja kuli, bet na tyk boguotu kai vacuokajim dālim. Jam īlyka maizes kancīti i yudeņa, lai nanūsluoptu*) (Š VI: 262) vai arī sociāli nodrošināts varonis (*kungs*) nolemj doties pasaulē, jo noticejis apmelotājiem, ka viņa sieva bijusi neuzticīga: *..tagad īsim pa pasauli laimes maklātu .. īsim prūjom, tu muna sīva, es tovs veirs* (Š X: 250).

Nelabvēlīgo situāciju izraisošie faktori sniedz papildinformāciju, bet tiešā veidā neietekmē sižeta virzību. Sociāli marķētajos motīvos tie vai nu netiek minēti vispār, šādi apliecinot sociāli pazemoto varoņu pašsaprotamību, vai arī parādās kā funkcija „Prombūtne“ gadījumos, kad nelabvēlīgo situāciju izraisa varoņa/-u vecāku nāve: *Vīnam puikai nūmyra tāvs ar muoti, un puika palyka bez garūzeņas maizes* (Š V:155), *..tāvs nūmyra, un dālim nikas cyts napalyka kai laiška, kačs un lyuki* (Š XII: 351). Pasakās, kur nelabvēlīgie apstākļi izteikti vispārīgu formulu veidā, neuzsverot kādu konkrētu sociālu vai psiholoģisku konstanti, motivācijas funkcijā darbojas salīdzinājums ar kādu veiksmīgāku, bagātāku personāžu — kaimiņu, brāli, piemēram: *Dzeivuoja divi bruoli: vīns boguots, ūtrs nabogs. Boguotais bruolis tierguojās ar vysaidom lītom, bet nabogs gulēja uz cepļa, jam dzeivē cīši gryuti gyoja* (Š IX: 428).

Savukārt varoņa reakcija uz nelabvēlīgo situāciju ir būtiska turpmākajā sižeta attīstībā. Tā ir svarīga ne tikai predikatīvā, bet arī uztveres aspektā. Turklāt tieši varoņa attieksme pret radušos situāciju nosaka viņa

² Šeit un turpmāk pasaku citātos saglabātas P. Šmita krājuma „Latviešu tautas pasakas un teikas“ pieraksta īpatnības.

nolūkus un tālāko rīcību, kas, savukārt, veido laimes meklēšanas sižeta variantus. Tā, ja arī pats varonis primordiāli svešo telpu uztver kā viņam nelabvēlīgu un nepiemērotu, veidojas t. s. lineārie, gredzenveida un atvērtie sižeti, kas pamatojas uz varoņa aktīvu rīcību nelabvēlīgās situācijas novēršanai, pārvietošanos telpā, ceļu, kam sākums ir svešā, bet noslēgums — savā telpā. Savukārt, ja varoņa attieksmei pret primordiāli svešo telpu nav izteikti negatīvas konotācijas, varoņa meklējumu ceļš iegūst imanentu raksturu, proti, laimes meklēšanas ceļš noris mentālā līmenī kā laimes, apmierinātības ar esošajiem (primordiāli nelabvēlīgajiem) apstākļiem nostiprināšanās. Rakstā šādi sižeti dēvēti par transformatīvajiem sižetiem.

Laimes meklēšanas sižetiskie varianti. Lineārie sižeti

Lineāru virzību laimes meklēšanas sižeti iegūst, kad funkcijai „Iztrūkums“, kas izpaužas kā varoņa eksistencei nepieciešamo apstākļu trūkums, seko funkcija „Aizsūtīšana“, kas izpaužas kā varoņa aizceļošana laimes meklējumos, un pasaka noslēdzas ar funkciju „Kāzas un uzkāpšana tronī“. Pasakas kompozicionālajā risinājumā funkcija „Aizsūtīšana“ darbojas kā sarežģījums, kas ierosina tālāko darbības attīstību. „Aizsūtīšanas“ motivācija atklājas, meklējot atbildes uz jautājumiem — kas, kā un uz kuriem aizceļo.

Varonis — laimes meklētājs tiek nosaukts jau pasakas ievadā, šāda situācija ir arī viena no motivācijām, kas palīdz izprast funkcijas „Aizsūtīšana“ būtību un ļauj prognozēt iespējamus sižeta risinājumus. Visbiežāk laimes meklētājs ir vīrietis vecuma amplitūdā no puikas līdz vecītim. Vecums nav izšķirošais kritērijs varoņa pārbaudījumu ceļā, tas ietekmē vienīgi iegūtās laimes saturu: puikas un laimes meklētāji spēka gados parasti gan apprecas, gan arī iegūst mantu, vecīši iegūst tikai mantu. Varoņi — laimes meklētāji tiek apzīmēti ar substantīvētu adjektīvu, aktualizējot kādu sociāli atstumta varoņa īpašību — *muļkeits*, *krūplis*, ar radniecību vai sociālo stāvokli raksturojošiem substantīviem — *dāls*, *(divi) bruoleiši*, *(treis) dāli*, *nabogs*, *kolps*, *buorins*, atsevišķos gadījumos tiek lietoti arī īpašvārdi: *Juoņs*, *Icurs*. Retāk laimes meklējumos dodas sievietē. Vienā no pasakām (Š VIII: 341–342) laimi kopā ar dēlu dodas meklēt māte, otrā (Š V: 306–307) — meita, viena no trim māsām, kuras apprecējis velns. Pirmajā pasakā māte iet bojā un laimi iegūst tikai dēls, otrajā — funkcija „Iztrūkums“ atklājas metaforiskas gleznas veidā kā sievietes sarūgtinājums par aplamu vīra izvēli.

Došanās meklēt laimi parasti tiek raksturota ar dažādām verba *iet* formām: *aizguoja*, *iškys*, ar verba *staigāt* formām: *staiguojis*, *staigulo-*

dams, ar verba *laisties* (ar nozīmi ‘ātri doties, virzīties (piemēram, ejot, skrienot kur, kāda virzienā’ (LLVV IV: 581)) formām: *laidās*, *laižās*. Divās pasakās, kur sižeta shēmā ietilpst funkcija „Brīnumainā līdzekļa iegūšana“ (vienā variantā septiņjūdžu vīzes, otrā — buciņa ‘muciņa’), sastopamas verba *skriet* formas: *aizskrēja laimi meklēt* (Š IV: 98), *pajem .. veizis i skrīn laimes maklātu* (Š V: 307). Visi minētie verbi satur orientāciju uz virzienu — varoņi iet, laižas, skrien uz kaut kurieni, staigā kaut kur laimes meklējumos.

Visbiežāk sastopamā lokālā formula pasakās satur priekšstatus par laimes atrašanos kaut kur pasaulē: *..laidjās pasaulī laimes maklādams* (Š IV: 368), *..īškys pa pasauli .. laimes maklātu* (Š XII: 353) u. tml. Sastopami arī vairāk konkrēti laimes meklēšanas segmenti: *..aizguoja tuoli mežā meklēt sev laimi* (Š V: 155), *..īdami viņi īguoja vīnā piļsātā* (Š VIII: 341) vai vairāk vispārīgi: *..atstuoja jī muoju i laižās ceļā laimes maklātu* (Š X: 85).

Funkcija „Kāzas un uzkāpšana tronī“ tradicionāli noslēdz lineāros sižetus, vienlaicīgi ilustrējot varoņa uzvaru — nonākšanu savā, sakārtotā, harmoniskā telpā, kas atrodas kaut kur pasaulē un kur ir visi kārotie apstākļi laimei. Visbiežāk šāda laime sastāv no diviem lielumiem — varonis veiksmīgi (izdevīgi) apprecas (ar ķēniņa, kunga meitu, grāfa māsu u. tml.) un/vai iegūst ķēniņa, kunga vai grāfa pili, muižu vai pusi no īpašuma. Pasakās tas tiek raksturots šādi: *..kēnešs atļuove jam apsaprecētīs ar sovu meitu. To jī nūtaisēja boguotas kuožas un suoka dzeivuoit laimeigi. Kēniņš atdeve muļķītim sovas puskēnestis* (Š VI: 265); *Grafs īdevja jam vēl jam daudz boguotības un, puika tad izauga lels, apsaprecēja ar grafa muosu un vysi kūpā dzeivuoja tik labi, ka kotru svātdīn taisīja olu* (Š VII: 19).

Tieši šādi lineārie sižeti pamatā veido tautas ideālos priekšstatus par laimes meklējumiem un arhetipa formā caurauž kā folkloru, tā literatūru un vēsturisko realitāti. Arhetipa sazarotā paradigma liecina, ka jauniegūtā sava telpa ne vienmēr sniedz to gandarījumu, kādu varonis vēlēties. Jau folklorā mēs sastopamies ar pasakām, kur varonim nākas pārvērtēt iegūto laimi, jo sevišķi, apzinoties zaudēto. Tā kādā tekstā puika ar papardes zieda palīdzību iegūst šādu laimi: *Tajā acumierklī jis atrodās nazkaidā lelā pilī, kur beja daudz kolpu un kolpyuņu. Tod kolpi apģērbja jū zalta apģērbā un atnesja jam vysaidus gordus ēdīņus un dzērīnus* (Š XV: 504). Atgriezies no savas sapņu pils, puisēns uzzina, ka viņa vecāki pa to laiku miruši bada nāvē. *Muna laime nav eista laime*, skan pasakas beigu atziņa (Š XV: 505).

Līdzīgas zaudējuma sāpes un nostalgija ieskanas arī Latgales literātu trimdinieku daiļradē. Minēsim divus piemērus. Jezups Pūrmalīts stāstu krājumu „Ar lukturi“ velta „kaidam nanūzeimeigam pūra styuram, bērzenus, ļaudis un začus, osos smylgas un skaneigos laksteigolas, symtgodu sīkstas dyunē un myužeigū paaudžu maiņu teirumūs, izmērstušos pōsokas un jaunu bārnu breinumā īplāstos acis īskaitūt“ (Pūrmalīts 1966: 5). Viņa skatījumā, esot svešumā, katrsniecīgākais dzimtenes dabas stūrītis ir vērtīgāks par visslavenāko pasaules templi. Arī Marija Andžāne, kuras simtgadei bija veltīts otrais Latgalistikas kongress, savā dzejā filozofiski traktējusi savas un svešas telpas problemātiku. Piemēram, fragments no M. Andžānes dzejoļa „Tōlums un tyvums“ (Andžāne 1951: 66):

Tōluma ilgōjōs sirds,
Tyvums kod pabōdis beja...
Rōdejōs — kolngoli mirdz,
Mygla kod īlejōs leja.

Kolngolu myrdzums jau dzīst,
Tōlums par tyvumu kliva...
Kod lamts te svešumā cīst,
Dzimtine symtkōrt ir tyva.

Arhetipiskais laimes meklēšanas sižets ir cauraudis arī Latvijas (tai skaitā Latgales) vēsturi. Jau no 19. gadsimta latgalieši dodas laimes meklējumos uz *Piteri*, *Sibiri*, *Reigu*. 21. gadsimtā šīm vēsturiskajām aizceļošanas vietām piepulcējušās Lielbritānija, Īrija un citas valstis, uz kurieni latvieši brauc peļņas nolūkos, tradicionāli nosaucot to par laimes meklējumiem.

Gredzenveida sižeti

Gredzenveida kompozīciju sižets iegūst, kad funkcijai „Iztrūkums“ seko funkcija „Aizsūtīšana“, bet pasaka, atšķirībā no lineārajiem sižetiem, noslēdzas ar funkciju „Atgriešanās“. Respektīvi, varonis, lai novērstu nelabvēlīgos apstākļus, aizceļo laimes meklējumos, atrod to un atkal atgriežas mājās. Faktiski šajās pasakās notiek primordiāli svešas telpas pārveidošana par savu telpu, iegūstot līdzekļus, kas novērš radušos nelabvēlīgos apstākļus. Sākuma situācija un varoņa aizceļošanas motivācija šajā sižetiskajā variantā ir tādas pašas kā lineārajos sižetos, zināmu specifiku iegūst varoņu pozīcija, laimes saturs un iegūtās laimes izmantojums.

Gredzenveida sižetos vērojamas divas galvenās varoņu kombinācijas — viens varonis (parasti sociāli atstumts: *nabogs*, *muļķeitis*), divi/trīs brāļi (viņu darbību nosaka vai nu kopīgi mērķi, vai konkurence). Skatot šos personāžus sižeta tipisko darbības shēmu kontekstā, veidojas vairāk

pozitīvi marķēts emocionālais konteksts, kam salīdzinājumā ar lineārajiem sižetiem raksturīga lielāka empātija, pieķeršanās, ģimeniskās vērtības, ko nemazina arī varoņu rīcības utilitārais raksturs.

Laiques saturs gredzenveida sižetos kļūst vairāk detalizēts. Vispārīgās kronēšanas un kāzu shēmas šeit aizstāj noteiktas vērtības, kas nepieciešamas, lai uzlabotu dzīves apstākļus pasakas „šeit un tagad“ situācijā. Dominējošā vajadzība folkloriskajā realitātē ir nauda dažādās izpausmēs un apjomos: *tik daudz zalta, cik var panest* (Š XII: 350), trīs reizes pa *treis pūri zalta* (Š XII: 351), *naudas maisiņš, kuleite* (Š XII: 353), *pylņu maisu naudas* (Š XII: 350), *daudz naudas* (tik, cik var iegūt, pārdodot vecu ādu) (Š IX: 448), četras reizes pa *treis symti rubļu* (Š XII: 190) u. tml. Atsevišķos gadījumos laimes saturs tiešā veidā saistīts ar funkcijā „Iztrūkums“ nosauktajām konstantēm. Tā, piemēram, ja pasakas ievadā varoņiem (mātei ar dēlu) *beja tikai vīna gūvs un zyrgs, aitu un cyuku nabeja, pat i suņa ar kači nabeja* (Š XII: 349), tad pasakas noslēgumā dēls ar iegūto maisu zelta *steidzās pi muotes, nūpierka daudz zemes un lūpu un dzeivuoja da siermu motu* (Š XII: 350). Tomēr laimes īstenošanai izrādās svarīgs ne tik daudz pats ieguvums naudas izteiksmē, cik prasmes un iemaņas, ar kuru starpniecību nauda iegūta. Šeit iezīmējas trīs rīcības shēmas: nodarbošanās maiņa, prasme izmantot šķietami mazvērtīgas lietas un viltība. Tā, piemēram, nabadzīgajam brālim, kam pretstatā bagātajam brālim pagalam neveicas, viņa Laime iesaka mainīt nodarbošanos: *Suoc tierguotīs. .. Sasīn slūtas un ved iz tiergu puordūt* (Š IX: 428). Nabagais brālis tā arī izdara, un *..nu tuo laika .. palyka boguots un dzeivuoja laimīgs*. Trīs brāļi, kam tēvs mantojumā atstāj šķietami nevajadzīgas lietas (piemēram, *lyukus, laišku un kači*), veiksmīgi tās pārdod. *Tagad vysī treis bruoli palyka boguoti ar tāva duovonom* (Š XII: 351). Trešā rīcības shēma paredz tikt galā ar sarežģītām dzīves situācijām, pielietojot viltību. Tā *vīnam nabadzeigam, bet vilteigam cylvākam* palaimējas pirmajam nosist laupītāju. Izmantojot pārpratumus ar beigto laupītāju, viņš nopelna četras reizes pa trīs simti rubļiem, pasakas noslēgumā viņš *aizguoja uz sovu sātu un dzeivuoja laimīgi* (Š XII: 190).

Gredzenveida sižeti faktiski izslēdz funkciju „Kāzas“. Tikai vienā no pasakām *mulķeits atbrauce uz sātu, saprecēja ar vīnu sīvīti un suoka dzeivuoit vēl boguotuok na kai juo bruoli* (Š IX: 449). Tomēr arī šeit kāzas būtiski atšķiras no varoņu precībām ar materiāli situētām kungu un ķēniņu meitām laimes meklēšanas lineārajos sižetos. Bezpersoniskā forma *vīnu sīvīti* šķiet vēl jo vairāk svarīga, jo pasakas darbības attīstības gaitā mulķītis, izturot pārbaudījumus, iegūst ķēniņa meitu, bet pēc vecīša (iespējams, paša Dieva) norādījuma iemet to jūrā, šādi vēlreiz apliecinot pašmāju, ne-

vis pasaules vērtības. Visos pārējos gadījumos varonis izbauda laimi viens pats (ja tā iegūta, konkurējot ar brāļiem) vai kopā ar tuviniekiem — brāļiem vai vecākiem: *Bruoļs pajēma zaltu, aizguoja uz sātu un nūdzeivuoja ar bruolim sovū myužu laimīgi* (Šmits 1968, XII: 353).

Atvērtie sižeti

Atvērtie sižeti nav plaši pārstāvēti. Patiesībā P. Šmita krājumā atrodama tikai viena šim tipam konsekventi atbilstoša pasaka (Š VIII: 107–108), turklāt pats P. Šmits uzskata, ka pasaka piedzīvojusi būtiskas izmaiņas — „...ir stipri sabojāta“ (Š VIII: 108). Neskatoties uz P. Šmita kritiskajām piezīmēm, pasakas konstrukcija ir interesanta laimes meklēšanas sižeta apkopujošās shēmas modelēšanai. Turklāt tā apliecina savu arhetipisko dabu korelācijā ar līdzīgiem laimes meklēšanas scenārijiem mūsdienu kultūrvidē. Šī varianta tipoloģiskā savdabība parādās tikai pasakas noslēgumā, kur pēc tradicionālajām funkcijām „Iztrūkums“, „Aizceļošana“ un „Atgriešanās“, kas raksturīgi gredzenveida sižetiem, seko virkne funkciju — „Izglābšanās“, „Kronēšana“ jeb precīzāk būtu teikt — „Atteikšanās no troņa“ un, beidzot, papildu funkcija, kas nav nosaukta V. Propa teorijā — „Mūžīgā klaiņošana“. Visas šīs funkcijas iezīmētas tikai shematiski un saistītas ar brīnumainā līdzekļa — galdiņa, kas izpilda visas vēlēšanās, — iegūšanu.

Atvērto sižetisko variantu ievada eksistenciālu bezizeju spilgti atainojoša funkcija „Iztrūkums“: *Dzeivuoja pasaulē taidš cylvāks, buorins, ka jam nabeja ni maizes, ni gaļas, ni pīna, ni tāva ar muoti*, un varoņa apņemšanās: *Jo es naatrasšu laimes, tod par pus godu īšu pa mežim, lai kas mani nūsyt*. Mūžīgās klaiņošanas ideju, kas atklāsies pasakas nobeigumā, sagatavo jau sarežģījums — motivācija *īt pa pasauli, jo jam vysur ir vīnaidi*. Laimi varonis, protams, atrod. Ar brīnumaino līdzekli — galdiņu, kas izpilda vēlēšanās, — viņš izglābjas no kaimiņu atriebības un, uzlūgts uz kāzām, saklāj bagātīgu galdu. Attiecies no piedāvājuma kļūt par ķēniņu, varonis ar *breineigū galdiņu braukuoja pa kuozom un prīcuojaos*.

Cilvēki, kas dzīvo pēc principa — *vysur ir vīnaidi* — sastopami arī mūsdienu sabiedrībā. Tie ir mākslinieki, ceļojošie aktieri, muzikanti u. tml. Iegūtais brīnumainais līdzeklis — tas var būt gan materiāls (galdiņš, nauda), gan arī garīgs, intelektuāls (kādas zināšanas, prasmes) — veicina t. s. pasaules pilsoņa veidošanos. *Ubi bene ibi patria; Zivs meklej, kur dziļuok, cylvāks kur lobuok* u. c. līdzīgas atziņas apliecina šādu sižetu invariānto arhetipiskumu.

Transformatīvie sižeti

Transformatīvie sižeti, līdzīgi kā visi pārējie laimes meklēšanas sižeta varianti, sākas ar primordiāli svešu telpu raksturojošu funkciju „Iztrūkums“, kuras motivācija balstās kāda nabadzīga varoņa dzīves apstākļu salīdzinājumā ar bagāta cilvēka dzīvi. Šādos sižetos svešas telpas elementi aprakstīti sevišķi detalizēti, minot iespējami daudzveidīgus nelabvēlīgos apstākļus, piemēram: *..nūsašķībuse ustobiņa, tymā dzeivuoja naboga kurpnīks. Kurpnīkam beja pulka bārnu, vacs tāvs i muote, jam ar sovom rūkom vysus vaidzēja puorbaruot. Nabogs kurpnīks struoduoja caurom dīnom un naktim...* Tomēr turpat funkcijā „Iztrūkums“ parādās arī specifisks attieksmes komponents: *..dzeivuoja vysod ļelā tryucībā, bet beja prīcīgs, nadžierdēja nikod juo ni skumstūt, ni bažējūtīs, vysod struoduodams tik dzīd, ka skan vyn* (Š IX: 484–485). Tieši šāda varoņa reakcija arī nosaka transformatīvos sižetus, kur primordiāli sveša telpa, kas tiek maksimāli ticami aprakstīta, tomēr tiek pieteikta kā sava telpa. Pasakas loģika, protams, šādu šķietami absurdu pieteikumu nepieņem bez pierādījuma, un pasakas darbības attīstība veidojas kā funkcija „Pārbaude“: bagātais kaimiņš nolemj pārbaudīt, kā rīkosies kurpnieks, ja viņam pēkšņi parādīsies nauda. Kurpnieks naudu priecīgs pieņem, bet pēc nedēļas tomēr atnes atpakaļ, teikdams: *Še, kungs, tova nauda, man ar jū tik nalaimes sātā. .. Ak, nadūd, Dīveņ, leluokas bādas pasaulē nazynu kam ir, kai tik tam, kam puoruok daudzi monta.*

Transformatīvajos sižetos atšķirībā no visiem pārējiem laimes meklēšanas sižetiem laimes meklēšanas ceļš noris mentālā līmenī un ir uztverams metaforiski kā pārliecības veidošanās. Varonis iztur pārbaudījumu ar naudu un nonāk vai nostiprina pārliecību par savas, kaut arī nabadzīgās, dzīves garīgajām ģimeniskajām vērtībām: satiecību un dzīvesprieku. Pasaka noslēdzas ar funkciju „Iztrūkuma novēršana“, kas līdzīgi kā pats laimes meklēšanas (pārliecības par laimi veidošanās) ceļš uztverama metaforiski.

Šādiem transformatīviem sižetiem idejiski piesienas arī pasakas, kur trūcīgas, bet laimīgas dzīves tēlojumam ir epizodisks raksturs. Šādās pasakās laimes meklējumos dodas materiāli nodrošināts, bet psiholoģiski atstumts varonis (piemēram, ķēniņa dēls, kas ir fiziski kropls (Š VII: 135–137)). Tikšanās ar trūcīgiem, bet laimīgiem cilvēkiem palīdz varonim nostiprināt pārliecību par garīgo vērtību pārsvaru viņa vērtību sistēmā un utilitārajā realitātē. *Boguotam cylvākam nauda un monts nadūd mīra un viņam baist, ka kas jū naatjemtu; bet kas bēdīgs, tys var prīcīgs byut, jam nava nikaidas bailes un viņa prīcas nivīns navar atjemt, kai tikai vīnīgi Dīvs* (Š VII: 136). Šī prātula norāda uz kristietību kā priekšstatu par laimi trūcīgumā ideoloģisko avotu. Nabadzības cildinājums ieskanas arī daudzās citās pasakās, kurās jaušamas tādas kristietības atziņas un vērtības kā, pie-

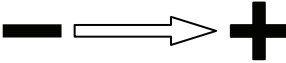
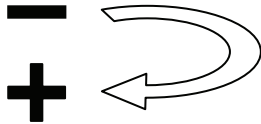
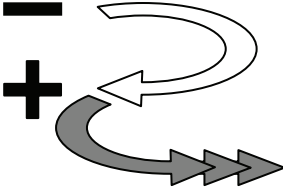
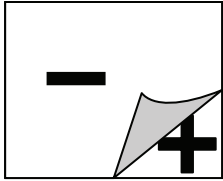

mēram, aicinājums dalīties ar citiem tajā, ko Dievs (Laime) devis, piemēram, maku, ko pakratot, birst nauda (Š VII: 484), vispārīgi mantu (Š VII: 484). Tā vienā no pasakām, kur bagātība simboliski tiek tēlota kā zelta šķirsts, no kura cilvēks nespēj tikt ārā, vecākais (nabadzīgais) brālis saka jaunākajam (bagātajam): *Redzi, bruoļ, vyss laicīgais monts izniks! Tu esi boguots, bet Dīvs ir vysvarīgs un padora vysu, kū tik gryb!* Bagātais brālis izdala visu savu mantu nabadzīgajiem *un aizguoja ar sovu vacuokū bruoli pa pasauli laimes maklātu* (Š IX: 484). Arī šādās pasakās vērojama savas un svešas telpas transformācija — priekšstati par laimi bagātībā izrādās aplami, sava telpa transformējas par svešu, varoņi dodas pasaulē nevis bagātības, bet nabadzības meklējumos.

Secinājumi

Rakstā analizētie laimes meklēšanas sižeta varianti liecina, ka vienoti priekšstati par laimi un viens pareizais scenārijs laimes meklējumos nepastāv. Folklorā atklājas četri laimes meklēšanas sižetiskie varianti, kas pamatojas gan uz personāžu funkciju korelācijām sižeta struktūrā, gan arī uz emocionālo komponentu laimes un nelaimes vērtējumā. Sižetisko variantu strukturālās shēmas var atainot arī shematiski. Sk. attēlu 26. lpp.

Kā jau tika minēts raksta ievadā, sižeti par laimes meklējumiem ir mūžsenas arhetipiskas shēmas. Paturot savu invariāto struktūru, tie noteiktos apstākļos atkārtojas atkal un atkal, iegūstot aizvien jaunas konkrētajam kultūras fonam raksturīgas iezīmes. Pētot latgaliešu masveida izceļošanu uz Sibīriju 19. gadsimta beigās, Latgales vēstures pētnieks Jāzevs Brolišs tēlaini raksturo arī galvenos aizceļošanas iemeslus: „Neciešamo apstākļu spiesti, tūkstoši latgaliešu pameta dzimtas pavardus un devās, kā tautas pasakā teikts, pasaulē laimi meklēt .. Aiziet no dzimtās puses viņiem nozīmēja izdzīvot, sagādāt kaut vispieticīgāko uzturu sev un, galvenais, bērniem“ (Brolišs 2000: 24). Mūsdienās mūžsenie „laimes meklējumi“ ne tikai turpinās, bet, krīzes ietekmē, piedzīvo uzplaukumu. Darbaspēka migrācijas pētījumos iespējams saskatīt arī tipiskākos folkloras laimes meklēšanas sižetiskos variantus. Ir migranti (tie, kas neplāno atgriezties dzimtenē), atpakaļmigranti (tie, kas pastrādājuši atgriežas), tādi, kas dzīvo sev, tādi, kas sūta naudu uz mājām (Hazans 2009) — viss, kā tas bijis jau izsenis un likumsakarīgi atkārtojas. Kaut arī rakstā nav mēģināts sniegt subjektīvu vērtējumu laimes meklēšanas scenārijiem, pārdomām varētu derēt tikai viens fakts no Mihaila Hazana pētījuma par Baltijas valstu darbaspēka migrāciju: tie, kas pastrādājuši ārzemēs, tomēr atgriežas mājās, caurmērā esot labāk izglītoti un vairāk kvalificēti par migrantiem, bet sliktāk izglītoti un mazāk kvalificēti par tiem, kas paliek dzimtenē (Hazans 2009: 15).

Sīžeta variants	Tā shematiskais atainojums (– svešā telpa; + sava telpa)	Galveno funkciju korelācijas			
Lineārie sīžeti		Iztrūkums	Aizceļošana	Kāzas un kronēšana	
Gredzenveida sīžeti		Iztrūkums	Aizceļošana	Atgriešanās	
Atvērtie sīžeti		Iztrūkums	Aizceļošana	Atgriešanās	Mūžīgā ceļošana
Transformatīvie sīžeti		Iztrūkums	Pārbaude	Iztrūkuma novēršana	

Laires meklēšanas sīžeta strukturālās shēmas.

Avots

Š — Latviešu pasakas un teikas / Pēc Anša Lercha-Puškaiša un citiem avotiem sakopojis un rediģējis P. Šmits (Schmidt). I–XV sēj. Rīga: Valters un Rapa, 1925–1937.

Literatūra

- Andžāne 1951 — M. Andžāne. Namīra vortūs. [Feldāfinga]: Vl. Lōča izdevnīceiba, 1951.
- Brokāne 2009 — L. Brokāne, M. Stalidzēns. Krīze dzen meklēt laimi // Neatkarīgā Rīta Avīze. 19.02.2009.
- Brolīšs 2000 — J. Brolīšs. Latgales latviešu likteņi Sibīrijā no ieceļošanas līdz 1938. gadam: vēsturiski filozofiska apcere. Rēzekne: Latgales Kultūras centra izdevniecība, 2000.
- Hazans 2009 — M. Hazans. Baltijas valstu darbaspēka migrācija: pieredze un perspektīvas // http://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/zinas/prezentacija.pdf (04.01.2010.)
- Kalmane 2009 — A. Kalmane. Latvijas sievietes laimes meklējumos ārzemēs // Sieviete. 04.07.2005.

- LLVV — Latviešu literārās valodas vārdnīca. 1.–8. sēj. Rīga: Zinātne, 1972.–1996.
- Pūrmalīts 1966 — J. Pūrmalīts. Ar lukturi. [Minhene]: P/s Latgaļu izdevnīceiba, 1966.
- Ušackis 2009 — U. Ušackis. Par iedzīvotāju migrācijas aktuālajām tendencēm 2008. gadā / LR Centrālā statistikas pārvalde // http://www.csb.gov.lv/csp/events/csp/events/?mode=arh&period=04.2009&cc_cat=471&id=9590 (04.01.2010.)
- Zemzare 1940 — D. Zemzare. Beigu formulas latviešu pasakās // Filologu biedrības raksti. XX sējums. R., 1940. — 159.–187. lpp.
- Воркачев 2002 — С. Г. Воркачев. Концепт счастья в русском языковом сознании: опыт лингвокультурологического анализа. Краснодар: КубГТУ, 2002.
- Мелетинский 1994 — Е. М. Мелетинский. Аналитическая психология и проблема происхождения архетипических сюжетов // Вопросы философии, 1991, № 10. — С. 41–47.
- Неклюдов 1984 — С. Ю. Неклюдов. О некоторых аспектах исследования фольклорных мотивов // Фольклор и этнография: У этнографических истоков фольклорных сюжетов и образов. Ленинград: Наука, 1984. — С. 221–229.
- Пропп 1998 — В. Я. Пропп. Морфология волшебной сказки; Исторические корни волшебной сказки. Москва: Лабиринт, 1998.
- Путилов 2003 — Б. Н. Путилов. Фольклор и народная культура; In memoiam. Санкт-Петербург: Петербургское Востоковедение, 2003.
- Татаркевич 1981 — В. Татаркевич. О счастье и совершенстве человека. Москва: Прогресс, 1981.
- Топоров 1982 — В. Н. Топоров. Пространство // Мифы народов мира. Энциклопедия в 2-х томах. Т. 2. Москва: Советская энциклопедия, 1982. — С. 340.–342.

The Change of the Mythical Paradigm of One's Self and the Unknown Space in Latgalian Fairytales on Fortune Hunting

Fortune hunting is one of the most popular archetypal motives that continuously recur in various stages of the development of humankind, perfecting itself with new nuances in its content. The aim of this article is to characterise variants of the archetypal plot of fortune hunting, considering the comprehension and reflection of one's self and the unknown space as they are displayed in Latgalian fairytales. The topic of the research anticipates the analysis of those Latgalian fairytales where a happy end is reached by the transformation of an unknown space in the introduction of the fairytale into the space of one's self at the end of the fairytale. The source of the research is one hundred Latgalian fairytales from the collection of Pēteris Šmits' "Latvian Fairytales and Folktales" (Šmits 1925–1937). For their analysis, the structural method has been applied with a focus on the main motif of fortune hunting as the constituent elements of the plot. The structural comprehension of the motif is based on the works of Vladimir Propp and Sergey Neklyudov. The article identifies four narrative variants of fortune hunting — linear, annular, open and transformative plots. These are based both on correlations of the characters' functions in the plot, and on emotional components in the evaluation of fortune and misfortune. Today, the

age-old “fortune hunting” is not only continuing, but it even flourishes. Simultaneously with analysing narrative solutions of fortune hunting in the fairytales, the article outlines also the context of materialising this archetypal plot in mythology, literature and history.

ANGELIKA JUŠKO-ŠTEKELE
angelika@ru.lv

Rēzeknes Augstskolas
Humanitāro un juridisko zinātņu fakultātes
Humanitāro zinātņu katedra
Atbrīvošanas aleja 115
Rēzekne, LV-4601, Latvija

Ieskats Latgales katoļu baznīcu grāmatu krājumos (18.–20. gs.)

Ielūkošanās Latgales katoļu Baznīcas grāmatu krājumos balstīta uz vēsturnieka Boļeslava Brežgo darbos atrodamo informāciju par šādām kolekcijām 20. gs. 30.–40. gadu Latgales katoļu baznīcās un poļu vēsturnieka Staņislava Litaka apkopotajiem 1761. gada baznīcu vizitācijas aktiem, tāpat uz aptuveni 20 gadus ilgiem šādu grāmatu meklējumiem atsevišķās Latgales baznīcās un vietās, kur tās varētu būt nokļuvušas. Par privātām bibliotēkām, kurās arī ir nonākušas draudžu baznīcu grāmatas, dažādu iemeslu dēļ rakstā netiek vēstīts. Aizsāktais darbs būtu turpināms, vērojumi precizējami, meklējumi konkretizējami.

Katoļu Baznīca Latgalē gadsimtiem ir tikusi uzskatīta par novada garīgās dzīves veidotāju. Tā ir bijusi arī nozīmīgu kultūrvēsturisku bagātību krātuve, kā neatņemama sastāvdaļa ir grāmata.

Svarīgu darbu Latgales baznīcu, īpaši klosteru bibliotēku, krājumu apzināšanā un aprakstīšanā ir veicis Boļeslavs Brežgo, uz viņa darbos minētajiem faktiem atsaucas gandrīz visi Latgales kultūrvēstures pētnieki. Diemžēl trūkst pētījumu par to, kāda ir situācija mūsdienās, turpinot aizbildināties, ka pie visa vainīga bija valdošā ideoloģija ar tās institūcijām. Padomju varas gados daudz kas tiešām ir iznīcināts. Bez šaubām, cieta arī Baznīca — ticīgo un priesteru vajāšanas, darbības ierobežojumi, centieni vājināt un pat iznīdēt ticību. Līdz ar cilvēku cietējas nereti izrādījās grāmatas — ticības tiešās liecinieces.

Par baznīcu grāmatu krājumiem bieži tiek stāstītas leģendas, un viena no vairāk izplatītām — grāmatu ir bijis ļoti daudz. Lai pieņemtu vai noliegtu šo stereotipisko uzskatu, kaut nedaudz jāielūkojas Latgales katoļu Baznīcas vēsturē. Ja Latgali tradicionāli saucam par katolisku novadu arī daudzo katoļu dievnamu dēļ, tad vēl, piemēram, 16. gadsimta dokumenti vēsta, ka Rēzeknes un Ludzas stārstijās nav neviena priesteru un baznīcas ir pussagrūvušas, ka „tur cylvāki dzeivoj bez sakramentim, prīstera tryukuma deļ bērneni mērst bez kristeibas — cylvāki jau moz kū zyna par Dīvu“ (Revīzija 1972: 286). Tiek izteikta vēlēšanās — „lai voi par obojom šōm — Ludzas un Rēzeknes starostijom byutu vīns bazneickungs, kurs kaut reizi godā pa vysim nūvodim varātu pastyprynōt cylvākus ar sakramentim“ (Revīzija

1972: 287). Arī Rīgas jezuīti 1606. gada annālēs ir atstājuši ierakstu, ka Rēzeknes un Ludzas pusē priesteri nav redzēti jau 70 gadus (Kurz 1925: 182).

Stāvoklis nedaudz sāk mainīties līdz ar jezuītu ierašanos Latgalē. 17. gadsimta 30. gados tiek atvērta Jēzus biedrības locekļu misija Livonijā — Daugavpilī, un tās darbs aptver praktiski visu Latgali — Preiļus, Dagdu, Varakļānus, Krāslavu, Indricu, Izvaltu, Auleju, Kaunatu, Pušu u. c. vietas.

17. gadsimta beigās Latgalē ierodas arī dominikāņu ordeņa mūki, kas veiksmīgi darbojas Pleskavas guberņas pierobežā — Pasiēnē, Raipolē, Istrā u. c., bet visilgāk Aglonā.

18. gadsimta sākumā Latgalē ir ap 50 000 katoļticīgo. Slimības un mēris Latgalē liek izmirt vairākām draudzēm un lielākajai daļai ordeņa klēra. Draudzes baznīcas tajā laikā ir Daugavpilī, Ludzā, Rēzeknē, Līvānos, Asūnē un Viļakā, kapelas Indricā, Krāslavā, Dagdā, Feimaņos, Rušonā, Preiļos, Aulejā, Izvaltā un Kaunatā. Ja 17. gs. un 18. gs. sākumā Latgalē ir maz garīdznieku un viņu vidū ir sastopami strādāšanai šajā „tuksnesī“ pierunātie priesteri no Silēzijas, tad 1761. gada vizitācijas materiāli rāda, ka pieaugušo katoļticīgo skaits Latgalē ir 80 000, un ziņo, ka draudzes apkalpo 24 laicīgā klēra priesteri (presbyteri saeculares reperiuntur), 20 dominikāņi (ex Ordine Praedicatorum) un 19 jezuīti (Societatis Jesu) (Acta 1998: XXXIX).

18. gadsimta beigās Latgalē esot bijis ap 100 000 pieaugušo katoļticīgo. Lai tauta arvien vairāk ieaugtu kristietībā, tā bija jāizglīto un jāaudzina. Tikai sakramentu izdalīšana šo procesu nenodrošina. Līdzās misālēm, evaņģēliju lasījumu grāmatām, rituālēm, lūgšanu un dziesmu krājumiem baznīcā nozīmīgu vietu ieņēma teoloģiskā un vēsturiskā literatūra. Protams, grāmatu skaita un daudzveidības ziņā katoļu Baznīca Latgalē nevar sacensties ar Rietumeiropas baznīcu bagātībām, tomēr pētniecībā savu nezināšanu par novada garīgās dzīves attīstību, tās galvenajām norisēm ar šo attaisnot nedrīkstētu.

Pirmās ziņas par baznīcās esošajām grāmatām varam iegūt no baznīcu inventāru un vizitāciju aktiem, kuros ziņots arī par iespieddarbiem un rokrakstiem, kas tiek lietoti baznīcā. Nestabilā politiskā un mainīgā reliģiskā situācija prasīja pievērst lielāku uzmanību baznīcas attīstībai, un ir zināms, ka vizitācijas sākušās jau drīz pēc kristietības ienākšanas Livonijā. Bīskapi savās diecēzēs revīzijas veica arī pirms un pēc reformācijas. Laikā no 1683. līdz 1761. gadam Livonijas diecēze kopumā vai pa daļām tika vizitēta vismaz 11 reizes (Acta 1998: LXXVIII). 1761. gada vizitācijas akti ir pirmā plašākā šāda veida inventarizācijas liecība par Latgales baznīcām. 1761. gada Inflanrijas, Kurzemes un Piltenes diecēžu vizitāciju akti ziņo par Inflan-

tijas 14 draudzēm — Aglonu, Bērzgali (Aglonas), Bērzpili, Krāslavu, Daugavpili, Feimaņiem, Indricu, Līvāniem, Ludzu, Malnavu, Viļaku, Asūni, Pasiēni, Rēzekni un 8 misiju (ordeņa) baznīcām — Izvaltu, Auleju, Preiļiem, Pušu, Kaunatu, Raipoli, Dagdu un Varakļāniem, kā arī 31 publisko oratoriju (kapelu)¹. No minētajām baznīcām līdz mūsdienām nav saglabājušās vairākas kapelas — Stary Zamek jeb Vecpils, kas atradās Naujenes tuvumā, Kastīre, Meikšāni, Vecslabada un Žartmuiža; grūtāk identificējamās aktā pieminētās Podgurzense (Podgurje (Zamkolni)) un Lipiense (?).

Vizitāciju materiāli vēsta gan par baznīcu arhitektūru, altāriem, svētbildēm, liturģiskajiem tērpiem, dažādiem liturģiskajiem piederumiem, gan arī sniedz ziņas par baznīcu saimniecisko stāvokli — īpašumiem un saņemtajiem dāvinājumiem. Grāmatu saraksti uz šā fona izskatās visai pieticīgi, bet, ja ņem vērā konkrēto vēsturisko situāciju, tad jāsecina, ka katoļu Baznīca Latgalē 18. gadsimtā vēl tikai mēģina iesakņoties, jo postošie kari, mēris, pēcreformācijas laiks bija iznīcinājuši iesākto ticības sludināšanas un audzināšanas darbu.

Kā latviešu (acīmredzot latgaliešu) grāmata 1761. gada vizitāciju aktīs tiek minēta „*libri Evangeliorum Lotavici*”² — domājams, tas ir 1753. gada evaņģēliju izdevums latgaliski. Minētā grāmata nosaukta arī Asūnes (kā „*libri Evangeliorum Lotavici*” — 2 eksemplāri), Feimaņu (kā „*Evangelia Lotavica*” — 4 eks.) un Viļakas jeb toreizējās Marienhauzenas (kā „*Ewangeliczka lotewska*”) baznīcas grāmatu sarakstos, kaut ar nedaudz atšķirīgiem nosaukumiem. Varbūt t. s. Asūnes evaņģēliji ir arī Bērzpils baznīcā nosauktā „*Biblia Lotavica*”? Vēl no latviskajām grāmatām tiek minēts „*Catechismus Lotavicus*” Bērzpils baznīcā. Maz ticams, ka tas varētu būt P. Kanīzija sastādītais E. Tolgsdorfa tulkotais 1585. gada „*Catechismus Catholicorum*” (S: nr. 2). Pilnīgi iespējams, ka ar nosaukto izdevumu varētu būt domāts G. Elgera 1672. gada „*Catechismus seu brevis*” (S: nr. 33). Bet kas ir pieminētās „*Conciones Lotavicae*” Marienhauzenā? Ja tās nav 1673. gada G. Elgera „*Cantiones Spirituales*” (S: nr. 36), tad ticamāka kļūst līdz šim neatrastās 1730. vai 1733. gada „*Katoliziskas Dzismiu gromotas*” (S: nr. 149) esamība. Vienīgais atpazīstamais latviešu valodā izdotās grā-

---

¹ Kastyrense, Ruszonense, Warkoviensis, Copuloviensis, Arx Vetus, Graverense, Wyszczzenense, Podgurzense, Nidermuyžense, Žartmuyžense, Kołupiense, Dubnense, Indryca Minor, Woronowice, Lipiense, Adrepnense, Andzelmuyžense, Bugmuyžense, Brodayszense, Szkavnense, Staroslobodense, Meykszanense, Brigense, Launderense, Zošnense, Vielonense, Presmense, Ciskadense, Neutranense, Drycanense, Galeny (Acta 1998: 9–12).

² Aprakstošie grāmatu nosaukumi doti *slīpiem* burtiem.

matas autors, kura vārds norādīts sarakstā (Acta 1998: 111), ir jezuīts Georgs Elgers — Rēzeknes baznīcā glabājās viņa tulkojošā vārdnīca, saukta par „*Dictionarium Polono-Lotavicum patris Elger Societatis Jesu*“ (sal. ar S: nr. 42). Tā šajā baznīcā bija vienīgā grāmata latviešu valodā.

Grāmatu skaita ziņā lielākie krājumi — ap 130 izdevumu — ir Rēzeknes un Ludzas baznīcās. Ludzas baznīcā tiek minēta „*Synonima Lotavica*“ (Acta 1998: 131) — vēl viena mīkla grāmatniecības vēsturei. Apjomīga bibliotēka atrodama Bērzgales (Aglonas) baznīcā — 43 grāmatas poļu un latīņu valodā, te gan nav minēta neviena grāmata latviešu valodā.

Lielākā daļa grāmatu ir poļu tautības jezuītu vai dominikāņu sarakstītie darbi, svēto dzīves apraksti, vairākās baznīcās atrodama Bībele vācu vai latīņu valodā, Ķempenes Toma darbi, neminot konkrētu nosaukumu, atsevišķu baznīcas tēvu darbi, tostarp Augustīna „*Confessiones*“ (Ludzā). Sarakstos uzskaitītās grāmatas ir arī liecība par garīgās kārtas pārstāvju izglītību un interešu loku. Samērā neierasti uz vispārējā teoloģiskās literatūras fona izskatās kāda Ovīdija grāmata un Ēzopa fabulas Marienhauzenas grāmatu sarakstā, apliecinot to īpašnieka piederību Rietumeiropas kultūras lokam. Baznīcās atrodamo iespieddarbu revīzijās minētas vēl atsevišķas vēstures un matemātikas grāmatas, gramatikas, svešvārdu vārdnīcas.

Lielākajā daļā sarakstu netiek minētas misāles (grāmatas, kurās sakošanas lūgšanas, kādas priesteris skaita Sv. Misē), rituāles (ceremoniju apraksti un lūgšanas, ko priesteris lieto, dalot sakramentus, sakramentālijas un dažādas svētības) un breviāri (garīdznieku un ordeņa locekļu obligātās lūgšanas), jo laikam jau vizitatori tās uzskatīja par pašsaprotamu un neatņemamu liturģijas sastāvdaļu, bez kā nebūtu iespējami baznīcas dievkalpojumi un citi reliģiskie rituāli.

Vērojama atšķirība laicīgā klēra un ordeņa pārvaldīto baznīcu un draudžu aprakstos. Detalizētāk ir aprakstītas laicīgās garīdzniecības administrētās baznīcas. Ordeņa baznīcas ir pakļautas šo ordeņu augstāko priekšnieku vizitācijai.

Kas mainās grāmatu sarakstos turpmākajās baznīcu vizitācijās? B. Brežgo, izmantojot viņam pieejamo baznīcu vizitāciju materiālus, ir pētījis latviešu grāmatu lietojumu Latgales katoļu baznīcās laikā no 1757. līdz 1888. gadam. Kā pirmo, tāpat arī praktiskā lietojumā visvairāk izplatīto, viņš min 1753. gada „*Evangelia toto anno*“ (S: nr. 216). Tie atrodami Aglonas, Krāslavas, Landskoronas, Preiļu, Pieniņu, Pasienes un Feimaņu baznīcas inventāru sarakstos. Vēl tiek minēti „*Ewangelia polskie i lotewskie*“, „*Rosarium Lotavicum*“ (S: nr. 302). Dažu grāmatu nosaukumi ir aprakstoši, piemēram, „*Izrokstu grōmateņa nu Vaco un Jauno Testamenta*“, kas,

pēc B. Brežgo domām, varētu būt „Eysa Sałasieyszona Historyas Swatas Waca un Jauna istodiuma“, izdota starp 1773. un 1782. gadu (S: nr. 328). Mīklas uzdod arī kāda „Latvyska lyugšonu un dzišmu grōmota“, kas izdota pirms 1820. gada, un otra „Latvīšu lyugšonu grōmota „Kniška molitvennaja latyšskaja“, izdota 1821. gadā Viļņā“ (Brežgo 1943: 220). Pirmo B. Brežgo saskata kādā no grāmatas „Nabożeństwo“ (S: nr. 307, 434, 503) izdevumiem, savukārt otrai atradis atbilstmi 1821. gadā Viļņā izdotajā „Moci-ba lyugszonas“ (S: nr. 1078). Tomēr — vai pēdējā drīzāk nevarētu būt 1821. gadā izdotās „Dziesmies swatas“ (S: nr. 1069)? Feimaņu baznīcas 1862. gada vizitācijas aprakstā tiek minēta arī 1805. gadā izdotā „Taisneibas grōmota“, ko latviešu valodā pārtulkojis kāds Gelitovskis (Brežgo 1943: 221). Šis vai kāds cits darbs ar līdzīgu nosaukumu nav atrodams ne latgaliešu grāmatu bibliogrāfiskajos sarakstos, ne seniespiedumu katalogā (S). Tas ir pazudis arī no 1882. gada Feimaņu baznīcas grāmatu inventāra saraksta.

Baznīcu vizitētājiem latgaliešu rakstu valoda ir bijusi pasveša. Varbūt tieši šā iemesla dēļ viņiem nepiemita vēlāmā vēsturiski filoloģiskā precizitāte, atrastos izdevumus uzskaitot un aprakstot. Veiksmīgāki grāmatu sarakstu sastādītāji ir bijuši garīdznieki, kuri strādāja vietējās draudzēs, bet arī viņi neuzrāda precīzus grāmatu nosaukumus, kaut min to iespiešanas gadu un vietu. Tā, piemēram, Tomašs Kosovskis, nododot baznīcas īpašumu citam prāvestam, atzīmē: „Ewangeliczka Lotewska, edycyi 1753 w Wilnie“ (Brežgo 1943: 220), ar šo domādams „Evangelia toto anno“.

Raksta „Kaidas latvyskas grōmotas lītōja goreidznīceiba Latgolas katoļu bazneicōs“ nobeigumā B. Brežgo izsaka cerību, ka „nu jauna uzītī bazneicu inventari un vizitaceju akti var dūt datus, uz kuru pamata te mynātūs grōmotu skaitu vajadzēs papyldynōt“ (Brežgo 1943: 121). Laikam tomēr esam bijuši slikti baznīcas vēstures pētnieki, jo neesam varējuši šo latvisko grāmatu sarakstu būtiski papildināt.

Īsti neapzināta ir palikusi arī klosteru bibliotēkās atrodamā grāmatu bagātība. Ir zināms, ka Aglonas dominikāņu klosterā bibliotēkā 1770. gadā bijuši 177 sējumi, galvenokārt latīņu un poļu valodā, 1818. gadā 334 sējumi, 1820. gadā — jau 358 sējumi (Novickis 1929: 19). 1820. gadā klosterī tika atvērts garīgais seminārs, tā vajadzībām nācās pasūtīt grāmatas no Viļņas, jo seminārs esot darbojies pēc Viļņas Garīgā semināra parauga. Grāmatu skaita pieaugumu varētu mēģināt skaidrot arī ar dominikāņu klosteru slēgšanu Višķos, Preiļos, Rušonā un citās vietās un grāmatu krājumu apvienošanu Aglonas klosterā bibliotēkā. Pētnieki pie vērtīgākajām parasti min klosterī esošās latgaliskās grāmatas. Jau 1770. gada grāmatu sarak-

stā nosauktas „*Evangelia Lingua Lothavica*“, „*Rosarium Lothavicum*“, 1820. gada sarakstā — „*Evangelia polskie i lotevskie*“ (1770), „*Lotevska gramatyka*“, 1828. gadā minēta arī „*Vysa mocyba Kataliszka*“ (1805) (sal. S: nr. 767). Grāmatu klāstā ir arī „*Kronika Inflancka*“, „*Epistola pastoralis Episc. Livoniae*“, „*Privilegia Livon. et Curland*“, Hilzena „*Inflanty*“ (1750) (Novickis 1929: 19). B. Brežgo (1940: 6) min, ka 1856. gadā klostera bibliotēkā atrodas „*Anonima Gramatyka lotewska*“ un T. Kosovska „*Gramatyka Inflantsko Lotewska*“ (1853) (sal. S: nr. 2307). Lielāko daļu Aglonas dominikāņu klostera grāmatu krājuma tomēr veidoja izdevumi latīņu un poļu valodā. Dažām grāmatām minēti to izdošanas gadi, kas dažādu gadu sarakstos var atšķirties, piemēram, 1839. gada sarakstā „*Wyssa Mocieyba Katoliszka*“ atzīmēta kā 1755. gada izdevums. Starp 18.–19. gs. izdevumiem esot bijušas 13 latviešu grāmatas 14 eksemplāros (Brežgo 1943a: 29).

19. gs. 1. pusē Aglonas klosteris bija palicis vienīgais neslēgtais no kādreizējās sv. Dominika ordeņa Lietuvas provinces 84 klosteriem, tāpēc tajā bija labi saglabāts arī viss konventa dokumentu arhīvs. 19. gadsimta beigās Aglonas draudzei un klosterim pārejot laicīgā klēra pārziņā, bibliotēku neizformē. Kad no 1920. līdz 1924. gadam Aglonā darbojas garīgais seminārs, audzēkņi drīkst lietot arī dominikāņu atstātās grāmatas, kaut tās vairāk kalpo kā kultūrvēsturiska vērtība. Semināram pārceļoties uz Rīgu, iespējams, kāda daļa grāmatu tiek paņemta līdzī. Arī mūsdienās katoļu garīgā semināra (Laterāna Pontifikālās universitātes filiāles Rīgas Teoloģijas institūta, turpmāk — LPU RTI) bibliotēkā ir atrodamas atsevišķas Aglonas dominikāņu grāmatas.

Laikā no 1949. līdz 1960. gadam Aglonas klostera bibliotēku izmanto arī klosterī dzīvojošās Nabadzīgā Bērna Jēzus kongregācijas māsas, kuras uz turieni tika izsūtītas no Rīgas. Viņas ir aculiecinieces grāmatu krājuma aizvešanai no klostera 1960. gadā. No sadedzināšanas Aglonas dzelzceļa stacijas kurtuvē ir paglābtas tikai nedaudzas grāmatas, kuras tobrīd atradās māsu lietošanā. Tie ir atsevišķi darbi vācu un latīņu valodā, piemēram, kāds 1814. gadā Rīgā izdots katoļu katehisms vācu valodā, Dievmātes „mazais ofīcijs“ latīniski. Dažas grāmatas paglābusi kāda vecāka sieviete, kas palīdzējusi klostera saimniecībā. Pati būdama lasīt un rakstīt nepratēja, viņa raudzījusi iespējami daudz grāmatu noslēpt lielā priekšauta kabatās³.

Ap 1940. gadu Aglonas klostera bibliotēkas krājumu veidojušas apmēram 4853 iespiestas un 82 ar roku rakstītas grāmatas un tīstokļi (Brežgo 1940: 2 = Brežgo 1943a: 29). Patlaban jau ir grūti izsekot, cik baumu un

---

³ Pēc klostera māsu stāstījuma.

cik patiesības ir apgalvojumā, ka atsevišķas vērtīgas grāmatas tomēr palika nesadedzinātas. Par to vērtīgumu varam spriest vien pēc tā atlikuma, kas saglabājies no klostera konventa dokumentiem. Pirms Romas pāvesta Jāņa Pāvila II vizītes, veicot dievnama atjaunošanas darbus, tika atrasti atsevišķi stikla pudelēs rūpīgi ievietoti pagājušo gadsimtu dokumenti, piemēram, bīskapa J. D. Puzinas apkārtraksti no 18. gadsimta 50. gadiem. Tagad Aglonas bazilikas arhīvā atkal ir grāmatas — gan lielākam interesentu pulkam joprojām nepieejamas, bet ir. Aglonas vārds plaši izskanēja 2004. gadā, kad Latvijas Nacionālā bibliotēka sekmīgi restaurēja bazilikai piederošo inkunābulu — 1476. gadā Bāzelē drukāto pāvesta Klementa V grāmatu „Constitutiones“. Šī Baznīcas tiesību normu grāmata piederējusi Rīgas klēriķim, maģistram, bibliofilam un mākslas darbu kolekcionāram Reinholdam Soltrumpam, kurš ieradies Rīgā no Vācijas 14. gadsimta sākumā (Taimiņa 2004). Grāmata nav minēta 4 Aglonas inkunābulu sarakstā (Brežgo 1940: 7 = Brežgo 1943a: 29–30), un skaidras dokumentālas liecības, ka tā bijusi vecā dominikāņu klostera īpašumā, nav uzietas.

Pateicoties Latvijas Universitātes Akadēmiskās bibliotēkas (turpmāk — LU AB) galvenās bibliotekāres Aijas Taimiņas ieinteresētībai un labvēlībai, bija iespējams ielūkoties 2002. gadā aprakstīto „Aglonas bazilikas arhīva atputekļoto un dezinficēto dokumentu sarakstā“ (Taimiņa 2002), kurā izlases veidā tiek minētas Aglonas dominikāņu konventa bibliotēkas grāmatas („Bibliotheca Conventus Aglonensis“). Ir aprakstīta 91 grāmata, apmēram pusei ir atrodams ieraksts par piederību Aglonas dominikāņu bibliotēkai. Aglonā atrodas arī divas G. Elgera grāmatas. Tās ir jau iepriekš minētās „Evangelia toto anno“ un „Cantiones spirituales“ (Taimiņa 2002: 21, 22).

Pagaidām nav izdevies noskaidrot, kā LU AB Rokrakstu un reto grāmatu nodaļā nokļuvušas dažas Aglonas dominikāņu konventa bibliotēkas grāmatas.

20. gadsimta 90. gados pēc Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanas Aglonā nonāk reliģiska satura grāmatas no visas Latvijas, bieži vien bez īpašas sistematizēšanas. Piemērs tam ir krājumā atrodamās luterāņu sprediķu un dziesmu grāmatas. 1794. gadā izdotajā Bībelē tomēr ir ierakstīts tās īpašnieka vārds — „Petri Neswittowicz, ord. pred.“, kurš turklāt arī zina, ka tas ir luterāņu izdevums — „Haec Biblia est Luterana Empta Rigae Anno 1820“ (Taimiņa 2002: 6). Vai tā ir tikusi lietota vai saņemta dāvanā no Rīgas dominikāņiem, vai atceļojusi uz Aglonu līdz ar kādu mūku no Rīgas, kas tika pārcelts uz šo konventu, vai liecina par īpašnieka plašo redzesloku, varam vienīgi minēt.

Bibliotēka pastāvēja arī 1694. gadā dibinātajā Pasienes dominikāņu klosterī, līdz 1753. gada ugunsgrēks iznīcināja visu klosterā ansambli. Grāmatu krājums tika atjaunots līdz ar klosterā uzcelšanu no jauna, un 1799. gada Pasienes klosterā grāmatu sarakstā ir minēts vairāk nekā 600 grāmatu, to vidū „*Evangelium Lotavicum*“ un „*Książeczka Łotewska Starogo y Nowego Testamentu wypis*“. 1808. g. 31. augusta klosterā inventāra sarakstā reģistrēta arī „*Ewangeliczka Łotewska*“ (Brežgo 1943: 219). Vēl nav uzietas ziņas, cik grāmatu bibliotēkā atradās klosterā slēgšanas laikā 1832. gadā. Nostāsti vēsta, ka vērtīgākos sējumus mūki esot noglabājuši kādā slēptuvē zem klosterā ēkas, pēc citām ziņām — grāmatas un gleznas gājušas bojā, kad tās pārvestas uz Mogiļovu (Бояринова 2008: 45).

Rušonas dominikāņu klosterā bibliotēkā 1766. gadā esot bijusi 151 grāmata, no tām 5 latviešu valodā — „*Wyssa Mocieyba Katoliszka*“ (4 eks.) un 1 nezināma autora darbs. Par šīm grāmatām ziņots Mogiļovas konsistorijai 1840. gada 17. jūnijā (Brežgo 1943a: 32 = Svilāns 1995: 176).

Iespējams, ka pēc 1820. gada, kad no cariskās Krievijas tiek izraidīti jezuīti, dominikāņu bibliotēkas varēja papildināt arī kādas jezuītu bibliotēkas grāmatas, jo Aglonas dominikāņu aprūpē nonāca jezuītu pārzinātās baznīcas Višķos, Daugavpilī, Varakļānos, Preiļos. Par to liecina grāmatas, kurās atrodami abu konventu — jezuītu un dominikāņu — īpašuma ieraksti (Taimiņa 2002: nr. 36., nr. 81.).

Poļu baznīcas vēstures apzinātāja priesterā Jana Gižicka pētījumā par Polockas akadēmiju minēts fakts, ka Daugavpils jezuītu bibliotēkā ap 1805. gadu esot bijis vairāk nekā 4000 sējumu (Giżycki 1905: 172 = Brežgo 1943a: 26). „Vairāk“ šeit gan ir visai relatīvs jēdziens, jo 1811. gadā, kad jezuītiem klosterā ēka bija jāatstāj jaunveidojamajam cietoksnim, uz Polockas jezuītu bibliotēku tikuši aizvesti 7000 bibliotēkas sējumi (Radzi-szewski 1847: 64 = Brežgo 1943a: 26). Daugavpils cietoksnī palikušās grāmatas 1832. gadā tiek nodotas Daugavpils ģimnāzijai (Brežgo 1940: 3 = Brežgo 1943a: 26). Jezuiīti savu jaunatnes izglītošanas darbu turpina Krāslavā, pārceļot uz turieni arī aprīņķa skolu, kuras vadību pēc 3 gadiem uzņemas Misiju kongregācija (Congregatio Missionis — CM) jeb t. s. lazaristi. Šis apstāklis izskaidro jezuītu grāmatu nonākšanu Krāslavas bibliotēkā. Minētie fakti ļauj iztēloties, cik liela ir bijusi Daugavpils jezuītu kolēģijai piederošā bibliotēka kopumā. Diemžēl līdz mūsdienām nav saglabājusies (nav atrasta?) plašāka informācija par minētā grāmatu krājuma daudzveidību. Vairāki desmiti iespieddarbu patlaban glabājas gan LU AB, gan LPU RTI bibliotēkā.

Zināms arī, ka Dagdas jezuīti, aiziedami no Dagdas, bibliotēku esot atstājuši klostera ēkā. Tai nodegot 1944. gadā, sadeg arī grāmatas (Svilāns 1995: 57).

Plaša bibliotēka bijusi arī Krāslavā. Ir zināms, ka Krāslavas Garīgais seminārs (1757–1844) izmantojis lazaristu misionāru bibliotēku, kurā 1815. gadā bijis ap 1500 sējumu. Grāmatas pēc satura un izdošanas laika bijušas ļoti dažādas, pieci izdevumi bijuši no 16. gs., 55 — no 17. gs., 369 — no 18. gs. Tās bijušas latīņu, poļu un franču valodā (Brežgo 1943a: 35). Krāslavas grāmatu krājumam ir paveicies vairāk nekā citām Latgales klosteru bibliotēkām. Pēc 2. pasaules kara tās atradās kādā baznīcas slēptuvē, līdz 1967. gadā tika pārvestas uz Latvijas Nacionālo bibliotēku. Šobrīd LNB glabājas 203 Krāslavas grāmatas, no tām visvairāk ir mācību grāmatu — 53, 38 darbi patristikā, 20 sprediķu grāmatas, priecē arī antīko autoru un citu literāro sacerējumu bagātība — 19. 1982. gadā 47 krāslaviešu grāmatas nonākušas arī Akadēmiskās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu nodaļā (Šiško 1994: 48).

18. gs. 50. gados Latgalē ieradās tēvi bernardīni. Viļānu konvents aprūpēja Rikavu, Gai galavu, Strūžānus, Dricānus un Pilceni. 1832. gadā pēc poļu sacelšanās cara valdība bernardīnu klosteri slēdza. Viņu īpašumus pārņēma Mogiļovas arhibīskaps. Klosters priekšnieks visus dokumentus un bibliotēku ar 336 grāmatām nodevis Varakļānu baznīcas prāvestam Hieronimam Šermulevičam. Cik zināms, viena grāmata, kurai trūkušas sākuma un beigu lapas, bijusi latviešu valodā, bibliotēkā atradusies arī G. F. Stendera 1761. gada „Neue vollständigere Lettische Grammatik“ (Brežgo 1943a: 34). Tagad mariāņu klosterī Viļānos atkal veidojas bibliotēka (sk. attēlu). Mājvietu tajā ir atradis arī bernardīnu mūku atstātais grā-

Bernardīnu grāmatas Viļānu mariāņu tēvu klostera bibliotēkā

matu mantojums — šobrīd ir apzināts ap 200 iespieddarbu (to sistematizēšana gan vēl tikai sākta). Pārējo krājuma daļu veido no apkārtējām draudzēm savestās grāmatas, kuras savulaik tika paglābtas no iespējamās iznīcināšanas, bet vēl biežāk — no uzglabāšanas nepiemērotos apstākļos.

Īpaši būtu jārunā par Baznīcas metriku grāmatām. Droši vien daudzi interneta lietotāji jau ir novērtējuši Latvijas Vēstures arhīva darbu „Raduraksti”⁴, kurā līdzās luterāņu, pareizticīgo un vecticībnieku metriku grāmatām ir salīdzinoši daudz katoļu draudžu metriku. Visvairāk, šķiet, laimējies Prezmas draudzei, jo ir saglabājušās visas metriku grāmatas no 1736. līdz 1905. gadam. Lielākajam vairumam draudžu tās ir no 1833. vai vēlākiem gadiem.

1940. gada septembrī metriku grāmatas no Baznīcas pārņēma Latvijas Valsts arhīvs. Dažas grāmatas vācu valdīšanas laikā 1943. gadā tiek atdotas baznīcām atpakaļ. Nezināmi ir tie materiāli, kas tika aizvesti no Latvijas uz Vāciju kara laikā un kas tika pārvesti atpakaļ vai arī pazuda ceļā (Kalnačs 2009: 75, 80). 1944. gada 27. decembrī Aglonas draudzes prāvests Francis Lazdāns Rīgas arhidiecēzes kūrījai ziņo, ka „Aglonas draudzes visas metriku grāmatas kara laikā gājušas bojā” (Rīgas metropolijas kūrījas arhīva materiāli). 1944. gada 18. decembrī Prezmas draudzes prāvests Staņislavs Ivbuļš raksta, ka ir saglabājušās Rozentovas dzimušo metrikas no 1782. gada, miršanas — no 1806., laulību — no 1835. gada. Līvānu prelāts Staņislavs Vaikuļš par metriku grāmatām, kas saglabājušās baznīcā no 1865. gada, pie dažām piebilst ko vairāk: „Stypri cītuse. Cauršauta. Nūplāsti vōki, izplāstas lopas ar zeimūgim, izplāsti iroksti” (turpat).

Aizvien no jauna dodoties grāmatu meklējumos, bieži vien pārsteidzīgi izdarām secinājumus, ka Baznīca nerūpējas par savu draudžu arhīviem. Protams, cilvēciskais faktors nozīmē daudz. Ja tagad kāds raudzītu atrast priesteru monsinjora H. Trūpa izveidoto arhīvu Rēzeknes Jēzus Sirds katedrālē (Svilāns 1995: 176), kur glabājās senās baznīcas grāmatas, metrikas un citi vēsturiski dokumenti, neviens tos tur vairs neuzietu. Gribas cerēt, ka lielākā pazudušo materiālu daļa ir nonākusi vēstures zinātāju rokās, kuri tos neiznīcinās. Varbūt reiz šīs grāmatas un dokumenti atkal atgriezīsies kādas baznīcas arhīvā vai bibliotēkā. Ir atsevišķi cerīgi piemēri — Kaunatas draudze ir saņēmusi atpakaļ dažas metriku grāmatas, kas pirms tam atradās skolas muzejā. Rīgas metropolijas kūrījas arhīvam tiek dāvātas garīgās grāmatas, kuras jaunākās paaudzes vairs nelieto, tomēr grāmatu pār-

---

⁴ <http://www.lvva-raduraksti.lv/>

mantotajos ir modusies apziņa, ka tās ir kultūrvēsturiska vērtība un kā tāda tā nedrīkst tikt piesavināta vai iznīcināta⁵.

Runājot par baznīcas grāmatām, nedrīkstētu aizmirst arī citus laika diktētus notikumus. Latgales dievnami nav bijuši ugunsdroši arhīvu glabātāji, ar nelieliem izņēmumiem tās bija koka celtnes, kas stipri pakļautas uguns briesmām. Tā, piemēram, 1766. gadā nodega Aglonas baznīca un klosteris, 1858. gada ugunsgrēkā aiziet bojā Izvaltas jezuītu klostera dokumenti, 1861. gadā Bērzgalē sadega vēsturiski dokumenti un grāmatas, 1938. gadā nodega Ludzas baznīca ar vecajiem arhīva dokumentiem un metriku grāmatām, 1941. gadā ugunsgrēks piemeklēja Izvaltas baznīcu utt. Grāmata vienmēr ir bijusi neaizsargāta, daudz vairāk neaizsargāta nekā tās lietotājs.

Cik grāmatu un cik dokumentu baznīcās tika izlaupīti nemieru un juku laikos, nav un nekad nebūs īsti zināms. Tāpat šodien ir grūti izvērtēt grāmatas, kas ir nonākušas privātpersonu rokās, jo tām ir ierobežota piekļuve. Vēl joprojām ir iespējams atrast neapzinātus grāmatu krājumus vai pat veselas bibliotēkas, par kurām līdz šim ticis rakstīts, ka to vairāk nav. Vieni raudzīja iznīcināt, bet citi glāba, slēpdami visdažādākajās slēptuvēs. Saista fakts, ka daudzās baznīcas grāmatās — gan LU AB esošajām, gan LPU RTI bibliotēkā atrodamajām — ir iespiests zīmogs „Reliģijas un ateisma Vēstures nodaļa“. Kā tās ir izkļuvušas ārā no LPSR Vēstures muzeja Zinātniskās bibliotēkas fondiem un atgriezušās grāmatu aprītē? Atkal bija vieni, kuri norakstīja tās sadedzināšanai vai citādi iznīcībai, un otri, kuri centās tās paglābt.

Latgales baznīcu metriku grāmatu kopijas, sākot ar 1798. gadu, bija jānodod Mogiļovas Romas katoļu konsistorijā Pēterburgā. 1923. gadā baznīcai arhīvs tika atņemts (был изъят) un nodots Centrālajam arhīvam, kur esot glabājies līdz 1960. gadam, kad tika sadalīts. Daļa materiālu ir nonākusi Mogiļovas Vēstures arhīvā, citi — Baltkrievijas PSR Centrālajā arhīvā (tagad Baltkrievijas Nacionālais vēstures arhīvs) (Верёвкин 2001). Arī šie materiāli vēl nav apzināti, turklāt — vai tie ir visi?

Tomēr pirmajam solim laikam vajadzētu būt Latvijas bibliotēku grāmatu krājumu pamatīgākai izpētei. Nereti meklējumos esam devušies ļoti tālu, neattopot, ka paši lielākie dārgumi glabājas savās mājās.

Baznīcas grāmatu krājumu un dokumentu par tiem apzināšana ļautu ne tikai vispusīgāk atklāt Latgales grāmatniecības sākumus, bet, iespējams, dotu jaunus pavedienus tā saucamo meklējamo grāmatu atrašanai, kādas jo

---

⁵ Jāpiezīmē, ka LNB Reto grāmatu un rokrakstu nodaļā nesen likti pamati Krievijas latgaliešu grāmatu kolekcijai (RXA 394), kas pārvestas no Sibīrijas ekspedīcijām.

bagātīgi pārstāvētas arī seniespiedumu katalogā (S), vai vismaz ļautu precizēt ziņas par tām.

Ieskata nobeigumā atliek secināt, ka Latgales baznīcu grāmatu krājumi 18.–20. gadsimtā salīdzinājumā ar Rietumeiropas zemju baznīcu grāmatu bibliotēkām veido nelielu un samērā vienkrāsainu mozaīku, bet ir taču tiesības pastāvēt arī vienkāršām, šķietami necilām mozaīkām. Kad tajās iespīd saule, var negaidīti atklāties jaunas krāsas.

Literatūra

Acta 1998 — Acta Visitationis Generalis Dioecesis Livoniae et Curlandiae seu Piltinensis anno 1761 peractae / Ed. S. Litak. Torunii, 1998.

Brežgo 1940 — B. Brežgo. Latgales klosteru bibliotēkas un archīvi // Bibliotekars. Rīga, 1940, nr. 1. — 1.–7. lpp.

Brežgo 1943 — B. Brežgo. Kaidas latvyskas grōmotas lītōja goreidznīceiba Latgolas katōļu bazneicōs. 1757.–1888. // Olūts. 2. sēj. Daugavpils: Vl. Lōča izdevnīceiba, 1943. — 219.–221. lpp.

Brežgo 1943a — B. Brežgo. Latgolas pagōtne. I sēj. Daugavpils: Vl. Lōča izdevnīceiba, 1943.

Giżycki 1905 — I. G. [= Jan Giżycki]. Materiały do dziejow Akademii Połockiej i szkól od niej zależnych. Krakow: Druk W. L. Anczyca i spółki, 1905

Kalnačs 2009 — J. Kalnačs. „Latvijas izņēmums“. Nacistiskās Vācijas Otrajā pasaules karā evakuētās un ASV karaspēka PSRS 1945. gadā atdotās Latvijas arhīvu un muzeju vērtības // Mākslas vēsture un teorija. Rīga: LMA Mākslas vēstures institūts, 2009, nr. 12. — 71.–85. lpp.

Kurz 1925 — E. Kurz. Die Jahresberichte der Gesellschaft Jesu. Riga, 1925

Novickis 1929 — A. Novickis. Aglyuna. Vesturiskas pizeimes. Reigā, 1929.

Radziszewski 1847 — F. Radziszewski. Krótka wzmianka o Jezuitach na Bialorusi i o bylej Polockiej Akademii // Rubon: pismo zbiorowe, poświęcone pożytecznej rozrywce. T. VIII. Wilno, 1847. — 60.–64. lpp.

Revizija 1972 — 1599. goda Rēzeknes starostijas revizija // Acta Latgalica 4. [Minchene]: P/s Latgaļu izdevnīceiba, 1972.

S — Seniespiedumi latviešu valodā 1525–1855. Kopkatalogs / Zin. red. A. Apīnis. Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 1999.

Svilāns 1995 — J. Svilāns. Latvijas Romas-katoļu baznīcas un kapelas. 1975. I daļa. [Rīga]: Rīgas Metropolijas kūrija, 1995.

Šiško 1994 — S. Šiško. Misionāru (lazaristu) kongregācijas Krāslavas mītnes grāmatas un rokraksti Latvijas zinātniskajās bibliotēkās // Poļu kultūra Latvijā / Red.: J. Sozaņskis, R. Šķļenniks. Rīga: Polijas Republikas vēstniecība, 1994. — 42.–53. lpp.

Taimiņa 2002 — Aglonas Bazilikas arhīva atputekļoto un dezinficēto dokumentu saraksts (manuskripts, glabājas LU AB pie sastādītājas Aijas Taimiņas).

Taimiņa 2004 — A. Taimiņa. 15. gadsimta metāla griezumā jeb „skrošu“ gravīras un Rīgas patricieša Reinholda Soltrumpa grāmatu likteņi // Mākslas vēsture un teorija. Rīga: LMA Mākslas vēstures institūts, 2004, nr. 2. — 5.–18. lpp.

Бояринова 2008 — А. Бояринова. Пасинский край. [Б. м.], 2008.

Верёвкин 2001 — В. Н. Верёвкин-Шелюта. Метрические книги и материалы римско-католических костелов // Генеалогический вестник. Вып. 1. Санкт-Петербург, 2001. (Skatīta interneta versija: <http://www.vgd.ru/VESTNIK/vestnik.htm>)

An Insight into the Book Collections of the Catholic Church of Latgale (18th–20th Centuries)

Since the 18th century, information on the books of the Catholic Church of Latgale has been collected through reports of church visitors. Alongside with economic and financial issues, these mention also the most important publications, namely, those that were used in the church at that time. Unfortunately, however, parts of the publications have been mentioned descriptively or through a very broad characterisation only, thus providing researchers with a lot of questions.

The historian Boļeslavs Brežgo has done significant work on gathering information on the libraries of the churches and, in particular, the monasteries in Latgale, and on an inventory of their stock. More recent researchers of the cultural history of Latgale often quote the facts mentioned in his works. No studies have been carried out, however, regarding the situation of the books of the Catholic Church in contemporary Latgale. The aim of the article is therefore to discuss the necessity of doing research on the collections of Latvian Catholic Church books, and at the same time to argue in favour of the significance of research on the history of the Catholic Church. It is argued that a full comprehension of the culture of Latgale is not possible without it.

The article outlines the historical background of the activities of the Catholic Church in Latgale, taking into account the descriptions of the book collections in the materials of the church visits and the works by B. Brežgo, including a description of their subsequent fate. Further details have been identified regarding the fate and the content of those libraries of churches and monasteries, where researchers have more information at their disposal (Aglona, Krāslava). Finally, the author's own observations and reflections are also presented.

SKAIDRĪTE KALVĀNE
muosa@inbox.lv

Rīgas Augstākais reliģijas zinātņu institūts

Klosterā iela 4
Rīga, LV–1050, Latvija

Latgaliešu valoda: instrumenti erozijas pakāpes noteikšanai un novēršanai

Ievads

Rakstā tiek pievērsta uzmanība tādiem mūsdienu sociolingvistikas pētījumos bieži aplūkotiem jēdzieniem kā valodas izplatīšanās, nomaiņa un saglabāšana (*language spread, shift and maintenance*). Jautājums ir skatīts latgaliešu valodas kontekstā, apzināti vairoties no diskusijas par dialekta vai valodas statusu. Iepriekšminēto sociolingvistikas jautājumu atklāšanā, vērtējot latgaliešu valodas potences un noturības iespējas, termina *valoda* vai *dialekts* aktualizēšana novērš uzmanību no holistiskas pieejas tēmas analīzē. Tai pašā laikā tēmas sistēmisks tvērums paredz arī statusa jautājuma iekļaušanu. Valodas izplatīšanās, nomaiņa un saglabāšana — tie savukārt ir jēdzieni, kuri zinātniskajā literatūrā tiek aplūkoti valodas plānošanas (politikas) kontekstā.

Rakstā ir skaidrots termins *etnolingvistiskā vitalitāte*, tā interpretācija mūsdienu sociolingvistikas pētījumos, tāpat tiek vilktas paralēles ar citiem modeļiem, kuri atklāj kritērijus valodas pastāvēšanas un attīstības iespēju analīzei. Teorētiskie pētījumi ir izmantoti, lai noteiktu latgaliešu valodas vitalitāti. Nozīmīgs atbalsts teiktā pamatojumam ir pētījums „Latgales etnolingvistiskās situācijas izpēte“ (2006–2009) un tā kopsavilkums, kas publicēts monogrāfijā „Valodas Austrumlatvijā: pētījuma dati un rezultāti“ (Lazdiņa, Šuplinska 2009), no kā rakstā izmantotas respondentu atbildes par latgaliešu valodas lietojumu ģimenē un ārpus tās dažādu sociolingvistisko funkciju nodrošināšanai.

Raksta struktūra ir šāda: kā ievads minēto jautājumu aplūkošanā tiek piedāvāts O. Garsijas valodu plānošanas modelis, kurā tiek izmantota valodu dārza metafora — līdzība ar augu valsti. Latgaliešu valodas saglabāšanas un attīstības jautājumi ir aplūkoti etnolingvistiskās vitalitātes teorijas (Giles 1977) un valodu aizsargāšanas modeļa (Spolsky 1978; Holmes 2008) kontekstā, papildinot ar nupat minētā pētījuma „Valodas Austrumlatvijā“ datiem. Raksta noslēgumā ir doti secinājumi par latgaliešu valodas noturības un attīstības iespējām.

Valodu dārzs: valodas politika

Ofēlija Garsija (Ofelia García) ir izmantojusi poētisku valodu dārza metaforu, lai atklātu nozīmīgus valodas politikas (valodas plānošanas) jautājumus (Beikers). Izmantojot līdzību ar dārzu, viņa uzsver, ka pasaule būtu pelēka un vienveidīga, ja dārzā augtu tikai vienādas formas vai krāsas ziedi, proti, ja pasaulē visi runātu vienā un tai pašā valodā, pasaule būtu bezkrāsaina, arī zināmā mērā — nabadzīga. Tai pašā laikā dažādu šķirņu augi prasa atšķirīgu to kopšanu, kas ir gana apgrūtinoši; tāpat arī valodu dažādība var apgrūtināt valodu dārza kopšanu. Tomēr: ja dārzs netiek kopts, vienas šķirnes augi iznīkst, citas šķirnes — izplatās neiedomājami ātri, bieži uz vājāko augu rēķina. Tāpat ir ar valodām — kad kāda valoda izplatās ļoti ātri, kāda cita tiek apdraudēta un prasa īpašu kopšanu, arī aizsardzību. Tādēļ ir nepieciešama noteikta rīcība, stratēģija jeb politika. Uzsverot, ka valodu dažādība ir jāsaudzē, autore piedāvā dažādus veidus, kā to darīt.

1. Dārzā ieaudzējamas jaunas puķu sugas (majoritātes valodas lietotājiem jāapgūst vēl kāda cita — otrā, trešā vai pat ceturta valoda). Latvijas situācijā latviešu valodas lietotāji bieži arī zina kādu citu valodu, visbiežāk: krievu, angļu vai vācu valodu. Tas pats ir attiecināms uz krievu valodā runājošajiem, kuri atsevišķos Latvijas pagastos un pilsētās ir vietējā majoritāte. Arī viņiem jāapgūst gan latviešu valoda, gan svešvalodas.

2. Īpaši aizsargājamas retās puķu sugas (daudzās valstīs diglosijas situācijā minoritāšu valodas apdraud straujā majoritātes valodas izplatība; tāpat kā ekologi aizsargā floras un faunas dažādību, jāaizsargā arī apdraudētās valodas, kas veicams ar izglītības sistēmas un likumdošanas palīdzību). Šis ieteikums ir attiecināms uz reto puķu sugu — latgaliešu valodu, kas kopā ar latviešu valodu pretendē uz diglosijas situāciju Latgalē. Pēc Čārlza Fergusonā (Charles Ferguson) izstrādātajiem deviņiem kritērijiem (Ferguson 1959; Fasold 1984) diglosijas situācijas noteikšanai tikai divi kritēriji būtu apšaubāmi, lai aplūkotu latviešu — latgaliešu valodas attiecības atbilstoši diglosijas jēdzienam (*v a l o d a s s t a n d a r t i z ā c i j a s j e b n o r m ē š a n a s k r i t ē r i j s*, jo latgaliešu valoda ir normēta, un *s t a b i l i t ā t e s k r i t ē r i j s* — nevarētu teikt, ka gadsimtiem veda ir diglosijas situācija attiecībā uz latviešu un latgaliešu valodu, proti, ka gadsimtiem ilgi latviešu valodai piemīt augsta dialekta (*H i g h d i a l e c t*) un latgaliešu valodai zema dialekta (*L o w d i a l e c t*) pazīmes). Diglosijas jēdziena attiecināšana uz latgaliešu un latviešu valodu ir jautājums, kas aplūkojams un analizējams atsevišķi — citā zinātniskā publikācijā. Atgriežoties pie O. Garsijas ieteikuma, īpaši svarīgi ir uzsvērt izglītības sistēmas un likumdošanas lomu reto, mazo valodu aizsargāšanā.

3. Nodrošināma papildu aizsardzība apdraudētām sugām (ja valoda ir apdraudēta, tā papildus jāaizsargā, veicot īpašus pasākumus, tāda, piemēram, ir pozitīva ekonomiskā diskriminācija par labu īru valodas runātājiem noteiktos Īrijas reģionos). Šo pieredzi varētu izmantot arī latgaliešu valodas aizsardzībai.

4. Kontrolējama dažu sugu izplatība (ja dažu sugu augi izplatās pārāk ātri un nomāc citas augu sugas, to izplatība jāierobežo). Šī atziņa Latvijas situācijā vairāk būtu attiecināma uz lielajām starptautiskajām valodām (angļu, krievu), kuras ir nozīmīgas starptautiskajā apritē, bet kuru izplatība nedrīkstētu notikt uz mazo valodu rēķina (šai gadījumā: gan latviešu, gan latgaliešu). Tai pat laikā latgaliešu valodas lietojums visbiežāk ir saistīts ar izvēli starp latviešu valodu un latgaliešu valodu, nevis krievu un latgaliešu vai angļu un latgaliešu valodu.

Tātad valodu dārza politika nosaka, ka mazo, retāk sastopamo valodu saglabāšana un aizsardzība ir ekoloģiska rakstura jautājums. Tām, tāpat kā retāk sastopamajām augu sugām, ir svarīgs arhitektu un dārznieku (valodas politiķu un skolotāju) atbalsts. Bez īpaša atbalsta, bez papildu minerālviešām mazās valodas nīkuļo, sākas erozijas process, kas var beigties ar valodas izzušanu.

Etnolingvistiskā vitalitāte

Valodas noturības vai nomaiņas jautājumu kontekstā sociolingvistikā jau kopš 20. gs. 70. g. beigām tiek izmantots termins *etnolingvistiskā vitalitāte* (EV), kas ir attīstīts ar nolūku — paredzēt valodas stāvokli, attīstības vai nomaiņas dinamiku (*language behaviour*) valodu kontaktu situācijās (Coulmas 2005).

Sociālās psiholoģijas pētnieki (Giles 1977) EV ir definējuši kā sociokulturālu faktoru kopumu, ar kuru palīdzību tiek noteikta kāda atsevišķa grupas kolektīva (etnosa) spēja funkcionēt, saglabājot vai nomainot savu valodu. Līdz ar to, kā apgalvo zinātnieki, izmērot etnolingvistiskās vitalitātes pakāpi, var paredzēt šīs grupas lietotās valodas saglabāšanas iespējas. Etnolingvistiskās vitalitātes noteikšanai tiek šķirti trīs galvenie faktori: 1) demogrāfija (pētāmās valodas lietotāju grupas lielums un izplatība), 2) institucionālais atbalsts (pakāpe, kurā valodai tiek sniegts dažādu institūciju atbalsts) un 3) valodas statuss (tas atspoguļo arī attieksmi pret valodu).

Demogrāfiskais rādītājs ir grupas lielums un tās relatīvais spēks kopējā iedzīvotāju populācijā, kā arī uzturēšanās teritorija (koncentrēšanās vienā vietā vai izklaidus), dzimstības rādītāji, endogāmija un mi-

grācija. Ar institucionālo atbalstu tiek saprasts noteiktas grupas valodas lietojums dažādās sociālajās institūcijās, galvenokārt izglītībā, valdībā, medijos un reliģijā. Valodas statuss attiecas uz noteiktas grupas (etnosa) stāvokli lielākas grupas sociāli prestižajā hierarhijā un pats par sevi ir komplikēts faktors, iekļaujot kā sociāli ekonomiskos, tā arī kultūras un lingvistiskos aspektus (Coulmas 2005).

Turpmāk visi trīs minētie faktori aplūkoti, raugot raksturot latgaliešu kā etniskas grupas vitalitātes pakāpi.

1. Demogrāfija

Centrālās statistikas pārvaldes 2008. gada dati rāda, ka Latgalē dzīvo 348 271 iedzīvotājs, kas ir 15,3 % no visu Latvijas iedzīvotāju skaita (2 270 894)¹. Sarežģītāk nosakāma ir latgaliešu uzturēšanās ārpus Latgales reģiona (nedz Latvijas tautas skaitīšanas dati, nedz ārpus Latvijas veiktie pētījumi neatklāj šo situāciju, jo anketās netiek piedāvāts sevi identificēt ar latgalieti, tāpat netiek jautāts par latgaliešu valodas prasmi).

Pētījuma „Valodas Austrumlatvijā“ (2009) dati atklāj, ka Latgalē latgaliešu valodu ikdienā saziņā ar saviem ģimenes locekļiem, draugiem vai kolēģiem lieto vidēji **39 %** respondentu (kopējais respondentu skaits — 9076):

- ar vecākiem radniekiem — 45,8 %
- ar kaimiņiem — 43,5 %
- ar draugiem — 40,5 %
- viesībās — 39,4 %
- ar māti — 39,2 %
- ar tēvu — 38,6 %
- ar brāļiem/māsām — 37,4 %
- ar dzīvesbiedru/draugu — 33,9 %
- ar bērniem — 33,7 %

39 % — tas ir labs rādītājs etnolingvistiskās vitalitātes pakāpes raksturojumam. Respondentu atbildes rāda, ka latgaliski tiek runāts ne tikai ar gados vecākiem radniekiem (apmēram 46 %), bet arī ar bērniem (aptuveni 34 %). Anketās ir norādīts, ka 32,2 % respondentu bērnu nav. Tātad — no apmēram 68 % respondentu, kam ir bērni, puse runā latgaliešu valodā (34 %), un tas ir pārsteidzoši cerīgs rādītājs.

Ar mazāk pazīstamiem/nepazīstamiem cilvēkiem latgaliešu valodā runā aptuveni **23 %** respondentu:

---

¹ <http://data.csb.gov.lv/> (Statistiskā datubāze: Iedzīvotāji un sociālie procesi → Ikgadējie statistikas dati → Iedzīvotāji → Patstāvīgo iedzīvotāju skaits statistiskajos reģionos.)

- ar kolēģiem — 30,5 %
- ar mācītāju — 30,3 %
- veikalā — 27,1 %
- ar nepazīstamiem cilvēkiem — 18,8 %
- ar ģimenes ārstu — 15,0 %
- ar skolotāju — 13,9 %

Uzmanības vērts ir statistiskais rādītājs par kolēģiem — gandrīz 31% respondentu ar kolēģiem sazinās latgaliski. Šis fakts ļauj arī kritiskāk vērtēt latviešu un latgaliešu valodas atbilstīgas situācijai, kuras viens no nozīmīgākajiem kritērijiem ir samērā strikts funkciju šķīrums abu valodu lietojumā. Pētījuma dati rāda, ka latgaliešu valoda tiek izmantota arī formālajā vidē, darba attiecību jautājumu kārtošanā.

Būtisks demogrāfiskās situācijas rādītājs ir iedzīvotāju vecuma sastāvs, kas liecina par sociālekonomiskās attīstības potenciālu. „Viens no iedzīvotāju vecumsastāvu raksturojošajiem rādītājiem ir demogrāfiskā slodze. Tā norāda uz darbības vecumu nesasniegušo un pārsniegušo personu skaitu uz 1000 iedzīvotājiem darbības vecumā. Kopējā demogrāfiskā slodze Latgalē (764) nenozīmīgi pārsniedz attiecīgo rādītāju visā Latvijā (726) un citos rajonos“ (Iedzīvotāji).

Demogrāfijas faktora kontekstā nozīmīgi būtu arī noteikt, vai latgaliešiem ir raksturīga endogāmija vai eksogāmija. Diemžēl šādu datu nav, jo, kā jau iepriekš tika minēts, socioloģiskajos pētījumos nav paredzēta atbilde: „latgalietis/latgaliete“. 2008. gada decembrī šai neērtībai gūts arī personisks apstiprinājums: socioloģiskā pētījumā par lielveikalu tīklu Latvijā intervētājai anketas aizpildīšanas noslēgumā, sniedzot ziņas par sevi, atbildēju — „latgaliete“. Intervētāja jutās apjukusi, jo nezināja, vai šādu atbildi drīkst rakstīt.

Datu trūkuma dēļ grūti arī precīzi noteikt latgaliski runājošo indivīdu iekšējās un ārējās migrācijas pakāpi. Skaidrs, ka pamatā grupa ir koncentrējusies Latgalē, ka nevar runāt par draudiem, kas attiecas uz izklaidus esošu kopienu. Cik daudz no Latgales nākušie cilvēki runā latgaliski Rīgā vai citos reģionos; ja runā — ar ko, kad? Šādu pētījumu nav. Arī ārējās migrācijas statistikas datus var atrast informāciju pa reģioniem, bet ne pēc etnosa. Salīdzinot Latgali ar citiem Latvijas reģioniem, izbraukušo skaits no tās, izņemot Rīgu un Pierīgu, ir lielāks nekā citos Latvijas reģionos (2008. gada dati)².

² <http://data.csb.gov.lv> (Statistiskā datubāze: Iedzīvotāji un sociālie procesi → Ikgadējie statistikas dati → Iedzīvotāji → Ilgtermiņa migrācija statistiskajos reģionos, republikas pilsētās un rajonos, 1990.–2008. g.)

- **Latvija** — **55 582**
- Rīgas rajons — 14 086
- Pierīgas reģions — 10 453
- Latgale — 8 712
- Zemgale — 7 963
- Kurzeme — 7 547
- Vidzeme — 6 821

Demogrāfiskie rādītāji — iedzīvotāju skaits reģionā, vecuma sastāvs (demogrāfiskā slodze), ārējā migrācija — Latgalē ir sliktāki nekā citos Latvijas reģionos, taču tie nav krasi atšķirīgi vai kritiski. Latgaliski runājošo kopienu koncentrēšanās vienā reģionā, kā arī latgaliešu valodas lietojums gan privātajā sfērā (vidēji — 39 % respondentu), gan ārpus tās (vidēji 23 % respondentu) paaugstina latgaliešu etnolingvistiskās vitalitātes pakāpi.

2. Institucionālais atbalsts

Tas ir nosakāms vieglāk, jo ir pieejami nepieciešamie avoti un dati. Latgaliešu valoda tiek lietota vietējā Rēzeknes radio (Latgolys Radeja), atsevišķos Latgales Reģionālās televīzijas raidījumos, interneta portālos, vietējo preses izdevumu dažās lappusēs, katoļu baznīcās.

Atsevišķi ir aplūkojama latgaliešu valodas funkcionalitāte izglītības sfērā, jo tā ir viena no nozīmīgākajām jomām valodas saglabāšanā un attīstīšanā (Fishman 1991). Šobrīd lielākajā daļā Latgales skolu latgaliešu valoda nav ne mācību valoda, ne arī mācību priekšmets. Tikai atsevišķās Latgales skolās (Balvu raj. Baltinavā un Tilžā; Rēzeknes raj. Naurēnos un Makašānos; Preiļu raj. Galēnos; Krāslavas raj. Dagdā; Ludzas raj. Kārsavā) latgaliešu valoda kopā ar folkloru un vēsturi tiek mācīta kādā pulciņā vai fakultatīva nodarbībās. Latgaliešu valodas stundas kopā vienā grupā fakultatīvi apgūst pamatskolas vecuma bērni (no 5. līdz 9. klasei). (Sīkāk par latgaliešu valodas lomu izglītības sistēmā un interneta portāliem latgaliešu valodā sk. Marten, Šuplinska, Lazdiņa 2009.)

Tas, no vienas puses, ir gana niecīgs atbalsts, no otras — tie ir piemēri, kas atklāj valodas lietojuma iespējas un norāda uz reālu valodas dzīvotspēju. Arī pētījuma „Valodas Austrumlatvijā“ dati atklāj Latgales iedzīvotāju vēlmi mācīties skolā latgaliešu valodu. Respondentiem tika uzdots jautājums: „Kā Jūs domājat, kādai jābūt latgaliešu valodas lomai skolā?“ Vairāk nekā puse respondentu (58,2 %) ir atbildējuši, ka vēlētos redzēt latgaliešu valodu skolā kā izvēles mācību priekšmetu. Salīdzinoši mazāks ir iedzīvotāju skaits, tomēr tie ir 10,5 %, kuri uzskata, ka latgaliešu valodai Latgales skolās būtu jābūt obligātam mācību priekšmetam (Lazdiņa 2009).

Iespējams, ka latgaliešu valodas kā izvēles mācību priekšmeta piedāvāšana skolā bez citu sfēru aktualizēšanas, kad valoda tiek lietota arī ārpus skolas, radikāli nemainīs situāciju, tomēr tas ir ļoti svarīgs faktors kopējā valodas saglabāšanas un attīstīšanas plānojumā.

Interesants šai ziņā ir velsiešu valodas piemērs (Holmes 2008). Ir atrodamas ziņas, ka 19. gadsimtā industrializācijas apstākļos velsiešu valoda bija plaukstoša valoda un pat *iedzīvotāja* sīvā konkurencē ar angļu valodu (diglosijas situācija: L (*Low*) — velsiešu valoda, H (*High*) — angļu valoda). Velsiešu valodas erozijas (*language erosion*) process sākās gadsimtu mijā, bet īpaši jūtams bija 20. gs. 30. gadu ekonomiskās krīzes laikā, kad daudzi velsiešu strādnieki pameta savas dzīves vietas Velsas ielejā. Velsiešu valodas runātāju skaits saruka, sākoties migrācijas procesiem gan valsts iekšienē, gan emigrējot ārpus tās robežām. Publiskajā sfērā velsiešu valoda tika nomainīta ar angļu valodu. Salīdzinājumam: 1840. gadā vairāk nekā 2/3 Velsas iedzīvotāju runāja velsiešu valodā, un puse no viņiem runāja tikai šajā valodā. 20. gs. 80. gados tikai 20 % no visiem iedzīvotājiem runāja velsiešu valodā. 2001. gada dati atklāja, ka ir palielinājies gados jaunu velsiešu skaits, kas runā šajā valodā. 2004. gada pētījums parādīja, ka 22 % Velsas iedzīvotāju var runāt velsiešu valodā, kaut ne brīvi, savukārt 57 % norādīja, ka viņi brīvi runā velsiešu valodā. 88 % respondentu atbildēja, ka viņi lieto velsiešu valodu ikdienā.

Kā var izskaidrot tik straujas pozitīvas pārmaiņas 20.–21. gs. mijā, kad, kā zināms, par starptautisko saziņas valodu ir kļuvusi angļu valoda? Atbilde ir meklējama izglītības reformā, kuras laikā veiksmīgi tika izstrādāta un praksē arī šobrīd tiek realizēta bilingvālas izglītības programma (imersijas modelis). Skolēni nemācās velsiešu valodu, bet viņi mācās velsiešu valodā (valoda kā izglītības ieguves līdzeklis). Īpaša uzmanība ir tikusi un tiek pievērsta arī televīzijas programmu translēšanai velsiešu valodā.

Velsiešu valodas piemērs atklāj valodas atdzimšanas iespējamību, ja tas tiek darīts vienotā sistēmā, plānojot un atbalstot. Ne mazāk svarīgs ir arī attieksmes faktors, proti, cik stipra ir pašu iedzīvotāju vēlme *atdzīvīnāt* savu valodu, vai viņu motivācija ir pietiekami spēcīga, lai to darītu.

3. Valodas statuss

Kā jau raksta sākumā tika minēts, statuss attiecas uz noteiktas grupas (etnosa) valodai piešķirto stāvokli lielākas grupas sociāli prestižajā hierarhijā. Valodai piešķirtais statuss bieži vien atspoguļo majoritātes attiek-

smi pret minoritāti. Tas pats par sevi ir sarežģīts kritērijs, jo iekļauj sevī kā sociālos un ekonomiskos, tā arī kultūras un lingvistiskos aspektus.

Valodas statuss tiek sankcionēts ar likumu vai tradīciju (Coulmas 2005: 189). Latgaliešu valodai Latvijā nav piemērots nekāds statuss; reģionālās valodas statusa piešķiršana, kā liecina EV teorija, apliecinātu noteiktu attieksmi, kas ir svarīga mazas valodas lietotājiem. Valodas statuss ietekmē un spēj mainīt gan valodas simbolisko nozīmi, gan arī praktisko izmantojamību (ne velti tajā tiek iekļauti arī sociālie un ekonomiskie aspekti).

Pirms gandrīz 90 gadiem (20. gs. 20. gados) latgaliešu valodas loma izglītībā bija sankcionēta ar attiecīgiem likumiem. Tas piešķīra valodas apguves procesam plānveidību, sistēmu, kas ir tik ļoti svarīga gan valodas skolotājam, gan pašiem skolēniem. Pēc 20. gs. 30. gadiem latgaliešu valodas loma izglītības sistēmā mainījās. Padomju laikā Latvijā netika atzīta neviena minoritāte (izņemot krievu) vai kāda valodu variatīvāte. 60.–70. gados latgaliešu valodas lietošana tika apkarota. Arī vēlāk, pat vēl 80. gadu otrajā pusē (raksta autores personīgā pieredze), skolās pat starpbrīžos bija aizliegts runāt latgaliski (kā piekodināja latviešu valodas skolotāja: citādi latviešu valodā nebūs laba atzīme). Varbūt šāda attieksme tik daudzu gadu garumā arī ir ietekmējusi mūsdienu latviešu valodas skolotājus, kuriem bieži ir kritiska attieksme pret latgaliešu valodas lomu izglītībā.

Šobrīd latgaliešu valodas mācīšana notiek haotiski, uz atsevišķu skolotāju iniciatīvas un entuziasma pamata, kas skolēnos rada nenopietnu attieksmi, valodas lojalitātes trūkumu. Varbūt 20. gs. 20. gadu tradīcija būtu turpināma, bet piemērojama šī brīža situācijai un, protams, valodas lietotāju vēlmēm, ko pauž sociolingvistiskā pētījuma dati.

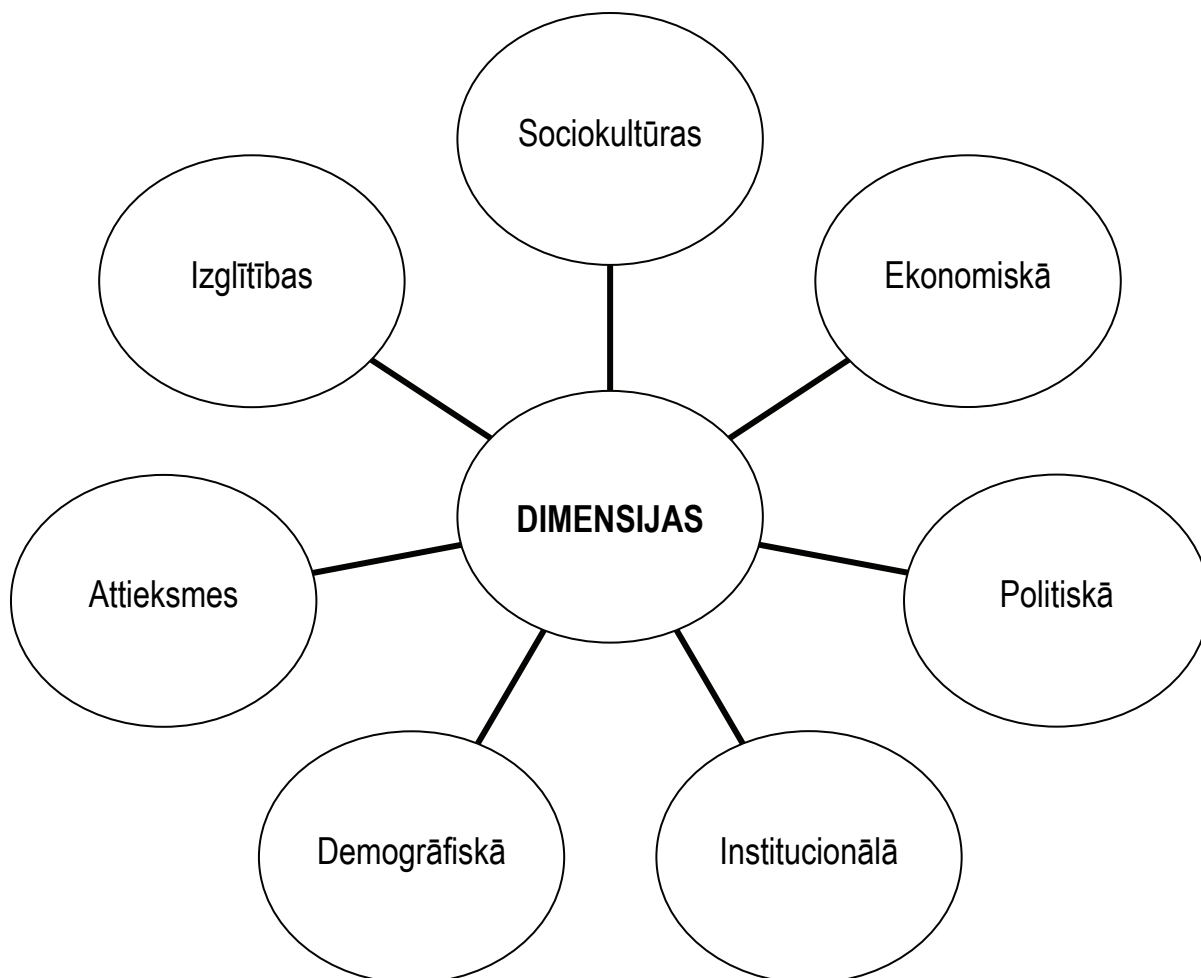
Etnolingvistiskās vitalitātes teorijas attīstītāji (Giles, Bourhis, Taylor 1977) ir secinājuši, ka grupas ar augstu etnolingvistiskās vitalitātes pakāpi, kas tiek noteikta pēc iepriekš minētajiem faktoriem, saglabā valodu veiksmīgāk un ilgāk nekā grupas ar zemu šādu pakāpi. Pēdējām ir raksturīgs, ka grupas valoda tiek nomainīta pret noteiktā vidē plašāk lietoto valodu (latgaliešu valodas kontekstā — pret latviešu valodu).

Alternatīvs valodas saglabāšanas/nomainas analīzes modelis

Valodas saglabāšanas vai nomainas analīzei sociolingvistikā ir izstrādāti arī citi modeļi, kuru saturs ir līdzīgs. Jēdzieniski tie papildina viens otru, piedāvājot kritērijus, kas vienā modelī ir formulēti detalizēti, citā — vispārīgāk. Zināma līdzība ar Etnolingvistiskās vitalitātes teoriju ir vērojama modelī, kas izstrādāts 20. gs. 70. gadu beigās (Spolsky 1978),

vēlāk papildināts un tiek izmantots, analizēts arī jaunākajos sociolingvistikas izdevumos (Holmes 2008).

Modelis piedāvā septiņas dimensijas, pēc kurām iespējams analizēt valodas noturību, saglabāšanas iespējas:

Dimensijas valodas saglabāšanas/nomainas analīzei (pēc Holmes 2008)

Salīdzinot ar Etnolingvistiskās vitalitātes (EV) teoriju, kurā tika izvirzīti trīs galvenie faktori valodas saglabāšanas vai nomainas noteikšanā (demogrāfiskais, institucionālais un valodas statuss), arī šajā modelī (sk. attēlu) pieteiktās dimensijas valodas noturības mērīšanai ir līdzīgas. Demogrāfiskā un institucionālā dimensija sakrīt pat formulējumā, attieksmes dimensija šajā modelī ir rādīta atsevišķi, bet EV teorijā tā ir iekļauta valodas statusa kritērijā, kas ietver sevī arī politisko, sociālo, kultūras un ekonomisko dimensiju. Izglītības dimensija EV teorijā tiek akcentēta, analizējot institucionālo atbalstu noteiktai valodai.

Šī modeļa kontekstā, runājot par latgaliešu valodu, vēlētos nedaudz komentēt attieksmes un ekonomisko faktoru. Attieksme pret noteiktu valodu ir cieši saistīta ar motivāciju to apgūt vai šādas motivācijas trūkumu. Savukārt motivācijas veicināšanā bieži vien svarīgi ir ekonomiskie apstākļi — valodas kā darbarīka izmantošanas iespējas.

Balstoties uz pētījuma „Latgales etnolingvistiskās situācijas izpēte“ datiem, tika noskaidrota latgaliešu valodas mācīšanās motivācija (Lazdiņa 2008). Galvenā atziņa, kas izriet no pētījuma, ir: integratīvā motivācija mācīties latgaliešu valodu ir spēcīgāka nekā instrumentālā motivācija, proti, latgaliešu valodas zināšanas ir vairāk nozīmīgas, lai izjustu piederību noteiktai kopienai, grupai, lai būtu savējis, nevis lai varētu konkurēt darba tirgū vai izglītībā. Tā ir būtiska atšķirība no latviešu valodas apguves motivācijas, kad instrumentālā motivācija dominē pār integratīvo (Valoda 2008: 7–8):

Tas mudina domāt, ka valodas politika nav tik sekmīga sabiedrības integrācijas kontekstā, jo mazākumtautībām piederīgo attieksme pret valsts valodu ir vairāk instrumentāla, ņemot vērā tās noderīgumu, taču, kas attiecas uz valodas integratīvām iespējām — sekmēt kultūras izpratni un brīvu komunikāciju — tas šobrīd ir krietni vājāks stimulants latviešu valodas apguvei un lietošanai.

Tātad latviešu valodas apgūvē dominē instrumentālā motivācija, valodas lietošana labāk nostabilizējas formālā vidē, kur to nosaka likums. Ar latgaliešu valodu ir otrādi — motivācija mācīties latgaliešu valodu nav tik augsta. Mūsdienās latgaliešu valoda kā instruments, kā rīks nav tik ļoti nepieciešama, lai sasniegtu noteiktus utilitārus mērķus vai rezultātus. Valodas ekonomiskā vērtība, lietderības koeficients nav pietiekami augsts. Sociolingvistikas pētnieks Florians Kolmass (Coulmas), analizējot ekonomikas teorijas un valodas apguves savstarpējo sakaru, raksta: ja cilvēki rīkojas racionāli, kā to pieņem vairums ekonomikas teorētisko modeļu, viņi samazina savu laika patēriņu noteiktu labumu ieguvei un tāpēc izvēlēties instrumentu, kas ir optimāli piemērots noteiktam darbam, tas ir, instrumentu ar visaugstāko utilitāro vērtību. Šī principa derīgums ir viegli saskatāms situācijās, kad ir jāizvēlas noteiktas valodas lietojums, — tiek izvēlēts optimālākais darba rīks (Coulmas 2005: 165). Izvēle būs par labu valodai, kura maksimāli nodrošina iespējas izteikties par visdažādākajiem jautājumiem (ir piemērota visu sociolingvistisko funkciju veikšanai) un kuras prasme valodas lietotājam nesagādā grūtības. Lai veicinātu latgaliešu valodas lietojumu, izeja ir tikai viena — uzlabot darbarīka kvalitāti, modernizēt to, piemērot dažādām lietošanas situācijām.

Ja latviešu mācībvalodas skolās Latgalē latgaliešu valoda tiks plānota un mācīta kā izvēles priekšmets, tad valodai ir jābūt ar pietiekami daudziem funkcionālajiem reģistriem, tai jābūt ar pietiekamu kapacitāti, lai valodas lietotājiem ir avots, kur smelt nepieciešamo vielu. No otras puses — ja valoda tomēr netiek iekļauta izglītībā (valodas statusa plānošana), valodas korpusa plānošanas pasākumi (funkcionālo reģistru attīstīšana) arī cieš neveiksmi. Valodai ir jābūt apritē, lietošanā dažādās ikdienas sfērās (izglītību ieskaitot).

Statusa plānošana un korpusa plānošana, valodas sociālie un lingvistiskie aspekti ir savstarpēji cieši saistīti, „sasieti kopā“, līdz ar to aplūkājami savstarpējā sakarā (Coulmas 2005: 195). Latgaliešu valodas attīstība ir iespējama, ņemot vērā gan EV teorijā minētos faktoros, gan attēlā redzamās dimensijas, kas nosaka rūpes par valodas saglabāšanu un pilnveidošanu nevis fragmentāri un uzplūdiem, bet sistēmiski un sistemātiski.

Secinājumi

Mazo, retāk sastopamo valodu saglabāšana un aizsardzība ir ekoloģiska rakstura jautājums. Arī latgaliešu valodai ir nepieciešams īpašu pasākumu kopums un atbalsts, kas veicinātu valodas attīstību un lietojuma sfēru paplašināšanos. Latgaliešu etnosa grupas etnolingvistiskās vitalitātes pakāpi ir iespējams noteikt pēc trim galvenajiem rādītājiem: demogrāfija, institucionālais atbalsts un statuss.

Demogrāfiskie rādītāji — iedzīvotāju skaits reģionā, vecuma sastāvs (demogrāfiskā slodze), ārējā migrācija — ir sliktāki nekā citos Latvijas reģionos, taču tie nav krasi atšķirīgi vai kritiski. Latgaliski runājošo kopienas koncentrēšanās vienā reģionā, kā arī latgaliešu valodas lietojums gan privātajā sfērā (vidēji — 39 % respondentu), gan ārpus tās (vidēji 23 % respondentu) paaugstina latgaliešu etnolingvistiskās vitalitātes pakāpi.

Nozīmīga valodas lietojuma sfēra ir izglītība. Latgaliešu valodas lietojums izglītībā 20. gs. 20. gados tika sankcionēts ar likumu. Tātad latgaliešu valodas mācīšanai skolā ir savas tradīcijas, kuras ir pārmantojamas mūsdienām atbilstošā kontekstā, balstoties uz zinātnisko pētījumu datiem un izstrādātajām atziņām, ieteikumiem.

Pētījuma „Latgales etnolingvistiskās situācijas izpēte“ dati atklāj, ka integratīvā motivācija mācīties latgaliešu valodu ir stiprāka nekā instrumentālā motivācija, proti, latgaliešu valodas zināšanas ir vairāk nozīmīgas, lai izjustu piederību noteiktai kopienai, grupai, lai būtu *savējais*, nevis lai varētu konkurēt darba tirgū vai izglītībā. Atšķirīgi tas ir ar latviešu va-

loda mācīšanās motivāciju (pētījuma „Valoda“ dati), kur valodas apguvē dominē instrumentālā motivācija.

Velsiešu valodas piemērs atklāj valodas atdzimšanas iespējamību, ja tas tiek darīts vienotā sistēmā, plānojot un atbalstot. Ne mazāk svarīgs ir arī attieksmes faktors, proti, cik stipra ir pašu iedzīvotāju vēlme atdzīvīt savu valodu (velsiešu valodas kontekstā), vai viņu motivācija ir pietiekami stipra, lai to darītu.

Latgaliešu valodas (latgaliešu rakstu jeb literārās valodas) statuss Latvijā nav īsti skaidrs, tas apgrūtina sistēmisku, plānveidīgu pasākumu kopuma izstrādāšanu. Valodas statusa plānošana un korpusa (jauni dažādu žanru, reģistru un daudzveidīga satura teksti) plānošana, valodas sociālie un lingvistiskie aspekti ir savstarpēji cieši saistīti, līdz ar to aplūkojami savstarpējā sakarā. Latgaliešu valodas kā reģionālās valodas statusa noteikšana sekmētu valodas korpusa attīstību un otrādi — valodas korpusa plānošana nodrošinātu valodas lietojumu dažādu sociolingvistisko funkciju veikšanai, kas ir svarīgi, plānojot valodas statusu. Reģionālās valodas lietojums formālajā vidē (administrācijā, izglītībā u. tml.) veicinātu valodas attīstību (pieaug nepieciešamība daudzveidīga satura izteikšanai) un otrādi — lai, piemēram, mācītu latgaliešu valodu skolā, nepieciešami mūsdienīgi mācību avoti (grāmatas, video un audio materiāli).

Lai saglabātu valodas noturību un veicinātu tās attīstību, svarīga ir sistēmiska pasākumu kopa. Tās efektivitāte ir mērāma, ņemot vērā šādus kritērijus: attieksmes, izglītības, sociokultūras, ekonomisko, politisko, institucionālo un demogrāfisko. Visi šie rādītāji ir būtiski arī latgaliešu valodas erozijas procesa apstādināšanā.

Literatūra

- Beikers — K. Beikers. Bilingvisma un bilingvālās izglītības pamati. Valodu dārzs: valodas politika
// http://atvertaskola.iac.edu.lv/gramatas/beikers/valodu_darzs.doc
- Coulmas 2005 — F. Coulmas. Sociolinguistics. The study of speakers' choices. Cambridge University Press, 2005.
- Fasold 1984 — R. Fasold. The Sociolinguistics of Society. Oxford, England; New York, NY, USA: B. Blackwell, 1984.
- Ferguson 1959 — C. Ferguson. Diglossia // The Bilingualism Reader / Ed. Li Wei. London and New York: Routledge, 2000. — p. 65–80.
- Fishman 1991 — J. A. Fishman. Reversing Language Shift: Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages. Clevedon; Philadelphia: Multilingual Matters, 1991.
- Giles 1977 — Language, Ethnicity and Intergroup Relations / Ed. H. Giles. London: Academic Press, 1977.

- Giles, Bourhis, Taylor 1977 — H. Giles, R. Y. Bourhis, D. M. Taylor. Towards a Theory of Language in Ethnic Group Relations // Language, Ethnicity and Intergroup Relations / Ed. H. Giles. London: Academic Press, 1977. — p. 307–348.
- Holmes 2008 — J. Holmes. An Introduction to Sociolinguistics. Harlow, England; New York: Pearson Longman, 2008.
- Iedzīvotāji — Latgales reģions. Iedzīvotāji // Latvijas reģionu attīstības portāls: <http://www.latreg.lv/pub/default.php?lapa=81&oid=97>
- Lazdiņa 2008 — S. Lazdiņa. Valodas Latgalē: funkcionalitāte, attieksme, nākotnes perspektīvas // Etniskums Eiropā: sociālpolitiskie un kultūras procesi. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola, 2008. — 32.–42.lpp.
- Lazdiņa 2009 — S. Lazdiņa. Valodas apguve kā valodas plānošanas kategorija: Latgales sociolingvistiskā situācija // Valodas Austrumlatvijā: pētījuma dati un rezultāti. Monogrāfija. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola, 2009. — 44.–61. lpp.
- Lazdiņa, Šuplinska 2009 — Valodas Austrumlatvijā: pētījuma dati un rezultāti / Zin. red. S. Lazdiņa, I. Šuplinska. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola, 2009.
- Marten, Šuplinska, Lazdiņa 2009 — H. F. Marten, I. Šuplinska, S. Lazdiņa. Latgalian. The Latgalian Language in Education in Latvia. Ljouwert: Mercator European Research Centre, Fryske Akademy, 2009. (Regional dossiers series.)
(Arī internetā: http://www.mercator-research.eu/research-projects/regional-dossiers/090603.regional_dossier_latgalian_in_latvia.pdf)
- Spolsky 1978 — B. Spolsky. A model for the evaluation of bilingual education // International Review of Education. Vol. 24. 1978, nr. 3. — p. 347–360.
- Valoda 2008 — Valoda. Atskaite. 2008. gada marts — aprīlis / Baltic Institute of Social Sciences.
http://www.biss.soc.lv/downloads/resources/valoda/valoda2008_lv.pdf

The Erosion of the Latgalian Language: Instruments for Identifying its Degree and for Preventing it

The article focuses on concepts of modern sociolinguistics such as language spread, language shift and language maintenance addressed in the context of Latgalian. The article deliberately avoids the question if Latgalian is a dialect or a language, since this discussion would divert from the holistic approach when dealing with the potentials and the stability of Latgalian with regard to these sociolinguistic concepts. At the same time a systematic consideration of the topic also requires the inclusion of the question of the language status.

The article explains the term “ethnolinguistic vitality” and its interpretation in contemporary sociolinguistics and draws a parallel to other models, which deal with criteria for analysing the state of a language and the possibilities of its development. These theoretical approaches are used to establish the degree of vitality of Latgalian. The “Ethnolinguistic Survey of Latgale” (2006–2009) is an important tool of support for measuring this vitality: The respondents’ answers regarding the usage of Latgalian in families and in public domains are used for displaying various sociolinguistic functions of the language.

The structure of the article is as follows: As an introduction for dealing with these questions the model of language planning by O. Garcia is discussed. This model uses the metaphor of the language garden — in analogy to the kingdom of plants. The questions of the preservation and development of Latgalian are addressed in the context of the model of language protection in line with ethnolinguistic vitality theory (Giles, Bourhis, Taylor 1977 and Spolsky, Holmes, 2008), supplemented by data from the research of “Language in Eastern Latvia” (2009). At the end, the article makes suggestions on possible conclusions for stabilising and developing Latgalian.

SANITA LAZDIŅA
sanita.lazdina@ru.lv

Rēzeknes Augstskolas
Humanitāro un juridisko zinātņu fakultātes
Humanitāro zinātņu katedra
Atbrīvošanas aleja 115
Rēzekne, LV–4601, Latvija

Skaņa i burts: atbilsteibu meklējumi pīterpilīšu gruomotuos

Īvodam

Leidz 20. g. s. 90. godim, kod latgalīšu raksteiba atsagrīze tāvu zemē, aktualizejūtīs i pareizraksteibys vaicuojumim, jau divejis Latgolys latvīšu (= latgalīšu) iņteligençis paaudzis beja prācavovušys ap raksteituo tyvynuošonu tautā runuotajam. Par taidim latgaliskūs rokstu kūpiejim varim skaiteit i pīterpilīšus (19. g. s. beigys — 20. g. s. suokys), i pyrmuos „Latvejis laika“ (20. g. s. 20.–30. godi) kulturys darbinīkus, kuru lela daļa cālu-sēs nu tūs pošu pīterpilīšu. Leidz šam volūdņiku vaira apsavārta ir pūļu grafiskajā sistemā baļsteitūs latgalīšu rokstu ortografeja (Bukšs 1957: 124, 143–144, 151, 175; Stafecka 2003: 335–339; 2004: 259–270; Leikuma 2008: 228–232 i tml.) — laiks da pīterpilīšu paaudzei. Magistra dorba materialus par latgalīšu ortografejis vaicuojumim 20. g. s. 1. pusē vuiceibu leidzeklī ir apkūpovuse Līga Cirša (Cirša 1999), suoktūs pietejumus turpynuodama (Bernāne 2008). Storppūsmys — pīterpilīšu paaudzis dareitais latgalīšu raksteibys kūpšonā — leidz šam apsavārts fragmentari. Kurs nakurs fakts tics aktualizāts konfereņcēs, ratuok — kas naviņ apraksteits nu jauna (Breidaks 2001; Leikuma 2004; 2005), parosti turūtīs pi jau pasaceituo. Kūpumā latgalīšu grafikys¹ veiduošonus ir apzynuota par moz. Leidza ar tū lingvistim i cytim interesentim latgalīšu ortografejis (literaturā bīži ar tū saprūtūt tikai grafīku) viesture ir moz pazeistama. Nabyutu juo-aizmierst ari, ka pareizraksteiba ir nasaraunami saisteita ar pareizrunu. Augūt iņteresei par myusu dīnu latgalīšu rokstu ci literarū volūdu, ir svareigi zynuot juos veiduošonus viesturi.

Pīmāruotu burtu (burtu kūpu) meklējumi runuotūs skaņu atveiduošonai rokstūs ir bejuši (i ir) aktuali na tik Latgolys latvīšim, taidus pazeist sevkura tauta (tautys daļa), kam pastuov sova raksteiba. Kotrā volūdā reformys nūteik sovā laikā i atškireigā iņteņsitatē. Grafikys atteisteiba parosti ir ar vysā raibu gaitu.

---

¹ Lingvistiskajā literaturā nav terminologiskys vīndabeibys burtu i cytu grafiskūs zeimu sistemys deļ skaņu ruodeišonys rokstūs nūsaukšonai. Piec vuocu tradicejis, latvīšu literarajā volūdā teik nūstyprynuots termins „grafētika“ — Bergmane, Blinkena 1986: 17; Skujiņa 2007: 131, koč taidā pošā nūzeimē lītuots i termins „grafika“. Rokstā teik izmontuots pādejais.

Latgalīšu grafika, izaveiduodama 18. g. s., da pat 20. g. s. suokumam pamatā ir pastuoviejuse iz pūliskuos bazis — konkreta latiniskuo roksta paveida, izjamūt zynuotniskūs i atsevišķus cytus tekstus, kod runuotū raudzeits atveiduot fonetiskā pīroktā. Byutiskus pylnveiduojumus paguojušajā — divdasmytajā — godu symtā latgalīšu raksteiba pīdzeivovuse treis reizis: godu symta suokumā, 20. godu beiguos i godu symta izskaņā. Puorveiduojumus taisejuši dzymti Latgolys latvīši. Kotra reformiešonys reize ir nasuse kū navīņ pozitīvu, koč atrysynovuse na vysu, kas bejs aktuals.

Monografejā par latvīšu raksteibys atteisteibu (Bergmane, Blinkena 1986) apsavārta t. s. lejslatvīšu (= lejemnieku) rokstu (literaruos) volūdys raksteibys izaveiduošona, ūtru latvīšu rokstu (literarū) volūdu, kas veidovusēs iz Latgolys latvīšu runys bazis, šur tur tik pīmynūt (15., 31., 33. i c. pl.). Objektīvi jamūt, latgalīšu raksteiba 19. g. s. beiguos i 20. g. s. suokumā atsateista cīšā sakarā ar puorejūs latvīšu raudzejumim. Dziļuoķ īpazeistūt latvīšu raksteibys viesturi, puorlīceiba, ka nu 19. g. s. beigu vysim latvīšim raksteiba varēja byut jau vīna, pasastyprnoj. Latgolys latvīši varēja byut puorguojuši iz baltīšu raksteibys, ka tautīši Vydzemē i Kūrzemē byutu dreizuoķ pījāmuši antikvu i lobuoķ izprotuši latgalīšu ceņtīņus piec tautyskuos vīnuoteibys. Kū leidzeigu soka ari F. Trasuns (Trasuns 1997: 253).

Leidz 19. g. s. beigom voi t. s. pīterpilīšu laikam tūreizejūs inflantīšu (Latgolys latvīšu) i puorejūs latvīšu (sauktu par baltīšim, ar tū saprūtūt Vydzemis i Kūrzemis latvīšus) raksteibys celi ir stypri atšķireigi; ari deļtuo, ka vīni nu suokta gola lītoj antikvu (latvīši inflantīši), ūtri — frakturu (latvīši baltīši). Vīnim raksteibu īdybynoj katuoļticeigī pūli (poļaki), ūtrim — ļuterticeigī vuocīši, kas sovukuort nūsoka satura ziņā i stilistiski atšķireigu tekstu pasaruodeišonu i jūs atšķireigu fuņkcioneišonu.

Latgolys nacionaluos atmūdys darbinīki — pīterpilīši

Patstuveigys latgalīšu ortografejis (grafīkys) veiduošonus vīnnūzeimeigi ir saistoma ar pyrmos Latgolys atmūdys darbinīku ci t. s. pīterpilīšu² vuordim. Tuos ir 19. g. s. beigys i 20. g. s. suokys, kod Inflantejai (= Latgolai) izaug sovi goreigī mūdynuotuoji, kurī veic eistu enciklopedistu dorbu. Itī darbinīki pa leluokai daļai ir Pīterpiļs Katuoļu goreiguo semi-

---

² Vuords „pīterpilīši“ paīt nu latvīšu tradicejis nazkodejū Krīvejis golvyspiļsātu (1732–1918) saukt vīnkuoršuok. Viesturiski piļsātys nūsaukums mainejīs vairuoķ reižu: 1703–1914 Sanktpīterburga (Санкт-Петербург), 1914–1924 Petrograds (Петроград), 1924–1991 Leningrads (Ленинград), nu 1991. g. 6. septembra — otkon Sanktpīterburga. Latgalīši piļsātu sauce par Pīterburgu, Petrogradu, (svātū) Pīterpili, ari Piceri (sal. Питер).

nara atšķireigu godu audziekni: Aleksandrs Platpīrs, Juoņs Višnevskis, Fraņcs Trasuns, Pīters Smelēters, Felikss Laizāns, Nikodems Rancāns, Kazimers Skrynda, Stanislavs Vaikuļs, Pīters Apšiniķs i c. Daļa aktīvuos iņteļiģēncis ir laiceigī ļauds: dokters Ontons Skrynda, pedagoge Valereja Seile, gruomotu izdeviejs Ignats Asāns, burtlics Eduards Kozlovskis, izgleiteibys darbīneica Feliceja Brice, jurists Ontons Laizāns, presis darbinīks Ontons Rubyns i c. Jūs vydā vāluok ir i nazcik baltīšu — Jānis Šteinbergs, Jānis Bisenieks, Fridrihs Obšteins, Jānis Ozols, Oto Svenne. Vysim nūsauktajim i vēļ viertinei te nanūsauktu ir vystaisnuokais sakars ar latgalīšu rokstu veiduošonu i izkūpšonu.

Pīterpilš katuoļu goreigais seminars tautā beja populars: daudzim iņprikšējuos godu symtu mejis Latgolys zemņiku dālim tei beja vīneiguo realuo īspieja tikt pi augstuokys izgleiteibys, vareiba „izasist ļaudīs“; bazneickunga omots tautā beja dzili cīneits. Ticeigūs jauniekļu ceļš iz goreigū kuortu nabeja ni gluds, ni vīnāids: saceisim, Fraņcs Kempss — aktīvs sabīdryskais darbinīks vysūs laikūs — goreiguo seminara nabeidz, koč ir pavysam tyvai pi beigu (atsavuica 4 godus), sovukuort Nikodems Rancāns tymā īsastuoj, atsasaceidams nu viersinīka karjerys cara armejā. Na vysu atmūdys darbinīku nūpalni ir vīnaiži labi zynomi, par pīmāru, latgalīšu (goreigajā) rakstnīceibā moz pazeistami ir Mikeļa Dukaļska i Seimaņa Tukiša vuordi.

Zynuošonu par aktīvuokajim pīterpilīšim i jūs dareitū var dabuot, skaitūt jim veļteitus apceriejumus — par N. Rancānu (Bukšs 1943, 1971²), par F. Kempu (Bukšs 1969), īsapazeistūt ar F. Trasuna dorbu izlasi (Trasuns 1997–1998) i tml. Viesturiski fakti īstruoduoti Ontuona Rupaiņa romanā „Tauta grib dzeivot“ (Rupaiņš 1963, 1991²), vēļ korektuoki, — Mikeļa Bukša pietejumā „Latgaļu atmūda“ (Bukšs 1976). Pasaruoda i jauni, plašuokom apryndom moz pazeistami materiali: nacik seņ nūdrukuotys F. Kempa 1947. g. saraksteituos atminis (Kemps 1997: 259–272), daudz nazynoma par atmūdys laika nūrisem i darbinīkim atkluoj Donata Latkovska apceris 2 daļuos ar nūsaukumu „Nacionālā atmoda Latgalē“ (Latkovskis 1999–2002). Pīterpilīšu dareitū populariziešonys nūdūmā lakoniski apkūpuot raudzejuse i roksta autore: „Gruomotā školuotuojim“ (Leikuma 1993: 93, kur personu ruodeituojs), deļ izdavuma „Latgalīšu volūda 1“ (Leikuma 2003: 1), Jona Mairoņa konferencei (Лейкума 2007: 43–47). Piec F. Trasuna rokstu izišonys golvonuos zinis par jū atkuortuotā izdavumā „Mes baltai“ īstruodovs lītaunīku volūdņiks Aļgirds Sabaļausks (Sabaļauskas 2002: 158–160). Jau var saceit, ka 20. g. s. 90. godu Latvejis atmūdys apstuokļūs Latgolys pyrmūs goreigūs mūdynuotuoju vuordi Latgo-

lā tykuši daudz vairuok pazeistami. Kūpeigajai latvīšu kulturys viesturei jī cikom kas vēļ pasveši.

Kū vairuok laika nu pyrmos latgalīšu atmūdys puorīt, tū mozuok vareibys precizēt kaidus navīņ faktus par konkretom pīterpilīšu darbeibom. Ni vairs pošu pīterpilīšu, ni — daudzu jūs atlašu. 20. g. s. 90. godu suokumā latgalīšu publicistikā vysā aktivs beja Eduarda Kozlovska dāls, ari Eduards, daudzim lels puorsteigums beja i ir pa šam laikam Fraņča Kempa jaunuokuo dāla Leopolda aktivuo dzeivuošona leidza Latgolys kulturys dzeivis nūtykumim, pīsadaleišona jimūs. Naseņ L. Kempis ir sagatavejs i nu sovu ītaupejumu izdevs kompaktdisku ar ziņom par Fraņča i Konstaņcis Kempu dzeivi i darbeibu (Ribakova 2005). Rokstūs fiksāta informaceja ir mozuok gaistūša, i ceņteiguok meklēt juos vysur byutu myusu pīnuokums.

Pīterpilīši — latgalīšu pareizraksteibys kūpieji

Pīterpilīši ir golvonī 19.–20. g. s. mejis latgalīšu rokstu kūpieji i pareizraksteibys vaicuojumu kuortuotuoji. Papylnam izbaudejuse latgalīšu volūdys beztīsiskumu dzimtinē, juos tryukumu sabīdriskā apritē, Pīterburgā saplyudušuo jaunuotne suoc organizētīs kūpeigam dorbam dzymtuos volūdys aizstuviešonā, atdzeivynuošonā, izkūpšonā, koč profesionalu volūdņīku jūs vydā nav (tai — leidz pat 20. godu symta 20. godim). Par profesionalim seņču mēlis mīļuotuojus veidoj prakse. Suokdami vadeit latgalīšu volūdys stuņdis katuoļu goreiguo seminara audzieknim (nu 1884. goda), dzymtuos volūdys zynuošonys napiļņeigumu stypri izjiut kleriki J. Višnevskis ar F. Trasunu. Fraņčam Trasunam lelys gryuteibys saguodoj latgalīšu gramatikys raksteišona seminara audziekņu vajadzeibai, taipat suoktī tulkuojumi. Pīmāruotys grafīskuos sistemys mekliejumim nūsadūd latgaliskūs izdavumu veiduoju i autori P. Smeļters, F. Kempis, Ontons i Kazimers Skryndys, N. Rancāns i vys jau ari M. Dukaļskis ar S. Tukišu, koč par pādejim konkretu ziņu moz. Dorbs nūteik individuali i kūpā ar tyvuokajim dūmubīdrim. Pīmynātūs volūdys kūpieju viertini vēļ pagarai varātu papyldynuot ar cytu tuo laika sabīdriskūs i Bazneicys darbinīku, žurnalistu, izdevnīceibu darbinīku vuordim. Jaunos latgalīšu raksteibys kūpiejūs ir i sova ceļa guojieji (F. Trasuns, F. Kempis, O. Skrynda), i Reigys Latvīšu bīdreibys Zineibu komisejis ortografejis atbaļsteituoji (P. Smeļters, F. Trasuns, F. Kempis, N. Rancāns, M. Dukaļskis).

Pīterpilīši organizej pyrmos latgalīšu pareizraksteibys apsprīdis, suokdami ar vysā radikalom pūliskuo roksta reformom i jau 1903. godā atsasaceidami nu čupu burtu *sz*, *cz* lītuojuma i cītuo *l* ruodeišonys. 1907. godā izsprīž vēļ vairuok, paprišku panuokdami principialu vīnuošo-

nūs vaicuojumā — turpynuot kūpt patstuveigu latgalīšu rakstnīceibu ci pakuopiniski puorīt iz baltīšu rokstu. Piec garu debašu sprīdums skaņ: „Latgalijas dialektu ari atzeit par literaturas volūdu.“ Nu sapuļcis ir izaglobovs juos protokols, kurs na vysod teik citāts precizi. Protokola suokuma fotokopeju var apsavērt izdavumā „Nomales identitātei“ (Paklone 2005: 40). Taid sprīdums, saprūtams, prosa atteiceigu tuoluokūs darbeibu. Par obejom apsprīdem i jūs lāmumim nu volūdņika vīdūkļa jau ir runuots: Bukšs 1973: 41; Leikuma 1993: 86–87; Cirša 1999: 17–19; Breidaks 2001: 480–484.

Bez konceptualuos nūstuodnis — byut ci nabyut atseviškai latgalīšu raksteibai — formuliešonys volūdys praksei palīk vēļ daudz cytu rysynojamu vaicuojumu. Koč, atškireibā nu baltīšu, leidza ar ortografejis pylnveidojumim grafiskais pamats Latgolys latvīšu rokstūs byutiski nasamaina (pūli lītova antikvu), tik voi tai beja juodūmoj par vairuokim pīmāruotim burtim konketu skaņu atveiduošonai, par burtu papyldynuošonu ar diakritiskom zeimem (saprūtams, ari par gramatikys lītom, par kū itymā rokstā nateik runuots). Kod vysu salīk sistemā, izaruoda, ka ap vairuokim leidzeigim vaicuojumim jau nu 19. g. s. 70. godu guodoj i Reigys Latvīšu bīdreibys Zynuotneibys (nu 1878. g. — Zineibu) komiseja. Juos lāmumim ir īspaidis iz latgalīšu rokstu, sovukuort inflantīšu (latgalīšu) antikva ir bejuse par pīmāru baltīšim (Bukšs 1973: 42).

Puorīdamim iz jaunu (dūmuots — uzlobuotu, papyldynuotu, pylnveidduotu, precizātu, na maineitu pamatūs) raksteibu, latgalīšim rysynuojums beja juoatrūn:

— pi p a t s k a ņ u i d i v s k a ņ u :

- a) patskaņu garuma ruodeišonai,
- b) patskaņa [o] i divskaņa [uo] nūškieršonai,
- c) patskaņa [ē] i divskaņa [ie] nūškieršonai,
- d) patskaņu [e], [ē] kvalitatis ruodeišonai,
- e) patskaņu [i] i [y] (atteiceigi — divskaņu [iu], [yu]) kvalitatis nūškieršonai,
- f) divskaņu [ai], [ei], [oi], [ui] ūtra komponenta ruodeišonai;

— pi l e i d z s k a ņ u :

- a) meikstūs leidzskaņu nūškieršonai nu cītūs,
- b) šņuociņu (piec Skryndys — šņuokuļu) [š], [ž] i afrykatys [č] apzeimiešonai,
- c) cītuo [l] apzeimiešonai,
- d) leidzskaņa [v] raksteibai,
- e) leidzskaņu [f], [h], [ch] raksteibai svešvuordūs.

Iz vīsa lobuokuo puorbaude par pījimtūs lāmumu pareizeibu i pījāmumu lītuojuoma ārtumu ir dorbs pī tekstu sagatavuošonys īspīsšonai voi, kai agruok saceja, padūšonai da drukam — atsevišku izdavumu, goreiguos literaturys, pyrmuos latgalīšu veidotuos periodikys (avīzis „Zvaigzne“, „Gaisma“, „Sākla“, „Auseklis“, vāluok — „Drywa“; žurnals „Austra“, „Daugovas“ kalendars i c.). Praksē vysmozuok „suopeiga“ izaruodeja atsasaceišona nu pūļu ł, cz, sz, ari ž, kam natryuka raksteibys variantu. Procesā kūpumā vārojams daudz svuorsteibu, nakonsekveņču, sprīdieju lāmumi par taidu voi cytaidu raksteibu na vysod ir racionalī.

Grafiskī mekliejumi latgalīšu rokstūs

19. godu symta beiguos latgalīšu kulturys darbinīki vēļ izmontoj pūliskū grafiku. Sevkurs raksteituojs bolstuos iz tuo, kū jis ir vucejīs, bet Latgolys latvīšim vareiba vuceitīs dzymtajā volūdā oficiali beja līgta deļ drukys aizlīguma latiņu burtim (par daudzom ituo laika nūrisem tyvuok Лейкума 2005). Varēja raksteit, voi nu izmontojūt krīvu grafiku, kaida beja izvuikta (īsamuoceita) krīvyskajuos školuos (latgalīšu dzejnīks Pīters Miglinīks pat sovus latgaliskūs dzejūļus raksteja kirilicā), voi raugūt viļkt pakaļ drukuotajim burtim, kaidi beja radzami bazneicys gruomotuos. Tai daudzi latgalīši raksteitūs burtus veidoj piec drukuotūs parauga. Saprūtams, drukuotī burti nav taidi poši kai raksteitī, i ar latiņu burtim īsavuiceit veiklai raksteit patstuoveigi na tik vīnkuorši. Nu sovu folklorista gaitu suoku Pīters Smeļters pīmiņ:

Sākumā dažas dziesmas un arī citas gara mantas biju uzrakstījis krievu burtiem latviešu valodā, kā tas vēļ tautā dažkārt tika praktizēts — sakarā ar drukas aizliegumu. (Latkovskis 1999: 161)

Latgalīšu pyrmuos avīzis truopeigi raksturoj tautīšu rokstu muociešonu 20. g. s. suokumā. (Dīvamžāļ roksti bīži ir bez paroksta, bet kūpeiguo nūskaņa vysur vīnuota.) „Gaismys“ 1906. g. 11. maja publikacejā „Mes namòkam rakstit“ skaitoms:

Gròmotas lasit un saprast drukotus literus myusu liauds wel cik-na-kò mòk. Gròmotâ lasit kotrs nu mums ir mòcejīs nu sowas mòtes mozôs dinôs, kotram ir lyugšonu gròmota, kuru baznicâ skaita pa swàtdīnem. Bet rakstišona mums nait ni uz kuru golu. Kad tik wajag pīrakstit gròmotu aba wèstuli tàwam, mòtei woj draugam, tad myusu latwits steidzas pi kaida krīwa un tys jam tyulen pīstrejpoj pa sowam: «wo perwych strokach ... nizko klanejus» ... Jo kurs grib sowâ dzymtâ woludâ atsasaukt us radinīkim un syutit sweicynošonu nu swešom molom, tam cylwakam celias lels gryutums: jis nazyna kaīdim rokstim apzejmot sowus latwyskus wòrdus. Wins roksta krīwyskim literim, ùtrs taisa waliâ «Pilnigu Gròmotu» un

wārdamis pa ejlitem meklej, kai byus rokstams «a», kai «b». Taida rakstišona aizjem na mozumu laika un nūkomoj lejdz swidrim. Bēdīga byušona! (Gaisma 1906b)

Leidzeigs viertiejums atrūnams avīzis 13. apreļa īvodrokstā „Uz „Gaismas“ lasitojim“:

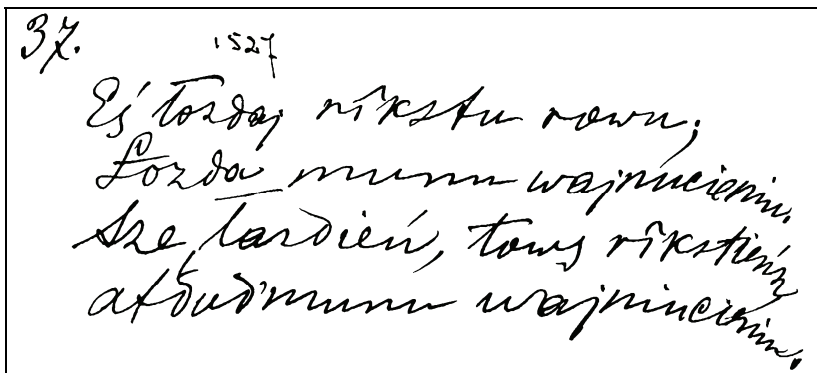
Cik myusu latwiši-katoli ir tynsi un namoceti, war redzet nu grōmotom, kuras roksta uz «Gaismas» redakciju. Rokstamus literus moz kurs pazejst. Wyswairok roksta ar drukojamim literim; cik gryuts, laikam, ir taidis rakstišonas dorbs .. Ari grōmotas, rakstitas kriwyskim literim, pa kriwyski, na wigli ir izskaitamas: wajag ilgi padūmot un apswert, kù tys naboga rakstitojs ir gribejis pastosit. War byut na wīnu stundi cylwaks ir sedejis kolejdz sarakstijs sowu «wēstuli Redaktoram». (Gaisma 1906a)

Itaidis stuovūklis ir, nasaverūt iz tuo, ka daļa ļaužu jau ir pasavuicejuse „zamejōs školōs“, tik tur dīvamžāl „latwyska woluda ir aizlīgta“. Varātu uiceitīs patstuveigi, sātā, cyti tai i dora, tik kluot pi vysa, kai roksta avīze „Gaisma“ jau cytātajā 21. nr.:

Bāda ir ari tej, ka mums latwišim tryukst grōmotu, tryukst lementaru, nu kurim waratu izzynot, kai tejk apzejmoti rokstami literi.

(Gaisma 1906b)

Latgalīšu golvonajai pyrmuos īnteligençis daļai — jaunajim bazneicungim, kurī uicejuos latiņu volūdu, raksteiba pasadeve vīgļuok, tū aplīcynoj jūs publikacejis i sovstarpeiguo sarakste. Iz vysu vaira praktizēt, saprūtams, izguoja tim darbinīkim, kurī kū naviņ sacerēja, tulkova, redigēja (kai O. Skrynda, F. Trasuns, F. Kempis, N. Rancāns, K. Skrynda), kurī laseja i aizraksteja folkloru (kai P. Smeļters, F. Laizāns). Kai rūkroksta paraugu, kurymā izmontuota vacuo pūliskuo grafika, dalīkam P. Smeļtera Aulejis draudzis Drieģūs nu Lipšānu Agneškys 1893. g. aizraksteitu tautysdzīsmi „Latvju dainām“ (originals — LU Literaturys, folklorys i muokslys īnstituta Latvīšu folklorys kruotivē: rūkroksts 599, nr. 1527) (1. att.):

Es lōzdaj rīkstu rowu;
Lōzda munu wajnuocieniu,
Še, lāzdieņ, tōws rīkstieņš,
atdud' munu wajnuocieniu.

1. att.

Acim radzams ir tys, ka dzīsmeitē garī patskani apzeimāti nakonsekventai, [o] nav škierts nu [uo], leidzskani meikstynuoti trejaiži. Nav parosts jumteņš viers saknis garuo *i*, klaida ir vuordā „vaiņuceņu“.

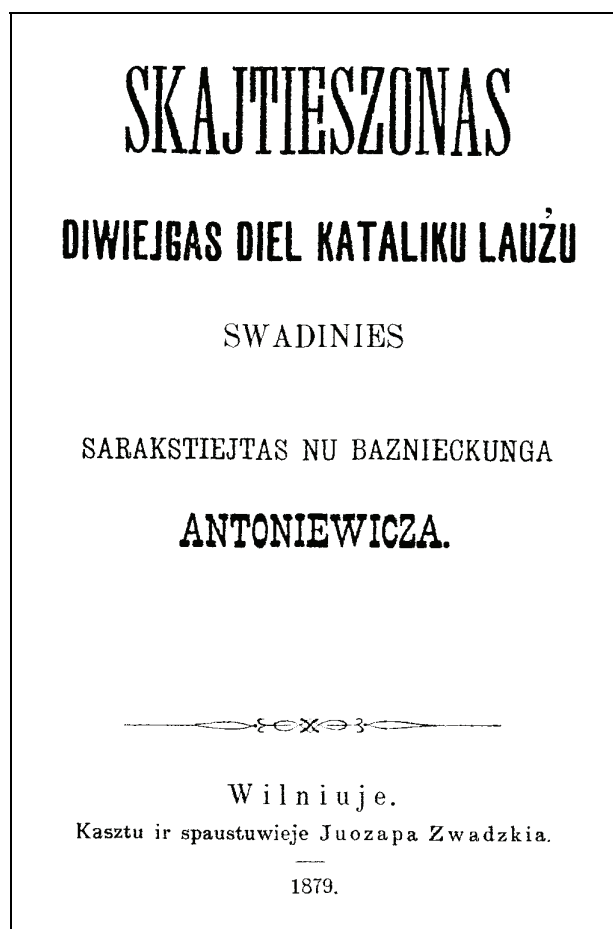
Kod P. Smeļters tautysdzīsmi publiceļ folklorys materialu izlasē „Tautas dzīšmu, posoku, meikļu un parunu woceleite“, raksteiba izaver jau cytaiži, ir precizuoka, koč [o] i [uo] cikom kas taipat nav nūškierti:

Es lozdai rikstu rowu;
 Lozda munu waiņuceņu.
 Še, lazdeņ, tows riksteņš,
 Atdūd munu waiņuceņu. (Smeļters 1899: 25 (33. tautysdzīsmē))

Vacūs lyugšonu gruomotu pūliskuos grafikys modifikacejis suokušīs vēļ pyrma vysu avīžu, kuruos pasaruoda tik 20. g. s. suokumā. Tai jaunynuojumu natryukst Fraņča Trasuna tulkuotajā pūļu bazneickunga Karoļa Antoneviča dorbā „Czytania świąteczne dla ludu naszego“ — „Skajtieszonas diwiejgas diel kataliku laužu.“ (Trasuns 1879). Drukuošonys gods te ir vyltuots — taidis tulkuojums 15–16 godu vacam puikai navarēja byut pa spēkam (F. Trasuns ir dzims 1864. g.). Patīseibā gruomota ir 19. g. s. beigt. t. s. kontrabandys izdavums, par jū Bukšs 1976: 152–153; Goba 1997: 27;

Sprūdžs 1998: 74–77; Leikuma 2005: 190–194. Kam gruomota skaiteituojam ir pagryuši pīejama, publicejam juos titulopu (2. att.) i kai raksteibys paraugu fragmentu nu 43. pl. (3. att.). Teksts ruoda, ka tulkuotuojs raudzejs vysai piļneigi apzeimēt garūs patskanus i divskani [uo] (ap divskaņa [ie] atveiduojumū vēļ ir juopaguodoj). Burti ar jumteņu raksteiti na tik saknē, a i prīdieklūs *puor-* (*pôrgôja*), *nū-* (*nūsapyuśś*, *nûruna*), *ī-* (*îsapińś*, *îprycynoszonu*), *pī-* (*pîkrôpt'*), *juo-* (*jôgûdynoj*) i, ratuok, — atseviškūs pīdieklūs (*zynôji*, *rakstiejtôju*, *radinîkim*, *bierstûszas*).

„Skaiteišonu“ tulkuotuoja lītuohtajai grafiskajai sistemai rakstureiga boguoteiga leidzskanū meikstynuošona vysaiduos pozicejuos, sal.: *klajgoj'*, *biet'*, *pat'*, *pîkrôpt'*, *świecieś*,

2. att.

Un môtie tiew soka: ej' miejt uz bažniejcu
 un nûklausî nieszpora; biet' tiew ir jaukoks
 bołss kûklejszu nakaj warganiu, un ļajdusieš
 nûgôji na uz bažniejcu, biet' uz kajmini kur
 bieja spiêleszona. Tu zynôji, ka wacû môtî
 war lûti wîgli pîkôrpt', biet' woj waresi taj
 pat' pîkrôpt' un Dîwu.

3. att.

sirds, patš, mieš jušsim, gušs, diešmit' i tml. Leidzskañu meikstynuošona ir cīš rakstureīga paruodeiba latgalīšu runai, koč dašamejūs olūtūs raksteibā jei ruodeita navīnaiži. Tulkuojumā realuo latgalīšu runa atveiduota ar atškireigim grafiskajim pajiemīnim: izmontojūt pūļu *l* meiksta [*l'*] ruodeišonai (*mîloj', wiel, wielti, mieklej', cielu*), lītojūt cytus pūļu alfabeta burtus, kam viersā atteiceiga diakritiskuo zeime (*îsapiņš, eš, aušš, bažniejca, îsoč*); paturūt burtu *i* kai îprîkšejuo leidzskañu meikstuma ruodeituoju patskañu prîškā (*mieklej', bažniejca, tiew, wiesielejbaj*); vuorda beiguos lîkūt apostrofu aiz burtu, kurim pūļu alfabētā nav sovys grafemys ar meikstynuojuma nūruodi (*dziejwojût', gajdiejt', ej', gôdoj', dziêrd', dzid'*). Cytūs (asimilacejis) gadīņūs vuorda beiguos teik meikstynuota leidzskañu kūpa *st* (*atnešt', îciêrst', jušt', atļajšt'*), leidzeigi kai vuorda vydā (*kryštiejtim, stoštiejt', pasaštiejgš, walštiejba*). Bīži ruodeita leidzskañu pozicionala asimilaceja meikstuma ziņā vuorda vydā ci suokumā i cytuos leidzskañu kūpuos (*dušmiš, izšwidi, pašciejsi, našpiej, nagaňtiejgajs, baušliejbas, bažniejca, šwiesza, šliminika*). Kaidūs gadīņūs i cik konsekventai kas dareits, byutu vēļ juopietej. Izaver, ka pozicionali meikstynuoť leidzskani vuorda vydā apzeimāti tik tūlaik, kod tam ir atteiceigs pūļu alfabeta burts (sal. îprîkšejūs pîmārus i puorus: *pôrdud', bet laudš, înajdnîks; byut', bet luštš, nakts*). Par meikstu Trasuns ir turiejs i vsk. 2. personys beigu *j* (sal.: *tu dziejwoj', stajgoj'; jis sorgoj, mîloj*). Par taidu vāluok runoj i volūdņiks O. Breidaks (Breidaks 1995: 46 i c.).

Viertejūt analizātū paruodeibu nu myusu dīnu skotu punkta, juopīzeist, ka leidzskañu meikstynuošonys ziņā myusu dīnu pareizraksteiba, grafiski byudama vīnkuoršuoka, vairuokūs gadīņūs ir naprecizuoka par F. Trasuna lītuotū, partū ka jamā volūdys nazynuotuojam daudzi kas juoztver kai pats par sevi saprūtams ari bez skaidru pozicionalūs nūsacejumu: sal. Trasuna *nalauš* i myusu dīnu *naļaus*, Trasuna *atrašsit'* i myusu dīnu *atrassit* i tml.

„Skaiteišonuos“ Trasuns îvāroj i tradicionaluos raksteibys pajiemīņus, i îvad vairuokus jaunus grafiskūs pījāmumus, ar tū îdams latgalīšu

pareizraksteibys viesturē. Sovu grafiskū sistemu leidzskāņu meikstynuošonai autors ir paturiejs arī navīnnūzeimeigi vārtātajā gramatikā ar divdūmeigu nūsaukumu „Latvišu volūdas gramatika del latgališim“ (Trasuns 1921), kurei, saleidzynuojumā ar analizātū tulkuojumu, papyldynuota ar individualu garuma apzeimiejamu sistemu, skaiteišonu taidā veidā padorūt vēl gryutuoku, seviški nalatgalīšam (latgalīts drukotū tekstu bīži puorskaita, „kai vajag“, na kai raksteits; „parostu“ latgalīti ortografejis smolkumi patīseibā nūdarbynoj moz).

Beiguos gruomotys „Skajtieszonas diwiejgas diel kataliku laužu..“ tulkuojums ir juopaslavej par tekstu dzeiveigumu, par izteiksmis tyvumu tautys runai. Itys kontrabandys izdavums ir rūsynūšs latgalīšu raksteibys normātuojam, taipat nu juo ir kuo pasasmeļt sev kuram interesentam par Latgolys latvīšu volūdu, juos sov pateigū leksiku, teksta sintaksi i stilistiku. (Par izdavuma teologiskū vierteibu ir juorunoj cytim.) Dīvamžāļ gruomotā cīš daudz korekturys klaidu (sal. koč voi vuorda „pīkruopt“ raksteibu 3. att.), kas volūdys materiala analizi apgryutynoj.

Ar literarū jaunradi i pīmāruotu burtu mekliejumim konkrētu skāņu apzeimiešonai 19. g. s. beiguos nūsadorboj i augšuok jau pīmynātais Pīters Smelters. 1896. g. žurnālā „Austrums“ nūdrukuots juo dzejūšs „Cālmòis“ (Smelters 1896), kuo pylns teksts tuolaika raksteibā izaver itai:

Nūskumisj liukojūs (= lūkojós)

Míusejūs cālmòjūs:

Kur (tik) nakur diumi kíupj,
Kur (tik) nakur sòrti stòv,
Kaidš zirgāns zóli pliuksams pūrķš,
Būmi slaistós cèrtīnsj biukš.

Griuts tur dórbs,
Gars tur laiks, —
Bet cíteigs esi,
Calmulauzj!

Svídriim svéisti tagad gon,
Betj búsj tok cālmím gols,
Un tur, kur tagad leidums, líuzs,
Tí tev górda maizjā búsj.

Esi cíteigs, stròdoi spari,
Nabádoi, uz pavasari
Tur tu sèsi linu drivu,
Jimsi moku sovū piulu.

Cik vín vari, stròdoi spari,
Tovu dórbu atzeisj bārni,
Izteiksjs tevi tovi sàbri, —
Cik vín vari, piulísjs spari,
Lauzj, ak lauzj, cāmulauzj!

P. Smelters

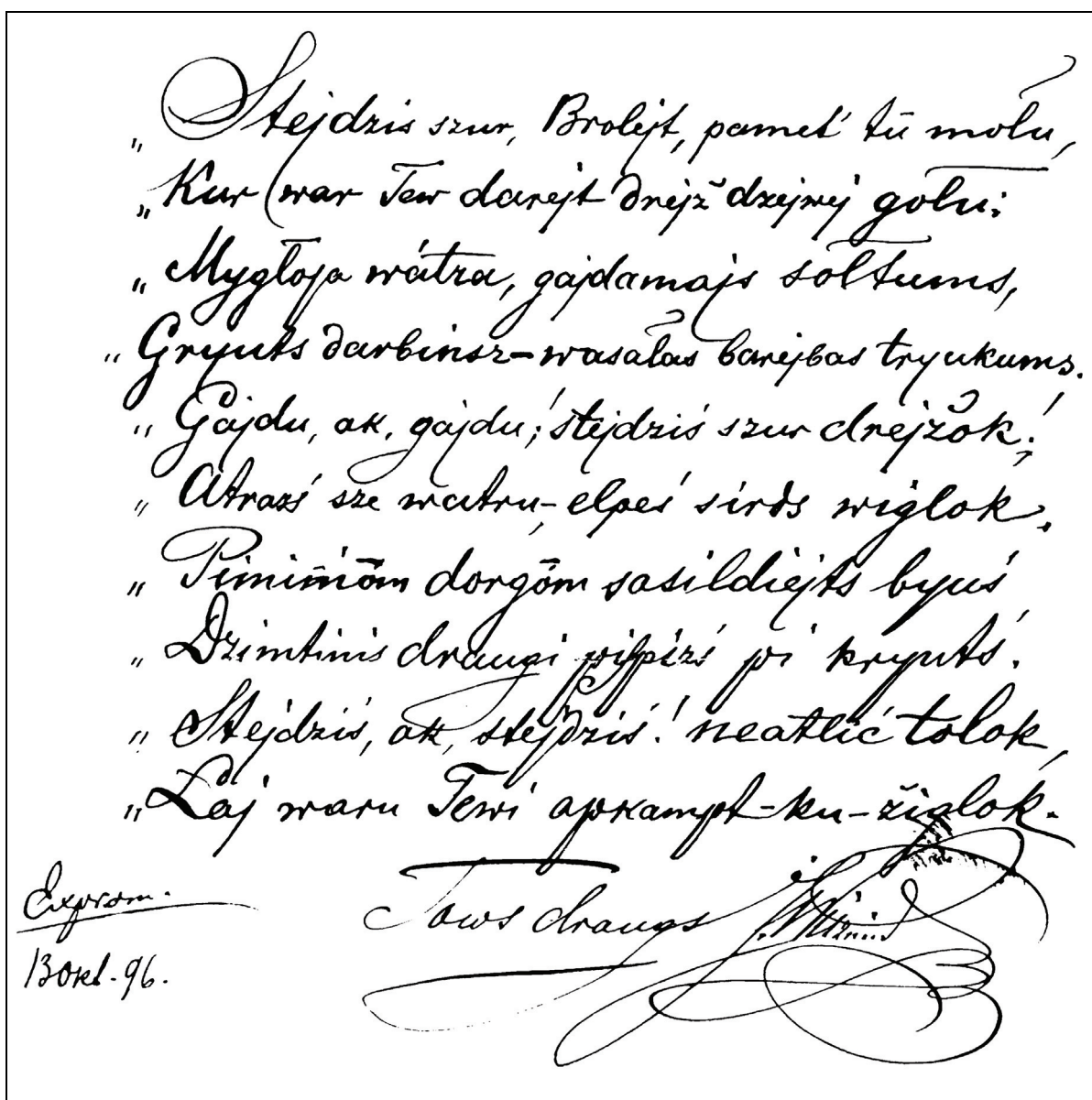
Vitebskas gub. Varkļanu izloksnē.

Cik vín vari, stròdoi spari,
Tovu dórbu atzeisj bārni,
Izteiksjs tevi tovi sàbri, —
Cik vín vari, piulísjs spari,
Lauzj, ak lauzj, cāmulauzj!

4. att.

Autors dzejūli pīsoka kai aizraksteitu Varkļanu (= Varakļonu) izlūksnē. Varama līta, ka tys ir vīns nu pyrmūs (ka na pats pyrmais) Latgolys latvīšu nūdruckuotūs originaldzejūļu. P. Smeļtera jaunynuojums ir tys, ka tekstā raudzeits ruodeit kuo na vysu garūs zilbu izrunu, tam izmontojūt atšķireigys diakritiskuos zeimis: gravi, akutu i jumteņu, kuru likšona pagaidom ir bez konsekvēču (sal. *stródoi* i *stròdoi*; *cálmòjūs* i *Calmulauzj*, *càlmulauzj*). Beigu leidzskana meikstynuošonai P. Smeļters ir izalasejs burtu *j* (vērtīs 4. att.). Nadajiukts ir golūtnis rakstejums vuordā *maize* — *maizjā*.

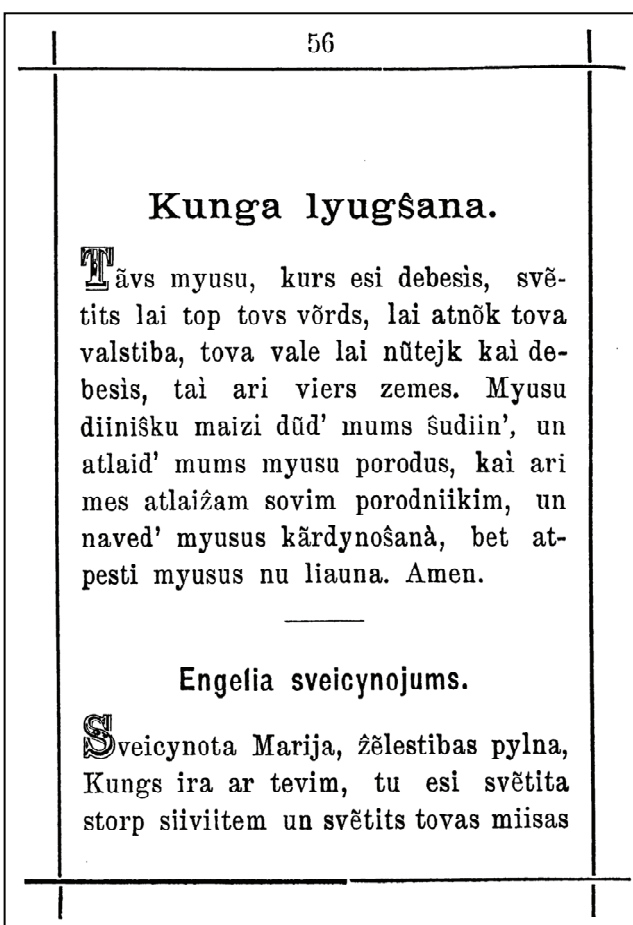
Cytaida grafiskuo sistema radzama Juoņa Višnevskā humoreigajā veļtejuma dzejūlī P. Smeļteram, raksteitā tuo poša 1896. g. rudinī (vērtīs 5. att.). Kaligrafiskuo rūkroksta autora raksteiba pamatā ir agruokuo — pūliskuo, koč nakonsekvēncis ir i te (sal. *szur* i *drejž*; *stejdzis* i *stejziš* i tml.).

5. att.

Tys zeimoj, ka pīterpilīšu pulkā grafiskī mekliejumi turpynošanās, sovukuort jūs pamastī materiali aplīcyno, ka taidu ortografejis leiklūču saprasšonai vystik vajag raudzeit īpazeit manuskriptu originalus, jūs pyrmpublicieju-mus — itymā gadīnī nu J. Višnevskā rūkroksta šur tur atsašķir literatur-zynuotnīka Alfreda Gobas (Goba 1933: 61) redakceja.

Lels sova ceļa guojiejs pareizraksteibā ir bejs i Fraņcs Kemps, kurs jaunuo godu symta suokumā sastota i nūdruckoj „Zalta altariti“ (Kemps 1901). Par tū nadaudz jau Leikuma 1993: 86. Gruomotys titullopa i „Tāvs myusu“ teksts ar „Esi sveicynuota“ gabaleņu (6. att.) ļaun sprīst par golvo-najim ituo pīterpilīša jaunīvadumim: patskaņa [i] garums ruodeits ar burta dubultuojumumu (*Diivam, piiktdiinem*), garū *a* [ā], *e* [ē], *u* [ū] papyldynojuūt ar cirkumfleksu — parosti vuorda saknē (*svātu, grākus; svētīt, žēlestibas; gūdu, sūlejis*) voi gravi vuorda golūtnē (*godà*). Ar grafemu *ě* tekstā var byut dūmuots i divskaņš [ie] (*mēneši*), ar grafemu *ō* — divskaņš [uo] (*vōrds, jō*), koč divskaņš [uo] tekstā ruodeits ari ar *ò* (*klòt*). Cyturreiz zilbis garums apzeimāts divejaiži pat vīnā vuordā (*pōrkòpt*), vēļ cytur pamasts bez apzeimiejuoma, koč runa ir par taidu pošu divskani [uo] kai suonejuos zilbēs (*vysdōrgokō*). Taida grafika laseituoju var tikai maldynuot. Ori-ginals rysynuojuoms „Zalta altareitī“ atrosts leidzskanim [š], [ž], kurī rak-

6. att.

steiti ar „eistū“ jumteņu, na ar „radzenim“/„putneņu“/„apguoztū jumteņu“ (*diinišku, cytaiž*). Lyugšonu i dzīšmu gruomotys beiguos (445. pl.) īlykts drukys klaidu lobuojums (izlobuotys na vysys). Saturā jaunais i kompaktais, vysaidā ziņā vajadzeigais izdavums eistys patikšonys nu lītuotuoju pusis nasajēme, jamā aizvastī Kempa grafiskī mekliejumi latgalīšu rokstūs palyka bez turpynuojuma.

Par pīterpilīšu saraksti

LU Akademiskuos bibliotekys Rūkrokstu i ratūs gruomotu nūdaļā atrūnams daudz rūkrokstu materialu, kas latvīšu zynuotnis i kulturys apritē pagaidom īvadeiti napiļneigi. Taidu tī natryukst i par latgalīšim. Napa-senejs „atkluojums“ roksta autorei beja Pītera Smeļtera fonds, kuo materia-li leidz šam vysplašuok, ruodīs, ir īstruoduoti jau pīmynātajā A. Gobas ap-ceriejumā „Latgale“. Daudzys P. Smeļtera fonda lītys vēļ ir aktualizeja-mys. Materialus koč voi tik izškūrstūt (RK 1285, 2. mape; RK 1286, 3. ma-pe; RK 1288, 5. mape), var puorsalīcynuot, ka 19. g. s. beigu sovstarpeigā sarakstē pīterpilīši ir lītovuši vairuokys volūdys (latvīšu, latgalīšu, pūļu) i izmontovuši atškireigys grafiskuos sistemys. Krīviski viestulēs raksteiti ir adresi. Fondā izaglobovušys P. Smeļtera, F. Kempa, F. Trasuna, O. Skryn-dys, J. Višnevska, M. Dukaļska, P. Tukiša, A. Jaudzema, E. Kozlovska i cytu Latgolys pyrmuos atmūdys darbinīku viestulis ci, kai agruok saceja, gruomotys. Tepat puorskaitoms vīns ūtrys dokuments ci kaidis darejumu teksts, skaiteituojam snādzūt jaunus atkluojumus i pabreizam nasūt lelu saviļņuojumu. Viestulēs Latgolys tūpūšuo iņteligeņce apsasprīž par tautys izdzeivuošonai svareigom lītom, tūstorp latvīšu/latgalīšu raksteibu, gruomatnīceibu. Eisi sokūt, runoj „par dzelu“ i vysbīžuok dora tū latgaliski. Tai rūnās i teik īkūpts epistolarais žanrs latgalīšu volūdā, aplīcynojuūt rakstei-tuoja cīna pylnu attīksmi pret sarakstis partneri ari tymūs gadīņūs, kod dūmys nav vīnaidys. Nadaudz vāluok itū pošu ruoda i polemika pyrmajuos latgalīšu avīzēs. Itamā publikacejā uzmaneiba teik pīvārsta pīterpilīšu rak-steitajam par latgalīšu ortografejis vaicuojumim.

Kab atmūdys darbinīku rūkrokstūs aiziņteresēt vairuok, citēsim naz-cik fragmentu nu pošu viestuļu — originalraksteiba puorlīcynoju iz vysa lo-buok. 7. att. skaitoms gabaleņš nu Fraņča Kempa viestulis P. Smeļteram, kurei datāta ar 1899. g. 30. oktobri i raksteita goreiguo seminara sīnuos:

Cik leidz szam asu dumojis, pospridis un szymâ litâ lasiejis, tod mañ rodos, ka trejadus diftongus *ee, o, é*, wysuľobok byutu apziejmiet rokstut: *ie, uo, ae* — pimaram szaidûs wordûs: *Diews, Ruožu-Kruonis, Taews, Daels* (*Tæws, Dæls*), kas wyss mañ likos werutis nu zynotniu stowokla, nu praktiskas puses un estetikas ziņa byutu wyswairok derejgi.

Cik leids gam asu sumojis, prosprotis un
rynmālitā lapietis, led maņ rotas, ka bejādus
sihronus ee, o é, hysutobok byutu
apriēniet rokstuh: ie, uo, ae - pi moram
reaidis wordis: Diešs, Kuožu-Kruonis, Tævs, Dæls
 (Tævs, Dæls), kas vys maņ litas verutis nu zy-
notniu stowordā, nu praxtikas puses un estetikas
ziņa byutu wyswairak derejgi.

7. att.

Saceitais nav par latgališu rokstim, atmūdys darbinīks lauza golvu ap
 lītom, kas kūpeigys vysim latvīšim, jam — tik bīži par separatistu apsau-
 kuotajam — latvīšu grafikys sakūpteiba ruodīs na mozuok svareiga kai ku-
 ram nakuram RLB Zineibu komisejis bīdrām. Baltīšu mēli F. Kemps ci-
 kom kas ir vuicejīs tik nu Fraņča Trasuna i nu baltīšu rokstu. Godūs vacuo-
 kais omota bruoļs 19. g. s. beiguos Latgolys klerikim ir lela autoritate: ir iz
 vysu zineiguokais latvīšu gruomatnīceibā, doluos dazynuotajā ar cytim,
 pasyuta baltīšu periodiku, pazeist baltīšus vēļ nu Jelgovys gimnazejis lai-
 ku. Kai tū ir atstuostejuši A. Goba (Goba 1933: 103; 1997: 29), D. Latkov-
 skis (Latkovskis 1999: 161) i vēļ cyti, sevišku patyku Latgolys jaunajūs iz-
 saukuse RLB Zineibu komisejis vadeituoja Aleksandra Vēbera runa sakarā
 ar latvīšu gruomatnīceibys 300 godim (Webers 1888). Vēļ agruok A. Vē-
 bers ir izasacejs par Vydzemis i Kūrzemis latvīšu puorišonys vajadzeibu iz
 antikvu ari deļ tautyskuos kūpeibys (Webers 1884: 23–28). RLB Zineibu
 komisejis Rokstu kruojums nu 1876. g. teik drukuots antikvā.

Fraņci Kempu pacīš nūdarbynoj latvīšu lelais Gordeja mozgys —
 divskaņu [ie] i [uo] byuteiba i jūs precizs pīroksts, partū jis ir uzmaneigi
 klausejīs satyktūs vydzemnīku i kūrzemnīku runā. Cik dzierdeiga ir bejuse
 naspecialista auss i kaidi bejuši navolūdnīka sprīdumi itymā sakarā, ruoda
 lakonisks izasacejums par obejim divskanim jau pīmynātajā 1899. g. vies-
 tulē nu seminara:

..o izrunoj tai kai byutu taiszni rakstiejts *uo* un *ee* izrunoj na tai kai divi *ee*
 vinuwitu, bet tai kai byutu *ie*, bet na *ia*, kai cyti grib.

Taida īsaklauseišona baltīšu runā autoram, saprūtams, dora gūdu. Kod F. Kemps roksta baltiski, jis litoj tuo laika baltīšu pareizraksteibu (grafiku) — 8. att. skaitoma puslopa nu 1898. g. 12. apreļa viestulis P. Smelēteram. Seminarists Kemps baltīšu mēli vēļ tik vuicuos, partū sovys juos muociešonys cikom kas naviertej augši, koč raksteitais līcynoj, ka viestulis autora zynuošona voi, kai tagad saceitu, — kompetenčis leimiņš, jau tūlaik ir bejuse loba.

Visvairak no mūsu Latvijas par laudas mantas kopšanu pūlejas jauncestājusē Seminarist J. Welkme un Ancans; lodēļ, kad^{ot} viņem kopjō sanōkam, leek runat~~s~~ vairak par mūsu laudinas garigu kopšanu.

Nāpēsō vasara, ka zeligis dzevs atlaus, nospreedam studēt mūsu Inflantijas^{ziņo} izloksni no laudas mutes. Cerējam^{arī} ka Jūs zēlēdiba zai ziņā mums savu palīdzību, jo drīdejs ko. pē Jūs is leele krajs mī mūsu laudinas dzeesnu, pāsaku n.c.

Drīžu neskatītes uz manain klūdām rakstītā un gramatikā, jo ~~tas~~^{tee} is pirmee mani solis mūsu valodas celā.

Jūsu ceenitojs un labvēlis
F. Kempis.

1898 g.
22 Aprīli

Kod latgališu raksteiba stabilizējās iz 1907. g. pareizraksteibys apspri-
dis lāmumu i O. Skryndys „Latwišu wolúdas gramatikas“ (Skrynda 1908)
pamata, sarakstē teik lītuota jauno grafiskuo sistema. Aplīcynuojumam
(9. att.) — Ontona Skryndys viestulis suokums bazneickungam Pīteram
Smeļteram nu Aizbaikala apgobola Berjozovkys staņcejis Sibirī. Raksteita
100 godu tam atpakaļ — 29. XI 1910.

Laj. 17/XI. 10.
Beriozowkā. 29/XI. 10.

Dörgajs Bazneickungs
Piters!

Izuldātūs daudz sweicynioju-
mū nu soltōs Sibires, rokstu
Jūs sū westuli šaidā byušō-
nā. Gads tam atpakaļ, kai
es nūperku nu Isceuga Geo-
grafijas II daļu. I daļa ir
pi Jūs, jo Bazneickungu Bidri-
ba šū pyoni daļu nūperka nu
Jūs addeve del porsawerōtnas
un št. Samoxots draugai par
šū loorbl. Wīnī man par wysu
sū raksteja. Raksteja arī, ka Jūs
keinuši, ka nawarut ceret w.

Adrese: Cui. Wopertora, Salsair. ofis. 29. XI. 1910. Ontona Skrynda.

Pietnīkam saistūši varātu byut i cyti P. Smeļtera fonda materiali. Roksta 10. att. radzams M. Dukaļska 1901. goda posta kartenis (fondā tai-
du daudz) originals. Viestuleite raksteita drukys aizlīguma laikā i atkluo-
tu satura deļ ruodīs vysā naapdūmeiga, koč, nu ūtrys pusis, karteņa syuteita
nu Reigys, kas atsarūn uorpus latiņu drukys aizlīguma zonys. Tekstā autors
doluos prīcā ar sovu paleigu i dūmubīdri (Latkovskis 1999: 164) P. Smeļ-
teri par gruomotys „Gorejga majze del ticiejgim katolim“ (Dukaļskis 1901)
izišonu. Tuoļuok — prosa izdavumu nūsyuteit iz Dagdu, Osyunu, Lands-
koronu, Bukmuižu, Pušu, pīspaceidams byut uzmaneigam pi gruomotys
izplateišonys. Viestulē jauktys diveju sistemu grafemys — vītu nūruodē
vuords *Bukmuižu* raksteits ar ž, *Pušu* — ar ţ; taipat nav vīnais leidzskāņa
[v] pīroksts — teksta suokumā ir *v* (*Diva*), teksta beiguos — *w* (*wis*). Ituo
laika latgalīšu raksteiba vairs navar byut bez baltīšu īspaida, i ar rūku
raksteitūs tekstūs daudz kas pasaruoda automatiski.

Pārkopējam zīmīti
 Par dienu 10 un 20 Tu saņemsi nu manim 800 (postoni
 simti) gruomotenu „Gorejga majze“ Tis man nokroj
 simts sešdesmit rublu. Egremplars pa 20 kop. Tadel latok kaj
 pa 20 kop. nedz drugok kaj pa 25 kop. pordat, nevaris.
 Esi Broljūt un manigs, un nusiāt tu gruomotenus
 un dagdu kajdu pusātro (150) simta gruomotenu,
 kai pat un uz Ossuni. Pa kajdam simtam nu-
 siāt, jo piijintu, uz Landkoronu, uz Bukmuižu,
 un uz Pušu. Kad pordusi, atsiāt man raudu tik par
 700 egremplaru t. i. 140 (simts ceturdesmit rublu.
 Adres: Pura. S. Zamkobaļjeva #5.
 Rīga 19³⁰/₁₁ 01. wis Tor, Barn. M. Dukalski

10. att.

Zeimeigs ruodīs i niupat pīmynātuo izdavuma izmontuojums. Pryva-
tā kolekcejā atsarūnūšys gruomotys „Goreiga maize“ titullopys kreisajā
pusē ar rūku i divejuos kruosuos īraksteitys zinis par īpašneicu Iubuļa An-
nu. Vacuokajam pīdareibys aplīcynuojumam (tīvuoks, tymsuoks, ar tušu)
izmontuota pūliskuo grafiskuo sistema (napiļneiga), jaunuokais īroksts (bī-
zuoks i gaišuoks, ar zylu zeimuli) radīs „piec O. Skryndys“ (11. att.):

Šei gromota pidar
 Sej gromota pidar
 Annas Iubul'
 Annaj' Iubul'ja
 Gančewsku solas
 sotys Hancewsku
 Leiksnas draudzes,
 parafejs Lejksnys.

vacuoks:

Sej gromota pidar
 Annaj Iwbulja
 sotys Hancewsku
 parafejs Lejksnys

jaunuoks:

Šei gromota pidar
 Annas Iubul'
 Gančewsku solas
 Leiksnas draudzes

11. att.

Par RLB Zineibu komisejis ortografejis izmontuojumu latgalīšu rokstūs, kas taipat īkreit pīterpilīšu laikā, ir juoroksta atseviški. Prosuos citēt vēl Frañci Trasunu, pīvīnojūt juo viestulis fragmentu kai rūkroksta paraugu i vīnlaiceigi aplīcynuojumam, ka ir īspiejams (apmāram) nūsaceit viestulis raksteišonys laiku bez datiejuma iz juos — piec izmontuotūs grafiskūs paļiemīņu. 12. att. radzamuo F. Trasuna viestule (precizuok, viestulis suokums) P. Smeļteram raksteita „piec Skryndys“, t. i., ap laiku, kod latgalīšu iņteligeņce ir vīnovusēs par patskaņu garuma ruodeišonu ar trejaidom diakritiskom zeimem — gravi (˘), akutu (´) i jumteņu (ˆ), piļņeigai vīnpruoteibai par cytom lītom vēl napastuovūt. Viestulis autora izmontuotuo grafiskuo sistema styfri atsašķir nu tuos, kurei beja lītuota tulkuojumā „Skajtieszonas diwiejgas diel kataliku laužu..“ (sal. ar saceitū agruok):

Cinejamu Baznīckundziņ!

Lyudzu rukrokstu maņ nasyutīt. Goreīgi tāvi lītu tai nūstódija, ka uz prīszku es navaru nikaīdu dórbu jūs vòrdā piļémt un stròdót. Nu komiteta un redakcijas komisijas es izastóju. Ortografijas lītā munus uzskotus zyni un paraugu atruni „Zemkòpī.“ Jo szimā lītā tev vaidzīgs kaīds padūms, vysod tev gotovs stòvét klotu. Pec munom dumom vinkorš -v- tik pat moz apgryutynoj, kai cytas lītas.

Činėjama Baznietandz;

Ška man nasynti. Gori-
gi kovi liku lai mišči-
ja, ka uz prietku es
navam mikaišu dōrbu
jis vōrdā piēmt m
stridōf. Šu koni-
ka m redalcijs komi-
sijas es naskōju. Orto-
grafijas likā mums n-
skokuz ymi m paraug-
atomi. "kemijs". Žu
zīmā likā šu vaidrīgs
kaidis padims, vysed
šer gošvuz šōvēr kl-
ku. Še mums dums
vinkvuz-v- diž pak
mōz apygyndymoj, ma-
e yas litas. Kad jau

12. att.

19. g. s. beiguos kūpeigi suoktais dorbs latgalīšu ortografejis izkūp-
šonā 20. g. s. suokumā turpynojās, panuokūt rokstūs palelu vīnuoteibu, kurū
styprynoj pīterpilīša Ontona Skryndys 1908. g. gramatika. Koč nu zynuot-
niskuo vīdūkļa dorbs izapeļnej volūdņiku kritiku (Endzelīns 1974: 614–
617; Breidaks 1993: 478–479; 2001: 481–484), raksteibys stabilizacejā
gramatikai beja lela nūzeime. Na par veļti pastuov apzeimiejums „pīter-
pilīšu raksteiba/ortografija“ (Bukšs 1976: 159 pariņdē i c.) Cik loba jei
beja — jau cyts vaicuojums.

Olūti i literatura

- Bergmane, Blinkena 1986 — A. Bergmane, A. Blinkena. Latviešu rakstības attīstība: Latviešu literārās valodas vēstures pētījumi. Rīga: Zinātne, 1986.
- Bernāne 2008 — L. Bernāne. Latgaliešu valodas pareizrakstības jautājumu risinājums presē 20. gadsimta pirmajā pusē // *Via Latgalica: humanitāro zinātņu žurnāls*, 1. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola, 2008. — 91.–102. lpp.
- Breidaks 1993 — O. Breidaks. Latgalīšu rokstu volūdys sōkūtne un atteisteiba // A. Breidaks. Darbu izlase. 2. sēj. Rīga: LU Latviešu valodas institūts; Daugavpils universitāte, 2007. — 476.–479. pl.
- Breidaks 1995 — A. Breidaks. Latgales dziļo izlokšņu nezilbisko patskaņu-līdzskaņu fonemātiskā apakšsistēma // A. Breidaks. Darbu izlase. 2. sēj. Rīga: LU Latviešu valodas institūts; Daugavpils universitāte, 2007. — 46.–52. lpp.
- Breidaks 2001 — A. Breidaks. Latgalīšu raksteibys stabiliziešonus XX godu symta pyrmajā trešdaļā // A. Breidaks. Darbu izlase. 2. sēj. Rīga: LU Latviešu valodas institūts; Daugavpils universitāte, 2007. — 480.–486. pl.
- Bukšs 1943 — Nikodems Rancāns. Latgaļu rakstnīks un tautas audzynōtōjs. Rokstu krōjums / Red. M. Bukšs. [Minhene]: P/s Latgaļu izdevnīceiba, 1943, 1971².
- Bukšs 1969 — M. Bukšs. Francis Kemps. Ceineitōjs par tautas tīseibom. [Minhene]: P/s Latgaļu izdevnīceiba, 1969.
- Bukšs 1973 — M. Bukšs, J. Placinskis. Latgaļu volūdas gramatika un pareizraksteibas vōrdneica. 2. īspīdums. [Minhene]: P/s Latgaļu izdevnīceiba, 1973.
- Bukšs 1976 — M. Bukšs. Latgaļu atmūda: idejas un ceīņas. [Minhene]: P/s Latgaļu izdevnīceiba, 1976.
- Cirša 1999 — L. Cirša. Latgaliešu ortogrāfijas jautājumu risinājums no 1904. līdz 1929. gadam: Mācību palīglīdzeklis. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola, 1999.
- Dukaļskis 1901 — [M. Dukaļskis]. Gorejga majze del ticejgim katolim. Rīgā, 1901.
- Endzelīns 1974 — J. Endzelīns. Латышская грамматика летгальского наречия. Составил А. Д. Скринда // J. Endzelīns. Darbu izlase. II. Rīga: Zinātne, 1974. — 614.–617. lpp.
- Gaisma 1906a — [B. a.] Uz „Gaismas“ lasitojim // *Gaisma*, 1906, nr. 17. — 1. pl.
- Gaisma 1906b — [B. a.] Mes namōkam rakstit // *Gaisma*, 1906, nr. 21. — 1. pl.
- Goba 1933 — A. Goba. Latgale. Rīga: Valtera un Rapas akc. sab. izdevums, 1933.
- Goba 1997 — A. Goba. Franča Trasuna dzīve un darbi // F. Trasuns. Dzīve un darbi. I. Rēzekne: Latgales Kultūras centra izdevniecība, 1997. — 9.–84. lpp.
- Kemps 1901 — [F. Kemps]. Zalta altarits. Lyugšanu un dziismiu gromata. Petersburgā, 1901.
- Kemps 1997 — F. Kemps. Latgalīšu intelligence 1900.–1917. godā // *Acta Latgalica*, 1997. — 259.–272. pl.
- Latkovskis 1999–2002 — D. Latkovskis. Nacionālā atmoda Latgalē. Modinātāji, darba veicēji. [I]–II. Rēzekne: Latgales Kultūras centra izdevniecība, 1999–2002.
- Leikuma 1993 — L. Leikuma. Gruomota školuojuojim. Lielvārde: Lielvārds, 1993.
- Leikuma 2003 — L. Leikuma. Latgalīšu volūda 1: Intensīvā mācību kursa materiāli. Санкт-Петербург: Филологический факультет СПбГУ, 2003.

- Leikuma 2004 — L. Leikuma. Varakļonīšu volūda i pietejumi par jū // Acta Latgalica 13. Daugavpiļš — Rēzekne: Latgolas Pētnīceības instituta izdevnīceiba; Latgolas Kultūras centra izdevnīceiba, 2004. — 176.–186. pl.
- Leikuma 2005 — L. Leikuma. Franča Trasuna darbība latgaliešu rakstības kopšanā 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā // Kalbos istorijos ir dialektologijos problemas 1. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005. — p. 188–197.
- Leikuma 2008 — L. Leikuma. The beginnings of written Latgalian // Common Roots of the Latvian and Estonian Literary Languages / Eds.: K. Ross, P. Vanags. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH, 2008. — p. 211–233.
- Paklone 2005 — Nomales identitātei. Rakstu krājums par Latgales kultūru, literatūru, folkloru, veltīts drukas aizlieguma atcelšanas simtgadei Latgalē un Rīgas latgaliešu biedrības *Trešō zvaigzne* pastāvēšanas 15 gadiem / Sast. I. Paklone. Rīga: Madris, 2005.
- Ribakova 2005 — S. Ribakova. Kompaktdiska „Franča Kempa un Konstances Daugules-Kempas daiļrade un publicistika“ prezentācija // Katōļu Dzeive, 2005, nr. 6. — 11.–13. pl.
- Rupaiņš 1963 — O. Rupaiņš. Tauta grib dzīvot. Latgaļu atmūdas romans. [Minhene]: P/s Latgaļu izdevnīceiba, 1963; Rēzekne: Latgales Kultūras centra izdevniecība, 1991².
- Sabaliauskas 2002 — A. Sabaliauskas. Mes baltai. Vilnius: Gimtasis žodis, 2002. — p. 155–160.
- Skrinda 1908 — O. Skrinda. Latvišu volūdas gramatika. С.-Петербургъ, 1908.
- Skujiņa 2007 — Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca / Atb. red. V. Skujiņa. Rīga: VVA; LU LVI, 2007.
- SmelĶters 1896 — P. SmelĶters. Cālmōis // Austrums, 1896. g. 9. burtneica, 713. pl.
- SmelĶters 1899 — Tautas dzīsmu, posoku, meikĶļu un parunu wocēleite / SakrojĶis P. SmelĶters. Rīgā, 1899.
- SprūdĶs 1998 — A. SprūdĶs. Franča Trasuna myuĶs // F. Trasuns. Dzīve un darbi. II. Rēzekne: Latgales Kultūras centra izdevniecība, 1998. — 9.–108. pl.
- Stafecka 2003 — A. Stafecka. Valodas komentāri // J. Kursīte, A. Stafecka. Latgale: valoda, literatūra, folklorā. Rēzekne: Latgales Kultūras centra izdevniecība, 2003. — 335.–340. lpp.
- Stafecka 2004 — A. Stafecka. „Evangēlia toto anno..“ (1753) un latgaliešu rakstu valodas gaita // *Evangēlia toto anno 1753*. Pirmā latgaliešu grāmata. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2004. — 224.–254. lpp. (Tys pats latgaliski — 255.–284. pl., lītuviski — 285.–315. pl., angliski — 316.–345. pl.)
- Trasuns 1879 — [F. Trasuns]. Skajtieszonas diwiejgas diel kataliku lauĶu swadinies sarakstiejtas nu baznieckunga Antoniewiczza. Wilniuje, 1879.
- Trasuns 1921 — F. Trasuns. Łatvišu volūdas gramatika del łatgališim. Reigā, 1921.
- Trasuns 1997 — F. Trasuns. Mūsū rakstības attīstības gaita // F. Trasuns. Dzīve un darbi. I. Rēzekne: Latgales Kultūras centra izdevniecība, 1997. — 252–255. pl.
- Trasuns 1997–1998 — F. Trasuns. Dzīve un darbi. I–III. Rēzekne: Latgales Kultūras centra izdevniecība, 1997–1998.
- Webers 1884 — Weberu Zanders. Latweēschu rakstiba // RLB ZK Rakstu krājums, 2. Jelgawā: Drukats un apgādats no E. Sieslack’a, 1884. — 1.–53. lpp.

Webers 1888 — Runa, runata no Zinibu Komisijas preekšneeka A. Webera, no Zinibu Komisijas svinetos trissimts gadu jubilejas svetkus atklajot // RLB ZK Rakstu krajums, 4. Jelgavā: Sieslack'a drukatavas apgadeenā, 1888. — 1.–9. lpp.

Лейкума 2005 — Л. Лейкума. Период запрета печати в Латгалии // Исторический путь литовской письменности. Сборник материалов конференции / Ред. колл.: Ю. Будрайтис и др. Вильнюс: Институт литовского языка, 2005. — с. 234–259.

Лейкума 2007 — Л. Лейкума. Роль Петербурга в национальном пробуждении Латгалии // Майронис и духовное возрождение Литвы (петербургская перспектива). Материалы международной конференции, посвященной Йонасу Мачюлису-Майронису. Санкт-Петербург, 13–15 декабря 2007 г. / Отв. ред. В. П. Казанскене. Санкт-Петербург.: Нестор-История, 2007. — с. 43–47.

A Sound and A Letter: Search of Correlations in the Books of Petersburgers

The article has been dedicated to solutions of the Latgalian orthography problems in the so-called period of Petersburgers (the end of the 19th century and the beginning of the 20th century). This is the time when for Latvians of Latgale (= Latgalians; at that time they were called Inflantians) their own intellectuals emerged — they are mainly students of the Petersburg Catholic Seminary, who do genuine work of encyclopaedists for the benefit of the ethnic culture of their nation. Active getting to know of ethnic originality (= identity), its formulation and further cultivation takes place.

An important indicator of spiritual maturity of every nation is books addressed to this nation and created by its representatives. Before the period of Petersburgers books for Latvians of Latgale are provided/prepared by foreigners, mainly by Roman Catholic priests (Poles, Germans). The orthography is based on the Polish graphic system. It allows to represent quite correctly the Latgalian soft consonants, but it is not convenient for usage of cluster letters (letter combinations = digraphs) *sz*, *cz*, due to absence of designation of vowel length, etc. Petersburgers reform the Polish orthography, addressing also other problems of orthography (graphetics). In the graphic search of the phonetic correlations peculiar individual solutions are observed (F. Trasuns, F. Kemps, O. Skrynda); several authors have made use of the orthography adopted by the Commission of Knowledge of the Riga Latvian Society (P. Smeļters, F. Trasuns, F. Kemps, N. Rancāns, M. Dukaļskis). In the article the main difficult issues of the Latgalian orthography are classified and some approaches are shown for improvement/reforming of the graphic system.

Little-known Latgalian written sources are actualized — “Skajtieszonas diwiejgas diel kataliku laužu..” (“Czytania święteczne dla ludu naszego”) [Religious Reading for Catholics] by a Polish priest Karol Antoniewicz and translated by Francis Trasuns, a selection of folklore materials “Tautas džišmu, posoku, meikļu un parunu woceleite” [A Little Box of Folk Songs, Fairytales, Riddles and Proverbs] by Pīters Smeļters (1899), a book of prayers and songs “Zalta altarits” [Golden Little Altar] by

Fraņcs Kemps (1901), “Gorejga majze del ticejgim katolim“ [Intellectual Bread for Believing Catholics] by Mikelš Dukaļskis (1901). For research of the orthography development also the materials of the book stock of P. Smeļters of the Rare Books and Manuscripts of the Academic Library of the University of Latvia have been used in this article.

LIDIJA LEIKUMA
lleikuma@inbox.lv

Latvijas Universitātes
Humanitāro zinātņu fakultātes
Baltu valodniecības katedra

Visvalža 4a
Rīga, LV-1050, Latvija

Sylajuoņu pogosta Feimaņu draudzis izlūksne i latgališu rokstu volūda: kūpeigais i atšķirīgais (piec O. Kokaļa 1926.–1927. g. folklorys materialu)

Autors analizej Sylajuoņu pogosta Feimaņu katuoļu draudzis izlūksnis rakstureiguokuos sovpatēibys, kaidys juos īraugomys foklorys materialūs, kurūs 1926.–27. g. ir aizrakstejs tuolaicejais Aglyunys gimnazejis školāns Ontuons Kokaļs (Antons Kokalis) (21.02.1909.–1944. g. septembris). Praktiski vysi teksti nūsaklauseiti nu Rēzeknis apriņka Sylajuoņu pogosta Feimaņu katuoļu draudzis Guļānu dzeraunis dzeivuotuoju.

O. Kokaļa vuokums atsarūn Latvejis Universitatis Literaturys, folklorys i muoksls iņstituta (LU LFMI) fondūs ar lītys numeri 332 (vydyskuos kuorteibys numeracejā 1–168). Iņstituts 20. gs. 20.–30. godūs beja pazeistams kai Latviešu Folkloras krātuve. Materialu atradieja fondūs ir Siļveja Asare (Silvija Assare) — Feimaņu pogosta nūvodpietneica, Feimaņu kūka bazneicys (1756.–1760.) restauracejis iniciatore, organizātuoja i koordinatore.

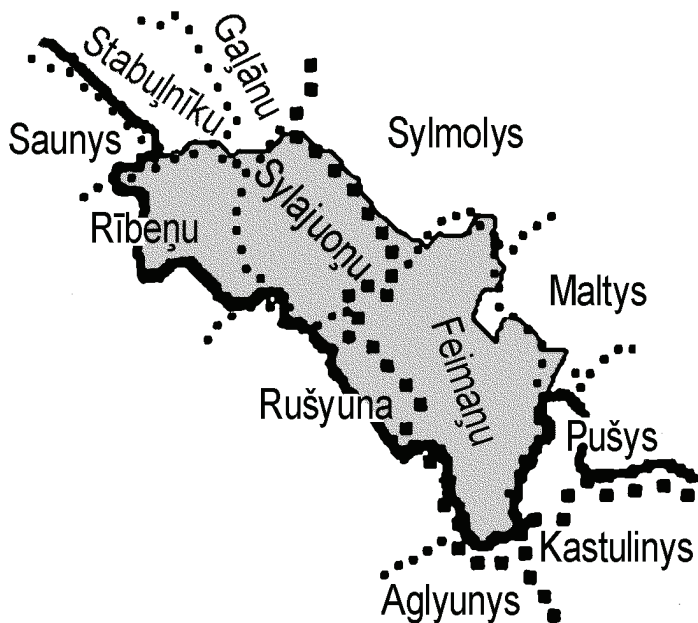
Sylajuoņu izlūksnis administrativī rūbeži, jiedzīņu terminologiskuo problematika

Pietejamuo izlūksne da pogostu sistemys likvidiešonys 1949. godā tyka runuota Rēzeknis apriņka Sylajuoņu pogosta teritorejā (1. att.; vaļsts, rajonu i pogostu rūbeži, kaidi jī beja storp karim, ruodeiti ar nupuortrauktu lineju, piec 2. pasaūļa kara — ar punktātu).

Pogosts padūmu pieckara laika administrativajuos reformuos sadaleits storp Rēzeknis i Preiļu rajonim. Leluokuos pogosta dalis īguoja Rēzeknis rajona Feimaņu pogostā (vāluok — cīma padūmē, piec tam otkon pogostā) i Preiļu rajona Sylajuoņu

1. att.

2. att.

juoņu pogostā, mozuokys — cytūs kaimiņu pogostūs (2. att.).

Nasaverūt iz tuo, ka Latvejā volūdņiki izlūksnis tradicionali ītylpynoņ „cara laika“ i Latvejis breivvaļsts laika pogostu rubežūs, kuri pa leluokai daļai vaira nasakreit ar niuleneņūs pogostu rubežim, i sauc izlūksnis itūs pogostu vuordūs, apzeimādami ar attīceigu numeri (LVDA 1999: 12, 27–33 i cytur), roksta autors lītoņ apzeimiejuņu „Feimaņu draudzis izlūksne“ (saeisynuoti — Feima-

ņu izlūksne). Piec myusu dīnu pījimtuos tradicionaluos numeracejis pietejamais apvyds byutu meklejams pi numera 440. (Par vajadzeibu precizi definēt apsaveramūs paruodeibu rubežūs ari Programa 1954: 9–10.) Tai teik pastreipuota teicieju pīdareiba Feimaņu katuoļu draudzei kai svareigam lingvistiskū i sociolingvistiskū „subpogosta“ vidi veidojūšam faktoram. Itei draudze nu pogostu dybynuošonys suokuma, īskaitūt folklorys vuokšonys laiku 20. g. s. 20. godu beiguos, apjēme tuolaicejuo Sylajuoņu pogosta leluokū daļu, puorejai latvyskajai daļai pīdarūt pi Rībeņu, Prezmys i Rušyuna katuoļu draudžu. Latgolā draudzis rubežu faktors da šam napeļneiti palics naivāruots, seviški pogostūs ar jauktu tauteibu i konfeseju dzeivuoțuojim. Taidis ir i Sylajuoņu pogosts, kur dzeivoj na tik latvīši (latgalīši), bet nu 17. g. s. i krīvolūdeigī vacticeibņiki (Старообрядчество; Брейдак 1989: 256–257). Nazkod te dzeivova i vīna nu tuoluokūs, niule jau asimilātūs lītaunīku koloneju niulenejuos Latvejis teritorejā (Брейдак 1989: 252–254).

Saucūt izlūksni par Feimaņu (voi vīmynīšu, kai saceitu vacī vītejī ļauds), lobuok teik paruodeita tekstu pīroksta vītyš (Guļāni) pīdareiba pi Rēzeknis nūvoda Feimaņu pogosta teritorejis. Vairums myusu laiku cylvāku Sylajuoņus i pogostu uztver kai pīdareigus tikai i vīneigi bejušajam Preiļu rajonam (niule — Rībeņu nūvodam), koč nabyutu juoaizmierst, ka Latvejis breivvaļsts laikā — 20. g. s. 20.–30. godūs — Preili, taipat kai Sylajuoni, beja „tikai“ pogosta centrs, bet atsaroda Daugovpiļa, a na Rēzeknis aprīnkī.

Pietejuma nūlyuks — par pamatu jamūt O. Kokaļa 1926.–27. g. salaseitūs i aizraksteitūs tekstus, apsavērt, cik daudz Feimaņu izlūksne īpas latgalīšu rokstu volūdys fonetiskajūs, morfologiskajūs, leksiskajūs i, daleji, sintaktiskajūs kriterejūs (sal. ar Strods 1933; Cibuļs, Leikuma 2003; Nūsacejumi 2008).

Autora mierki rokstā — izceļt izlūksnei rakstureiguokuos fonetiskuos, morfologiskuos, leksiskuos i, pa daļai, ari sintaktiskuos soveibys; saleidzynuot izlūksnis soveibys ar tekstu aizraksteišonys laika i niulenejū — 2007. g. pījimtū — kodificātū viersdialektalū latgalīšu rokstu volūdys normu, dūt eisu analizu, kai puorsavārtuos soveibys i sakareibys īsakļauņ voi naīsakļauņ latgalīšu rokstu volūdys normuos. Pījamūt volūdņika O. Buša redzīni, ka „normys“ jiedzīņs latvīšu volūdņiceibā ir vysā izplyuds (Bušs 1986b), roksta koņtektā ar „normu“ teik saprosti latgalīšu rokstu volūdā tradicionali īsaguojūšī i viesturiski nūstyprynuotī pareizraksteibys pījāmumi, ar „kodificātū normu“, „kodifikaceju“ — normu varianti, kas taisnā ceļā atrūnami latgalīšu normativajūs izdavumūs — gramatikuos, vuordineicuos, nūsacejumūs.

Par izpietis materialu kolpoj vuordi i vuordu savīnuojumi, kas ekstrakthāti nu augšuok pīmynātūs tekstu un kas niu jau ir publicāti i puorskaitomi gruomotā „Feimaņu draudzes pasakas“ (Feimaņu pasakas 2009). Rokstā citātī pīmāri jimti nu mynātuo izdavuma tekstu, aiz pīmāru īkovuos ruodūt lopyspusis numeri. (Rūkroksta drukys klaidys gruomotā ir izlobuotys, nakonsekveņcis vīnaiduotys.)

Deļ vuordu i vuordu kūpu analiza, taipat saleidzynuošonai, paruodeibys viertejūt, izmontuots nazcik latgalīšu lingvistiskūs (normativūs) olūtu i cyti volūdņiku dorbi: Strods 1933; Svikle 1952; Cibuļs, Leikuma 2003; Nūsacejumi 2008; Breidaks 1966; Брейдак 1989; Reķēna 2008; Bušs 1986a i c.

Tekstu i izlaseituo vuordu korpusa eiss analizs

Feimaņu folklorys vuociejs O. Kokaļs tekstu (puorsoku, dzīšmu i meikļū) aizraksteišonu leluokajā vairumā gadīņu izdarejs ceņteigi i zynomā sistemā, i, kai pats entuziasts Latvīšu folklorys kruotivei sacejs viestulē: „Savos tautas gara mantu krājumōs cik tālu man tas bij iespējams, pieturējos pi tautas izrunas“ (Feimaņu pasakas 2009: 9). Vystik ir juonūruoda iz vairuoku pareizraksteibys momentu i zynomu napiļneibu tekstu pīroktā kai taidā.

Pyrmom kuortom, O. Kokaļa savuoktī teksti nav raksteiti fonetiskā transkripcējā, nu pīraksteituoja acim radzūt tys ari natyka praseits, pīrak-

steišona izdareita tymā laikā funkcionējūšā latgalīšu ortografejā. Tuo rezultatā tekstūs šalṭi pa šalṭei jūtama nasaskaņa storp tuo laika latgalīšu rokstu normu i teicieju pogosta izlūksnis soveibom. Ka aizraksteituojs olpom nav fiksiejs realuos runys, ruoda deļ saleidzynuošonys izlaseitī pīmāri (kvadratīkovuos raksteita vuordu faktyskuo izruna, kaidā jim byutu vjadziejs pasaruodeit autora lītuotajā raksteibys sistēmā, tymā pat laikā „nagrākojūt“ pret izlūksnis lykumim): *Nav molkas* [molkys], *ar kū vōrīt* [vōreit] ēst [iāst] (27); *sacija* [saciāja] *uz veiru* [iz veira] (27); *Raud gaļvinas* [gaļvenis] *sajāmuši* (37); *Gelīte* — *Geļite* [Geleitia/Geleite] (37).

Ūtrom kuortom, ari fiksejūt teicieju runys soveibys, jaunais folklorys vuociejs laiku pa laikam aizroksta juos atšķireigi. Seviški tū var saceit par plotuo prīškejuo [ā], [ā̄] (Kokaļa redakcejā vysbīžuok — *ia, iā*) pīrokstu: *nūļācia* — *nūliācia* — *nūliāce*; *guļāt* — *guliāt*; *mōte* — *mōtia*; *vēl* — *vial*, taipat par divskaņa [uo] apzeimiejumu — piec 30. godu normativūs pījānumu jū suoce raksteit ar burtu *ō*: *Jōns* — *Jōņs* — *Jons* — *Jōnis*; *gōja* — *goja*; *brōļs* — *brolim*.

Trešom kuortom, pamonomys daudzys nakonsekvencis pīroktā individuala variativisma deļ, var byut ari klaidys. Juos pi vysa namaitoj pīroksta lingvistiskuos vierteibys, tik vysleidza maisa teksta korektai uztverei. Variativisms: *Guļānu* — *Guļanu*; *linu* — *lynu*; *paceļ* — *pa cel* — *pacel* — *pacēl* ‘projām’; *slāpkauņs* — *slāpkauņs* — *slapkauns* ‘slepka’; klaidys: *lid* — *laid*; *pīdzārusi* — *pīdzāruši*; *sēžū* — *sēžūt*; *atbil* — *atbild*; *griuz tu* — *gryuž tū*; *slīkšnia* — *slīgšnia*.

Nasaverūt iz pīmynātūs napiļņeibu, teksti ruoda Feimaņu draudzis izlūksnis individualū specifiku, kas naīt latgalīšu rokstu volūdys normuos. Taipat O. Kokaļa vuokumā labi radzamys tipiskuokuos aizraksteituos izlūksnis gramatiskuos i leksiskuos formys, kas kūpeigys ar latgaliskajom izlūksnem cytūs Latgolys apvydūs i leidza ar tū īīt latgalīšu rokstu volūdys pamatsistemā. Daudzu taidu formu vairs nav latvīšu literarajā volūdā voi juos pamatdialekta — vyds dialekta — izlūksnēs.

Feimaņu izlūksnis soveibys tuoļuok teik apsavārtys atseviškūs volūdys leimiņūs.

Fonetika

Nu fonetiskūs Feimaņu izlūksnis sovpatēibu juopīmiņ vairuokys juos vokalisa paruodeibys (par taidom tyvuok Cibuļs, Leikuma 2003: 10–18), tymā skaitā puorskanis lykums (Nūsacejumi 2008: 36). Patskaņu i divskaņu sistema ir tei, kas Latgolys latvīšu runu iz vysa vaira atšķir nu puorejūs latvīšu. Leluokuo daļa vokalisa paruodeibu ir vīnaida vysom dziļajom

latgaliskajom izlūksnem (sal. Leikuma 2004: 72), koč na vysu skaņu specifika atrysynuota fonetiski morfoloģiskajam pīrokstam, kaidā pastuov latgalīšu raksteiba. T. s. dziļajuos latgaliskajuos izlūksnēs ir plotī patskani [ä] i [ā], kurūs runoj vysā atšķireigi nu lejslatvīšu [ę], [ē] — jī ir ploti i vairuok pīškeji. Tai, saceisim, vuorda *mēle*, vīnaiži raksteita kai latgalīšu, tai puorejūs latvīšu tekstūs, *e*, *ē* izruna sovstarpeigi pacīš atsašķir. Latgalīšu normativuo raksteiba šaurūs [e], [ē] i plotūs [ä], [ā] patskaņu izrunys korekti paruodeit naļauņ — obejūs gadīņūs rokstom *e*, *ē*.

Tai beja i tūlaik, kod Feimaņu ļaužu folkloru aizraksteja Ontuons Kokaļs. Pīraksteituojs plotū pīškejū [ä] skaņu rokstūs nu šauruo [e] raudzeja nūškiert, grafiskam atveiduojumam lītuodams burtu kūpu *ia*. Taida sov pateiba 1929. goda (saprūtams, i myusu dīnu) latgalīšu pareizraksteibā natyka paradzāta i nūsacejumūs nateik ruodeita. Feimaņu tekstu aizraksteituojs *ia* lītoj, kab ruodeit plotū pīškejū [ä] i [ā] darbeibys vuordu golūtnē resp. pīdieklī, ratuok — saknē: *pōrmōvia par upi un da kučeram* (118); *Na puišam i te guliāt* (27); *tu tū sākly īsiāj* (53). Patskaņa garums pa laikam nav apzeimāts (tuo ilustriešonai ite nazcik pīmāru citejam nu O. Kokaļa manuskripta, na gruomotys): *rogona īdūd pīcas kūdeļas lynu saspriast* (52); *apsačiara* ‘apķērās’ *ar obom rūkom* (72); *atsaskriaja nu ūtrōs klāva* ‘kūts’ *molys* (66). Itymā aspektā pīraksteituojs, lai ari na par reizi i na vysod konsekvantai, vairumā gadīņu dasatur pi vīmynīšu dzeivuos izrunys, a na tuo laika latgalīšu rokstu tradicejis. Burtu kūpa *ia* ir lītuota ari cytuos vuordu škiruos: *Caur ziameiti dyumy īt* (25); *Sōksim mias nu gola* (25); *a tiav taida padagunia* (70); *jo viaļ dalyktu galis* (88). Tekstūs, kai jau saceits pyrmuok, ir sateikami pīraksteituoja izmontuoī varianti leidzskāņu meikstuma ruodeišonai ar burtu *i* aiz jūs voi cytu grafiskū pajiemīni: *nese* — *nesia* — *niasia*, *kūdialias* — *kūdeļas*.

Feimaņu izlūksnei rakstureiga vuorda beigu eisūs patskaņu izlaisšona (nūraušona), kas ir vysā unikala latgaliskūs izlūkšņu paruodeiba, koč taidu, tik kai vydsmuizīšu runys paruodeibu, pīmiņ jau Fraņcs Trasuns „Školys duorzā“ (1909: 265). Eisūs patskaņu apruovums golūtnēs ir vysleluokuo Feimaņu izlūksnis atšķireiba nu daudzu cytu Latgolys izlūkšņu i latgalīšu rokstu volūdys normys. Paruodeiba labi radzama i analizejamajā tekstu korpusā: *Sakiuria gun un vard putru* (30); *Dzeivoj dzeds ar bab ceplī aiz žogor kiulia* (31); *Pēc nagara laika jau sōc dauzeitīs pi sinč durav* (51); *Bōrineitia izdzērdusia, ka jōs gūten kaus ziamī nūit iz klāv* (53); *Tu nūbraukusia uz sāt nastōst nikam* (56); *skrīš uz tāva sōdu* ‘augļu dārzu’ (44).

Feimaņu izlūksnē daudzūs vuordūs lejslatvīšu palataluo [k̟] i dīnvydlatgališu meikstuo leidzskana [k'] vītā teik lītuots [č], kas kai paralela forma ir kodificāta arī latgališu rokstu volūdā (Strods 1933: 12; Cibulš, Leikuma 2003: 26–27): *Bet tī beja tics začs ‘zaķis’ (68); apsačiara ‘apķērās’ ar obom rūkom ap šķērstu (72); Kačēits ‘kaķītis’ lopsu dadzyna (82); dabova tukšys siļču ‘siļķu’ bucys ‘mucas’ (161).*

Morfologeja

Latgališu rokstu volūdā, tymā vydā i Feimaņu izlūksnē, ir izaglobovušys vacuos supina formys, kurūs vaira nav latvīšu literarajā volūdā (Cibulš, Leikuma 2003: 87; Nūsacejumi 2008: 46). Supina formu paturiešonu latgališu rokstūs stimuliejušys praktiski vysys latgališu pošu raksteituos dašamejuos gramatikys. O. Kokaļa pīrokstūs ir vysā lela supina formu boguoteiba: *gōja maklātu, gōja, gōja, bet tāva naatroda (28); vysu vosoru gōja uz pyuni gulātu (61); nūgōjs uz mežu maklātu lopsys (114); nūgōja da brōļa pazīčēitu ‘aizņemtys’ naudys (119). Saisteitais lītvuords palīk genitivā: ar divom vacōkōm miaitom nūgōja plautu rudzu (94). Leidzeigus vāruojumus par supina formom i lītuojumu latvīšu izlūksņū sakarā izsacejuse arī L. Leikuma (1988: 128–132).*

Feimaņu izlūksnē ir izglobuotys agruokuos vieliejuma izteiksmis formys, kur kotrai personai ir sova golūtne: *Apdzīduotum es padruškys, ka juos manis nanūbūrt (37); Ka tu itūs naiznosōtim, vaira cytu napraseitim (102). Itys izteiksmis veids ir pīļunams arī myusu dīnu latgališu rokstu volūdā (Cibulš, Leikuma 2003: 78; Nūsacejumi 2008: 46). Taidys vareibys vaira nav kūpnacionalajā latvīšu literarajā normā, kur kondicionāls ir vīnkuoršuots — vysys personu formys beidzās ar formantu *-tu*. Sal. ar Reķēna 1995: 343–347.*

Ar prīdiekli atlasynuotajūs darbeibys vuordūs atgrīziniskuo morfema *-sa-*, *-za-* teik lītuota storp prīdiekli i sakni, otkon sakreitūt i Feimaņu izlūksnē, i latgališu rokstu volūdā (Nūsacejumi 2008: 42; Cibulš, Leikuma 2003: 86). Leidzeigi tys nūteik i lītovīšu volūdā, bet taidys vareibys vaira nav latvīšu literaruos volūdys normā: *Bōrineitia vysu strōdōja un ni par kū nazažālova (52); Bōrineitia atsasāst uz akmiņa un raud (52); Treisactēņa atsagula bōrineitiai klēpī (53); Tagad tu esi nūsamozgovs (115); Tad jis aizadusmoj (50); beja dazalykuši staigōt valny (54).*

Darbeibys vuorda *avā-calma* formu lītuojums paguotnē, taipat paguotnis divdabūs, kas ir rakstureigi Dīnvydlatgolys i Zīmeļlatgolys izlūksnem, cīši plotai puorstuovāts i Feimaņu izlūksnē. *avā-calmu* formys ir pīļautys 1929. goda pareizraksteibys nūsacejumūs, koč i na vairs P. Stroda

„Pareizraksteibas vōrdneicā“ (1933: 23), juos lītojamys i myusu dīnu latgalīšu rokstu volūdā (Nūsacejumi 2008: 44): *Nūkōzovuši atkōzis jī braucia atpakaļ* (56); *Senejūs laikūs dzeivovs kačēits un gaileits* (82); *zynova, ka itymōs patmalēs dzeivoj valny* (114–115); *tu kiukovi, es raudovu* (100); *pērti kurynova kai na lēņōk* (115). Par taidom ari Reķēna 1995: 340–343.

Vairuokys Latgolys izlūksnem rakstureigys paruodeibys normatīva juos gramatikuos nateik apsavārtys, izvaicuotūs vīmynīšu stuosteitajā O. Kokaļs ir saklausejs i aizrakstejs vairuok, nakai atrūnams gramatikuos. Ar itū Feimaņu teksti (i niule publicātī, i tī, kurī apsaverami manuskripta originalā, kaidi jī izavēre pyrma lobuojumu) varātu byut pīviļceigi sevku ram nūvodu volūdys pietnīkam.

Feimaņu izlūksnei ir rakstureiga darbeibys vuorda *īt, atīt* (na latvīšu literaruos volūdys puorcāluma *nuokt, atnuokt*) lītuošona: *pasceja, lai sīva pagaida koliaidz ‘kamēr’ jis atīs* (56); *Atgōja kūču dīnas vokors* (51); *Vīnu dīnu dāls kai nūgōjs uz krūgu tai i naatgōjs* (85).

Seņuok diskutejamais latgaliskajuos izlūksnēs izaglobovušais prīdieklis *da-* (Breidaks 1966: 119–146), kurs plotai puorstuovāts i Feimaņu izlūksnē, niule latgalīšu rokstu volūdā jau ir „legalizāts“. Nazcik lītuojuma pīmāru nu O. Kokaļa vuokuma: *dakōria ‘piekāra’ pyušli sīvai uz kokla* (59); *radzādams, ka jū saiminīks dadzeis ‘panāks’* (85); *kungs prīcys pōrjimts dagōja ‘pienāca’ pi maisa* (60). Par latgaliskūs izlūksņu prīdiekli *da-* i paleigvuordu *da* na reizi rakstejuse i Antonina Reķēna (1967; 1985: 136–137).

Prīdieklis *nū-* ar latvīšu literaruos volūdys ekvivalenta *aiz-* nūzeimi rakstureigs i Feimaņu izlūksnei. Koč nivelejūšajūs 20.–30. godu latgalīšu normativajūs pījāmumūs taid pasaruoda ratai, O. Kokaļs ir aizrakstejs reali lītuo tuos formys: *tu nūbraukusia uz sāt ‘aizbraukusi uz mājām’ nastōst nikam* (56); *Tagat jis pajāmia atslāgu un nūnasia ‘aiznesa’ da bazneickunga* (68); *kai nūgōjs uz krūgu tai i naatgōjs* (85).

Feimaņu izlūksnei ir rakstureigi tagadnis (ar *-s, -am, -ūte; -ūts, -ūši, -ūšys*) i nuokūtnis (ar *-škys, -škūte*) aktivī divdabi, kū lītoj atstuostejumā. Pūļu tauteibys pietneicys Stefanejis Uļanovskys 19. g. s. 90. godūs aizraksteitajuos Viļānu apleicīnis puorsokuos itaidus divdabus ir „inventariziejuse“ L. Leikuma (2001), par taidim rakstejuse ari A. Reķēna (1995: 347–349). Nazcik pīmāru nu O. Kokaļa pīroksta: *Tod valns jam pasceja, ka zam cepla ass ‘esot’ naudys pūdeņš* (65); *šis navars ‘nevarot’ nūstōviat kod saldats stabulejs ‘stabulējot’* (86); *malōja, ka pi šō naasam ‘neesot’ leidza sakramenta* (67); *Jākups soka, ka nalaiškis ‘nelaidīšot’, koliaidz pasceiškis ‘kamēr pateikšot’, kur bejs* (91); *mož nu vylka pīna īsavese-*

leiškūt ‘izveseļošoties’ (113). Nu latvīšu literaruos volūdys i daudzu vyds dialekta izlūkšņu taidi divdabi jau ir pagaisuši. Pīmyntī tagadnis i nuokūtnis aktivī divdabi latgalīšu rokstu volūdā ir lītojami (Cibuļs, Leikuma 2003: 100–102; Nūsacejumi 2008: 48). 30. godu latgalīšu normā, suocūtīs pīleidzynuošonai puorejūs latvīšu raksteibai, tagadnis i nuokūtnis aktivūs divdabu formu praktiski naizmontova.

Feimaņu izlūksnē kai leluokajam vairumam Latgolys izlūkšņu 4. deklinacejis lītvuordim (vsk. nom. beidzās ar *-a*) aiz cītuo leidzskāņa vsk. genitivā, dsk. nominativā i akuzativā ir golūtne *-ys*, aiz meikstuo leidzskāņa — *-is*. Ari saskaņotais apzeimātuojis pījam itaidu *-ys* voi *-is*. Obejis golūtnis niule ir kodificātys (30. godūs pīļautys tik kai varianti) latgalīšu rokstu volūdā, pyrmū rūku dūdūt tautys runā bīžuok lītuotajai (Nūsacejumi 2008: 38): *Mōtia pasyuta maitu uz klēti pēc galis* (vsk. gen.) (62); *jei pīvōreja bīzys putrys* (vsk. gen.) (72); *dāls īraudzeja augūt skaistys, leidzonys lozdys* (dsk. ak.) (89). Apsaveramūs tekstu pīrokstūs šur tur īraugomys formys ar *-as*, seviški pi dzīšmu, tik tys vysdreižuok ir tuo laika pareizraksteibys normys īspaidis, partū ka Feimaņu draudzē tai narunova: *blučēiti, uz kura pūdeņš vard bez vysaidas molkas* (58) reali byutu: *bez vysaidys molkys*.

Leidzeiga situaceja ir ari ar 5. deklinacejis lītvuordim (vsk. nom. beidzās ar *-e*), kurim vsk. genitivā, dsk. nominativā i akuzativā izrunā ir golūtne *-is* (Nūsacejumi 2008: 39). Pīraksteituojis puorsvorā rauga fiksēt izrunu atbīlsteigi saklauseitajam: *Kai tad es īšu, ka maņ nav lobys suknis* ‘kleitas’ (vsk. gen.) (84); *pastaigōjs, atrads rejis* (vsk. gen.) *duravenis* (dsk. ak.) (71); *Kad vīnys veizis sapleisušis* (dsk. nom.) (63). Attīceigi, redzīs, ka leidzeigu īmesļu deļ kai īprīkš saceits, pīraksteitajūs tekstūs ir atrūnamys atseviškys formys ar *-as*: *rogona īdūd pīcas kūdeļas lynu saspriast* (52).

Apstuokļa vuordu golūtnis ar *-ai*, kas niule ir normātys paraleli nazkodejai latgalīšu rokstu volūdys *-i* (Nūsacejumi 2008: 49), pa laikam radzamys ari Feimaņu izlūksnē: *jī dzeivova pa vysam bednai* ‘nabadzīgi’ (77); *tagad visi trejs brōli dzeivova bogōtai un laimeigai* (78); *rogonys maita nūgōjusia uz pērti i raud narošnai* ‘tīšuprāt’ (124).

Feimaņu izlūksnei ir rakstureigs vēļ nazcik paruodeibu, kaidys nav pīļautys normātajā latgalīšu raksteibā.

Vīna no taidom ir „cītuo *-y*“ rakstejums 1. deklinacejis veir. dz. lītvuordu dsk. nominativā, kai izlūksnē reali ari teik runuots: *Rogona pasaver, ka „syvāny“ kūdi* ‘kārni’ (28); *Cysu pilī leli vaidy* ‘karš, nemieri’ (33); *Pi vīna saiminīka beja dazalykuši staigōt valny* (54). Attīceigi „cītais *y*“

pasaruoda i dsk. dativā: *dzeivōja kūpā ar dālym laimeigi* (30). Par taidom golūtņem ari Svikle 1952: 11.

Nu latgalīšu volūdys normys atsašķir i 5. deklinacejis sīv. dz. lītvoordu lokativs, kuram golūtne ir *-ī*, a na regularais *-ē*, tys zeimoj, ka golūtņis teik jauktys storp paradigmom. Nazcik pīmāru: *izdzērdusia, ka jōs gūteņ kaus ziamī* (53); *īrōpoj taidā kai dūbī ‘bedrē’* (73); *tys cylvāks, kuru šī vakar īspīduši pyunī, ass dzeivs* (77); *bet mōsa tō pīna i mutī najāmia* (114). V. Sviklis 1952. goda Sylajuoņu izlūksnis aproksts dīvamžāl materiala daudzuma ziņā nav lels, *ē*-calmu paradigmā dūta tik lokativa forma *mūotē* (Svikle 1952: 22), kas O. Kokaļa raksteibā byutu *mōtiā*.

Juoatzeimej vēļ vīna Feimaņu runys soveiba, kaidys nav normātajā latgalīšu rokstu volūdā, resp., O. Kokaļa aizraksteitajūs tekstūs pasaruoda akuzativa golūtne *-y* gaidomuos veir. i sīv. dz. lītvoordu golūtņis *-u* vītā: *apsačer gūtenai ap kokly* (53); *ōbuleitī byus vīna sākla, tu tū sākly īsiaj* (53). Ruodīs, ituos paruodeibys pagaidom nav aptykuši i latvīšu dialektologi, kas te eisti ir, iz prīšku byutu juopapietej smolkuok.

Feimaņu apleicīnē tuo laika runā (ir i myusu dīnuos) vītom pasaruoda darbeibys vuorda tagadnis formys ar *-li* īspraudumu, kaidu nav normātajā latgalīšu rokstu volūdā: *tod pakōpli drusku uz augšu* (73). Par jūs izplateibu (nūteikti i kaimiņu izlūkšņu kontekstā) byutu juosprīž atseviški. V. Sviklis kursa dorbā taidys nateik pīmynātys.

Leksika

20.–30. godu (seviški 30. godu 2. pusē) latgalīšu rokstu volūdai vysaidu īmaslu deļ nav rakstureiga leksikys i morfologiskūs formu papyldynuošona ar dialektalūs vuordu pagluobi i gramatikys leidzeklim, kas atsašķir nu latvīšu literaruos volūdys normys. Tū var saceit i par baltu cīlms vuordim (kai *atspriecliņ*, kuo vītā roksta *atmuguriski*; *apleik* vītā pasaruoda puorcālums *apkōrt*, *vysod* — *vīnmār*, *dūbe* — *bedre* i t. t.), i par agruokim, latgalīšu kasdīnā jau īsaguojušim aizajāmumim: *varganis/vargani* vītā tyka aizvastys *ērgelis*, *vīšnis* vītā — *kirsis*, suoka raksteit na *vapna*, *struope*, *sukne*, a *kaļki*, *sūds*, *kleita* i t. t. Taipat natyka atbaļsteita semaņtiski i stilistiski atškireigu vuordu lītuošona, kai *bolsā*, kuo vītā raksteja *skaļai*, *lelum lels* vītā *miļzeigs*, na *solts*, a *auksts* i tml. Itai problematikai jau na reizi pīsavierss i roksta autors (Magazeinis 1992).

Deļ ituo taišni latgaliskūs izlūkšņu teksti, tymā skaitā apsaveramī Feimaņu apleicīnis dzeivuotuoju ikdīnys runys fiksātī materialī, a na 20.–30. g. latgalīšu rokstu volūdys normā raksteitī dorbi, bīži viņ ir eistuos i

naasimilātuos latgališu volūdys gramatiskūs i leksiskūs formu paraugi i globuotive.

Lokaluos leksikys daudzveideibu Sylajuoņu izlūksnē 25 godus piec O. Kokaļa vuokumu sovā pietejumā atzeimōj jau viersuok pīmyntuo filologejis studente V. Svikle, īdolūt izlūksnis vuordus, kuru nav „rokstu volūdā“, respektīvi, latvīšu literarajā volūdā, 3 pamata grupuos (autoris dalejums, saprūtams, ir nūsaceits): 1) vuordi, kaidi ir na tikai Sylajuoņūs, a i plotuokā apleicīnē; 2) vuordi, kurus lītoj tikai Sylajuoņu apleicīnē; 3) „daudzi puorveiduoti krīvu volūdys vuordi“ (Svikle 1952: 5–8).

Zamuok radzami nazkurī vuordu pagluobis pīmāri nu apsaveramuo Kokaļa savuokuma, kas nu latvīšu literaruos volūdys izaceļ ar kaidu morfologisku voi fonetisku atškireibu voi ari semaņtisku, stilistisku niaņsi. Atškireibys var byut i baļtiskys ciļmis vuordūs, i vīnā ūtrā vacā kalkiejumā nu slavu volūdu (krīvu voi pūļu): *nūgōjuši uz mežu sōka grīzt* ‘zāgēt’ *molku* (28); *par pošu miša* ⟨sv. Mises⟩ *laiku viassim, kad vysi ļauds sād ustobōs* ‘mājās, telpās’ *un skaita pōtorus* (57); *pēc pus stundis vysa guba* ‘kaudze’ *beja cauri, un griudi* ‘graudi’ *un palavys beja sevīm* ‘atsevišķi’ (78); *prosōs nu gaileiša* ‘gailītim lūdzas’, *lai jis īlaiž vydā* ‘iekšā’ (82); *vydyskajs* ‘vidējais’ *dāls īraudzeja augūt skaistys, leidzonys* ‘vienādas’ *lozdys* (89); *radzādams, ka jū saiminīks dadzeis* ‘panāks’ (85); *saldats otkoņ* ‘atkal’ *drusku pavōrejs sōc tiaikt* ‘slavēt’ *zupu* (88); *pagōjs, pagōjs jis atsaviāria* ‘atskatījās’ *atpakaļ* (92); *brōli syuteja uz aizlōdātōm* ‘noburtajām, nolādētajām’ *patmaļam* ‘dzirnavām’ *pēc putekļa* (114).

Var runuot i par taidu vuordu grupu, kas uoreji pavysam atsašķir nu latvīšu literaruos normys, nav pasaruodejuse juos normativūs olūtu leksikā i ir pagaisuši ari nu latvīšu literarū normu veidojūšajom vyds dialekta izlūksnem voi teik skaiteiti tī par dzilim arhaismim. Taidu vuordu natryukst Feimaņu izlūksnē, taidi īt ci poteņciali īsadar i latgališu rokstu volūdys leksiskajā kūpkruojumā (saprūtams, par konkrētu leksemu īdareibu ci navajadzeibu kūpeigajam leksikonam varātu kur tikt izsprīsts i oficiāli). Jī taipoš var byut i baltismi, i kalkiejumi: *tod valns giun* ‘paķer, ņem rokā’ *nazi* (49); *damiatia* ‘piekabināja’ *jam aiz sōnkauļa* ‘ribas’ *atslāgu* (68); *jei ir brīsmēiga natikļa* ‘sliņķe’ (72); *tovu breinumu, vysapleik* ‘apkārt’ *myurs* (73); *kai riaizia tymā šaltī* ‘brīdī’ *īt pa ceļu vīns cylvāks* (76); *jis nūļācia nu rotu ziamī un gōja atsprēklen* ‘atmuguriski’ (87); *bet tī beja jō poša susātivs* ‘ēna’ (92); *vylks saker dzedu* ‘vectēvu’ *puškōrten* ‘pa vidu, uz vidus’ (31); *jam mōceibys* ‘sprediķi’ *klausūtīs sōka osorys bērt nu ocu* (67); *a tiav taida padagunia* ‘virslūpa’, *kai tai vuškai* ‘aitai’ *zam lipys* (70); *dāls nagri-*

biāja nikaida omot vuiceitīs ‘mācīties’ (89); pajāmia vāzu ‘nūju’ un rōvia vērseišam pa sōnym (64); skrīš uz tāva sōdu ‘augļu dārzu’ (44).

Feimaņu izlūksnei, taipat kai citom Latgolys dziļajom izlūksnem, viesturiski ir rakstureigs vairuok voi mozuok pamonoms slavisku aizajāmumu (puorsvorā rusismu i polonismu) lītuojuoms, leidzeigi kai latvīšu literarū normu veidojūšajuos vydsdialekta (Vydzemis, Zemgalis, Kūrzemis) izlūksnēs viesturiski ir labai daudz germanismu. Īskotam nazcik pīmāru nu O. Kokaļa aizrakstejumu: *rogona pasaver, ka „syvāny“ kūdi ‘kārni, vāji’ (28); atsaskriaja nu ūtrōs klāva ‘kūts’ molys (66); rogonas miaita atsasast, sasakorčej ‘savelkas čokurā’ (28); tad valns padmerkavōja, padmerkavōja ‘nogaidīja īsto brīdi’ un izdyuria jam aci (32); pēc nagara laika visi valni beja kontuženy ‘apdullināti’ (55); īgōjs šklepī ‘kapenēs, kapličā’ *jis attai-seja šķērstu ‘zārku’ (56); pōsoka par šutku dareitōju ‘joku plēsēju’ Andri-vu (58); jis tyuleņ diaviās uz tū dzerauni ‘sādžu’ (61); pōsoka par smelaku ‘drosmnieku’ (91); ūtrā dīnā brōli jūs syuteja pēc lizeiku ‘karotēm’ (93). Par slavismim latgalīšu rokstu volūdā i latgaliskajuos izlūksnēs raksteits bīži, pa vairuok rokstu ituos tematikys sakarā ir naseņ sakuortuotajuos Latgolys volūdņiku A. Reķēnys (2008) i O. Breidaka dorbu izlasēs (2007). Myusu dīnuos na vysī pījāmumi par vīna voi ūtra vuorda slaviskumu ir volūdņiku paturāti.**

Lai ari ratai, apsaveramajūs Feimaņu izlūksnis tekstūs ir atrūnams vystik pa kaidam vacam germanismam: *atskrēja Zosīte myusu, myus puišu lustem ‘izpriecai, priekiem’ (34); tai jei i nūprota, ka Dīvs jū nūstrōpiāja ‘sodīja’ par strōdōšonu kūču dīnas naktī (51); jis bejs pīdzērs tik daudz brandīna ‘brandvīna resp. degvīna’ ka nūmirs (85); nūmaucs skrituļus sa-bozia vysu tvoroku ‘biezpienu’ mauliās ‘riteņu rumbās’ (93). Par germanismu pīšonys celim Latgolys izlūksnēs roksta O. Bušs (1986a).*

Sovpateigā nūzeimē tekstā teik lītuoys vuords *dilžans* (nu fraņču *diligence* ‘posta karīte, posta roti’), īsaguojis Latgolā vysdreizuok caur krīvu *дилижанс* (sal. vuoc. — *Postkutsche*, angl. — *mail coach*): nazkuryms Latgolys pogostūs, nasaverūt iz „dizcilteiguo“ skaniejuma i izceļsmis, *dilžans* ir palics par „sprostim“ plotim sīna rotim ar augstom redeļu molom. Tai roksta autora mozūtnē taidus rotus sauce juo tāvs i kaimini. Ruodīs, ka itamā nūzeimē vuords izmontuots Feimaņu pusē aizraksteitajā puosokā: *mulķīts salīk valnānus dilžanā un brauc da saiminīkim* (50).

Sintakse

Feimaņu izlūksnis tekstūs ir radzami nazkurī sintaksis elementi, kai du nav latvīšu literarajā volūdā, bet kas niule aktualizāti latgališu rokstu volūdys normā, respektivi, rokstūt latgaliski, daudzskaitlī daudzi prīvuordi bez īrūbežuojuma lītojami ar genitivu, a na unificātū dativa formu (sal. Cibuls, Leikuma 2003: 110–114), kai tys teik realizāts latvīšu literarajā volūdā. Bīdruošonus ar genitivu kai dabiska volūdys paruodeiba labi radzama i apsaveramajūs Feimaņu izlūksnis tekstūs: *pēc nagara laika duraceņš ot-koņ vaicoj nu brōļu* (30); *sōka osorys bērt nu ocu* (67); *rogona līk tam sias-tīs uz ratenu* (29); *zam pusnakšu kōzys biaidziās* (80); *ūtrā dīnā brōli jūs syu-teja pēc lizeiku* (93); *dziārvis nūsalaidia, bārni atsasāda uz spōrnu* (112).

Juoatzeimej ari taidys sintaktiskuos soveibys Feimaņu izlūksnē kai O. Kokaļa na reizi aizraksteituos atškireibys rekcejā. Itamā reizē teik apsa-vārts darbeibys vuordu saistejums ar lītvuordu genitivā. Taidys puorvaļde-jums latgališu rokstu volūdā nateik īrūbežuoys i ir īrosta līta lītovīšu volū-dā. Latvīšu literarajā volūdā apsavārtajim leidzeigūs pīmārūs parosts byutu akuzatīvs (ka nabyutu nūlīguma): *jam mōceibys* ‘sprediķi’ *klausūtīs sōka osorys bērt nu ocu* (67); *jo viaļ dalyktu galis, svīsta, pypyru, seipulu, tod navarātu nūsajāst* (88); *dabova tukšys siļču bucys* ‘siļķu mucu’ (109); *brōļam aizvajadziāja naudys, par kū sōļa nūpērk* (119); *jis līdzās, lykdams vainis uz tāva* (89); *tu capuris naciaļ, jo zam jōs ir putnys* (85); *pīļāja pūdā jjudina* ‘ūdeni’ (88); *Andrivs par blučeiti papraseja capuris zalta* (58); *par tū naudu nūpērk sōļa un maizis, pīvard galis* (70); *tod izīt vydyskōs miaitys veirs un pasauc sovys sīvys* (73); *i viaļ pīlyka jam klōt siļču kū iāst* (109). Genitiva funkcejis te navīnaidys i pi latgališu, i itam vaicuojumam byutu juopīsavierš atseviški.

Pīmynama i sov pateiga vuordu sintaktiskuo konstrukceja Feimaņu izlūksnē, kas atsateik latgališu rokstu volūdā i teik pieteita cytuos Eiropys rokstu volūduos, bet kas ir pagaisuse latvīšu literarajā volūdā i gaist juos lingvistiskajā olūtā — vyds izlūksnēs. Tys ir „hendiadis“ — runys figura, kuramā vīns kompleks jiedzīņš teik atruodeits uzsvārtā veidā ar divim lei-dzeigys nūzeimis vuordim, kas ir voi nav savīnuoti ar saikli. Par taidom konstrukcejom S. Uļanovskys puorsoku koņtekstā ir aizaiņteresiejuse vo-lūdneica N. Naua (Naua 2009: 111–113), par itū autore referiejuse i 2. lat-galistikys koņferenčē 16.10.2009: „Verbal hendiadys in Latgalian: *jis jem i...*“. O. Kokaļa pīroktūs atrūnams i itaidys saistejums: *jei diavia un pōr-mōvia par upi un da kučeram* (118).

Izasacejuma pastyprynošonai vīmynīšu tekstūs bīži lītuots vīnys sak-nis vuordu atkuortuojums: *vadakla palīk lelu lelō strōdnieca* (72); *tāvs nu*

bailem ar kryššonu nūkreit nu kūka (89), cytureiz — adverbs *brīsmēig* ‘ļoti’: *nūkurnōja brīsmēig korstu cepli* (29); *jis īgōja taida kēnestī kur beja brīsmēig daudz piaļu* (77).

Feimaņu izlūksnis pīroktūs ir īraugoms vacajim latgalīšu religiskajim tekstim rakstureigais vuordu izkuortuojums, kod genitivs ir aiz apzeimējamuo vuorda: *un tikai pēc nūjimšonys škapleru valns beja prūjom* (119). Myusu dīnuos vīmynīši tai vaira narunoj.

Pīraksteituojs ir fiksiejs vacu sintaktisku konstrukceju daudzuma apzeimēšonai: *tī beja vīns škiuns un jis beja pylns piaļu* (117).

Pi sintaktiskūs soveibu ir juodaskaita ari „supina rekceja“ — lītvuords piec darbeibys vuorda stuov genitivā, bet itys jau ir atruodeits morfologejis sadaļā.

Kūpsavylkums

Feimaņu draudzis folklorys materialu apsavārtī pīmāri dūd lobu īsavierīni Feimaņu izlūksnis rakstureiguokajuos morfologejis, fonetikys, leksikys i vuordveidis soveibuos, kai ari ortografejis i sintaksis atseviškūs vai cuojumūs, uzskotomi ruodūt izlūksnis kūpeiguos i atškireiguos īzeimis ar latgalīšu rokstu volūdys niulenejū normu, taipat vyspuorejū korelaceju ar latgalīšu viersdialektalū normu tekstu pīraksteišonys šaļtī (1926.–27. g.).

Analizejūt O. Kokaļa aizraksteitūs materialus, var redzēt, ka Feimaņu draudzis izlūksne, nu vīnys pusis, izruoda gona lelu tyveibu latgalīšu literaruos rokstu volūdys normai, nu ūtrys — poša var byut par olūtu latgalīšu viersdialektaluos normys styprynuošonā.

Nasaverūt iz savuoktūs materialu pīroakta zynomu napilneibu i nāprecizitašu, kas ir gona rakstureigi deļ daudzu tuo laika tekstu, gimnazista O. Kokaļa folklorys materialus var izmontuot kai Sylajuoņu pogosta Feimaņu draudzis izlūksnis tuoluokys i dziļuokys izpietis olūtu, tai ari deļ latgalīšu rokstu volūdys tradicejis styprynuošonys, seviški morfologejis i leksikys sadaļā.

Bejušuo Sylajuoņu pogosta izlūksne, tymā skaitā Feimaņu katuoļu draudzis rūbežu arealā, lai ari puordaleita administrativūs reformu optimizacejuos, ir bejuse i ir atpazeistama ari niule sova „aprautuma“ deļ. Dīvamžāļ jai nav guojuši garum taidi negativī „modernī determinanti“ kai puorsaceļšona iz piļsātom i latvīšu sarunvolūdys pakuopiniska īsamīgšona jaunos paaudzis saziņā, respektivi, nūteik runuotuoju autentiskuos vidis sasašaurynuošona.

Pogosta dzeivuotuoju, tymā skaitā feimanīšu (vīmynīšu), sovdabeigu runa, kas varātu byut *avā*-calmu lītuošonys „Dīnvydlatgolys zīmeļrītu-

mu rūbežs“, ir pieteicama dziļuk pi autentisku myusu dīnu vacuokuos pa-
audzis runuotuoju. Nu sociolingvistiska pasavierīņa vīmynīšu izlūksne gū-
dojama ari deļ tuo, ka jamā ar vysom rakstureigajom golūtņu „apraušo-
nom“ runova vīna nu leluokūs Latgolys pūdņiku grupu. T. s. Sylajuoņu
keramiki ir struodovuši Leinakolna-Sylajuoņu-Rībeņu („Sylajuoņu“) i Fei-
maņu-Gaileišu-Antinišku („Feimaņu“ resp. Vīmyna) „golūs“, izcyluokī
puorstuovi ir A. Paulāns, P. Vilcāns, S. Kaļva, P. Čerņavskis, J. Backāns,
Ušpeļu dzymta, bruoli Riuči, bruoli Zagorski.

Olūti i literatura

- Breidaks 1966 — A. Breidaks. Augšzemnieku dialekta latgalisko izlokšņu dialektālā
leksika un tās vēsturiskie sakari (Disertācija filoloģijas zinātņu kandidāta grāda
iegūšanai) // A. Breidaks. Darbu izlase. 1. sēj. Rīga: LU Latviešu valodas insti-
tūts, 2007. — C. 39–238.
- Breidaks 2007 — A. Breidaks. Darbu izlase. 1.–2. sēj. Rīga: LU Latviešu valodas
institūts, 2007.
- Bušs 1986a — O. Bušs. Par ģermāņu cilmes leksikas aizgūšanas virzieniem dziļajās
Latgales izlokšnēs // O. Bušs. No ģermānismiem līdz superlatīvam. Rīga: LU
Latviešu valodas institūts, 2008. — 150.–162. lpp.
- Bušs 1986b — O. Bušs. Valodas norma un kodificētā norma // O. Bušs. No ģermā-
nismiem līdz superlatīvam. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2008. — 386.–
388. lpp.
- Cibuļš, Leikuma 2003 — J. Cibuļš, L. Leikuma. Vasals! Latgaliešu valodas mācība.
Rīga: N.I.M.S., 2003.
- Feimaņu pasakas 2009 — Feimaņu draudzes pasakas. Tautasdziesmas un pasakas Rē-
zeknes novada Feimaņu un Silajāņu pagastā pierakstījis Antons Kokalis / Sast.
O. Spārītis. Rīga: Nacionālais apgāds, 2009.
- Leikuma 1988 — L. Leikuma. *Iesim siena pļautu, siena pļaut vai sienu pļaut?* // Lat-
viešu valodas kultūras jautājumi. 24. laidiens. Rīga: Avots, 1988, 128–132. lpp.
- Leikuma 2001 — L. Leikuma. Par dažiem tagadnes un nākotnes aktīvajiem div-
dabjiem S. Uļanovskas pasakās // Valoda — 2001. Humanitārās fakultātes XI
zinātniskie lasījumi. — DPU: Saule, 2001. — 32.–37. lpp.
- Leikuma 2004 — L. Leikuma. Divejis latvīšu rokstu tradicejis: kūpeigais i atški-
reigais // Valodas politika un sociolingvistiskie jautājumi. I. „Reģionālās valodas
mūsdienu Eiropā“. Starptautiskās zin. konf. materiāli. 2004. g. 20.–23. maijs.
Rēzekne: Rēzeknes Augstskola, 65.–75. lpp.
- LVDA 1999 — B. Bušmane, B. Laumane, A. Stafecka u. c. Latviešu valodas dialektu
atlants. Leksika. Rīga: Zinātne, 1999.
- Magazeinis 1992 — I. Magazeinis. Voi tiksīm vaļā nu „trešōs izlūksnes“? // Jaunuo
Dzeive, 1992, nr. 2. — 3.–4. lpp.
- Naua 2009 — N. Naua. „Noteikta gramatika“ Stefānijas Uļanovskas pasakās // Latga-
listikys kongresu materiali I. „Ontona Skryndys Latgalīšu gramatikai 100“.

1. storptautyskuos latgalistikys konf. materiali. Rēzekne: Rēzeknis Augstškola, 2009, 99.–114. lpp.
- Noteikumi 2008 — Latgaliešu pareizrakstības noteikumi. LR Tieslietu ministrijas Valsts valodas centrs. Rīga; Rēzekne, 2008.
- Programa 1954 — Latviešu valodas dialektoloģijas atlanta materialu vākšanas programma. Rīga: LPSR ZA izdevniecība, 1954.
- Reķēna 1967 — A. Reķēna. Priedēkļa *da-* un palīgvārda *da* nozīmes un lietojums augšzemnieku dialekta izloksnēs salīdzinājumā ar lietuviešu valodu un slāvu valodām // A. Reķēna. Raksti valodniecībā. I daļa. Liepāja: LiePA, 2008. — 153.–168. lpp.
- Reķēna 1985 — A. Reķēna. Par augšzemnieku dialekta Kalupes izloksnes priedēkļverbu atšķirībām no latviešu literārās valodas // A. Reķēna. Raksti valodniecībā. I daļa. Liepāja: LiePA, 2008. — 131.–140. lpp.
- Reķēna 1995 — A. Reķēna. Verbu formu paralēles latgaliskajās, Zemgales sēliskajās un kursiskajās izloksnēs // A. Reķēna. Raksti valodniecībā. I daļa. Liepāja: LiePA, 2008. — 335.–354. lpp.
- Reķēna 2008 — A. Reķēna. Raksti valodniecībā. I daļa. Liepāja: LiePA, 2008.
- Strods 1933 — P. Strods. Pareizrakstības vārdneica. Rēzekne: Dorbs un Zineiba 1933.
- Svikle 1952 — V. Svikle. Silajāņu izloksnes apraksts. Kursa darbs / Zin. vad. O. Vilāns. Rīga, 1952. (Manuskripts atsarūn LU Humanitārās zinātņu fakultātes Baltu volūdniecības katedrys Dialektoloģijas i latgalistikys kabinetā.)
- Trasuns 1909 — Skolas Dorzs. Losoma gromota tautas skolom un satom (Chrestomatija) / Sastodija Draugs un bz. F. Trasuns. С.-Петербургъ, 1909.
- Брейдак 1989 — А. Брейдак. Фонетика латгальских говоров латышского языка: диахрония и синхрония (Диссертация на соискание учёной степени доктора филологических наук) // А. Breidaks. Darbu izlase. 1. sēj. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2007. — С. 239–482.
- Старообрядчество — Старообрядчество // <http://ru.wikipedia.org/wiki/>

**The variety of Latgalian of the Parish of Feimani
in the Rural Municipality of Sylajuoni/Silajani —
Similarities and Differences to the Latgalian Literary Standard
(According to the Corpus of Folklore Texts Collected by O. Kokals in 1926–1927)**

Written texts of folklore are good sources not only for culture historians or folklorists but also for theoretical linguists, sociolinguists and professionals of related branches. Such sources are thereby also important for dialectologists who are researching the varieties of Latgalian, taking the increased interest for the Latgalian written language into account and also considering the fact that there has not yet enough research been carried out on the correlation between the Latgalian written standard and spoken varieties of Latgalian.

This article is based on the research of words and compounds excerpted from the text corpus which Antons Kokalis (Ontuons Kokals), a student of Aglona (Aglyuna) Gymnasium, collected in 1926–27 in the vicinity of Gulani, his native village.

The village belongs to the Catholic parish of Feimani in the former rural municipality of Silajani (Sylajuoni), where Latgalian dominates.

The aim of this article is to conduct a general characterization of the vernacular speech in Feimani, and to verify whether or not and to what degree the vernacular speech of Feimani correlates with the main morphological, phonetical, lexical and syntactic criteria of the Latgalian written standard.

On the basis of the given patterns, the research results show that the Latgalian variety of the Feimani parish displays, on the one hand, sufficient significant similarities and proximities to the Latgalian written standard, in spite of some individual peculiarities. On the other hand, this variety is structured well enough to be a source for strengthening the Latgalian written standard especially regarding its morphology and its lexicon.

IVARS MAGAZEINIS

ivarsm@lrt.lv, juonsryu@tvnet.lv

Bolvu 7, Daugavpils, LV-5401, Latveja

Dace Markus

(Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības akadēmijas Pedagoģijas fakultāte)

Ilona Bukša-Biezā

(Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības akadēmijas Bērna valodas pētījumu centrs)

Melošanas māksla Alsviķī un Šķilbēnos

Jau kopš seniem laikiem filozofu, garīdznieku un laicīgo literātu prātus nodarbina jautājumi par patiesību: Kas ir patiesība? Kā to atrast? Kā to uzzināt? Kā to pierādīt citiem? Taču, kur patiesība, turpat blakus vienmēr ir bijuši arī meli, līdz ar to jautājumi par meliem vienmēr ir risināti vienlaicīgi ar patiesības meklējumiem, lai gan daudzi to noliedz.

Filozofs Baruks Benedikts Spinoza (1632–1677) savā darbā „Īss traktāts par Dievu, cilvēku un viņa laimi“ (Спиноза 1658–1660: 135) spriež, vai pareizs ir pieņēmums, ka patiesība un meli atšķiras tikai ar to, ka patiesība ir apgalvojums (vai noliegums), kas atbilst tam, par ko runā, bet meli ir apgalvojums (vai noliegums), kas neatbilst tam, par ko runā, — tā tad patiesības un melu atšķirība nepastāvot realitātē, bet esot tikai spriešanas veidā.

Spinozas šaubām par patiesības un melu striktu nodalīšanu pievienojas arī cits izcils filozofs — Frīdrihs Vilhelms Nīče (1844–1900). „Kas ir patiesība? Kustīgs metaforu, metonīmiju, antropomorfismu pulks, īsi sakot — cilvēcisko attiecību summa, kuras tikušas poētiski un retoriski kāpinātas, pārnēstas, izskaistinātas un kuras pēc ilgas lietošanas tautai šķiet stingras, kanoniskas un saistošas: patiesības ir ilūzijas, par kurām aizmirsts, kas tās ir — metaforas, nolietotas un jūtami zaudējušas savu spēku, monētas, kuras zaudējušas savu attēlu un kuras ņem vērā kā metālu, nevis kā monētas“ (Nīče 2007: 13).

Tā par ierastu patiesības runāšanu skeptiski izteicies Frīdrihs Nīče. Pirmajā brīdī liekas absurdi — kas gan var būt svētāks par patiesības teikšanu, meli ir nepiedodami! Bet labestīgi meli, kas domāti cilvēku garstāvokļa uzlabošanai, iedrošināšanai? Vai kāds nosoda Minhauzenu? Salīdzinādams dažādus mirkļa iespaidus ar vēlākiem vispārinājumiem un abstrakcijām, Frīdrihs Nīče risina domu tālāk: „Mēs aizvien vēl nezinām, no kurienes rodas dziņa pēc patiesības, jo līdz šim esam dzirdējuši tikai par pienākumu būt patiesīgiem, kuru, lai eksistētu, uzliek patiesība, t. i., lietot ierastās metaforas, izsakoties metaforiski — par pienākumu melot saskaņā ar stingru konvenciju, melot vienā, visiem saistošā barveida stilā. Tiesa, cil-

vēks aizmirst, ka tas tā ir, šādā veidā viņš melo neapzināti un pēc simtgadīgiem ieradumiem“ (Nīče 2007: 13). Jāatgādina, ka citāti ņemti no Frīdriha Nīčes darba ar zīmīgu nosaukumu „Par patiesību un meliem ārpusmorālā nozīmē“.

Vēl saistošāk ir ielūkoties filozofa Igora Šuvajeva vērtējumā par Frīdriha Nīčes „melsumu“: „Nīče un viņa darbi ir saauguši ar sameloto, nereti samēļotais pat šķiet svarīgāks par viņu pašu un viņa teikto resp. rakstīto. Vai tas nozīmētu, ka nepieciešams stingri vērsties pret sameloto un beidzot uz visiem laikiem noskaidrot patiesību? Visticamāk, ka šādi tiks radīti tikai jauni meli. Patiesības maniaki neliekas mierā un tāpēc nepamana, ka tik vienkārši patiesība nav sasniedzama un izsakāma. Patiesība nav zelējamas un pārzelējamas atziņas. Ar patiesību vajadzētu apieties prātīgāk, tā var arī nogalināt: ne velti tā nereti tiek atskārsta šausmās. Ne velti parasti no tās baidās. Turklāt arī ar melu nosodīšanu nevajag pārsteigties“ (Šuvajevs 2007: 62). Te nu iederīgs ir Frīdriha Nīčes aforisms: „Kāda ir atšķirība starp pārliecināto un apmānīto? Nekāda, ja vien viņš ir labi apmānīts“ (Nīče 2007: 5).

Kā patiesību un melus saprotam mūsdienu sabiedrībā un ikdienas dzīvē? Kā atšķirt vienu no otra? Ko mums dod viens un ko otrs?

Jaunā latviešu literāte Ieva Melgalve grāmatā „Bezzaudējuma punkts“ par meliem saka tā: „Meli ir tie, kas ir visur. Meli ir viss, kas ir šajā pasaulē. Meli ir mūzika un gleznas, un maza bērna pirmās skaņas“ (Melgalve 1999: 75).

Mūsdienu sabiedrības ikdienā pastāv dažādas melu formas. Pievērsīsimies dažām biežāk lietotajām.

Viena no šīm formām ir *viltus*. Viltus — tā ir rīcība ar slēptu nodomu, atjautība, māka atrast izeju no visdažādākajām situācijām, tā ir veiklība, izveicība. Viltīgs cilvēks vienmēr spēj realizēt savas vēlmes, apejot likumus un aizliegumus tādā veidā, ka neviens nespēs viņu apvainot likumu pārkāpšanā.

Citai melu formai var būt *bīstamas sekas*, tā ir *neslavas celšana*, *apmelošana*, kas pilnīgi sagrauj patiesību. Tās pamatā ir ļauni nolūki. Šo melu formu spēj piekopt tikai amorāli un zemiski ļaudis.

Īpaša melu forma ir *liekulība*. To var dēvēt par tikumības un labvēlības maskām. Šīs maskas uzvelk cilvēki, kas zem tām grib slēpt pavisam citas jūtas un attieksmi pret apkārtējiem cilvēkiem.

Kā īpašu melu formu un liekulības paveidu var nošķirt *glaimus*. Par glaimiem sauc bezjēdzīgas un nepelnītas uzslavas, daudzi bieži tos jauc un mēģina pasniegt kā komplimentus (Дубровский 1994: 149).

Ētiskajā literatūrā cauri gadsimtiem tiek apspriests jautājums par „melošanu, lai izglābtu“ jeb t. s. labestīgajiem meliem. Šāda veida meli ir pieļaujami un piedodami. Tie patiesībā nav pat meli, bet gan laba un atbalstāma darbība. Kā tie iederas ikdienas situācijās?

Tātad, ja patiesība ir liela un neapstrīdama vērtība, bet meli ir pretēji tai, tad nav īsti saprotams, kā gan meli, šajā gadījumā — labestīgie meli — var būt atbalstāma darbība? Lai to izprastu, ir jāaplūko šīs parādības un dzīves situācijas, kas sevī ietver labestīgos melus. Šādu melu parādības var dalīt divās grupās. Pirmā — melošanas objekts un laba darīšanas objekts sakrīt. Piemēram, no ļoti slima cilvēka tiek slēpts slimības patiesais stāvoklis. Tas ir biežākais un tipiskākais labestīgās melošanas veids. Otra parādību grupa ir, kad melošanas objekts un laba darīšanas objekts nesakrīt. Šajā gadījumā „melis“ runā nepatiesību par labu kādam trešajam vai par labu sev. Šāda veida melošanas labestības kritēriji ir sabiedrībā pieņemto normu ievērošana (Дубровский 1989: 73).

Lai labāk izprastu un novērtētu labestīgo melu fenomenu, tiem pretim iesakām likt nelabvēlīgu, nepatīkamu patiesību, jo šādas patiesības vēstītāji ne vienmēr rīkojas, cēlu mērķu vadīti.

Beidzot melu formu aplūkojumu, minama vēl kāda melu forma, kas latviešu mentalitātei un kultūrai ir visvairāk pieņemama un kas ir neatņemama dzīves sastāvdaļa — meli kā izklaides un jautrības pamats. Gatavojot rakstu, izmantojām spilgtākos šāda veida piemērus no mūsu dzimtajiem novadiem Ziemeļaustrumvidzemē un Latgalē.

Mūsu intervētais malēnietis Ēvalds Priede dzīvo Alsviķī. Viņš ir dzimis 1928. gada (kaut pasē ir meli — 1929. gads) 6. martā Māilupes pagastā. Septiņus gadus mācījies Brencu skolā, gribējis neklātienē beigt vidusskolu, bet nav izdevies. Divus gadus strādājis kā praktikants pienotavā, vienu gadu pamācījies skolā un kļuvis par pienotavas vadītāju. Pēc kara Ēvalda brālis aizgājis mežabrāļos, slēpies mežā, bet Ēvalds par brāļa atbalstīšanu 1946. gadā izsūtīts uz Sibīriju. Spriedums bijis — uz 10 gadiem. Astoņus ar pusi gadus pusbadā nostrādājis meža darbos Vetlugā. Pēc tam ticis celtniecības darbos, kur bijis vieglāk. Vēlāk, jau pēc Staļina nāves, Ēvalds aizsūtīts būvēt Omskas spēkstaciju. Tur jau varējis dienā nopelnīt ap 100 rubļu, nopirkt maizi un margarīnu. Tā viņš rūdījies fiziski un kļuvis par labu meistarū dažādos darbos. Pēc atgriešanās Latvijā strādājis par saimniecības daļas vadītāju Alūksnes rajona Ziemeru pamatskolā, vēlāk pārcēlies uz Alsviķu ciemu tajā pašā rajonā. Ieraksta laikā Ēvalds bija 81 gadu vecs, enerģisks, dzīvespriecīgs malēnietis, tomēr — ne tikai, jo tobrīd bija jau arī t. s. Vispasaules meļu salidojuma 3. vietas laureāts melošanas

konkursā. Ē. Priede veiksmīgi izmanto vēsturiskas un reālas detaļas — *bagāts amerikānis, mazais bānītis* u. tml. —, tās bagātīgi apaudzēdams ar paša fantāziju. Stāstījuma pierakstā izmantota daļēja fonētiskā transkripcija un nav lietoti zilbes intonāciju apzīmējumi, lai tekstu varētu izlasīt arī tie, kuri nav fonētikas speciālisti. Stāstītājs izloknes tekstā reizēm lieto arī pa kādam literārās valodas vārdam:

..un tagad, zini, godi kuodi ostiņdesmit atpakaļ. A kuo bānīts tics, vei, šite, Alsviķu stacijā, tei konduktore vilkuse priķšā oizkarus. A jūs zinet, kas par lītu bijse? I līta bijuse tuoda. Kuodi godi ostiņdesmit atpakaļ vīns amerikāņu miljonars braucs. Braucs un laikam nu Aluksnes leidz Volkai, smalki nazinu. Alsviķu stacijā tuo tai gonu maita taisni tuodā reizē trāpīse savas darīšanas kārtot. Šis tuo paskatijīs, kuops, lilijs vals, uorā, ņems gonu maitu prūm, veds uz Ameriku un precejs nūst, un taisijs par miljonari. Šituos puorejas uzzinaiš pēc kuoda goda, ka tai tik labi īt, tagad, īdumajīs, kuo nuok bānīts te tuvuok Alsviķu stacijā, nu i pīcas, sešas... Lai tuo naboutu tik nasmuki, tod tei konduktore vilkuse oizkarus priķšā. Vo, tā tuo ar tū mozū bānīti bejis golu golā, ja.

(Materiāli no D. Markus ierakstu kolekcijas)

Psiholingvistikā tiek uzskatīts, ka valoda un tās attīstība ir stipri atkarīga no runātāja, klausītāja, rakstītāja, lasītāja, tātad — valodas lietotāja iekšējās pasaules (Nītiņa 2008: 258). Ne katrs spēj mākslinieciiski un asprātīgi melot, tā ir meistarība, kurā valodas lietojums noteikti ir atkarīgs no runātāja — šoreiz Ēvalda Priedes — iekšējās pasaules. Ēvaldam tā ir mazliet teatrāla, harmoniska, asprātīga, dzīvespriecīga pasaule, viņam patīk, ja stāstītājam tiek parādīta uzmanība, ja klausītājiem ir interese. Pirmoreiz iepazinām šo asprātīgo melošanas mākslu, kad „3×3“ nometnē Alsviķos D. Markus vadītajā latviešu valodas nodarbībā ieradās Ēvalds Priede un piedāvāja pamelot. Apvienojot kaimiņu izteicienus un paša vērojumus, Ēvalds Priede ir radījis stāstiņu par simtu brūtēm, ko it kā par sevi stāsta Ratenieku ciemā kādreiz patiešām dzīvojušais Gustavs Ratenieks. Un tad Gustavs precējies!

..a kur ta tās simtu broutes, viņš soka. Atnuocu muojā, jā, nu dīna mousu, cik ilgi dabuju padzeivuot te, Māriņkollā, viņš soka, es skotūs — simtu broutes! Nu tepat jau Oluksnes baznīcā mūsus laulaja. To ka bej nūsacīts tis jā, klausūs: pleikš, pleikš. Vals, va ta, leiti leist? Nā, skotūs pa lūgu — saule speid. A kū jous dūmajat, tuos deviņdesmit deviņas ka ta spiera rauduot, baznīcas greida kuo mozguota visa, paši osarās. Un ta, viņš soka, nuocu uorā, laimes vēlētaji — pa kreisi, pa labai rūkai, nū baznīcas da muocītaja muižai rindā. To gan es tuo skatijūs: pogasta vacākijis, uradnīks,

krūdzinīks, tīm rūku devu, puorejīm guoju garam, taicu — man pošam savas laimes pīteik. Vo, šituods i Gustavs Ratenīks.

(Materiāli no D. Markus ierakstu kolekcijas)

Ēvalda Priedes melošanas pamatā ir labestība, tajā nav ne naida, ne izsmiekla. Iespējams, asprātīgo joku stāstiņu un leģendu sacerēšana Ēvaldam ir kā attālināšanās no tām grūtībām, kas pārceistas Sibīrijā. Filozofs Igors Šuvajevs raksta: „Pati par sevi melošana nav nedz kaut kas slikts, nedz arī ļauns; melošana ir nenovēršama un nepieciešama dzīves sastāvdaļa. Ludvigs Vitgenšteins vēlāk pat raksta, ka melošana ir vārdspēle, kuru nepieciešams mācīties kā jebkuru citu vārdspēli. Pati valoda jau ir sava veida meli, valodošana ir aizmelošana, kas ļauj neapstāties pie samelotā. Savukārt Nīče ir vēl principiālāks, viņš izkopj melošanas mākslu. Šī māksla Nīčem ir vēl jo nozīmīgāka tāpēc, ka tā iekļauj dzīvi, eksistenci. Viņš aicina kļūt par savas dzīves dzejniekiem“ (Šuvajevs 2007: 64).

Par šo pašu Nīče raksta arī tā: „Taču mēs vēlamies būt dzīves dzejnieki un pirmām kārtām — ikdienišķajā un sīkumos“ (Nīče 2007: 61). Līdzīgi raksturojama arī Ēvalda Priedes melošanas māksla — kā spēja saskatīt dzīvīgo ikdienišķajā, sīkumos un izteikt to sulīgi, runājot malēniski. Frīdrihs Nīče iestājas par apzinātiem meliem un, vedinot apliecināt dzīvo, dzīvīgo, raksta: „Meli ir spēks. Māksla un nekas cits kā māksla. Tā ir lielā dzīves darītspēšana, lielā pavedinātāja dzīvei, lielais stimul dzīvei“ (Nīče 2007: 64). Ēvalds Priede bija radījis iespēju iepazīt mums agrāk nezināmu melošanas mākslu un tās autoru.

Pašsacerētas vai no draugiem dzirdētas dziesmas (kuplejas) Ēvalds tomēr dzied literārajā valodā, piemēram:

Bebris pārnāk vēlu mājās,
Bebrene kliez: „Ak tu, Dievs,
Kur tu atkal četras naktis
Svešā alā bebrojies?“

(Materiāli no D. Markus ierakstu kolekcijas)

Austrumlatgalē, Šķilbēnu pusē, kas ir pavisam netālu no Malēnijas, jebkuros gados nākamā svarīgākā persona aiz muzikanta vienmēr ir bijis melis jeb stāstnieks, jokdzinis un ciema stāstnieka ierašanās tiek gaidīta ar nepacietību. Tiek piedzīvota liela vilšanās un pasākums tiek uzskatīts par neizdevušos, ja melis šādu vai tādu iemeslu dēļ nav varējis ierasties.

Bet pirms sākt sarunu par otru šī raksta varoni — meli no Latgales Aldi Bukšu —, ir jāpiemin arī viņa saknes, resp., ģimene, no kā viņš savu melošanas talantu ir mantojis.

Plešovas ciemā dzīvojošā Bukšu ģimene (te jāatzīmē, ka Šķilbēnu pagasta Plešovā dzīvo tikai Bukši — visiem ir viens uzvārds, kaut savā starpā nav radnieki) jau no pagājušā gadsimta sākuma ciemā un visā pagastā ir iecienīta ar savu melošanas un stāstnieku talantu.

Meļu dzimtas sācēja bija Tekla Bukša (1910.–1996.), kura savu darbos un dzīvē smago ikdienu centās pārvērst jaukā joku stāstā, ar ko priecēja ne tikai savus ģimenes locekļus, bet arī radus un kaimiņus. Lai gan melu meistare ir jau viņšaulē, vēl tagad nāk prātā, kā Teklas tante 82 gadu vecumā smēja un nebeidza pārsteigt ar savu humoru. Kāds viņas stāsts jo spilgti palicis atmiņā. Mājās, kurās svinēja vasaras svētkus, bija ieradies ciemos radnieks ar smago piena mašīnu. Tā kā tā bija nedēļas nogale, piena cisterna, protams, bija tukša, taču kaimiņiene Teklas tante nevarēja nomierināties, ka jau veselas divas dienas šī mašīna ar smuko dzelteno mucu stāv nekustināta un bez uzmanības. Tā jau nākamajā rītā bija gatavs stāsts, ko teicēja ieradās pavēstīt svinību mājas iemītniekiem, viesiem un, protams, arī mašīnas saimniekam Haraldam:

Šūreit nu reita dzynu gūs gonūs, skotūs, stāv molokovozs jou ūtrū dīnu.
Nūdūmovu — nu tok saskuobs tys pīns! Pamešu sovas gūvs ceļa molā i
skrieju pi mašynes. Mašyne pīliece ar pirmū reizi! Radzi, Harald, to es vusu
reitu tovā vītā pīnu izvodovu. I sovas gūvs nabeja laika izslaukt. Nu, īlej
tok ola gluozi, naradzi — nūzaskriejuse tovā vītā.

(Materiāli no I. Bukšas-Biezās ierakstu kolekcijas)

Rīgas viesi tā arī netika gudri — vai tiešām šī 82 gadus vecā kundze būtu visu rītu sēdējusi pie piena mašīnas stūres?

Teklas tantes pēdās gāja abi viņas dēli — Jānis (1951.) un Broņislavs (1940.–1997.). Dažādos gados visvairāk gaidītais ciemiņš bija kaimiņu Broņikonkuls, kurš ar saviem stāstiem mācēja izklaidēt ne tikai pieaugušos, bet arī bērnus. Lai gan pat bērni dažreiz pieķēra, ka stāstītais jau pāris reizes ir dzirdēts, tas stāstniekam nekad netika aizrādīts, jo ar katru reizi vēstījums kļuva arvien interesantāks un plašāks un nekad nevarēja zināt, ar ko tas beigsies šoreiz. Parasti šie stāsti atspoguļoja tā laika vai nesenās pagātnes reālus vai mazāk reālus notikumus, kuros bija iesaistīti stāstniekam vai klausītājam zināmi personāži. Tā sacīt, tika runāts par savējiem. Biežs šādu stāstu varonis bija kāds patālāks kaimiņš, kura miegs bijis tik ciešs un aizmigšanas mirklis tik īss, ka kaimiņš esot varējis aizmigt jebkur, pat stāvus, ja tikai kādu minūti pastāvējis mierā. Svētdienās, kad Broņikonkuls apstaigājis kaimiņus un apveltījis tos ar saviem jautrajiem stāstiem, varēja uzzināt, kur un kādā situācijā patālais kaimiņš aizmidzis šoreiz.

Arī patlaban Plešovas pusē svinībās un svētku reizēs visvairāk gaidītie ciemiņi ir muzikants Nikolajs ar savām ermonikām un Aldis Bukšs (1975.) — Teklas tantes mazdēls — ar saviem interesantajiem stāstiem. Aldim ir 34 gadi, taču stāstu viņa krājumā ir ne mazāk kā viņa vecmammai 82 gadu vecumā.

Uz jautājumu, kur Aldis ņem šos savus melu stāstus, viņš nedomā-dams atbild:

Tie nav meli, tā ir vistīrākā patiesība. Un vispār — latgalieši nemelo! Bet ja melo, tad ne savas vainas dēļ...

(Materiāli no I. Bukšas-Biezās ierakstu kolekcijas)

No sarunas uzzinām, ka Alda jokdara gaitas ir sākušās jau skolas laikos — par iepriecinājumu klases biedriem un par nelaimi skolotājiem. Glābējas ir bijušas labās sekmes mācībās un uzcītība, taču pārāk aktīvā uzvedība bieži vien bija par iemeslu vecāku skolas apmeklējumam. Jāpiebilst, ka Alda vecmamma un tēvs savus joku stāstus vēstīja sulīgā latgaliešu valodā, bet Aldis pārsvarā runā tikai literārajā valodā:

Mežale (literatūras skolotāja — D. M., I. B.-B.) man kur 3 divniekus ielika par vienu tautasdziesmu. Nu kā, bija tās 10 tautasdziesmas jāiemācās, i pus klase nebija iemācījusies. I kas viņai uzgāja — sāka pilnīgi visus pēc kārtas saukt. Visi tik ceļas: „Nezinu. Nezinu.“ Mani izsauc. Es ar' nezinu, bet vismaz vajag klases priekšā iziet paālēties. Sāku skaitīt pašu īsāko, kas bija:

„Tikusi māte,
Tikusi meita.
Pele lēca pūrā —
Nolauza kaklu.“

Mežale: „Labi, labi. Tālāk!“ A tālāk ta nezinu! Kaut kādu vienu rindiņu atceros, noskaitu, viņa kaut ko tur palīdz, es mokos, mokos. Viņa: „Ko tad tu atnāci, ka nezini? Sēdies — divi!“ Labi. Otrā stundā kas viņai uzgāja, atkal — kuri nebija iemācījušies un kuriem bija divnieki, visus sauc priekšā. Atkal visi: „Nezinu. Nezinu.“ Es atkal eju, kas ta man! Es ar' nezinu. Atkal:

„Tikusi māte,
Tikusi meita.
Pele lēca pūrā —
Nolauza kaklu.“

Atkal tur pamokos, pamokos kaut ko. Viņa atkal dusmīga: „Nu, ko tu te nāc vispār? Sēdies — divnieks!“ Trešajā reizē točna zināju, un atkal viņa visus sauc. Jau iznāku klases priekšā, bet viņa: „Es jau zinu —

„Tikusi māte,
Tikusi meita.“

Pele lēca pūrā —
Nolauza kaklu.“““

Skaidrs! Sāka visa klase smieties. Man smieklī nāk, nevaru vairs paskaitīt. Kā skaitīt, tā hihiens nāk virsū. Tā iebāza vēl vienu divnieku. Pēc stundām gan es aizgāju, noskaitīju. Viņa izlaboja.

(Materiāli no I. Bukšas-Biezās ierakstu kolekcijas)

Daudzi stāsti ir par armijas laikiem. Pārsvarā jaunieši šos gadus atceras nelabprāt, taču Aldis tos ir pārvērtis par saistošiem joku stāstiem:

Reiz armijā pēc ne pārāk labas uzvedības komandieris man saka: „Izvēlies sodu!“ Es: „Kross.“ Komandieris: „Labi, 16 km uz vienu usi, 16 km uz otru pusi. Aizskriesi līdz Ezermalai un noziņosi no turienes, ko darba grupa dara.“ Es domāju — kas tad tur, sāksu skriet! Cepuri nometu, paskrēju laikam 300 m un domāju — nē, pārāk tālu. Skatos, mani bēdu brāļi slaistās gar veikalu Liepnā. Šiem saku: „Man tāda problēma.“ „Nu, kaut ko domāsim!“ Skatāmies, viens tur ar zaporožecu, sakām, ka vajag aizvest līdz Ezermalai. Šis: „Davai!“ Mēs zapiņā kādi astoņi un pēc 20 minūtēm jau bijām tur. Līdz turieni aizbraucām un, lai nebūtu aizdomīgi, dežurantam saku, ka pēc kādas stundas pusotras lai pagriež uz rotu, ka es ieradies un viss kārtībā. Pēc tam paši pārslēdzāmies uz otru kanālu un runājām to, ko vajag. A dežurantus uz otro nepārslēdzās, kaut kas viņam tur traucēja, un šis uzreiz pateica, ka Bukšs jau ieradies. Pēc tam mani ilgi pratināja: „Kā tu tā varēji?! Kā tu tā varēji?!“ Jau pēc dienesta beigām braucu vienreiz vilcienā uz Liepnu un satieku vienu, kas brauc no rotas. Stāstīju, ka arī tur kādreiz dienēju, biju tāds kaprālis Bukšs. „Ooo! Tu tas, kas par 20 minūtēm 16 kilometrus noskrēja??“““

(Materiāli no I. Bukšas-Biezās ierakstu kolekcijas)

Sarunas laikā atklājās, ka dažkārt meļa slava ir bijusi par iemeslu cilvēku neticībai un pat nelaimei. Ziemas rītā, kad Aldis devies pāri ezeram uz darbu, viņš ieraudzījis, ka ledū ir ielūzis kāds vīrietis. Tā kā viens pats vīrieti izvilkta nav varējis, Aldis skrējis uz darbu, lai pasauktu palīgā kolēģus. Aizskrējis un stāstījis par nelaimi, bet kolēģi neesot ticējuši un tikai smējušies, ka Aldim atkal esot bijušas jautras brīvdienas, ja vēl pirmdienas rītā nevarot beigt stāstīt pekstiņus... Nav zināms, vai Aldis un viņa kolēģi būtu spējuši izglābt nelaimē nonākušo vīrieti, jo, kad vīri beidzot nonākuši pie ezera, vīrietis jau bijis noslīcis.

Esam pārliecinātas, ka Bukšu dzimtas melošanas un stāstnieku tradīcijas turpinās Alda dēls, Teklas Bukšas mazmazdēls Kristers Bukšs. Kristers iet bērnudārzā, taču jau tagad izklaidētāja un publikas mīluļa gars viņā ir saskatāms. Meļu māksla Latgalē turpina dzīvot!

Kā teicis Minhauzens: „Par meliem varētu runāt tikai tad, ja mums būtu patiesība, kas melus par tādiem padara. Bet, tā kā patiesības nav, tad arī melu nav, un tas, ko jūs saucat par meliem, patiesībā ir patiesība.“ (Zīverts 1988: 252).

Sava vieta patiesībai, bet sava arī meliem, ja to mērķis ir cilvēcisks. Latviešu kultūrai ir pieņemami meli kā izklaides un jautrības pamats, un šādu stāstnieku spilgtus piemērus droši vien var atrast vēl daudzos Latvijas pagastos. Pētījumus par stāstniekiem un melošanu paredzēts turpināt, jau iegūti interesanti fakti par citiem talantīgiem un asprātīgiem stāstniekiem Alūksnes novadā¹.

Literatūra.

- Melgalve 1999 — I. Melgalve. Bezzaudējuma punkts. Rīga: Jumava, 1999.
- Nīče 2007 — F. Nīče. Melošanas māksla. Pārdomas un aforismi. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007.
- Nītiņa 2008 — D. Nītiņa, L. Iļjina, M. Platonova. Nozīme valodā: lingvistiskie un ekstralingvistiskie aspekti. Rīga: RTU izdevniecība, 2008.
- Спиноза 1658–1660 — Б. Спиноза. Краткий трактат о божестве, человеке и его счастье // Б. Спиноза. Избранные произведения: В 2 т. Т. 1. Москва: Госполитиздат, 1957. — С. 67–171.
- Šuvajevs 2007 — I. Šuvajevs. Nīčes melsums // Frīdrihs Nīče. Melošanas māksla. Pārdomas un aforismi. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007. — 62.–64. lpp.
- Zīverts 1988 — M. Zīverts. Minhauzena precības // M. Zīverts. Lugas. Rīga: Zinātne, 1988. — 227.–275. lpp.
- Дубровский 1989 — Д. И. Дубровский. Проблема добродетельного обмана // Философские науки, 1989, № 6. — С. 73–84.
- Дубровский 1994 — Д. И. Дубровский. Обман: Философско-психологический анализ. Москва: Издательство «Рэй», 1994.

The Art of Telling Lies in Alsviķi and Šķilbēni

In this article, the authors are reporting of beginning research on the art of telling lies in Latvia. Latvian folklorists have long collected oral folklore, part of which are also narrations; however, this article draws specific attention to witty narrations which might be called propitious lies. The article first describes the thoughts of various philosophers and of other authors as regards truths and lies, starting with first prototypes of witty liars in their native regions: Ēvalds Priede was born and lives in Malenia in Northeast Vidzeme, and Aldis Bukšs was born and lives in Eastern Latgale, in a place called Šķilbēni. These two narrators, in their art of telling lies, make use of a form of lies that is most acceptable in the context of Latvian mentality

---

¹ Krājuma sagatavošanas laikā iznākusi D. Markus un J. Raipuļa grāmata „Radošie malēnieši un viņu valoda“ (Rīga, 2010). — Red. piez.

and culture as a constituent part of their life — a lie as a basis for entertainment and merriment. These two authors successfully make use of descriptions and judgements from hearsay, their own observations, historical facts and just as Münchhausen interweave these in witty short stories. The article also mentions family traditions of telling lies and of the raconteurs by giving some examples of smart lying. The research will be continued; material on other witty narrators in the region of Alūksne has already been collected.

DACE MARKUS
markus@latnet.lv

Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības akadēmijas
Pedagoģijas fakultātes Valodu katedra

ILONA BUKŠA-BIEZĀ
ilona.buksa@gmail.com

Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības akadēmijas
Bērna valodas pētījumu centrs

Imantas 7. līnija 1
Rīga, LV–1083, Latvija

Latviešu un lietuviešu katoļu bērnu dziesmas: kā mantojums tas ir? (Dobeles un Jonišķu rajona pierobežas situācija)¹

Ievads

Bēru laiks ir laika posms no nāves līdz apglabāšanai vai pat līdz nāves gadadienas pieminēšanai. Tajā ietilpst vigīlija pie mirušā (psalmu dziedāšana vai apstāvēšana), apglabāšana (izvadīšana no mājām, pavadīšana uz baznīcu, uz kapsētu, apglabāšana, bērnu mielasts) un mirušā pieminēšana.

Mūsdienu latviešu etnomuzikoloģija liecina, ka Latgales etnogrāfiskajā novadā un valsts katoļu diasporās bērnu rituālos ietilpst psalmi, ko dzied par mirušajiem (Boiko 1997).

Lietuvas etnogrāfiskajos novados katoļu bērnu laikā ir daudz lūgšanu un garīgās mūzikas. Mirušo oficiju ļaudis dzied ne tikai baznīcā, bet arī mājās psalmu dziedāšanas un mirušo pieminēšanas laikā. Tā tas notiek Žemaitijā (Žemaišu Kalvarijas krustaceļš („Žemaičių Kalvarijos kalnai“)), Aukštaitijā („14 staciju krustaceļš“), Dzūkijā („Rūgtās asaras“), Suvalkijā (Sūduvā) („Jēzus Vārda rožukronis“), kā arī citur Lietuvā, kur katolicisms robežojas ar protestantu (evanģēlisko luterāņu un reformātu) vai pareizticīgo konfesijām (Dienvidrietumlietuvā (Panemunes novads), Ziemeļlietuvā un Ziemeļrietumlietuvā (Skoda, Mažeiki, Žagare, Jonišķi, Žeimele un Birži), kā arī Dienvidaustrumlietuvā (Viļņas novads un Dzūkija)) (Motuzas 2005: 165).

No šiem datiem redzams, ka latviešu un lietuviešu katoļiem bērēs kopīgas ir mirušo oficija garīgās dziesmas, kas sastopamas Dienvidlatvijas pierobežā, kā arī Ziemeļlietuvā un Ziemeļrietumlietuvā (Skoda, Mažeiki, Žagare, Jonišķi, Žeimele un Birži). Rodas jautājums — kur ir šīs kopīgās dievbijīgās tradīcijas avoti, kā mantojums tas ir?

Pētījuma objekts — latviešu un lietuviešu katoļu bērnu rituālās dziesmas.

---

¹ Rakstu latviski tulkojusi Ģintare Vaitonīte (Vītauta Dižā universitāte, Letonikas centrs). — A. M.

Par konsultācijām religiozās vaicājumās kruzuma redakcija soka palīdzis muosai Klārai P. I. J.

Pētījuma mērķis — atklāt latviešu un lietuviešu katoļu bērņu rituālo dziesmu identiskuma cilmi.

Pētījuma uzdevumi: 1) izpētīt, kādas sakrālās dziesmas katoļu bērēs izpilda latviešu un lietuviešu dievlūdžēji; 2) atklāt kopīgo un atšķirīgo tajās; 3) noteikt šo dziesmu izcelsmi un iemeslus, kāpēc gan latviešu, gan lietuviešu katoļu dievlūdžēji tās izvēlas.

Lai sasniegtu pētījuma mērķi un izpildītu izvirzītos uzdevumus, tika izpētīts bagātīgais 1992.–2003. gadā Lietuvas (Jonišķu rajona Žagares apkaimes) un Latvijas (Dobeles raj.) pierobežā notikušo vasaras ekspedīciju laikā savāktais materiāls (VDU KTF 2003), iepazīta latviešu un lietuviešu reliģijas un vēstures zinātniskā un kulturoloģijas literatūra.

Autors izvirza hipotēzi, ka latviešu un lietuviešu katoļu bērņu rituālās dziesmas ir identiskas. To kopības avoti slēpjas XVII–XIX gs. latviešu un lietuviešu protestantu (evaņģēlisko luterāņu) un katoļu (īpaši jezuītu mūku) baznīcas reliģiskās kultūras mijiedarbībā un saplūšanā.

1. Latviešu un lietuviešu katoļu bērēs dziedātās dziesmas: atšķirīgais un kopīgais

Latvijā un Lietuvā katoļu bērņu laikā ir daudz rituālu, lūgšanu un dziesmu. Bērņu rituāli sākas ar vigīliju pie mirušā (psalmu dziedāšana vai apstāvēšana), kas ir laiks līdz bērēm. Ekspedīciju materiāls liecina, ka Latvijā — Dobelē un tās rajona Augstkalnē, Bukaišos, Tērvetē — uz psalmu dziedāšanu sanākušie dziedātāji ar mirušo ofīciju psalmiem (22.; 23.; 24.; 26.; 29.; 41./42.; 50.; 66.; 84.; 85.; 94., 102., 114./115.; 116., 117., 118., 120.; 129.; 142.; 144.), lūgšanām „Kunga eņģelis“ un „Mūžīgu mieru dod mirušajiem, Kungs“ atklāj kristīgās reliģijas tradīcijas.

Ekspedīciju materiāla analīze parādīja arī to, ka Ziemeļlīdumē — Jonišķu rajona Žagarē — un Latvijas pierobežā katoļu bērņu laikā tiek dziedāti psalmi (22., 23., 29., 31., 33., 38., 41./42., 74., 78., 94., 102., 129., 140., 144.) un lūgšanas „Kunga eņģelis“ un „Mūžīgu mieru dod mirušajiem, Kungs“ (VDU KTF 2003).

Materiāls skaidri parāda latviešu un lietuviešu katoļu bērņu rituālos sastopamo psalmu atbilstības un atšķirības. Latviešu katoļu dziedātāji bērēs dzied divdesmit psalmus, bet lietuviešu — četrpadsmit. Kopīgi ir astoņi psalmi: 22., 23., 29., 41./42., 94., 102., 129., 144. Šai apkaimē latviešiem nav desmit lietuviešu dziedāto psalmu (31., 33., 38., 74., 78., 114./115., 116., 117., 118., 120., 142), bet lietuviešiem nav septiņu latviešu dziedāto psalmu (24., 26., 50., 66., 84., 85. un 142.).

Nākamais posms — noteikt gan latviešu, gan lietuviešu katoļu bērēs dziedāšanai izvēlēto psalmu izcelsmi.

2. Latviešu un lietuviešu katoļu bērņu psalmu izcelsme

Psalmi (grieķu *ψαλμός* ‘dziesma’) — reliģiskas dziesmas, no kurām izveidota Ķēniņa Dāvida 150 psalmu grāmata (latīņu *Psalterium*). Psalmi tiek grupēti pēc to formas un stila. Šādā aspektā starp psalmiem var izšķirt trīs būtiskus žanrus: himnas, lūgšanas, pateicības un jauktās dziesmas. Izmantojot Lietuvas katoļu bīskapu konferences aprobēto „Psalmu grāmatu“ (Psalmynas 1973), mēģināsim noteikt latviešu un lietuviešu katoļu bērņiem kopīgo (22., 23., 29., 41./42., 94., 102., 129., 144.) psalmu mērķi. No izmantotajiem psalmiem par himnām uzskatāms 102. un 144. psalms, lūgšanu dziesmas (22., 23., 41./42., 129.), pateicības (29.), jauktā (94.) (Psalmynas 1973: 5–7). Redzams, ka biežāk lietotās ir lūgšanu dziesmas.

Cits jautājums — kāpēc Dobeles un Žagares apkārtnē latviešu un lietuviešu katoļu bērņiem tiek dziedāti tieši psalmi, nevis Ziemeļlietuvai tipiskās 14 staciju krustaceļa dziesmas?

Baznīcas vēstures avoti liecina, ka jau pirmajās Jeruzalemes procesijās, kas bija paredzētas Kristus ciešanu ceļa un nāves vietu apmeklēšanai, tika dziedāti psalmi (Psalmynas 1973: 5–7). Pirmās ziņas par psalmiem Eiropā sniedzas V gs., par psalmu dziedāšanu runāts Arrasas sinodē, kas notikusi 1025. gadā. Viduslaiku Eiropā tika dibināti dažādu regulu klosteri, brālības un ordeņi, kas dievbijības veicināšanai aicināja dziedāt psalmus (Droga Krzyżowa 1987: 17).

XVI gadsimtā, Eiropā nostiprinoties reformācijai, protestantisma aizsācējs Mārtiņš Luters (1483–1546) daudz uzmanības veltīja baznīcas mūzikai un dziesmām, īpaši psalmiem, pats tulkoja tos vāciski. Protestanti psalmus augstu vērtēja īpaši to poētisma dēļ. XVI gs. ceturtajā un piektajā desmitgadē, luterānismam nostiprinoties Latvijā un Lietuvā, psalmu dziedāšana izplatījās protestantu bērņu rituālos.

Lietuviešu valodā pirmie divi psalmi nodrukāti Karaļaučos 1547. g. evaņģēlisko luterāņu mācītāja M. Mažvīda lūgšanu un dziesmu grāmatā („Katechismvsa prasty žadei...“), vēlāk tā paša autora dziesmu grāmatās („Gesmes chrišččoniškas“, 1566. un 1570. g.), kur ievietoti jau trīsdesmit psalmi. Evaņģēliskajiem luterāņiem vēlāk sekoja arī evaņģēliskie reformāti.

Pēcreformācijas laikā gan Latvijā, gan Lietuvā jezuīti leģitimēja reliģisko tradīciju bērņu laikā sēru psalmu dziedāšanu. Jesuītu aizbildniecībā esošajās vietās (Viļņā, Rīgā, Daugavpilī, Kražos) psalmi tad jau bija pazīstami un tika dziedāti. Viļņas jezuīts Valentījs Bartoševskis poļu valodā (1607.–1618. gadā) izdeva pirmo katoļu dziesmu grāmatu, kurā ir vairāki psalmi. Tātad par katoļu dziesmu grāmatu izdošanas sācēju Lietuvā, Latvijā un daļēji arī visā Polijas valstī var uzskatīt jezuītu V. Bartoševski.

Latvijā pirmais zināmais katoļu dziesmu tulkotājs un autors bija jezuīts Juris (Georgs) Elgers (1585–1672), kas no latīņu un poļu valodas tulkojis vairākus psalmus. Vēl viens katoliskās kultūras izplatītājs Latvijā bija lietuviešu izcelsmes jezuīts Jokūbs Paškevičs (†1657), kas vairākus gadus darbojās Kurzemē, tulkoja psalmus un pārlika vietējā valodā dziesmas par Kristus ciešanām un Mariju.

Pirmās katoļu dziesmu grāmatas lietuviski, kurās ietvērti psalmi, ir jezuītu Salomona Mozerkas Slavociņska „Dziesmas ticībai katoliskai piederīgas“ („Giesmės tikėjimui katalikiškam priderančios“, 1646. g.) un Prana Šrubauska „Sirds balss pie Kunga Dieva“ („Balsas Širdies pas Viešpatī Dievą“, 1679. g.). P. Šrubauska dziesmu grāmata piedzīvoja 20 izdevumus, vēlāk tā nosaukta par „Žemaišu kantičkām“ („Kantyczkos Žemaytyszkos“), vēl vēlāk to labojis mācītājs Vincents Valmiks un žemaišu bīskaps Motiejus Valančus. M. Valančus 1859. g. sagatavotajā un 1860. g. izdotajā grāmatā „Kantičkas“ ievietoja 27 psalmus. Šīs „Kantičkas“ līdz 1924. gadam piedzīvoja gandrīz 40 izdevumus.

1861. g. Bīskaps M. Valančus Viļņā izdeva Dāvida psalmu krājumu „Dziesmas, taisītas no psalmu vārdiem“ („Giesmės, sutaisytos isz žodziu psalmių“), kurā sniegts 61 psalms. 1864. g. viņš žemaišu valodā pārtulkoja visu Dāvida psalmu grāmatu. Nākamais bīskapa M. Valančus psalmu tulkojums lietuviešu valodā parādījās 1871. gadā.

Mūsdienu latviešu muzikologi apgalvo, ka Latvijā mirušo apglabāšanas un aizlūguma par mirušajiem rituālu „Officium Defunctorum“, kura laikā tiek dziedāti psalmi, XVII gs. beigās ieviesa vietējie jezuīti. 1820. g. jezuītu darbību Latvijā cariskā Krievija aizliedza, bet rituāls „Officium Defunctorum“ saglabājās tautas dievbijīgajās tradīcijās (Boiko 1997).

Pētot rakstīto par šo tēmu, ir redzams, ka visbiežāk tiek minēti jezuīti, īpaši viņu aktīvā pastorālā un izdevējdarbība. Tas bija savdabīgs līdzeklis cīņai ar protestantismu, kas uzsvēra gan tautas valodas izmantošanu liturģijā, gan psalmus kā nozīmīgāko Bībeles daļu.

Nākamais pieņēmums, atklājot latviešu un lietuviešu katoļu bērnu laikā dziedāto psalmu identitāti, ir saistīts ar Latvijas un Lietuvas katoļu Baznīcas kopīgo vēsturi. Kristietības sākumi Latvijā sniedzas XII gadsimtā, bet Lietuvā — XIII. Jau kopš 1219. gada Kurzemē dzīvoja katoļu bīskapi un franciskāņu mūki. Viņu misijas sasniedza arī kaimiņu Zemgali un Žemaitiju, kur viņi piedalījās pagānu kristīšanā. Ir ticami, ka tā laika mūki lūdzās, dziedot psalmus.

Reformācijas laikā (XVI gs. 40.–50. gadi) Žemaišu bīskapijas pierobežā un vietām arī citur Kurzemes un Zemgales (Ilūkstes apkaime) apga-

balos vēl bija saglabājušās nelielas katoļu saliņas — diasporas (Valančius 1977: 227). Ļubļinas ūnijas laikā ar 1569. g. 3. augusta dokumentu Kurzeme nokļuva katoliskās Polijas valdījumā (Ivinskis 1958: 413).

Pēcreformācijas laikā (1576–1609) Kurzemes un Zemgales zemēs darbojās žemaišu bīskaps Merķelis Ģiedraitis. 1582. gadā pēc bīskapa aicinājuma jezuīti kopā ar Polijas un Lietuvas karali Stefanu Batoriju Rīgā dibināja jezuītu kolēģiju un, saskaņā ar Tridentas koncilā (1545–1563) spriesto, veidoja kontrreformācijas misijas Kurzemē un Zemgalē, arī Žemaitijā. No Rīgas jezuīti savus valdījumus paplašināja, un viņu mājas tika dibinātas Daugavpilī, Ilūkstē, Skaistkalnē un pa kādai arī citur (Valančius 1977: 230). Redzot, cik aktīvi darbojas Rīgas jezuīti, žemaišu bīskaps Merķelis Ģiedraitis 1583. gadā no Rīgas uz Varņiem uzaicināja 2 jezuītus, kas „brauca pie ļaudīm, teikdami sprediķus .. Viņiem patika dziedāšana, un viņi to izplatīja ļaudīs“ (Kviklys 1980: 22). Tiek uzskatīts, ka jezuīti no Ilūkstes un Rīgas uz Lietuvu brauca caur Žagares apkārtni, kur pieradināja ļaudis dziedāt psalmus. Cits žemaišu bīskaps Jurgis Tiškevičs 1638. gadā personiski ieguva no pāvesta Urbona VIII pilnvaru vadīt Piltenes un Kurzemes diecēzi kā Žemaitijas bīskapijas sufragandiecēzi. Bīskaps J. Tiškevičs Piltenes un Kurzemes bīskapijā centās izplatīt katolicismu, no Žemaitijas uz Kursu sūtīja mācītājus un mūkus strādāt pastorālo darbu. Šāds stāvoklis saglabājās 160 gadu garumā (1638–1798). Nākamais Žemaitijas bīskaps Stefans Jons Ģiedraitis, būdams Livonijas bīskaps, 42 žemaišu mācītājus pārcēla uz Livoniju par kanoniķiem. Pēc Lietuvas un Polijas 3. sadalīšanas (1796–1798) Kurzemes un Zemgales katoļi pārgāja Viļņas bīskapijas Livonijas jurisdikcijā. 1847. gadā ar cariskās Krievijas un Vatikāna konkordātu Žemaitijas bīskapijai tika piešķirtas 93 jaunas draudzes, apvienotas 6 dekanātos, starp kuriem 2 (Kurzemes un Zemgales) atradās latviešu zemēs — toreizējā Kurzemes guberņā (Valančius 1977: 227).

Pāvests Pijš IX 1850. gadā uzticēja Žemaitijas bīskapiju bīskapam Motiejum Valančum (Puzaras 1992: 15). Tās teritorijā atradās arī gandrīz puse tagadējās Latvijas. Būdams Zemgales un Kurzemes bīskaps, M. Valančius aicināja spējīgākos latviešu mācītājus strādāt Žemaitijas bīskapijas semināros: „Varņu semināra profesūras sarakstos atrodam latviešu profesoru Rajunieti“ (Valančius 1977: 259). Jādomā, bīskapam bija arī citi mērķi — ar pašu latviešu palīdzību izplatīt savus 1861., 1864., 1871. gadā izdotos psalmus un vienlaikus paaugstināt bērnu reliģisko kultūru.

Cariskās Krievijas valdīšanas laikā 1867. gadā Mihails Oboļenskis — toreizējais Krievijas valdības pārstāvis Lietuvā — aizliedza visas

tautas reliģiskās izpausmes, ieskaitot psalmu dziedāšanu bērēs (Valančius 1977: 200). Šajā grūtajā laikā bīskaps visādi rosināja ļaudis lūgties un dziedāt psalmus.

Cariskā valdība bija spiesta paciest Žemaitijas (Zemgales un Kurzemes) bīskapijas (atšķirībā no Viļņas) bīskapa M. Valančus centienus savā bīskapijā sludināt ticību un skaitīt t. s. „pievienotās lūgšanas“² (tajās ietilpst arī psalmi) tautas, t. i., lietuviešu, latviešu, nevis poļu valodā (Boruta 1997, nr. 4: 6). Šāda valdības nostāja radīja iespēju nacionālajām valodām nostiprināties, dziedot psalmus gan baznīcā, gan bērū laikā.

Tolaik Kurzemē dzīvojošajiem latviešu katoļiem draudēja savas ticības zaudēšana, jo viņi dzīvoja kaimiņos ar latviešu evaņģēliskajiem luterāņiem, ar kuriem viņus vienoja tautība un valoda. Bīskaps M. Valančus latviešu katoļiem veltīja īpašu uzmanību. Viņš ļoti pārdzīvoja, ka daudzi no viņiem pieņem luterticību. M. Valančus 1864. gada 14. septembrī vērsās pie mācītājiem, aicinādams aizstāvēt katoļticību un vajadzības gadījumā pat mirt par to (Stakauskas 1938: 511–512). No bīskapa M. Valančus darbības laika līdz 1920. gadam par žemaišiem nereti tika saukti Žemaitijas bīskapijai piederošie Kurzemes un Zemgales, kā arī Austrumlietuvu iedzīvotāji, lai gan viņi ne pēc izloknes, ne vēsturiski nepiederēja pie Žemaitijas. Tomēr šī iemesla dēļ psalmu dziedāšanas kustība bērēs lielā mērā ietekmēja arī dažos Latvijas un Aukštaitijas apgabalos dzīvojošos katoļus, kas savukārt bija stimulēti, lai šis fenomens iedarbotos arī uz kultūru ārpus vēsturiskās Žemaitijas. Tātad varam apgalvot, ka psalmu dziedāšanas tradīcija bērēs, pateicoties bīskapam M. Valančum, saistījās ar visu tautu.

1920. gadā atjaunotajai Rīgas bīskapijai tika pievienoti Kurzemes un Zemgales dekanāti. 1926. gada 4. aprīlī pēc bīskapa Jurgā Matulaiša projekta pāvests Pijš XI pasludināja Apustulisko konstitūciju „Lituanorum gente“, kas balstījās uz pārveidotu Lietuvas baznīcas dzīves organizāciju: vēsturiskās Žemaitijas bīskapijas vietā (pastāvēja vairāk nekā 4 gadsimtus) tika dibināta Telšu bīskapija, atjaunota senā Rīgas bīskapija. Kurzemes katoļi tika pievienoti jaunajai Liepājas diecēzei, bet Zemgales katoļi — Rīgai (Valančius 1977: 228). 1937. gada 8. maijā Latvijā tika dibināta jauna baznīcas province — Liepājas bīskapija, kas ietvēra Kurzemi un Zemgali (Ardicikas 1997: 33). Padomju režīms daļu no misiju teritorijām iznīcināja neatgriezeniski, bet tam neizdevās panākt, lai latvieši un lietuvieši bērū laikā pārtrauktu dziedāt psalmus.

---

² Par „pievienotajām lūgšanām“ (lie. „pridētīnēs pamaldos“) tekstā saukti katoļu dievbijības vingrinājumi ārpus liturģijas.

Šis baznīcas kultūras dzīves un vēstures apraksts skaidri parāda Žemaišu/Telšu bīskapijas bīskapu, mācītāju, baznīcas, izglītības un kultūras darbinieku pastorālās darbības jomu, kas saistīta ar bērnu laikā dziedamo psalmu reliģiskās tradīcijas izcelsmi Latvijā.

Secinājumi

Apkopojot izteiktās domas, var izdarīt šādus secinājumus: 1) pētītajos pierobežas apgabalos latviešu katoļu dziedātāji bērēs dzied divdesmit psalmus, bet lietuviešu — četrpadsmit. Latviešiem un lietuviešiem šim rituālam ir astoņi kopīgi psalmi. Tie visi pieder pie lūgšanu žanra psalmiem; 2) latviešu katoļu reliģiskā tradīcija bērēs dziedāt psalmus ir XVI gadsimta Latvijas, Lietuvas un Polijas kontrreformācijas mantojums, kad Rīgā un Viļņā tika dibinātas jezuītu kolēģijas un jezuīti sāka organizēt misijas Kurzemē, Zemgalē, Žemaitijā, vēlāk arī Latgalē; 3) var uzskatīt, ka latviešu un lietuviešu reliģiskā tradīcija katoļu bērēs dziedāt psalmus ir arī Žemaitijas bīskapu Merķeļa Ģiedraiša, Jurgā Tiškeviča un Motiejus Valančus pastorālās darbības nopelnis, kas ieguva vispār nacionālu nozīmi; 4) jezuītu centieni lietot tautas valodu baznīcas grāmatās, rituālos, bīskapa M. Valančus darbība, kā arī cariskās Krievijas valdīšanas laikā Kurzemē nostiprinātā „pievienoto lūgšanu“ (psalmu) izpildīšana tautas valodā tuvināja latviešu un lietuviešu katoļu kultūru; 5) psalmu dziedāšanas prakse gan latviešu, gan lietuviešu evaņģēliskajiem luterāņiem un katoļiem bija sava veida cīņa par neatkarību (gan politisko, gan reliģisko) no cariskās Krievijas.

Minētie secinājumi pamato darba sākumā izvirzīto hipotēzi, ka pētītajos apvidos latviešu un lietuviešu katoļu bērnu rituālā dziedāšana ir identiska. Tās identitātes avoti sniedzas XVII–XIX gadsimta latviešu un lietuviešu protestantu (evaņģēlisko luterāņu, evaņģēlisko reformātu) un katoļu (īpaši jezuītu mūku) baznīcas reliģiskās kultūras mijiedarbībā un saplūšanā.

Literatūra

- Boiko 1997 — M. Boiko. The Officium Defunctorum (“Office of the Dead”) and the Mourning Rites in Eastern Latvia // Musical Folklore and Ritual. International Conference Devoted to Jadvyga Čiurlionytė. Lithuanian Academy of Music. Department of Ethnomusicology and Section of Ethnomusicology at Institute of Musicology. Vilnius, 1997 (11–12th December) — p. 12–14.
- Boruta 1997 — J. Boruta. Vilniaus vyskupija (1387 02 17) — Vilniaus arkivyskupija (1991 12 24) istorijos kryžkelėse // Katalikų pasaulis. Vilnius, 1997. — Nr. 3, p. 6–7; nr. 4, p. 6–7.
- Droga Krzyżowa 1987 — Droga Krzyżowa. Dzieje nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów / Oprac. ks. J. Kopeć. Poznań: Księgarnia Św. Wojciecha, 1987.

- Ivinskis 1958 — Z. Ivinskis. Kuršo kunigaikštija // Lietuvių enciklopedija. T. 13. Boston, 1958. — p. 413–416.
- Kviklys 1980 — B. Kviklys. Lietuvos bažnyčios. T. I. Telšių vyskupija. Čikaga: Amerikos lietuvių b-kos I-kla, 1980.
- Motuzas 2005 — A. Motuzas. Katalikų liaudies pamaldumo praktikos Lietuvoje. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2005.
- Psalmynas 1973 — Psalmynas: penkios knygos: vertimas iš Neovulgatos. Vilnius — Kaunas: Lietuvos TSR Vyskupijų Ordinarių kolegija, 1973.
- Puzaras 1992 — P. Puzaras. Vyskupo Motiejaus Valančiaus pastoracinė veikla. Vilnius: Mintis, 1992.
- Stakauskas 1938 — J. Stakauskas. Valančiaus laikų lietuviškas darbas // Tiesos kelias (Straipsnių skyrius). Kaunas, 1938. — Nr. 3, p. 133–144; nr. 4, p. 203–212, nr. 7–8, p. 503–515; nr. 11, p. 740–751.
- VDU KTF 2003 — Vītauta Dižā universitātes Katoļu teoloģijas fakultātes Sv. Antona Reliģijas studiju institūta (Kretinga) arhīvs. 1992.–2003. g. ekspedīciju materiāli.
- Ardickas 1997 — Trumpa krikščionybės Latvijoje istorija / vertė Z. Ardickas // Katalikų pasaulis. Vilnius, 1997, nr. 12. — p. 33.
- Valančius 1977 — G. Valančius. Žemaičių Didysis. Istoriobiografiniai pasakojimai. D. 1. Los Angeles (California), 1977 (1978).

**Vītauta Dižā universitātes Katoļu teoloģijas fakultātes
Sv. Antona Reliģijas studiju institūta (Kretinga) arhīvs. Psalmu dziedātāji:**

- Atmete, H.: dz. 15.12.1921. Dobeles raj. Bukaišos, dzīvo turpat. Latvija.
- Babačionka, T.: dz. 29.04.1929. Dobeles raj. Tērvetē, dzīvo turpat. Latvija.
- Barzda, V.: dz. 05.11.1927. Ukmerģes draudzē, Noteku c., Ilūkstes mācītājs. Latvija.
- Dunda, G.: dz. 20.06.1914. Rīgā. Šauļu sv. Ignācija Lojolas baznīcas mācītājs.
- Jankovskis, P.: dz. 09.05.1925. Rīgā. Dzīvo Dobelē. Latvija.
- Krumberga, O.: dz. 15.03.1935. Dobeles raj. Augstkalnē, dzīvo turpat.
- Lopele, H.: dz. 23.11.1919. Dobeles raj. Augstkalnē, dzīvo turpat.
- Loc, G.: dz. 13.07.1915. Jelgavā. Dzīvo Dobelē.
- Neimane, H.: dz. 20.06.1914. Rīgā. Dzīvo Dobelē.
- Neimanis, B.: dz. 29.05.1913. Krāslavas raj. Dagdas apkaimē, dzīvo Dobelē.
- Rozenvaldis, A.: dz. 01.01.1932. Dobeles raj. Bukaišos, dzīvo turpat.
- Rozenvaldis, K.: dz. 14.08.1931. Rīgā. Dzīvo Dobelē.

**The Catholic Funeral Songs in Present Lithuania and Latvia:
Whose Heritage Is It?
(Dobeles un Jonišķu rajona pierobežas situācija)**

Data collected during the latest ethnographical expeditions reveal the fact that “The Office of the Dead” or the “Penitential Psalms” have been recited at the border of Lithuania and Latvia. Funeral is the period of time lasting from the death of a person to the burying or even until the first anniversary of the death. It consists of the wake, the funeral, the transportation of the body to the church and the cemetery, the

burial, the after-burial gathering, and the commemoration of the dead. The question addressed in this article is: whose heritage is it?

The **object** of the research: ritual singing at Lithuanian and Latvian Catholic funerals.

The **aim** of the research: to identify the origin of ritual songs in Lithuanian and Latvian Catholic funerals.

The **tasks** of the research: 1) to identify the sacred songs used in Lithuanian and Latvian Catholic funerals; 2) to show similarities and differences between them; 3) to identify the origin of these songs and argue in favour of a Lithuanian or Latvian origin.

The **methods** of the research: analytical, comparative and retrospective.

In order to reach these goals, a lot of data is analysed which was collected during the summer expeditions of 1992–2003 at the border between Lithuania (district of Žagarė) and Latvia (district of Dobelė).

The research leads to the following **conclusions**:

1) Latvian Catholic singers usually sing twenty Psalms at a funeral, while Lithuanians sing fourteen. Only eight psalms are common to both Latvians and Lithuanians, all of which belong to the group of lamentable psalms.

2) The Latvian Catholic tradition to sing psalms at funerals goes back to the 16th century, while in Lithuania and Poland it is an inheritance of the counter-reformation, when Jesuit colleges were opened in Riga and Vilnius and started their tridentine, counter-reformist mission in Curonia, in Semigallia, Samogitia and later in Latgallia.

3) The Latvian and Lithuanian traditions of singing psalms at funerals is assumingly also the result of pastoral activities of the Samogitian bishops Merkelis Giedraitis, Jurgis Tiškevičius and Motiejus Valančius with their common ethnic background.

4) The use of the vernacular languages in Church books and rites spread by Jesuits in the Samogitian diocese of bishop M. Valančius and of additional devotions (Psalms) in Curonia introduced during the rule of Russian tsar merged Lithuanian and Latvian Catholic cultures.

5) The practice of singing Psalms was a form of fighting against tsarist Russia and for (political and religious) independence for both Latvians and Lithuanians.

These conclusions are evidence for the hypothesis that the Catholic funeral singing among Latvians and Lithuanians is identical. This identity is a result of intermingled religious cultures of the 17th–19th centuries between the Latvian and Lithuanian Lutheran and Reformed churches together with the Catholic church, in particular the Jesuits.

ALFONSAS MOTUZAS
a.motuzas@ktf.vdu.lt

Vytauto Didžiojo universiteto
Katalikų teologijos fakultetas
Gimnazijos g. 7
Kaunas, LT–44260, Lietuva

Valodu funkcionēšana Jēkabpils un Preiļu rajona privātajā un publiskajā telpā

1. Ievads

Ikviens cilvēks dzīvo informācijas plūsmā, kas ietekmē viņa rīcību, uzvedību, pasaules uzskatu, attieksmi, kā arī valodas lietošanas ieradumus. Tas, kādas valodas izvēlētas informācijas sniegšanai, kurā vietā un cik lielā daudzumā tās ir izmantotas, kādiem nolūkiem un kādā veidā tās praktizētas, veido noteiktas teritorijas sociolingvistisko vidi, raksturojot tās sabiedrību un atklājot valsts valodas likuma praktisko realizāciju individuālajā un sabiedriskajā sfērā.

Raksta mērķis — raksturot valodu situāciju Jēkabpils (Mežāres un Vīpes pagasti) un Preiļu rajona (Vārkavas pagasts) privātās telpas sociolingvistiskajā funkcijā „Ģimene, privātā dzīve un neformāli kontakti“ (Druviete, 2008: 224) un publiskās telpas privātajā sfērā.

Pētījumā ir izmantotas vairākas datu ieguves metodes: anketēšana, intervēšana un lingvistisko ainavu izpēte (Landry, Bourhis 1997; Gorter 2006; Lazdiņa, Martens, Pošeiko 2008). Iegūto datu apstrādei izmantotas tabulu kalkulācijas un statistikas programmas: *Excel* un *FileMaker*. Savukārt iegūto datu raksturošanā un interpretēšanā izmantota deskriptīvā metode (Edvards Sepīrs, Leonards Blūmfilds), kas ļauj aprakstīt, kā valoda funkcionē izvēlēto pagastu mikrovidē, respektējot varietāti.

Izmantotie avoti ir raksta autores iegūtie dati izpētes areālā: 310 anketas (RA projektā „Valodas Austrumlatvijā“), 200 valodas zīmes — verbāli ziņojumi publiskajā telpā (piem., sludinājumi, ielu nosaukumi, reklāmas) — un 116 respondentu komentāri par valodas jautājumiem.

Rakstā tiek šķirta latviešu valoda un latgaliešu valoda atbilstoši anketā lietotajiem terminiem. Tā kā pētījuma mērķis nav jēdziena definēšanas problēmas, tam rakstā nav pievērsta uzmanība.

Raksta uzbūve: sākotnēji tiek īsumā raksturota privātā un publiskā telpa, valodas lietojuma analīzes iespējas dažādās dzīves sfērās un runas kolektīvu grupās. Tālāk tiek sniegts salīdzinošs pagastu sociolingvistiskās vides raksturojums privātajā un publiskajā telpā, kā arī ilustrējoši kvalitatīvo datu piemēri.

2. Privātās un publiskās telpas raksturojums

Sociālā sfēra un opozīcija indivīds — sabiedrība ir cieši saistīta ar valodas lietojuma telpas dihotomiju: privāto un publisko telpu. Būtiskākā to atšķirība: privātajā telpā valodas lietojums nav ierobežots, tas ir brīvs, atkarīgs vienīgi no runas kolektīva izvēles un iespējām, savukārt publiskajā valodu telpā valodas lietojums tiek daļēji kontrolēts valsts valodas likuma noteiktajā kārtībā.

Sociolingvistiskā sfēra — ģimene, privātā dzīve un neformāli kontakti — pētījumam izvēlēta trīs iemeslu dēļ: pirmkārt, anketas struktūra pieļauj tās izpēti dažādās privātās telpas runas kolektīvu grupās. Otrkārt, gan privātajā telpā, gan arī publiskās telpas privātās sfēras (uzņēmumi un iestādes, kas nepieder valstij) valodas zīmēs pilnīgāk atklājas valodu daudzveidība vai, tieši pretēji, monolingvisms. Treškārt, valodu lietojums šajā sociolingvistiskajā sfērā ataino valodu faktisko hierarhiju noteiktā teritorijā. Savukārt papildu izmantotie kvalitatīvie dati — respondentu komentāri — līdzīgi valodas zīmēm palīdz atklāt tiešos valodu kontaktus un lingvistisko attieksmi, kā arī sniedz valodu perspektīvu nākotnē.

Iegūtie kvantitatīvie dati (anketas) liecina, ka privātā telpa pēc valodas lietojuma izvēles iedalāma atsevišķās runas kolektīvu grupās:

- vecāki (māte, tēvs; audžuvecāki);
- radnieki un dzīvesbiedrs/dzīvesbiedre;
- brāļi un māsas;
- bērni;
- draugi un kolēģi, ar kuriem izveidojušās tuvas attiecības;
- kaimiņi, apkārtnes bērni.

Pirmās četras iepriekš minētās runas kolektīvu grupas atrodas respondentam nozīmīgā valodas vidē, bet tieši pirmajai (vecāki) ir vislielākā ietekme uz valodas lietojuma izvēli, kā arī uz lingvistiskās attieksmes veidošanos. Otrajā runas kolektīva grupā (radnieki, dzīvesbiedrs/dzīvesbiedre) pastāv varbūtība, ka grupas pārstāvji nākuši no cita valodas kolektīva un tiem ir atšķirīga pieredze. Brāļiem un māsām valodas pieredze lielākoties ir tāda pati kā respondentam.

Bērni atrodas indivīdam nozīmīgā valodu vidē, taču to ietekme uz respondenta valodas lietojuma izvēli un lingvistiskās attieksmes veidošanos lielākoties ir minimāla. Visbiežāk šis runas kolektīvs pārmanto respondenta valodas pieredzi un lingvistisko attieksmi. Vecāki var improvizēt un spekulēt ar kādas valodas lietojumu/nelietojumu. Piemēram, sarunājoties ar bērnu tikai angļiski, kaut abi vecāki ir latvieši, un angļu valoda tiem ir svešvaloda. Piektā grupa (draugi, tuvi kolēģi) ir privāts un pēc zināmiem

kritērijiem „atlasīts“ mikrosociums, kurā indivīds jūtas ērti un nepiespiesti, tādēļ visbiežāk izvēlas lietot sev nozīmīgu valodu. Ar draugiem vai tuviem kolēģiem respondentam laika gaitā ir izveidojušies īpatnēji un šai grupai raksturīgi valodas lietojuma ieradumi, un valodas lietojumu nosaka runas kolektīva sastāvs un tradīcijas.

Savukārt sestā runas kolektīva grupa (kaimiņi, apkārtnes bērni) ir daļēji attiecināma uz publisko telpu, jo atrodas starp mikrosociumu un makrosociumu. Piederība noteiktai telpai atkarīga no indivīda attiecībām ar raksturojamo grupu. Iegūtie dati liecina, ka šajā grupā vairāk nekā pārējās grupās iespējami dažādi valodu kontakti un to izpausmes. Arī saziņu ar svešinieku jeb nepazīstamu cilvēku (uz ielas, veikalā, skolā u. tml.) var raksturot neformāli kontakti, tomēr šajā runas kolektīvā tiek saglabāta sociālā distance, neuzticība un piesardzība.

Savukārt publiskajā telpā valodas lietojums iedalāms privātajā sfērā (veikali, frizētava, sludinājumi) un valsts sfērā (skola, pasts, dzelzceļa stacija). Valodas lietojuma varietāte publiskajā telpā skatāma un analizējama arī pēc runas fakta nepieciešamības un valodas izvēles elastības (Coulmas 1997: 2005). Piemēram, sludinājuma vai afišas izveidē adresants nepieciešamo informāciju var sniegt gan svešvalodā, konkretizējot potenciālo adresātu loku vai ierobežojot to skaitu, gan valsts valodā, vispārinot potenciālo adresātu loku.

3. Valodu lietojums privātajā un publiskajā telpā

Pievēršot uzmanību valodu lietojumam privātās telpas atsevišķos runas kolektīvos Mežāres pagastā (sk. tabulu 117. lpp.), redzams, ka kopumā biežāk lietotā valoda sociolingvistiskajā sfērā — ģimene, privātā dzīve un neformāli kontakti — ir krievu valoda, latviešu valoda dominē vien saziņā ar draugiem/kolēģiem skolā/darbā un saziņā ar nepazīstamiem cilvēkiem. Iegūto datu rezultāti rāda, ka šo saziņas vietu neoficiālajās sarunās tiek respektēts latviešu valodas lietojums, tomēr arī krievu valodas lietotāju skaits nav mazs.

Kvantitatīvie dati atklāj, ka aptaujātie ar vecākiem krievu valodā sarunājas retāk nekā respondentu vecāki savā starpā (salīdzinoši: ar vecākiem — 60,3 %, vecāki savā starpā — 65,3 %), bet latviešu valodā biežāk (salīdzinoši: ar vecākiem — 44 %, vecāki savā starpā — 38,7 %). Ir vērojama tendence ar bērniem runāt latviešu valodā, sevišķi ar gados jaunākiem, varbūt tādēļ, ka Mežāres pamatskolā notiek pakāpeniska pāreja uz vienplūsmas izglītību. Iespējams, ka tieši bērnu izglītība ir motīvs vecāku valodas izvēlei. Latviešu valodas lietojuma pieaugumu pierāda arī kvalita-

Valodu lietojums (%) Mežāres, Vīpes un Vārkaņas pagastā

Sfēra	Mežāres pagasts					Vīpes pagasts					Vārkaņas pagasts						
	Latviešu	Krievu	Latgališu	Baltkrievu	No tiem bilingvāli vai multilingvāli	Latviešu	Krievu	Latgališu	Baltkrievu	No tiem bilingvāli vai multilingvāli	Latviešu	Krievu	Latgališu	Baltkrievu	Poļu	Vācu	No tiem bilingvāli vai multilingvāli
Ar māti	45,4	59,0	3,5	1,8	11,4	57,0	41,0	6,2	0,7	4,9	35,1	12,5	71,9	—	—	1,1	23,0
Ar tēvu	42,6	61,6	2,7	0,9	10,5	52,1	40,8	7,1	4,3	4,3	35,7	12,1	70,5	—	0,5	1,2	22,1
Vecāki savā starpā	38,7	65,3	8,8	0,9	13,7	57,0	41,8	7,6	4,1	16,5	33,5	14,9	83,1	0,7	2,1	—	4,3
Ar dzīvesbiedru/dzīvesbiedri	51,1	52,0	4,3	0,9	8,2	54,0	38,9	0,7	—	10,5	48,3	14,1	60,9	—	—	—	23,8
Ar vecākiem radniekiem	46,1	64,6	11,2	2,6	24,6	56,0	55,3	9,7	0,7	21,7	53,5	18,7	74,2	—	—	1,1	48,3
Ar brāļiem, māsām	51,1	55,7	6,0	0,9	14,5	61,9	39,7	6,2	—	7,8	43,7	11,3	61,9	—	—	0,4	18,5
Ar bērniem	35,9	37,5	4,5	0,9	14,5	48,3	28,4	—	2,1	12,5	40,3	10,6	51,1	—	—	—	2,5
Ar draugiem skolā vai kolēģiem darbā	55,9	54,2	0,8	—	10,9	75,2	51,9	0,7	—	27,8	67,9	21,2	51,1	—	—	—	41,6
Ar draugiem brīvajā laikā	62,1	80,2	6,0	—	48,3	76,3	66,8	0,7	—	43,8	63,3	23,0	69,8	—	—	1,2	58,5
Viesības	64,8	81,6	5,2	1,7	53,3	77,9	71,1	2,1	—	57,1	76,8	23,5	60,9	—	—	1,2	63,6
Ar kaimiņiem	55,1	89,8	1,7	—	46,6	77,3	84,1	0,7	1,4	63,5	50,5	21,8	65,6	—	—	—	38,3
Ar apkāmes bērniem	61,1	62,9	0,8	—	24,8	81,3	57,1	—	—	38,4	74,8	12,1	52,4	—	—	0,4	41,1
Ar nepazīstamiem cilvēkiem	72,5	54,9	1,7	—	29,1	75,9	41,5	0,7	0,7	19,5	82,9	19,7	40,2	—	—	—	43,2

tīvie dati. Piemēram, kāds respondents uzskata, ka „krievu bērni pamazām latviskojas“ (Pošeiko 2009: 79), cits ir pārliecināts, ka „skolēni arvien vairāk runā latviešu valodā, jo draugi ir no latviešu klasēm, jālasa dažādi materiāli latviešu valodā, jāraksta pārbaudes un radošie darbi“ (Pošeiko 2009: 10), vēl kādam citam šķiet, ka „krievu valodas nozīme pagastā pakāpeniski samazinās, un pagastā bez krievu valodas zināšanām mierīgi var iztikt“ (Pošeiko 2009: 50). Taču ne visi respondenti uzskata, ka latviešu valodas loma tuvākajā laikā palielināsies un krievu valodas — samazināsies. Par to liecina šie komentāri: „bez krievu valodas zināšanām pagastā dzīvot būtu pagrūti, jo praktiski visur tiek lietota šī valoda“ (Pošeiko 2009: 49) un „es nedomāju, ka krievu valodai tuvākajos gados mazināsies ietekme Latvijā, tā tomēr ir liela un ietekmīga valoda, un tajā runā arī citas tautības: ukraiņi, baltkrievi un poļi“ (Pošeiko 2009: 74). Saziņā ar savu dzīvesbiedru vai dzīvesbiedri Mežāres pagastā latviešu valodas un krievu valodas izmantojums ir līdzvērtīgs, atsevišķos gadījumos pat vienas ģimenes robežās. Piemēram, kāds aptaujātais stāsta: „mana sieva ir latviete, savā starpā sarunājamies gan latviski, gan krieviski... Svinam gan latviešu, gan krievu svētkus, ievērojot kopīgās un atšķirīgās tradīcijas“ (Pošeiko 2009: 63).

Saziņā ar savu dzīvesbiedru vai dzīvesbiedri Mežāres pagastā latviešu valodas un krievu valodas izmantojums ir līdzīgs, atsevišķos gadījumos pat abējāds vienā ģimenē. Piemēram, kāds aptaujātais stāsta: „mana sieva ir latviete, savā starpā sarunājamies gan latviski, gan krieviski... Svinam gan latviešu, gan krievu svētkus, ievērojot kopīgās un atšķirīgās tradīcijas“ (Pošeiko 2009: 63).

To, ka komunikācijas partnera loma un valodas lietojuma ieradumi saziņā ir būtiski, pierāda saziņa ar vecākiem radniekiem. Šis runas kolektīvs Mežāres pagastā ir vienīgais, kurā ir vērā ņemams latgaliešu valodas lietojums.

Sarunājoties ar brāļiem un māsām, Mežāres pagastā biežāk tiek izmantota krievu valoda, bet arī latviski runājošo skaits ir ievērojams, lielāks nekā saziņā ar vecākiem. Arī divas un vairākas valodas respondents saziņā ar māsām vai brāļiem lieto nedaudz biežāk nekā ar vecākiem (salīdzinoši: bērni savā starpā — 14,5 %, vecāki savā starpā — 13,7 %). Interesanti, ka 6 % respondentu norādījuši, ka komunikācijā ar brāļiem un māsām izmanto latgaliešu valodu, lai gan ar vecākiem tajā runā vidēji vien 3,1 % respondentu. Tātad latgaliešu valoda respondentiem un to brāļiem un māsām ir „jaunievedums“, ko, iespējams, ietekmējuši divi galvenie faktori: pirmkārt, vecāki savā starpā biežāk nekā saziņā ar bērniem lieto latgaliešu valodu un bērni to apzināti vai neapzināti ir pārņēmuši, respektīvi, no pasī-

viem valodas nesējiem kļuvuši par aktīviem valodas lietotājiem. Otrkārt, brālis vai māsa savā ģimenē lieto šo valodu, kas ietekmējis valodas izvēli saziņā ar respondentu.

Brīvais laiks, atrodoties kopā ar draugiem, ir valodu lietošanas joma, kura no iepriekš aplūkotās atšķiras ar to, ka tā nesaistās ar kādu konkrētu sociālo telpu un ierobežotu laiku (piem., astoņām darba stundām, piecām mācību stundām u. tml.). Saziņa var tikt īstenota dažādās vietās un atšķirīgos laika intervālos. Iegūtie dati Mežāres pagastā rāda, ka brīvajā laikā un viesībās dominē krievu valoda, tomēr arī latviešu valodas lietojums ir pietiekami augsts. Šajā runas kolektīvā biežāk nekā pārējos runas kolektīvos konstatēta bilingvāla vai multilingvāla saziņa (vidēji 50,8 %).

Pievēršot uzmanību runas kolektīvam „Kaimiņi, apkārtnes bērni“, jāteic, ka saziņu šajā grupā visbiežāk ierosina noteikta situācija, kurā ir nepieciešamība pēc runas fakta (piem., sasveicināšanās un pieņemtā apjautāšanās par to, kā klājas, aizrādījums u. tml.). Daļa runas faktu ir tikai pieklājības izrādīšana vai neitrāla kāda jautājuma pārrunāšana, neiedziļinoties tā būtībā. Tādēļ ir pamats domāt, ka noteikta runas fakta realizēšanai adresants izvēlas valodu pēc sev zināmiem kritērijiem. Iespējamie valodas lietojuma izvēles kritēriji: vecums, sociālā loma, savstarpējās attiecības. Tā, piemēram, kāda sieviete Mežāres pagastā stāstīja, „ka ar bērna skolotāju lielākoties runā krieviski, jo abas ir pazīstamas jau ilgi un tā ir vieglāk (= ērtāk) sazināties“ (Pošeiko 2009: 78).

Sazinoties ar apkaimes bērniem, Mežāres pagastā latviešu valoda tiek lietota līdzvērtīgi krievu valodai, kas ir pozitīvs rādītājs latviešu valodas perspektīvai nākotnē, tās sociolingvistiskās funkcionēšanas pieaugumam Mežāres pagastā.

Skatot iegūtos datus Vīpes pagastā (sk. tabulu 117. lpp.), redzams, ka kopumā dominē latviešu valoda, bet krievu valodas lietojums ir līdzvērtīgs. Vienīgais runas kolektīvs, kurā vairāk tiek lietota krievu valoda (84,1 %), kā arī notiek bilingvāla vai multilingvāla (63,5 %) saziņa ir „Kaimiņi“. Jādomā, ka daļai latviešu valodā runājošo piemīt tendence pielāgoties sarunas biedra valodai, kas visbiežāk ir krievu valoda, tādā veidā nemotivējot latviešu valodu lietot neoficiālajos kontaktos. Tomēr liels ir respondentu skaits, kas saziņā ar kaimiņiem izmanto latviešu valodu un lepojas ar to. To apliecina arī respondents: „Es lepojos, ka runāju latviski. Man patīk, ka ar mani runā latviski, arī krievi“ (Pošeiko 2009: 9). Ievērojams ir arī aptaujāto skaits (63,5 %), kas sarunājas vairāk nekā vienā valodā. Šeit, salīdzinot ar Mežāres un Vārkavas pagastu, vairāk tiek runāts bilingvāli vai multilingvāli.

Vīpes pagastā ar vecākiem biežāk tiek runāts latviešu valodā, krievu valodā sazināties ar vecākiem izvēlas mazāk nekā puse (40,9 %) aptaujāto, bet 41,8 % respondentu atzinuši, ka vecāki savā starpā runā krieviski. Latgaliešu valoda kā saziņas līdzeklis šajā runas kolektīvā vidēji funkcionē vien 6,6 % respondentiem. 4,3 % aptaujāto minējuši, ka ar tēvu sarunājas baltkrievu valodā, nedaudz mazāk, proti, 4,1 % respondentu, atklājuši, ka vecāki savā starpā sazinās baltkrievu valodā. Mazāk nekā abos pārējos pagastos saziņa ar vecākiem Vīpes pagastā noris bilingvāli vai multilingvāli (Mežāres pagastā — 10,9 %, Vārkavas — 22,5 %, savukārt Vīpes pagastā — 4,6 %).

Līdzīgi kā Mežāres pagastā arī Vīpes pagastā par valodu lomu nākotnē ir dažādi viedokļi. Daļa respondentu uzskata, ka latviešu valodas lietotāju skaits palielināsies un krievu valodas — samazināsies: „Latviešu valodas pratēju skaits pieaugs. Latviešu ģimeņu skaits šeit, arī jaukto ģimeņu, kurā runā latviski pieaug“ (Pošeiko 2009: 53), arī „Vīpē laikam kādi 300 krievu, ja?! Latviešu daudz vairāk. Tad jau laikam pamats domāt, ka krievu valodas loma pagastā samazināsies“ („Un kā Jūs domājat?“ — S. P.) „Tā jau arī domāju“ (Pošeiko 2009: 41). Savukārt kāds respondents ir pārliecināts par latgaliešu valodas nenoturību nākotnē: „Latviešu valodai jāuztraucas par izmiršanu, ko tad latgaliešu valoda var cerēt?!..“ (Pošeiko 2009: 96).

Ar vecākiem radniekiem Vīpes pagastā 56 % respondentu runā latviski, tomēr vairāk nekā puse respondentu atzinuši, ka saziņā lieto krievu valodu. Līdzīgi Mežāres pagastam arī šeit redzams, ka komunikācijas partneris nosaka noteiktas valodas lietojumu; Vīpes pagastā 9,7 % respondentu saziņā ar vecākiem radniekiem izvēlas latgaliešu valodu, kura tik lielā mērā nefunkcionē citos runas kolektīvos.

Līdzīga situācija kā Mežāres pagastā vērojama arī Vīpes pagastā, jo respondenti ar saviem brāļiem un māsām latviski vai bilingvāli, vai multilingvāli runā vairāk nekā ar vecākiem, savukārt krievu valodā — mazāk.

Vīpes pagastā latviešu valodā ar draugiem skolā vai kolēģiem darbā sarunājas 75,2 % aptaujāto, mazāk, tomēr lielākā daļa aptaujāto atzīst, ka skolā un darbā neoficiālā saziņā tiek izmantota krievu valoda. Saziņu kā bilingvālu vai multilingvālu raksturo 27,8 % aptaujāto — vairāk nekā ceturtdaļa no aptaujātajiem.

Viesībās biežāk tiek izmantota latviešu valoda, to lieto 77,9 % aptaujāto, nedaudz retāk — valoda, to apgalvo 71,1 % respondentu.

Valodu situācija Vārkavas pagastā (sk. tabulu 117. lpp.) no iepriekš aplūkotajiem pagastiem atšķiras ar to, ka te kopumā dominē latgaliešu valoda. Latviešu valoda biežāk nekā latgaliešu valoda tiek lietota saziņā ar

draugiem skolā vai ar darba kolēģiem darbā, viesībās un saziņā ar apkaimes bērniem.

Vārkavas pagastā 71,2 % respondentu ar vecākiem izvēlas runāt latgaliešu valodā. Savukārt vecāki savā starpā runā vairāk latgaliski nekā ar savām atvasēm (salīdzinoši: 83,1 % un 71,2 %). Respondentu skaits, kas izvēlas runāt ar vecākiem latviešu valodā, ir apmēram uz pusi mazāks, proti, 35,4 % aptaujāto. Tikai 12,3 % respondentu ar vecākiem runā krievu valodā, nedaudz vairāk (14,9 %) šajā valodā sarunājas aptaujāto vecāki. 2,1 % respondentu minējuši, ka viņu vecāki savā starpā sarunājas poliski, bet tikai 0,5 % respondentu atklājuši, ka ar tēvu runā poļu valodā. Šis runas kolektīvs ir vienīgais, kurā Vārkavas pagastā aptaujātie atklājuši poļu valodas lietojumu, un bērni (respondenti) lielākoties ir pasīvi poļu valodas pārmantotāji, jo pēc tās lietojuma ārpus ģimenes nav nepieciešamības. Tomēr ievērojams respondentu skaits (vidēji 22,5 %) atklāj, ka saziņa ar vecākiem notiek bilingvāli vai multilingvāli. Redzams, ka gandrīz ceturtdaļa no respondentiem ir bilingvāli vai multilingvāli, iespējams, tiem raksturīgs simultānais vai secīgais bilingvisms.

Komunikācijā ar dzīvesbiedru Vārkavas pagastā biežāk izmantota tiek latgaliešu valoda (salīdzinoši: latviešu valoda — 48,3 %, krievu — 14,1 %, bet latgaliešu valoda — 60,9 %). Saziņā ar vecākiem radniekiem respondenti arī lielākoties izvēlas lietot latgaliešu valodu (74,2 %), tomēr arī latviski ar vecākiem radniekiem sarunājas vairāk nekā puse aptaujāto (53,5 %). Redzams, ka saziņu ar vecākiem radniekiem kā bilingvālu vai multilingvālu raksturojuši 48,3 % respondentu, kas ir daudz vairāk nekā iepriekš aplūkotojās pagastos. Var secināt, ka aptaujātie Vārkavas pagastā ir vairāk atvērti dažādām valodu kontaktu izpausmēm.

Savukārt saziņā ar brāļiem un māsām respondenti retāk izvēlas lietot latgaliešu valodu; ar vecākiem vidēji 71,2 % respondentu runā latgaliski, ar brāļiem un māsām — 61,9 % aptaujāto. Tomēr fakts, ka latgaliešu valodu lieto vairāk nekā puse aptaujāto, liek domāt par latgaliešu valodas noturību ģimenē. Vairāk nekā ar vecākiem, proti, 43,7 % respondentu, ar brāļiem un māsām izvēlas runāt latviešu valodā. Iespējams, ka latviešu valodas izmantošanu šajā runas kolektīvā ietekmē valodas lietojums skolā un darbā. Savukārt krievu valodā izvēlas runāt 11,3 % respondentu, kas ir nedaudz mazāk nekā saziņā ar vecākiem.

Procentuāli vairāk, 51,1 % respondentu, ar saviem bērniem izvēlas runāt latgaliski, tomēr 40,3 % aptaujāto atzīst, ka saziņa norisinās latviešu valodā. Savukārt, sarunājoties ar saviem bērniem, krievu valodu izmanto 10,6 % respondentu. Kāda aptaujātā vaļsirdīgi skaidro, kādēļ ar saviem

bērniem nerunā latgaliski: „Tas pat nebija apzināti, ar vīru runājām latviski un latgaliski, ar bērniem sākumā arī. Vēlāk, kad paaugās un dzīvojās kopā ar citiem bērniem, paši pārgāja uz latviešu valodu, un mēs pielāgojāmies“ (Pošeiko 2009: 73). Redzams, ka liela loma jauniešu valodas lietojuma izvēlei un valodas paradumiem ir tieši ģimenei, draugiem un neformālajiem kontaktiem, protams, mazsvarīga nav arī skola un citas mācību iestādes. Tāpat šis komentārs ataino situāciju, ka respondenta bērni ir tie, kas nosaka valodas lietojumu, nevis otrādi.

Savukārt 67,9 % respondentu, sarunājoties ar draugiem skolā vai kolēģiem darbā, izmanto latviešu valodu. Mazāk, tomēr lielākā daļa (51,1 %) aptaujāto izvēlas latgaliešu valodu, kuras lietojums šajā runas kolektīvā ir mazāks nekā saziņā ar citiem komunikācijas partneriem. Savukārt 21,2 % respondentu atklāj, ka skolā vai darbā ar draugiem un kolēģiem sarunājas krieviski. Salīdzinoši vairāk nekā iepriekš aplūkotajos pagastos Vārkavas pagastā konstatēta bilingvāla vai multilingvāla saziņa, to atklājuši 41,6 % aptaujāto.

Skatot iegūto datu rezultātus par valodu lietojumu viesībās, redzama viena būtiska valodu lietojuma tendence visā izpētes areālā. Viesības ir joma, kurā procentuāli vairāk tiek runāts bilingvāli vai multilingvāli. Kopumā vidēji 58 % aptaujāto atzīst, ka viesībās runā vairāk nekā vienā valodā. Bilingvāli vai multilingvāli viesībās biežāk sarunājas Vārkavas pagastā (63,6 %), retāk Vīpes (57,1 %) un Mežāres (53,3 %) pagastā. Viens no vairāku valodu lietošanas iemesliem ir fakts, ka viesībās nereti apvienojas dažādi valodas kolektīvi. To atklāj arī respondenta komentārs: „Atkarībā, kur notiek un kādas ir viesības. Praktiski visas trīs“ (latviešu, krievu un latgaliešu — S. P.) (Pošeiko 2009: 95). Un tā kā viesībām raksturīga runas kolektīvu dažādība, latviešu valoda ir līdzeklis, kas ļauj sarunāties ar saziņas partneriem, kuriem nav latgaliešu valodas prasmes. Krievu valoda viesībās Vārkavas pagastā tiek lietota vairāk nekā citās saziņas situācijās, to izmanto 23,5 % aptaujāto.

Savukārt Vārkavas pagastā valodu lietojums saziņā ar kaimiņiem ir atbilstošs pārējiem runas kolektīviem, proti, biežāk tiek runāts latgaliešu valodā, mazāk latviešu valodā un krievu valodā. To atklāj arī kāda respondenta komentārs: „Latgaliski mēs runājam daudz .. : mājās, ar kaimiņiem, ciematā...“ (Pošeiko 2009: 1).

Sarunājoties ar apkaimes bērniem, biežāk tiek izmantota latviešu valoda — 74,8 % respondentu atzīnusi, ka ar apkaimes bērniem runā latviski. Retāk, proti, 52,4 % aptaujāto, saziņā izvēlas latgaliešu valodu.

Interesanti, ka, pēc respondentu domām, latgaliešu valodas saglabāšanā un attīstīšanā liela nozīme ir tieši ārējo faktoru ietekmei (presei, TV, mūzikai u. tml.), proti, svarīgs ir valodas prestižs. Piemēram, kāda jaunieša domas: „Es domāju, ka latgaliešu valodas lietojums pieaugs, jo to izmanto mūsdienīgu dziesmu tekstos, literatūrā, ko raksta jaunie autori vai dzejnieki, preses izdevumos un radio“. („Un, vai Tu klausies un lasi latgaliešu valodā?“ — S. P.) „Cik nu sanāk, vairāk dziesmas, tās neprasa papildu laiku“. („Kādas dziesmas vai kādus izpildītājus tieši klausies?“ — S. P.) „„Bez PVN“, „Borowu MC“, „Dāmu Popu““ (Pošeiko 2009: 69).

Lai uzrunātu un sazinātos ar nepazīstamiem cilvēkiem, respondenti izpētes areālā izvēlas latviešu (77,1 %), krievu (38,7 %), retāk latgaliešu (14,2 %) valodu.

4. Valodas lietojums publiskajā telpā

Pievēršoties izpētes areāla publiskajai telpai, jārunā par valodas zīmēm, kas ir saziņas elements jeb rakstveida valodas kods (ziņojums) starp indivīdu un sabiedrību, starp privāto un valsts sfēru, kurā tiek ievēroti zināmi noteikumi kultūras vai sociālekonomiskajā kontekstā. Valodas zīmes ir visiem pieejamas, un vienīgais ierobežojums šo zīmju lietošanā un interpretēšanā ir tajā izmantotās valodas nezināšana vai nespēja atkodēt zīmē ietvertās informācijas nozīmi, proti, lietotājam nav atbilstoša koncepta (priekšstata par objektu/subjektu).

Atšķirībā no mutvārdu valodas tekstiem valodas zīmes tiek uztvertas ar redzi. Lai adresāts tās veiksmīgāk spētu identificēt, dažas no tām tiek lietotas kopā ar kādu verbālo informāciju raksturojošu simbolu vai atribūtu (pasts, medpunkts, skola). Šādā gadījumā pastāv liela varbūtība, ka valodas teksts paliks neaplūkots (vai pavirši apskatīts) un neizlasīts, jo diezgan nekļūdīgi iespējams noteikt valodas zīmes saturu. Piemēram, redzot ēku, pie kuras plīvo valsts karogs un līdzās atrodas sporta laukums un šūpoles, cilvēks, visticamāk, nodomās, ka tā ir skola vai kāda cita mācību iestāde, un viņam, lai izdarītu šo secinājumu, nav nepieciešams izlasīt izkārtņi.

Citādāk tas ir atsevišķiem valodas zīmju tipiem: sludinājumiem, afišām, grafi. Tās nav iepriekš paredzamas, jo lielākoties ir privātas, tādēļ individuālas, kas savā starpā atšķiras pēc formas, satura un mērķa. Šīm valodas zīmēm publiskajā telpā ir ierobežots aktualitātes laiks, tāpēc tās ir vairāk mainīgas un neparedzamas (Senkāne 2008: 298).

Tātad, ja valsts (oficiālās) valodas zīmes lielākoties ir reglamentētas un statiskas, mazāk pakļautas pārmaiņām, tad privātās valodas zīmes ir mainīgākas, pakļautas sociālekonomiskām un kultūras tendencēm.

Interesants šķiet izpētes areāla anketu datu salīdzinājums ar lingvistiskās ainavas datiem, jo konstatēta būtiska atšķirība — visu pagastu monolingvālajās valodas zīmēs dominē latviešu valoda, atbilstoši: Mežāres pagastā — 59,7 %, Vīpes pagastā — 88,5 % un Vārkavas pagastā — 84,8 %. Arī bilingvālajās valodas zīmēs latviešu valoda tiek izmantota kā pirmā lietotā valoda (sk. 1. att.).

1. att. Valodas zīmes Vārkavas un Vīpes pagastā

Jādomā, ka publiskajā telpā vairāk tiek izmantota latviešu valoda, jo, pirmkārt, valsts iestāžu vai uzņēmumu, kurās redzama valodas zīme, skaits ir vērā ņemams (57,4 %), un tās ir reglamentētas un statiskas. Otrkārt, par valodas lietošanas izvēli publiskajā telpā tiek vairāk domāts. To pierāda arī kāda aptaujātā Mežāres pagastā atbilde uz jautājumu „Kā Jums liekas, kāpēc plāksnīte ar ārsta pieņemšanas laiku un pacientiem nepieciešamo informāciju ir tikai latviešu valodā, ja šeit dzīvo vairāk krievu tautības iedzīvotāju?": „Jo jābūt valsts valodā“. Uz papildu jautājumu, vai intervējamais nevēlētos, ka būtu arī krievu valodā, tika atbildēts: „Nezinu. Man liekas, kam vajag, tas saprot“ (Pošeiko 2009: 64).

Aplūkojamā sociolingvistiskajā funkcijā tiek šķirtas šādas izpētes areāla publiskās telpas privātās sfēras valodas zīmes: sludinājumi, afišas, reklāmas un grafiti. Ja sludinājumi un reklāmas attiecināmas uz plašāku adresātu loku, tad afišas un grafiti — ierobežotu adresātu loku (sk. 2. att.). Piemērā redzamā afiša adresēta noteiktai konfesijai — vecticībniekiem, savukārt grafiti sniegtā informācija paredzēta atsevišķam cilvēkam, kam minētais ziņojums ir aktuāls.

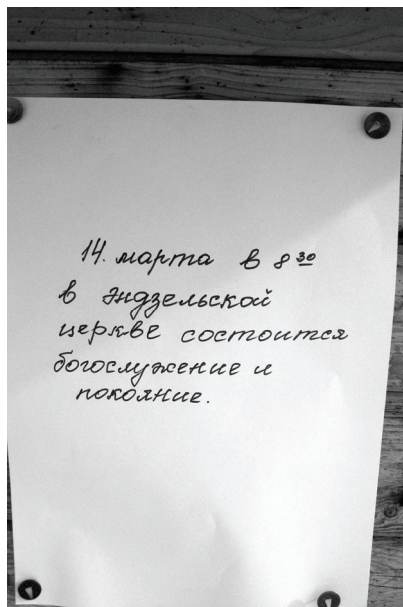
Šos izvēlētos valodas zīmju tipus iespējams dalīt arī pēc izveides īpatnībām, proti, sludinājumi, afišas un reklāmas kā lietišķie raksti pieprasa noteiktu informācijas daudzumu, noformējuma precizitāti (interpunkcija, ortogrāfija, stilistiska), kā arī adresanta neitrālu pozīciju, savukārt grafiti ir spontāni un neparedzami, adresanta emociju un attieksmes atklājoši, brīvi no gramatikas un stilistikas likumiem.

Sludinājumu izvēlētajos pagastos nav daudz (kopumā 11), tomēr tie atklāj tendences lietišķā raksta izveidē, noformēšanā un demonstrēšanā. Interesanti, ka tieši Vārkavas pagasta publiskajā telpā konstatēta bilingvāla valodas zīme — sludinājums, kurā nav valodu kodu pārslēgšanas (sniegtā informācija ir latviešu un krievu valodā) un kurā ir burtisks tulkojums. Šajā pagastā ir arī procentuāli vairāk (66,6 %) sludinājumu krievu valodā, salīdzinoši Mežāres pagastā — 40 %. Savukārt iegūtie lingvistiskās ainavas dati atklāj, ka sludinājumi Vīpes pagastā ir tikai latviešu valodā.

Izpētes areāla monolingvālās reklāmās (kopumā 4) izmantota latviešu valoda. Bilingvālas reklāmas (kopumā 2) vērojamas Mežāres (sk. 3. att.) un Vārkavas pagastā, tajās izmantota angļu un latviešu valoda. Abās reklāmās kā pirmā valoda parādās angļu valoda, atklājot firmas un preces nosaukumu, kurā burtu lielums un veids ir atšķirīgs, tas netiek tulkots latviešu valodā.

Konstatētās afišas (kopumā 8) izpētes areālā ir monolingvālas: Vārkavas un Vīpes pagastā tās ir latviešu valodā (sk. 4. att.), Mežāres pagastā 50 % afišu ir latviski un tikpat — krieviski.

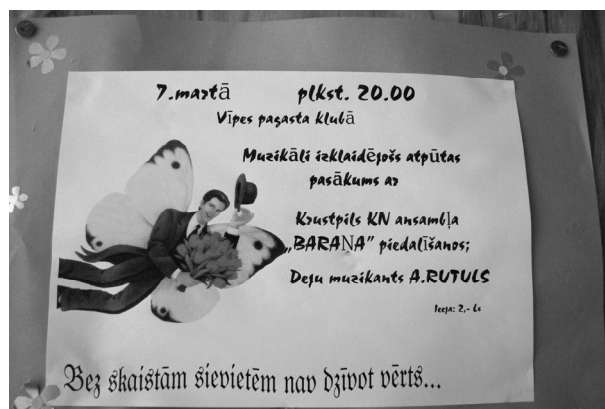
Savukārt procentuāli vairāk ir grafiti, kopumā 53 valodas zīmes, no tām lielākā daļa ir monolingvālas, proti, 84,9 % grafiti (sk. 5. att.), puse no tām ir latviešu valodā, otra — krievu valodā, bilingvālu un multilingvālu grafiti ir 15,1 % no kopējā skaita.

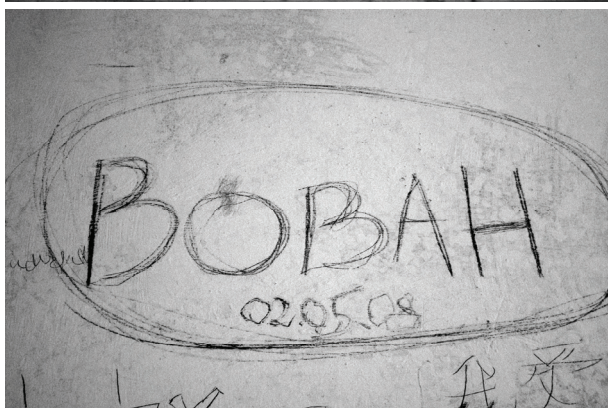
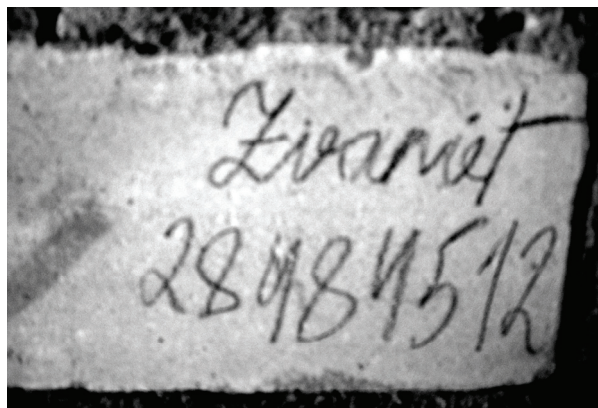
2. att. Valodas zīmes: afiša un grafiti Mežāres pagastā

3. att. Bilingvāla valodas zīme Mežāres pagastā

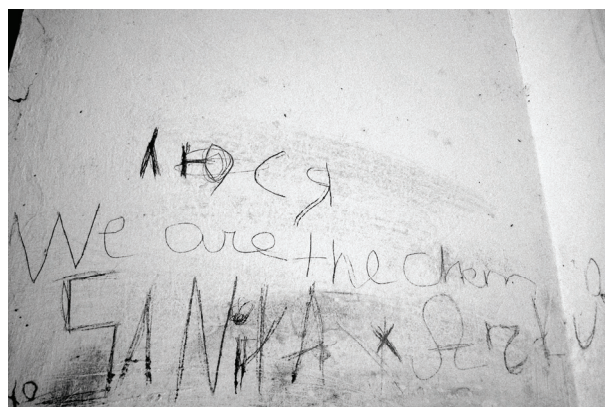

4. att. Monolingvāla valodas zīme — afiša — Vīpes pagastā

5. att. Monolingvāli grafiti
Mežāres un Vīpes pagastā

Redzams, ka latviešu valodas un krievu valodas lietojums izpētes areāla publiskās telpas neformālajā saziņā ir līdzvērtīgs, vienlīdz nozīmīgs. Latviešu valodu grafiti biežāk izmanto Vārkavas pagastā, 50 % valodas zīmju ir latviski, uz pusi mazāk (25 %) ir krievu valodā un tikpat — angļu valodā. Savukārt Vīpes pagastā latviešu un krievu valodas lietojums grafiti ir vienāds, proti, 37,5 % valodas zīmju ir gan latviešu valodā, gan krievu valodā. Angliski ir 12,5 % grafiti uzrakstu. Mežāres pagastā grafiti konstatēts skaitliski visvairāk (36) un tajos dominē krievu valoda; puse no grafiti rakstīti krievu valodā. Latviešu valoda izmantota 25 % grafiti, savukārt angļu valoda — 2,2 % gadījumu. Vienīgi Mežāres pagastā konstatēta multilingvāla valodas zīme (sk. 6. att.), proti, grafiti, kurā izmantotas trīs valodas: krievu, angļu un latviešu valoda. Bilingvālajās zīmēs lietota ir latviešu un angļu valoda, kā arī nenosakāma (neskaidra, nesaprotama) valoda.

6. att. Multilingvāls grafiti
Mežāres pagastā

Tā kā šīs valodas zīmes pēc savas būtības nav kontrolējamas un ir brīvas no jebkādiem ierobežojumiem, tās ataino gan pusaudžu un jauniešu valodu lietojumu ikdienas neformālajos kontaktos (piem., krievu valodu Mež-

āres pagastā), gana precīzi ilustrējot valodu situāciju, gan valodu prestižu (angļu valoda kā moderns izteiksmes veids). To aplūkošana tikai nostiprina pieņēmumu, ka Mežāres pagasta iedzīvotāju privātajā dzīvē un neformālajos kontaktos dominē krievu valoda, Vīpes pagastā — latviešu un krievu valoda atrodas līdzvērtīgās pozīcijās. Savukārt fakts, ka Vārkavas pagastā publiskā telpa neuzrāda valodas zīmes latgaliešu valodā, liek domāt, ka rakstu valodas lietojuma izvēlē tiek šķirta privātā telpa no publiskās telpas. Šo atzinumu apliecina arī Mežāres pagasta respondenta secinājums: „Jāzina, kad kuru valodu lietot. Neviens nevar aizliegt mājās vai baznīcā lietot dzimto valodu“ (Pošeiko 2009: 110). Bet, iespējams, ka valodas lietojuma izvēli nosaka arī psiholoģiski kritēriji vai cilvēka rakstura īpatnības.

Literatūra

- Coulmas 1997 — *The Handbook of Sociolinguistics* / Ed. F. Coulmas. Oxford (UK) & Cambridge (MA): Blackwell Publishers, 1997.
- Coulmas 2005 — F. Coulmas. *Sociolinguistics: The Study of speakers' choices*. New York: Cambridge University Press., 2005.
- Druviete 2008 — I. Druviete. Latviešu valodas sociolingvistisko funkciju dinamika kontaktvalodu ietekmē // *Letonikas otrais kongress. Valodniecības raksti — 2* / Sast. V. Skujiņa. Rīga: LZA, LLU Latviešu valodas institūts, RPIVA, 2008. — 224.–234. lpp.
- Gorter 2006 — *Linguistic Landscape: A new Approach to Multilingualism* / Ed. D. Gorter. Clevedon [England]; Buffalo: Multilingual Matters, 2006.
- Landry, Bourhis 1997 — R. Landry, R. Y. Bourhis. *Linguistic Landscape and Ethnolinguistic Vitality. An Empirical Study* // *Journal of Language and Social Psychology*. Vol. 16. 1997, nr. 1. — p. 23–49.
- Lazdiņa, Martens, Pošeiko 2008 — S. Lazdiņa, H. F. Marten, S. Pošeiko. *Lingvistiskās ainavas metode — netradicionāls ceļš multilingvisma jautājumu izpētē un mācīšanā* // *Tagad: Latviešu valodas apguves valsts aģentūras (LVAVA) informatīvais biļetens*, 2008, nr. 1. — 43.–49. lpp.
- Pošeiko 2009 — S. Pošeiko. *Sociolingvistiskā vide Jēkabpils un Preiļu rajonā*. Maģistra darbs. 2009. Pielikums 2.5. (glabājas Rēzeknes Augstskolas Humanitāro un juridisko zinātņu fakultātes Baltu filoloģijas pētnieciskajā centrā).
- Senkāne 2008 — S. Senkāne. *Grafiti kā komunikācijas veids* // *Latvijas jaunatnes portrets: integrācija sabiedrībā un marginalizācijas riski* / LU Filozofijas un socioloģijas institūts, LU Vēstures un filozofijas fakultāte. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2008. — 297.–300. lpp.

Functions of Languages in Public and Private Spheres in the Regions of Jekabpils and Preiļi

The linguistic environment of a specific territory is determined by the languages chosen, by places, purposes and aspects of practicing languages, and by char-

acteristics of society and the practical realization of the state language law in the individual and social spheres.

The aim of this article is to characterize the linguistic situation in the regions of Jēkabpils (districts of Mežāre and Vīpe) and Preiļi (district of Vārkava) in the private sphere, i.e. in families, private life and informal contacts, as well as in the public sphere.

The source of the research presented in this paper is data collected by the author: these are 310 questionnaires, 200 language signs and 116 comments of the respondents regarding questions about languages.

Conclusions:

1. The predominant language used for communication in Vārkava is Latgalian, which is used to some degree also in Mežāre and Vīpe. However, Latgalian does not take over considerable functions in the latter districts.

2. The predominant language in Vīpe is Latvian among all speakers, the only exception being communication with neighbours, where Russian dominates.

3. The predominant language in Mežāre is Russian. However, there are speakers who use both languages (Latvian and Russian), for example, brothers or sisters. Latvian dominates in the communication between lesser known people at school or at work, as well as for communication with friends or colleagues.

4. Communication in the public sphere as an artificially (intellectually) created domain of communication occurs mostly monolingually in Latvian, the official state language. Latvian is also used as the first language in bilingual and multilingual language signs.

SOLVITA POŠEIKO
savlux20@inbox.lv

Rēzeknes Augstskolas
Humanitāro un juridisko zinātņu fakultātes
Reģionālistikas institūts

Atbrīvošanas aleja 115
Rēzekne, LV-4601, Latvija

Reģionālās identitātes veidošanās nozīme un pieredze Eiropā un Latvijā

Mūsdienu socioloģijā jēdziens „identitāte“ ir viens no visplašāk lietotajiem jēdzieniem, analizējot un skaidrojot sociālos, kultūras un politiskos procesus modernajā sabiedrībā un definējot ceļu, kā indivīds izceļ savu unikalitāti, veido sociālo piesaisti un komunicē ar dažādām sabiedrības grupām. Pieaugot globalizācijas tendencēm mūsdienu sabiedrībā un pastiprinoties kultūru daudzveidību līdzāspastāvēšanās formām, reliģiju pētnieks Pīters Beijers (Peter Beyer) ir izteicies: „...pasaulei kļūstot par mums visiem kopējo „vienīgo vietu“, tā veidojas kā telpa, kurā dzīvo lietas, kas nepieder viena otrai (Beyer 1994: 1). Šī mūsdienu pasaules realitāte ir radījusi zinātnisko un sabiedrības interesi par sociālo identitāšu pētījumiem un jaunākajām teorētiskajām atziņām. Nemot vērā Latvijas sarežģīto 20. gs. vēsturi un totalitārisma ideoloģiju uzspiesto un kultivēto viengabalainību, Latvijā sociālo identitāšu apziņas attīstības pētījumi atrodas savā ziņā tapšanas stadijā, īpaši tie, kas veltīti reģionālās identitātes veidošanās procesiem.

Jēdzienam „identitāte“ sociālajās zinātnēs ir vairākas nozīmes un skaidrojumi. Identitāte tiek skaidrota gan kā vienādība (kvantitāte), gan kā savdabīgums (kvalitāte). Identitātes tiek iedalītas individuālajās (dzimums, rase, vecums, u. c.) un kolektīvajās (reģionālā, etniskā, nacionālā, eiropeskā u. c.). Psihologs Džons Glovers (John Glover) apgalvo, ka nemēdz būt viengabalains indivīds. Individuālā identitāte ir pašdefinēta, un tas notiek konkrētos sociālos un vēsturiskos apstākļos. Cilvēku individuālā atšķirība ir ne tikai pārmantota, bet arī radīta dzīves laikā un sakņojas kolektīvajās identitātēs: dzimums, vecums, rase, etnicitāte, sociālais stāvoklis, reliģija, profesionalitāte, kas veidojas uz grupu reģionālās un nacionālās vēstures bāzes (Smith, Wistrich 2007: 8). Identitātes formē gan indivīdi, gan arī visa sabiedrība.

Kolektīvās identitātes līdzdarbojas un mijiedarbojas, atkarībā no tā, kāds ir bijis šī procesa modelis katras sabiedrības un valsts pieredzē. Psihologs Ēriks Eriksons (Erik Erikson) ir uzsvēris, ka identitāte ir civilizācijas radīta tehnoloģija jeb līdzeklis, kā pazīt sevi. Postmodernā socioloģijas virziena pārstāvji, kā, piemēram, Manuels Kastels (Manuel Castells), uzskata, ka kolektīvās identitātes ir sociāli konstruētas un vairo identitāšu

dažādību gan pasaules perspektīvā, kā, piemēram, eiropeiskā, kosmo un kosmopolitiskā identitāte, gan arī mikro līmenī: lokālās (suitu, švābu, kašubu u. c.) un reģionālās identitātes.

Globalizācijas apstākļos zūd robežas un barjeras, mainās sabiedrības, ieražas un dzīvesveids, veidojas globālā ekonomika, kas no cilvēkiem prasā citu attieksmes un atbildības līmeni. Pasaule, īpaši Rietumu sabiedrība, ir kļuvusi vairāk pieejama un atvērta. Viens no 20. gs. spožākajiem intelektuāļiem Prāgā dzimušais filozofs Ernests Gelners (Ernest Gellner), analizēdams modernās (globālās) pasaules tendences, ir uzsvēris, ka to raksturo 3 iezīmes: anonimitāte, mobilitāte un atomizācija (pasaule ir sašķelta atomos) (Gellner 1997: 28). Kā pretstats globālās pasaules iezīmēm, līdzeklis, kas cilvēkam kā sociālai un kolektīvai būtnei rada piederību, ir lokālās un reģionālās identitātes. Turklāt postmodernās pasaules dzīvesveida un dzīvesstilu individualizācija ir pakāpeniski virzījusi sabiedrību tuvāk interesei par kolektīvajām identitātēm un to piederības aktualizācijai (Smith, Wistrich 2007: 9).

Identitāte nav nekas cits kā tikai piederība tās objektīvajā un subjektīvajā šķērsgrīzumā (Smith, Wistrich 2007: 10). Mūsdienu pasaulē izpratne par objektīvo un subjektīvo nemitīgi mainās. Cilvēki objektīvi ir saistīti ar konkrētu sociālo grupu laikā un telpā un subjektīvi reaģē uz to. Kolektīvas identitātes tiek konstruētas brīdī, kad cilvēks apzinās, kas viņš ir un kam ir piederīgs, un šādas konstrukcijas mēdz būt vairākas. Definējot to, kas mēs esam, dabiski tiek izslēgti tie, kas šajās definīcijās neietilpst (Smith, Wistrich 2007: 9). Tomēr indivīds, vienlaicīgi piederot vairākām kolektīvajām identitātēm, var eksponēt daudzveidīgas identitāšu formas bez jebkāda iekšēja konflikta. Reģionālā identitāte nav ekskluzīva, jo tai ir jāsaskaras ar citām identitāšu formām. Viena (dominējoša identitāte) mēdz būt vērojama indivīdiem politisko represiju vai sarežģītu iekšpolitisko situāciju laikā (Smith, Wistrich 2007: 11).

Antonijs Smits (Anthony Smith) ir uzsvēris, ka modernās sabiedrības virzošais spēks ir identitāšu dažādībā, kas brīvā sabiedrībā var kļūt arī simboliskas un opcionālas (Smith, Wistrich 2007: 10). Līdz ar to politiskās diskusijās aktuāls kļūst jautājums par nacionālo identitāti, kas apvieno vienā veselā individuālas un kolektīvas identitātes, definē kopējo mērķi, papildina un mijiedarbojoties kvalitatīvi uzlabo viena otru. Reģionālā identitāte var kļūt par papildinošo elementu, kas palīdz izprast nacionālo identitāti, kaut tā var veidoties arī kā pretmets nacionālajai identitātei, kas nepozicionē sevi kā prioritāti pāri citu vērtībām un interesēm.

Reģionālisma veidošanās sākumi Eiropas kultūrvēsturiskajā pieredzē ir meklējami dziļi senvēsturē jau ģinšu un cilšu sabiedrību pastāvēšanas

laikos, kad lopkopji un zemkopji dzīvoja nošķirti. Attīstoties civilizācijām, parādījās pirmie dalījumi: pilsētvalstis un lauki, centrs un province. Agrajos viduslaikos, veidojoties vienotai Rietumeiropas civilizācijai, kuras pamatā bija kristīgā reliģija, un tai inkulturējoties ar lokālajām tradicionālajām kultūrām, radās pirmie eiropēiskie reģionālie formējumi. Turpmāk jaunajos laikos Eiropā, veidojoties pirmajām modernajām valstīm un pieaugot eiropiešu iekšējo karu un konfliktu skaitam, īpaši reliģiskajiem kariem un cīņām starp valdniekiem un monarhiem, nemitīgi mainījās teritoriālās robežas un pieauga reģionālo telpisko identitāšu skaits. Radās arī lielās impērijas: Krievijas, Austroungārijas, Vācijas un Osmaņu.

Eiropas valstu vēsturē vienmēr ir pastāvējušas atšķirīgas kultūras kopienas, kas lielākoties bāzējas reģionos. Kultūras kopienām var būt sava atšķirīga valoda un cita reliģija vai konfesionalitāte nekā valstiskajam resp. nacionālajam vairākumam, citiem reģioniem ir bijusi atšķirīga vēsture un politiskā piederība, kas likusi pamatus citādībai, kas zuda, sabrūkot impērijām (Smith, Wistrich 2007: 8).

Impērijas, monarhi un reliģiskie kari ir radījuši Eiropas reģionus. Mūsdienu Eiropā pazīstam Velsu, Flandriju, Silēziju, Narvu, Kataloniju, Provansu, Normandiju, Bavāriju u. c. nacionālo valstu reģionus. Katrs no šādiem veidojumiem ir atšķirīgs, taču ir iespējams definēt un analizēt to veidošanās vēsturi, kultūras, etniskās, reliģiskās un ekonomiskās īpatnības. Tikpat svarīgs ir jautājums par attiecību veidošanu starp centru un perifēriju jeb nacionālo valsti un reģionu.

Reģionālās identitātes veidošanās pamatā minami divi svarīgi faktori:

1) vēsture;

2) ģeogrāfiskā telpa (kalni, ūdens, kas nošķir teritorijas un dod pamatu atšķirīgas kultūras rašanās iespējām), tomēr reģionālā telpa var būt nošķirta arī vēstures notikumu rezultātā, jo pati par sevi topogrāfija nevar pilnībā radīt noturīgu reģionālo identitāti, ir vajadzīgi arī citi faktori.

Mazskaitlīgas identitātes (subetnosi, subkultūras u. c.) sociālajās zinātnēs galvenokārt tiek pētītas lielāku (nacionālu) identitāšu kontekstā un tās analizē arī vairākos šķērsgriezumos, veidojot kopīgu pētījuma paradigmu: etniskās, reliģiskās, politiskās, sociālās u. c. identitātes.

Kultūras un valodu ziņā atšķirīgas teritorijas Eiropā ir pastāvējušas jau krietni sen pirms nacionālo valstu veidojumiem. Modernās valsts modelis ir apmēram 500 gadus sens, bet jēdziens „nācija“ ir vēl jaunāks un radās Eiropā pēc Franču revolūcijas 18. gs. beigās (Kaplan, Herb 1999: 3). Eiropas reģionālisma modeļiem ir pietiekami sena un ilgi krāta pieredze, mūsdienās tā veido Eiropas kultūras pamatu un kopējo politisko telpu.

Pēdējo 10–15 gadu laikā, ģeometriskā progresijā pieaugot globalizācijas tendencēm, tikpat strauji pieaug interese par reģionālām kultūrām, palielinās pašu reģionu iekšējā vitalitāte. Reģioni vai provinces ir daļa no nacionālās valsts, tie nav suverēni, jo suverēna var būt tikai nacionāla valsts. Reģionālajai identitātei nacionālā valstī ir raksturīga noteikta teritorija, tai var būt atšķirīga valoda vai valodas dialekts, reliģija vai konfesionalitāte, sociālās pazīmes vai administratīvā tradīcija, tai var pastāvēt kopējas, tai vien raksturīgas problēmas.

Globalizācijas tendences modernajā pasaulē ir veicinājušas interesi un aktualizējušas nepieciešamību saglabāt reģionālās un lokālās atšķirības, nereti eiropiešiem uzsverot tendenci saglabāties kā pretstatam visam amerikāniskajam. Taču šāda veida pieeja norāda uz visai paviršu problēmas skaidrojumu, aizmirstot vai ignorējot, ka ASV katrs štats ir federāla vienība un štatiem ir vērojamas savas izteiktas atšķirīgas reģionālās īpatnības: dialekts, vairākuma konfesionalitāte u. c., kā piemēram, Juta, Ņūmeksika u. c. Arī visa Amerikas sabiedrība jau no pašiem sākumiem 16. gs. ir veidojusies kā dažādu sociālo identitāšu līdzāspastāvēšanas telpa.

ASV sociologi Vendija Kaca (Wendy Katz) un Timotijs Mahonijs (Timothy Mahoney) uzsver, ka reģionālā identitāte nav nekas cits kā piederības sajūta un pārliecība par cilvēkiem, kas dzīvo blakus līdzīgos apstākļos, nevis nejauši, bet apzināti, un kuru kopējais kultūras modelis ir atšķirīgs no citiem reģioniem vai nacionālās valsts modeļa. Šāda identitāte pēc dabas ir subjektīva un atspoguļojas pašu iedzīvotāju uztverē (reģionālā apziņa). Tā var būt klātesoša arī konkrētā reģiona izcelsmes iedzīvotāju vidū ārpus reģiona robežām. Ticība kopējās identitātes pastāvēšanai rada piederības sajūtu noteiktai teritorijai un dod tiesības aizstāvēt savu eksistenci un noteikt identitāti vienojošos elementus (Katz, Mahoney 2008: xi).

Reģionālisms mūsdienās ir kļuvis par humanitāro zinātņu metodi, kas ne tikai piedāvā saskaņotu vēsturi, bet arī vispusīgi pēta daudzveidību un pretrunas starp dažādām cirkulējošām identitātēm (Katz, Mahoney 2008: xii). Jēdziena „reģionālā identitāte“ izmantojums ir paplašinājies un kļuvis par kolektīvās apziņas uzplaukuma manifestāciju, kas sakņojas emocionālos un racionālos apsvērumos. Jēdziens „identitāte“ ir kļuvis par atslēgas vārdu daudzos studiju un pētniecības virzienos: etnicitāte, nacionālisms, reģionālisms, lokālisms, Eiropas integrācija, dzimte, sociālās kustības u. c. Taču tikpat svarīgi ir uzsvērt, ka augusi ne tikai virziena popularitāte, bet arī kriticismis.

Britu pētnieks Fēlikss Vilfreds uzsver: „...ir jāatzīst, ka mūsdienu pasaule sastāv no daudzām identitātēm“ (Wilfred 2000: 31). Dažādās identi-

tātes un to līdzāspastāvēšana ir mūsdienu pasaules lielākais stiprums un izaicinājums. Identitāšu daudzveidība ir gan individualizēto sabiedrību redzamākā zīme, gan kolektīvās apziņas simbols. Identitātes nav statiskas un nemainīgas, tās mēdz arī iznīkt vai transformēties.

Aktuāls kļūst jautājums par to, kāda ir teritorijas loma identitātes procesa veidošanā. Somu pētnieks Ansi Pāsi (Ansi Paasi) pamato, ka katrai konkrētai teritorijai, lai tā kļūtu par nozīmīgu cilvēku identitātes komponentu, ir jābūt visai sarežģītam elementu kopumam, kas mijiedarbojas noteiktā teritorijā. Elementu kopuma mijiedarbība ir kā atslēga, kas veido reģionālo identitāti. Teritorija aktīvi transformē visus elementus, kas tajā atrodas, pievienojot papildu izteiksmes slāni, tādējādi sasniedzot tai raksturīgo identitāti (reģionālo identitāti), ko nevar reducēt tikai uz reģionālo apziņu, kas konkrētajā teritorijā pastāv (Kaplan, Herb 1999: 2). Līdz ar to teritorija kļūst vitāls identifikācijas komponents grupai, kas attiecīgajā teritorijā dzīvo. Šis atzinums kļūst īpaši svarīgs, pētot nacionālās identitātes veidošanās aspektus (Kaplan, Herb 1999: 2).

Teritorija ir saplūduši ar nacionālo identitāti, un šīs realitātes nav iespējams nošķirt. Nedz identitāte, nedz apziņa, kurā dalās vienas nācijas pārstāvji, nedz arī pašas teritorijas nepastāv izolēti (Kaplan, Herb 1999: 2).

Mūsdienu un vēsturiskās Eiropas lielākā bagātība ir kultūru daudzveidība. Eiropas attīstība un sociālpolitiskās pārmaiņas pēdējo 50 gadu laikā ir bijušas ļoti straujas. ES no 6 valstu pēckara savienības ir izaugusi par 27 valstu savienību, kļuvusi par kultūru un nāciju brīvprātīgas līdzāspastāvēšanas fenomenu. Eiropas populācija ir strauji dažādojusies, apvienojot ne tikai 27 nacionālas identitātes, bet arī dažādas etniskās, reliģiskās un reģionālās grupas. Eiropas Savienība ir izvirzījusi nepārprotamas ambīcijas kļūt par vadošo pasaules reģionu.

Eiropā var izšķirt divus reģionālisma paveidus un runāt par divu veidu reģionālisma pieredzi:

1) kultūras reģioni (bez autonomijas iezīmēm): Silēzija, Provansa, Narva u. c.,

2) federālie reģioni: Skotija, Velsa (Lielbritānija), Katalonija, Basku zeme (Spānija), Bavārija (Vācija) (pastāv politiska autonomija, sava pārvalde, atšķirīga valoda vai dialekts).

Mūsdienu politiski apvienotajā Eiropā, neraugoties uz to, ka ir pagājuši jau 20 gadi, kopš kritis Berlīnes mūris, bipolarā pasaule un komunistiskais režīms, t. s. Rietumeiropā un Austrumeiropā joprojām pastāv lielas atšķirības uzskatos un nevienāda pieeja politiskajā attieksmē pret reģionālisma problēmu. Mūsdienu Eiropā aizvien vēl mentāli turpina eksistēt vēs-

turiskais dalījums „Rietumeiropa un Austrumeiropa“, saglabājot aukstā kara un totalitārās sistēmas zināmu kontinuitāti un dzīvotspēju arī divus gadu desmitus pēc tās sabrukuma, tādējādi kultivējot 20. gs. vēsturisko notikumu un politisko sistēmu mākslīgi veidotos Eiropas reģionus.

Rietumeiropā demokrātijas sistēmai ir dziļākas tradīcijas un stabilākas saknes nekā jaunajās ES valstīs, gadu desmitos ir izveidojies harmonisks līdzsvars un dialogs starp varu un tautu, starp institūcijām, politiku un ekonomiku, centru un perifēriju. Jaunas nacionālās identitātes t. s. vecajā Eiropā ir veidojušās tūlīt pēc Otrā pasaules kara, situācijā, kad eiropiešiem bija nepieciešams reformēt sabiedrību un politiku, lai nepieļautu postošu karu atkārtosanos.

Austrumeiropā pēc aukstā kara beigām un komunisma sistēmas sabrukuma bija jārada jauna identitāte, kas izrādījās pietiekami ilgs un sātīgs process, jo nacionālais šķīta tas, kas ir jāsargā, par ko jācīnās, un ne tikai pret dinastiālām valstu varām, bet arī pret pašu pilsoņu vienaldzīgo attieksmi, kuru radīja nacionālas pašapziņas trūkums (Batt, Wolczuk 2002: 1).

Centrālajā un Austrumeiropā, kur nacionālās identitātes bija konstruētas smagās cīņās un par kurām 19.–20. gs. vēsturisko notikumu gaitā bija nemitīgi jācīnās, robežas bija visjūtīgākais jautājums un nestabilākais faktors. Demokratizācijas procesi un notiekošās pārmaiņas 20. gs. 80. gadu beigās — 90. gadu sākumā parādīja, ka neko vēstures gaitā nevar uztvert kā nemainīgu. Trīs lielākās multinacionālās un federālās valstis: PSRS, Čehoslovākija un Dienvidslāvija sabruka, dodot iespēju Eiropas politiskajā kartē iezīmēt vairākas jaunas nacionālas Eiropas valstis.

Visām jaunajām neatkarību ieguvušajām valstīm bija jācīnās ne tikai par iekšējo un ārējo robežu konsolidāciju un jaunu kaimiņattiecību veidošanos, bet arī par reģionālo un etnisko kopienu integrāciju vienā politiskā struktūrā. Prakse pierādīja, ka pārejas posmā 20. gs. 90. gados šīs valstis un to sabiedrības cīnījās ar vēsturisko atmiņu rēģiem, un reģionālā politika, tobrīd tika veidota un konstruēta uz teritoriālo zaudējumu un ieguvumu vēsturiskās pieredzes bāzes (Batt, Wolczuk 2002: 1).

Politiskā vara tika konstruēta nevis horizontāli, bet vertikāli (no augšas uz leju jeb no subordinācijas, nevis no politiskā dialoga pozīcijām), kas nerisināja reģionālo kopienu un to kultūru un identitāšu statusa atzīšanu. Viendimensiāls reformu process noveda pie reģionu atstumtības, ekonomiskās izolācijas vai novājināšanās un etniskā nacionālisma politisko pozīciju stiprināšanas. Šis ceļš politiski veda uz nekuriem, Dienvidslāvijā tas beidzās ar karu, bet pārējās jaunajās Austrumeiropas valstīs tas noveda pie

saspringtām politiskām debatēm un lēniem sabiedrības transformācijas tempiem.

Jaunajām Austrumeiropas valstīm pēc komunisma sabrukuma bija jāatrod atbilde uz fundamentālu jautājumu: „Ko darīt ar dažādību?“ Komunistiskie režīmi bez apstājas bija propagandējuši mītus par teritoriālo un nacionālo viendabību, tādējādi radot pārsteigumu un nepatiku pret reģionālo identitāšu uzplaukšanu un piedāvājumu veidot jaunas centra un perifērijas attiecības. Nepatika un pārsteigums mijās ar bailēm par to, ka decentralizācija var novest pie teritoriālas dezintegrācijas (Batt, Wolczuk 2002: 205).

Gatavojoties iestāties Eiropas Savienībā, jaunajās valstīs aktualizējās diskusijas par Eiropas identitāti un tās diskursu. Tāpat aktuāls kļuva jautājums par attiecībām starp ES struktūrām un nacionālajām valstīm. Ja šīs attiecības tiek analizētas vertikālā skatījumā, tad pašas nacionālās valstis kļuva par sava veida Eiropas reģioniem. Salīdzinošais aspekts, diskusijas par ES nākotni un pastāvošā kultūru daudzveidība palīdzēja uzsākt transformāciju arī attiecībās starp reģionu un nacionālo valsti, radās interese par vietējiem reģioniem. Mūsdienu politiskie futūristi un federālisma piekritēji uzsver, ka ES nākotne, iespējams, var būt „reģionu Eiropas“ nākotne (Smith, Wistrich 2007: 6), aktualizējot arī politiskas diskusijas par „mikro“ un „makro“ reģionu teorētisko dalījumu.

Latvijas kultūrvēsturiskajā telpā Latgales novads vēstures notikumu iespaidā ir izveidojies kā reliģiskā, kultūras un lingvistiskā ziņā atšķirīga teritorija. Izmaiņas gan politiskajā, gan arī reliģiskajā un konfesijālajā kartē sākās līdz ar Livonijas sabrukumu, kad Latgales teritorija tika iekļauta Polijas-Lietuvas valsts sastāvā. Jaunā vara nesa līdz Latgalei jaunu politisko, ekonomisko un reliģisko attiecību formu, etnisko attiecību modeli un atšķirīgu mentalitāti, kā arī lika pamatus reģiona atšķirību veidošanā. Kā uzsver P. Zeile: „Latgales reģionālisms veidojās jau Polijas valdīšanas laikā, un pamatus tam lika garīgo ordeņu, īpaši jezuītu reliģiskā un kultūrdarbība. Kulturālie veidojumi, ieskaitot latgalisko grāmatniecību, bija veltīti tieši un konkrēti Latgales (Inflantijas) novadam un reģionam, reizē arī sekmējot cilvēkos reģionālisma apziņas veidošanos“ (Zeile 1996: 68).

Latgales kultūrvēsturiskā telpa izveidojās kā reliģiskās, lingvistiskās un nacionālās dažādības fenomēns, saglabājot stipru etniskās un reliģiskās identitātes apziņu. Krievijas impērijas valdīšanas laikā Latgale pārdzīvoja sarežģītu vēstures posmu, administratīvā piesaiste Vitebskas guberņai aizkavēja šī reģiona ekonomisko attīstību, tādējādi palielinot atšķirības salīdzinājumā ar Latvijas pārējo daļu: Vidzemes un Kurzemes guberņām. Īpaši smaga vietējiem iedzīvotājiem: latviešiem, poļiem, ebrejiem, krievu vec-

ticībniekiem, bija Krievijas cara valdības īstenotā rusifikācijas politika, realizējot nostādni — viens cars, viena valoda, viena ticība. Šī politika bija komplekss pasākums, kas ietvēra ne tikai neslāvu tautu rusifikāciju valodas ziņā, bet arī valsts administrācijas centralizēšanu un pārveidošanu, un pats būtiskākais, kas attiecās arī uz vecticībniekiem, — valsts veicinātu reliģisko konversiju, kas spieda viņus, tāpat kā katoļus, Mozus ticīgos u. c. kļūt par pareizticīgajiem. Taču šis laiks savā ziņā „integrēja“ Latgalē dzīvojošās tautas un reģionāli vienoja, radot kopīgu vietējo teritoriālo piederību. Politiskā, ekonomiskā, kultūras un reliģiskā apspiestība radīja savdabīgu Latgales cilvēka mentalitāti, nešķirojot tautības un konfesijas. Tomēr empātija un atvērtība neļāva visam nacionālajam un reliģiskajam pārvērsties viengabalainā vienādībā, jo savdabīgais un atšķirīgais tika uzsvērts un rūpīgi saudzēts.

Latgales teritorija vēsturiski ir bijusi robeža starp katolicismu un protestantismu, starp pareizticību un vecticību, gan arī apmešanās robeža Mozus ticīgajiem, nodrošinot mierīgu līdzāspastāvēšanu daudzām konfesijām un etnicitātēm. Šis reģions kļuva par mierīgas kultūru un reliģisko identitāšu dažādības, kultivācijas un līdzāspastāvēšanas fenomenu visā Ziemeļeiropā.

Latvijas neatkarības gados — 20. gs. 20. un 30. gadu sākumā līdz 1934. gada 15. maija Kārļa Ulmaņa autoritārajam apvērsumam — Latgalē turpināja veidoties un attīstīties reģionālā identitāte. Valsts varas atzītās reģionālās institūcijas: vietējā prese, politiskās partijas, kā arī politiski atzītā reliģiskā, lingvistiskā un etniskā Latgales daudzveidība, veicināja reģiona pakāpenisku attīstību un reģionālās apziņas veidošanos. Kārļa Ulmaņa autoritārais režīms, ideoloģiski veidojot vienotu „latvisku un nacionālu Latviju“, radīja stereotipus par Latgales separātismu, kas nereti politikā vēl aizvien ir dzīvi pat mūsdienās. Latvijas valsts un sabiedrība pamazām tika unificēta, atbilstoši autoritārās sabiedrības modelim, bet reģionālā identitāte tika padarīta par neformālu fenomenu, un tai visbiežāk tika atstāta muzejiska funkcija un vērtība. Arī pēc Otrā pasaules kara padomju totalitārā sistēma turpināja ārdīt Latgales reģionālo identitāti, ierobežojot un reducējot to līdz Baznīcas un sadzīves līmenim, etnogrāfisko (muzejisko) iezīmju kopumam.

Pēc padomju sistēmas sabrukuma bailes par teritoriālo integritāti un bailes no dažādības aizkavēja diskusijas par Latgales reģionālo identitāti un tās veidošanās īpatnībām, kaut Atmodas laikā bija vērojama ne tikai dzīva interese, bet arī iedzīvotāju aktīva līdzdalība reģiona politiskajos, ekonomiskajos un kultūras procesos. Tomēr, pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas pacēluma 20. gs. 90. gadu sākumā, sekoja apsūkums un politis-

kās elites centieni visu vienādot, ko 21. gs. sākumā vēl pastiprināja ekonomisko krīžu viļņi.

Reģionālās identitātes akceptēšanas, latgaliešu valodas lietošanas un statusa atzīšanas procesi, kas Latgalē ir aizsākušies pēdējo 5 gadu laikā, liek cerēt uz pozitīvām pārmaiņām un ļauj optimistiski raudzīties nākotnē. Cerīgs ir arī fakts, ka pati iniciatīva veidot reģionālo identitāti nenāk no „augšas“, bet no „apakšas“ — Latgales iedzīvotājiem, jo tieši vietējie ļaudis ir šīs identitātes nesēji un veidotāji. Šobrīd būtu svarīgi turpināt politisko dialogu starp centru un perifēriju, dažādām valstiskām un ekleziālām¹ institūcijām, iedzīvotāju grupām, zinātniekiem u. c. par to, kas būtu jādara kopīgiem spēkiem, lai veicinātu Latgales reģiona identitātes atzīšanas un attīstības procesus, tādējādi liekot stabilus pamatus šī reģiona kultūrvides saglabāšanai, ekonomiskajam uzplaukumam un atsvešināšanās pārvarēšanai nākotnē.

Literatūra

- Batt, Wolczuk 2002 — Region, state, and identity in Central and Eastern Europe / Eds. Judy Batt and Kataryna Wolczuk.. London; Portland, Or.: Frank Cass, 2002.
- Beyer 1994 — P. Beyer. Religion and globalization. London: SAGE publications, 1994.
- Gellner 1997 — E. Gellner. Nationalism. New York: New York University Press, 1997.
- Kaplan, Herb 1999 — D. H. Kaplan, G. H. Herb. Introduction: A Question of Identity // Nested identities. Nationalism, territory and scale / Eds. G. H. Herb, D. H. Kaplan. Lanham, Md.: Rowman & Littlefield Publishers, 1999. — p. 1–6.
- Katz, Mahoney 2008 — W. J. Katz, T. R. Mahoney. Introduction. Regionalism and the Humanities: Decline or Revival? // Regionalism and Humanities / Eds. T. R. Mahoney, W. J. Katz. Lincoln/London: University of Nebraska Press, 2008. — p. ix–xxviii.
- Smith, Wistrich 2007 — D. Smith, E. Wistrich. Collective Identities in a Changing World // Regional identity and diversity in Europe. Experience in Wales, Silesia and Flanders / Eds. D. M. Smith, E. Wistrich. London: Federal Trust, 2007. — p. 6–33.
- Wilfred 2000 — F. Wilfred. Identity: Suppressed, Alienated, Lost // Creating identity / Eds H. Häring, M. Junker-Kenny, D. Mieth. London: SCM Press, 2000. — p. 31–38. (Concilium: International Journal for Theology, 2000, nr. 2.)
- Zeile 1996 — P. Zeile. Latgales kultūras vēsture. Programma-konspekts. Rēzekne: Latgales Kultūras centra izdevniecība, 1996.

---

¹ Ekleziālās institūcijas — reliģisko hierarhiju jeb vadības institūcijas.

The Significance and Experiences of the Development of Regional Identity in Europe and Latvia

The article outlines the significance of the development and experiences of regional identity in Europe and Latvia from a theoretical and historical perspective.

Firstly, theoretical aspects of the concept of “identity”, its application in sociology as well as the interaction of collective and individual identities in the modern world are analyzed in this article. Secondly, the article outlines the historical discourse of the development of regionalism in Latgale (regional identity in the 17th century, during the rule of the Russian Empire, in the first Latvian independent state, Soviet occupation and in the 1990s) as well as modern trends. Finally, the article sketches potential questions and aims of political debates with regard to future sociological research on the regional identity of Latgale.

INESE RUNCE
inese.runce@lu.lv

LU Filozofijas un socioloģijas institūts
Akadēmijas laukums 1
Rīga, LV-1040, Latvija

Drāmu dialoga uzbūve Artura Rubeņa „Naatrustajā Latgolas grōmotā“ (1981–1990)

Arturs Tāļivaldis Rubenis (dzimis 1927. gadā Bērzgales pagasta Si-launiekos) ir vienīgais šobrīd rakstošais trimdas latgaliešu dramaturgs, LaRAs biedrs, 1998. un 1999. gadā arī priekšsēdētājs, dzīvo ASV Ohaijo (Ohio) štatā, Ziemeļu Olmstedā (North Olmsted)¹.

A. Rubenis ir sacerējis vairāk nekā 80 drāmas, lielākoties latviešu li-terārajā valodā. Pats viņš apgalvo, ka paralēli latgaliešu rakstu tradīcijā ir uzrakstītas 22 lugas (Rubenis 2006: 104). Rakstīt sācis jau 20. gs. 40. gadu sākumā, latgaliski — izdevēja Vladislava Loča rosināts — 20. gadsimta

---

¹ A. Rubenis mācījies Viļānu, Rudzātu un Varakļānu pamatskolās (1934–1942), Va-rakļānu ģimnāzijā (1942–1944), pabeidzis Iceho (Itcehoe) latviešu ģimnāziju un stu-dējis baltu filoloģiju Vācijā, Baltijas universitātē Pinebergā (Pinneberg) (1948–1949). Absolvējis Emersona koledžu Bostonā (ASV), iegūstot bakalaura grādu drā-mas teorijā (1951–1954) un Bostonas universitātes teātra skolu (School for Fine and Applied Arts), iegūstot maģistra grādu režijā un teātra pedagoģijā (1956). Izglītoša-nās turpināta Rietumu Rezerves universitātē (Western Reserve University, School of Library Science) Klīvlāndē (Cleveland), saņemot maģistra grādu bibliotēku zinībās un administrēšanā (1958–1959). Šajā augstskolā uzsākts un 32 gadus veikts bibliote-kāra darbs. Viņš strādājis arī pedagoģisku darbu un uzņēmies neskaitāmus sabiedris-kos pienākumus, piedalījies kultūras pasākumu, tostarp teātra dienu, kursu, drāmas darbnīcu un rakstnieku cēlienu organizēšanā ASV, ir grāmatas par Klīvlāndes latvie-šiem „Mūsu mājas un patvērums“ (2001) autors. Kopš 1958. g. vadījis Klīvlāndes latviešu teātra kopu, dibinājis un vadījis latviešu teātru apvienību Ziemeļamerikā (1965), bijis apvienības apkārtraksta (1965–1979) un rakstu krājuma „Skatuve“ re-daktors (1968–1988), rakstu par teātra darba problēmām autors, periodiska izdevuma „Bieržgola Dramaturgs“ redaktors un „Jaunās Dzeives“ dramaturģijas konsultants. Bez lugu rakstīšanas nodarbojies ar režisūru un aktierspēli, tulkojis lugas no lietu-viešu un angļu valodas, rakstījis teorētiskus darbus par režiju, aktiera darbu, lugu uzbūvi un analīzi. Rīkojis savas teātra kopas viesizrādes Rīgā, Jelgavā, Latgalē u. c. (1990). A. Rubenis organizējis un vadījis seminārus latgaliešu dramaturgu grupām Rēzeknē (1992), Bērzgalē (1993), vairākkārt iestudējis savas un citu autoru lugas Lat-gales pašdarbnieku kopās un skolu teātra pulciņos (1992–1994). Bijis vieslektors Rē-zeknes Augstskolā (1994., 1996., 1998. g.), lasījis kursus „Dramaturģijas pamati“, „Režijas pamati skolotājiem un pašdarbniekiem“, „Latgaliešu dramaturģija“. Viņš ir RA studentu teātra dibinātājs (1994) un pirmais vadītājs (Rubenis, 2006: 83–87).

70. gadu sākumā. Vispirms lugas publicētas latgaliešu periodikā („Latgolas Bolss“, „Tāvu zemes kalendars“), vēlāk V. Loča sakārtotajā latgaliešu autoru lugu krājumā „Dramas“ (1977). Šeit iekļautās lugas latgaliešu rakstu valodā pārcēlis pats izdevējs, tāpat kā septiņas skaistākās pasakas svešumā auguši bērniem un jauniešiem „Tykumeņi sudobreņu vyzynoj“ (1979), kas latviešu valodā publicēta Klīvlandē divus gadus agrāk. Latviešu rakstu tradīcijā savas lugas A. Rubenis publicējis Klīvlandē, latgaliešu rakstu tradīcijā — Minhenē, pie V. Loča.

Kad 80. gadu sākumā sāk iznākt cikla „Naaatrustō Latgolas grōmota“ pirmās trīs lugas, tās latgaliski pārceļ V. Locis, pārējās četras autors latgaliski raksta pats un pats arī publicē. Tās ir viņa pirmās lugas, kas sākotnēji top latgaliski un tikai tad parādās latviešu literārajā valodā. Tātad „Naaatrustō Latgolas grōmota“ ir pirmais A. Rubeņa lugu izdevums, kur iekļautas pirmās paša autora latgaliski rakstītās lugas. Trīs cikla lugas V. Locis pagūst izdot atsevišķās brošūrās:

- „Kur Maltas yudins burbuļoj. Drama pīcōs ainōs nu Latgolas senōtnes“ (1981);
- „Kauprā kōpu pasavērt. Drusku jūceiga drama pīcōs ainōs nu senejōs Latgolas“ (1982);
- „Vējs pōri azarim. Drama pīcōs ainōs“ (1983).

Pārējās četras lugas autors tātad publicē pats, kopā ar trim Minhenē izdotajām apvienodams ciklā ar jau minēto virsrakstu „Naaatrustō Latgolas grōmota“. Pirmās A. Rubeņa sākotnēji latgaliski uzrakstītās lugas ir:

- „Ai, zaļō leidaceņa! Teika septeņōs ainōs par puisī, kurs gōja miļzeigū leidaku kert“ (1987);
- „Vīsols pōri piļskolnim. Drama nu senējōs Latgolas 5 ainōs“ (1988);
- „Dusme, kas tevi atrībs, kas atmoksōs? Senōs Latgolas tragedija sešōs ainōs“ (1989);
- „Kū Ičas yudiņi aizskoloj. Spēle par zagleibu no seņejōs Latgolas dzeives“ (1990).

Pētījuma mērķis ir atklāt A. Rubeņa literāro latgaliešu teiku/pasaku dramatizējumu dialoga uzbūves īpatnības filoloģiskās metodes diskursā: dialogu analīze balstīta uz tēlu runas tipizācijas/individualizācijas paņēmienu, visvairāk stilistisko figūru (atkārtojumu, inversiju, izsauksmes vārdu un dažādu iespraudumu) lietojuma izpēti, lai noskaidrotu raksturīgākos mākslinieciskos paņēmienus replikas-kontrreplikas konstrukciju tipu veidojumā. Dialoga veidojuma sintaktisko līdzekļu analīze ļauj izprast gan tēlu veidojuma mākslinieciskās dominantes, gan lugu arhitektonikas un žanru iezīmes.

Analizējamā septiņu lugu cikla nosaukuma izvēli autors komentē savā brošūrā „Dramaturga dramatiskais darbs“ (2006):

Grāmata par tā laika notikumiem. Citiem vārdiem — Latgales kronika. Amerikāņi sacītu: Latgalian chronicles. Neatrastā kronika tāpēc, ka tā ir gan uzrakstīta, bet oriģināls vēl nav atrasts. Kas zina, kurā pilskalnā tāšu raksti satur to? Kirkes kalnā Bērzgalē? Rēzeknes, varbūt Mākoņkalna pilskalnā? Saprotams, tā visa ir spekulācija, kā allaž ar teikām.

(Rubenis 2006: 114)

Autors atzīst, ka vēsturisku liecību par Latgales virsaišu laikiem atliecis gaužām maz un vēsturiskais žanrs prasa faktus, objektivitāti, toties teikā dramaturgs savus varoņus var „zīmēt“ daudz brīvāk (Rubenis 2006: 116).

A. Rubeņa visvairāk iecienītā viela dramatisējumiem ir tautas pasaku materiāls, par ko liecina pasaku lugu cikla „Tykumeņi sudrobeņu vyzynoj“ (1979) iznākšana, kā arī vairāki turpmākie 20.–21. gs. mijas darbi, piemēram, „Šūpo manu augumiņu“ (1999) u. d. c.

„Naatrostō Latgolas grōmota“ citu vidū ir ievērojama ar teiku dramatisējumiem, taču arī tajos autors ieauž tautasdziesmu un pasaku motīvus, stilistiskos elementus, iedzīvinot pseidovēsturiskus, nozaudēto latgaliešu hroniku notikumus („Ai, zaļā līdaciņa“ u. c.). Autors ir uzsvēris cikla audzinošo lomu, jo tajā tiekot atklāti 7 nāves grēki — lepnība, slinkums, skopums, skaudība, dusmas, nesaskaņa, izvirtība (Rubenis 2006: 33). Tas gan šķiet pašsaprotami, jo drāma audzina vienmēr, neatkarīgi no žanra un tematikas. Ciklam raksturīgs patriotisks patoss. „Tauta var dzīvot, ja pati rada savas teikas un savus varoņus un tos neaizmirst“ (Rubenis 2006: 116).

Pasaku un teiku lugās A. Rubenis bija iecerējis izveidot īpašu latgaliešu vēstītājfolkloras žanru drāmas dialoga formā. Šai sakarā jāatceras latviešu teiksmainā reālisma klasiķa Jāņa Veseļa 20. gs. 40. gados radītais literārā mīta jeb teiksmas žanrs. Teika saistās ar noteiktu vietu, laiku un personu, savukārt teiksma ir pārlaicīga. Teiksma var pievērsties konkrētiem notikumiem un cilvēkiem, bet tās saturs ir būtisks tautas garam. Un ja J. Veselis tiecas restaurēt seno latviešu mitoloģiju, sižetus brīvi pārveidojot vai sacerot pats ar stilizācijas starpniecību, tad A. Rubenis to pašu dara ar teikām, pasakām, pseidovēsturi, mēģinot uzturēt lasītājā/skatītājā ilūziju par seno latgaliešu hroniku materiāla izmantošanu lugās un ļaujot ieskatīties dzimtā novada senatnē ar mākslinieka-dramaturga aci. Šādus A. Rubeņa darbus var saukt par teiksmu lugām.

Rakstos par drāmu („Darbība kā lugas analīzes pamats“ (2000) u. c.) autors pārsvarā kompilējis vispārzināmu autoritāšu atzinumus (Aristotelis, Gustavs Freitāgs, Vladimirs Volkenšteins u. c.), taču viņam ir savs, diezgan kategorisks praktiķa, kas apveltīts ar spilgtu skatuvisku iztēli, viedok-

lis par drāmas arhitektoniku, proti, dialogam drāmā ir sekundāra loma attieksmē pret darbību, dialogs ir tikai darbības pagarinājums, bet ne atklāsmes līdzeklis:

Dialogs ir tikai lugas redzamā pazīme, kāds izskatās lugas teksts, tas nav pamatelements. (Rubenis 2000: 89)

Lugas teksts nav dialogs, saruna starp personām. Teksts ir partitūra, līdzīgi kā nošu raksts mūzikā, lugas partitūrā ir notikums darbībā.

(Rubenis 2000: 97)

Darbības laikā personas var izskaidroties ar dialoga palīdzību, tas kļūst par darbības pagarinājumu. (Rubenis 2000: 89)

Vienkārša fiziska darbība ir vērtīgāka, nekā bezgalīga plāpāšana.

(Rubenis 2000: 108)

Ievērojamais krievu literatūrzinātnieks Valentīns Halizevs atzīst, ka dialogs drāmā nosaka notikumu, kā arī emocionāli psiholoģisko situāciju maiņu (Хализев 1986: 194), nodrošina sižetisku kustību, tātad faktiski lugas darbību. Lugas teksts sastāv ne tikai no dialoga (ir arī blakusteksts — remarkas, epigrāfi, daļījums cēlienā, skatos, personāža saraksts u. c.), dialogs tajā iekļaujas un no citiem drāmas teksta elementiem atšķiras ar replicēšanas formu, izteikumu īpašo struktūru, kas kļūst par galveno emocionālās iedarbības līdzekli drāmā. „Autora iecere atrodama repliku montāžā, nevis personāža stāstījumos par notiekošo“ (Хализев 1986: 191). Uz lasītāju/skatītāju īpaši iedarbīgi ir personāža izteikumos iekļautie aforismi, sentences, asprātības u. c. — sava veida reducētie monologi, vispārinājumi, ko savās teiku/pasaku dramatizējumos veiksmīgi izmanto A. Rubenis. Dramaturgs tomēr atzīst, ka „domāšana ir iekšējā darbība, kura izpaužas dialogā“ (Хализев 1986: 91). Tātad pieļauj, ka dialogs atklāj darbību, kaut arī iekšējo.

A. Rubenis savu lugu replicēšanā lielākoties ietekmējies no slavena krievu dramaturga, kritiķa un teorētiķa V. Volkenšteina, kurš analizējis un raksturojis dialoga uzbūvi lugas tekstā, arī darbības un dialoga attiecības. Dramatiskais dialogs konstruējas kā gribas piepūļu un pretpūļu mija, argumentam seko vai nu pretargumenti, vai mēģinājums izvairīties, vai piekāpšanās, un šeit izšķiramas vairākas konstrukcijas (Volkenšteins 1961: 421):

- 1) izpētīšana — slēpšanās, izvairīšanās no atbildes vai atbilde, piekāpšanās otra gribas priekšā;
- 2) piespiešana — pretošanās, mēģinājums jautājumu novirzīt sānis vai piekāpšanās;
- 3) uzbrukums, trieciens — prettrieciens, atkāpšanās, arī piekāpšanās u. c.

Īpašu repliku mijas konstrukciju daudzveidību var atrast pasaku lugā „Ai, zaļo leidaceņa!“, kur replicēšanas triecienu-prettriecienu dinamiku pastiprina izteikuma lakonisms, bet galvenais — sarunas dalībnieku nepiekāpība. Piespiešanai un uzbrukumam parasti seko pretošanās. Šāda tipa dialogi intensificē sižetisko darbību jeb kustību sižetā.

K e i v s : Nagudra! Bez prōta! Tu nikur naskrīsi. Daumantu precēsi.

A i v a : Naprecēšu.

K e i v s : (Rōda draudeigas zeimes.) Tevi nūburšu!

(Rubenis, 1987: 14–15)

Darbība drāmā ir diferencējama, pirmkārt, plašākā nozīmē tā ietver minēto sižeta kustību (notikuma virzību no aizsākuma līdz finālam), un šīs darbības veidošanā piedalās visi drāmas teksta elementi, arī apjomīgākais no visiem — dialogs. Darbība šaurākā nozīmē var būt iekšēja (personāža izvēles, izšķiršanās, attieksmes maiņu, paša un citu rīcības analīzes dinamika) un ārēja — attiecībā uz teksta skatuvisku risinājumu (fiziskas kustības, kinētika — mīmika, žesti, virzība skatuves telpā), ko bieži remarkās potenciālajiem režisoriem iesaka autors, bet tikpat bieži šo remarku trūkst, un tikai dialogs kļūst par vienīgo autora mājienu uz iekšējās un ārējās darbības norisēm. Ikviens režisors, tāpat kā jebkurš lasītājs, ir teksta interpretētājs, kurš savā interpretācijā vai iestudējuma koncepcijā var pilnībā ignorēt blakustekstā, remarkās sniegtos autora nepārprotamos norādījumus, bet nekādā gadījumā dialogu. Darbība šaurākā nozīmē tomēr primāri nolasāma dialogā un var tikt nolasīta dažādi. Darbību plašākā, sižeta kustības nozīmē rada un uztur lugas teksts kopumā. A. Rubeņa teorētiskajos rakstos diemžēl netiek konkretizēts jēdziena „darbība“ lietojums, taču kontekstā visbiežāk tiek samērots dialogs kā personāža statiska runa ar virzību telpā, fiziskām kustībām, priekšroku dodot pēdējām.

Latgaliešu dramaturga nostājas pret dialogu īstenojums ciklā „Naatrostō Latgolas grōmota“ zaudē savu konsekvenci tieši patriotiskajās drāmās (ne komēdijās) — „Vējs pōri azarim“, „Vīsols pōri piļskolnim“, „Dusme, kas tevi atrībs, kas atmoksōs?“. Minētās lugas veido triloģiju par Latgales karaļu dzimtas likteņiem 11. gadsimtā un tematiski sasaucas ar 20. gs. 1. puses latviešu (Raiņa drāmu „Uguns un nakts“, traģēdiju „Indulis un Ārija“, Mārtiņa Zīverta traģēdiju „Vara“), arī latgaliešu (Franča Trasuna drāmu „Nūgrymušō pile“) klasiku, bet traģisko patosu tomēr nerasniedz laikam jau nacionālā romantisma klišeju dēļ. Sižeta dinamiku tajās kavē izvērsti personāža izskaidrošanās skati, viedokļu, nākotnes mērķu deklarācijas, patētiskas instrukcijas jaunajai paaudzei (Latgales valdnieka Būlāna, karaļa mazdēla Vysdara, kalēja Leitāna runas). Skatuviskā kinētika šeit kļūst par deficītu.

Būtiskākās replicēšanas īpatnības A. Rubeņa lugu ciklā „Naatrusto Latgolas grōmota“ gan komēdijās, gan drāmās ir visai līdzīgas, tās iespējams pat klasificēt.

1. Vienā skatā vienlaicīgi sarunā var piedalīties 5 vai 6 tēli, it īpaši drāmā „Kur Maltas yudins burbuļoj“, tas it kā attaisno blakuspersonāža (konfliktā neiesaistīto tēlu) biežo un daudzskaitlīgo atrašanos uz skatuves, taču nevajadzīgi izkaisa lasītāja/skatītāja uzmanību. Daudzo epizodisko tēlu dalība polilogā reizēm šķiet autora pašmērķis uzvest pēc iespējas vairāk cilvēku uz skatuves, bet nebūt nepārlicina par to nepieciešamību konflikta vai centrālo raksturu atklāsmē, bieži šo tēlu funkcijas pārklājas (viena vai otra virsaiša karavīri, virsaišu dēlu draugi u. tml.). Tas gan neattiecas uz komisko tēlu trijotnēm (Staņka, Stepka, Vaska lugā „Kur Maltas yudins burbuļoj“; Mūrmule, Raudine, Bļautive lugā „Ai, zaļo leidaceņa!“; Grybuleiša, Kozulīne, Skombīne lugā „Kū Ičas yudiņi aizskoloj“ u. c.), kas nereti pilda antīkā rezonētāja vai kora funkcijas, visiem trim vienlaicīgi runājot vienu un to pašu.

2. Pārlietu bieži visos septiņos darbos, bet īpaši komēdiju „Ai, zaļo leidaceņa!“, „Kū Ičas yudiņi aizskoloj“ dialogā izmantoti atkārtojumi gadījumos, kad personāžs dublē otra izteikumu vai tā daļu, pārprasot vai mēdoties:

A i v a : Viel vyras gribēsi?

V y d u r s : Pītiks. Lobōk dūd mutes.

A i v a : Mutes? Tev jōnūpeļnej.

V y d u r s : Jōnūpeļnej? (Rubenis, 1987: 26)

M a k u ž s : Ap Onti loksta? Apsažāloj! Kas tur lels, jo puiškini ar Onti sirsneigi pasarunoj? Jei jim kai mōsa.

T i l d a : Mōsa, mōsa! Kur tova golva? Nav breinums, ka veirim tōs nav, cikom teik pi kōrteigas sīvas. (Rubenis 1982: 35)

Pārjautāšana plaši izmantota komēdiju replikās, tādus gadījumos uzbrukuma un pretuzbrukuma spriedze tiek aizstāta ar rotaļīgu flirtu un žanra robežās attaisnojas, ja reizēm arī lietota par daudz. Savukārt mēdīšanās bieži vien ir intrigu pinēju vai šķēršļu licēju prerogatīva, tā satur tradicionālu emocionālu slodzi (cita personāža izteikumā paustā viedokļa noniecinājums). Mēdīšanās virtuozs ir komēdijas „Kauprā kōpu pasavērt“ tēls Jugāžs, Kaupra pilskunga brālēns, kas tamdēļ iegūst spilgta neganta rakstura vaibstus.

3. Šekspīrisko kaislību (vecu un jauno konflikts, jaunās paaudzes mīlestības tilts u. tml.) drāmās „Kur Maltas yudins burbuļoj“ un „Kauprā kōpu pasavērt“ autors stilizē angļu renesanses dramaturga tēlu vārsmoto izteiksmi, visvairāk izmantojot inversētu vārdu kārtību:

T y k l a : Nā, mīly brōleiši! Par mani nabādojit. Es un naidu arī nā. Ar breidi šū, lai mīlesteiba obom dzymtom pōri klōjās, kas sevī nūslēp vysas, vysas bādas. (Rubenis 1981: 29)

Interesanti, ka latviešu literārās valodas variantā nereti izteiksme ir prozaiskāka, izvērstāka, nav neiespējami, ka dzejas ritmu šo lugu latgaliešu rakstu valodas versijās palīdzējis ieviest V. Locs, īpaši drāmā „Kur Maltas yudins burbuļoj“. A. Rubenis savās teiksmu komēdijās stilizē latgaliešu tautasdziesmas, kas krietni organiskākā veidā ietver pamācību, dzīves gudrību, salīdzinot ar idealizēto vecākās paaudzes pārstāvju moralizēšanu kristietības gaumē lugās „Kur Maltas yudins burbuļoj“, „Dusme, kas tevi atrībs, kas atmoksōs?“, „Ai, zaļō leidaceņa!“.

4. Personāža runas individualizāciju raksturo vienveidība. Raksturu runas manieres individualizēšana tiek panākta gandrīz vienīgi ar bieži lietoto divkāršotu izsaucienu, dažādu iespraudumu nemainību atsevišķu tēlu replikās (*voi, voi; ni, ni; blaukt; padūmōt; saceit; žieleibu munu* u. tml.). Tipizācijai pakļauta krievu tautības pārstāvju runa. Visbiežāk no Tveras ieceļojušie garīdznieki svētulīgā pazemībā piesauc dažādus pareizticīgo svētos (Mišu, Teodosiju, Afanasiju u. c.), īpaši spilgti tas izmantots lugā „Ai, zaļō leidaceņa!“.

5. Dialogu konstrukcijās replika-uzbrukums nereti īstenojas šantāžas vai apvainojuma veidā sižeta spriedzes uzturēšanai, taču ne brīdi neliekas, ka labais, ētiski skaidrais pakļausies ļaunā rakstura prasībām, tāpēc sižetiskas spriedzes efekta vietā atklājas tikai aizvien jaunas ļaunā rakstura neģēlības. Piemēram, triloģijā latgaliešu virsaitis Mežvyds nevēlas, lai varu Latgalē sagrābj karaļa mazdēls Vysdars, tāpēc draud kopā ar saviem sabiedrotajiem krieviem uzsākt karu cīņā par varu, ja citi virsaiši to pieļaus. Bet virsaiši draudus neuztver nopietni: „Tu aizmērsi, sābri: mes vieļ breivi. Latgolas liktiņš nav tovōs rūkōs“ (Rubenis 1988: 52). Šaha figūru tipa jeb melnbalta tēlu sistēma vērojama gan teiksmu komēdijās, gan patriotiskajās drāmās, piemēram, virsaiši Mežvyds un Bēržgaļš. Labā un ļaunā cīņa īstenojas kā pretēju raksturu sadura, bet, vismaz šajā lugu ciklā, dramatismu nekad nerada viena rakstura iekšējās pretišķības. Replikas-apvainojumus bārsta gan labie, gan ļaunie (*boda peicka, tauku pyka, vaca grezele, pupu loksts, vēja slūta* u. tml.), to galvenā funkcija latgaliešu dramaturga darbos ir ne tik daudz paspilgtināt apvainotāju, cik apvainojuma saņēmēju, ar kāda personāža (aizvainojuma izteicēja) bieži hiperbolizēto vērtējumu vērst lasītāja/skatītāja uzmanību uz cita personāža (aizvainojuma saņēmēja) izskata komiku:

V y d u r s ⟨Slymei — O. S.⟩: Ej tu boda peicka taida! Pupu kyulis!

(Rubenis 1981: 22)

Paturpinājumi ir ļoti spilgtā A. Rubeņa lugu dialoga struktūrīpatnība gadījumos, kad iecerēts akcentēt domubiedru sarunu:

O n t e : (Smej) Edz, šē, zemiņeites...

A g r e : ...vieļ pyrms Joņeišim...

O n t e : ...salasieju. I tev bryugōnu atrodu. (Rubenis 1982: 22)

M a d s : Voi tu pošā...

V a i r i s : ...Rusinam par sīvu ītu? (Rubenis 1981: 14)

R a z u m č i k s : Taidim latgalim — ka tik sova pils...

V a s i l i j s : ...sovs vādars, kungs. (Rubenis 1987: 55)

Latgaliešu autors replicēšanā prasmīgi izmanto arī vārdu spēles pārpratumu komikas radīšanai. Repliku lakonisms un pārdomātais izkārtojums triecienā-pretriecienā, kā arī veiksmīga lugu vadmotīva variēta iesaisītīšana personāža runā ļauj secināt, ka mākslinieciski spilgtāki un iestudējumiem piemērotākie darbi ciklā ir teiksmu komēdijas, īpaši „Ai, zaļo leidaceņa“, „Kauprā kōpu pasavērt“.

A. Rubenis uzskata lugu rakstīšanu par savu misiju, latgaliešu teiksmu lugu žanrs ļauj viņam uzturēt garīgu saikni ar dzimto zemi un dod iespēju būt tai vajadzīgam:

Mēs esam nolikti savā vietā piepildīt kādu uzdevumu. Mana lugu rakstīšana (un režisēšana) izpilda šī aicinājuma uzdevumu. Nav nemaz svarīgi, vai viss izdevies, vai visiem patīk. .. Bet laikam cauri jāatstāj zīmes, jābūt lieciniekam un arī pa priekšu gājējam. Varbūt tāpēc svarīga ne tikai Latvija, latviešu teātris un drāma. Varbūt tāpēc vajadzīga arī latgaļu drāma un teātris? (Rubenis, 2006: 102)

Literatūra

- Rubenis 1981 — A. Rubenis. Kur Maltas yudins burbuļoj. Minhene, 1981.
Rubenis 1982 — A. Rubenis. Kauprā kōpu pasavērt. Minhene, 1982.
Rubenis 1983 — A. Rubenis. Vējs pōri azarim. Minhene, 1983.
Rubenis 1987 — A. Rubenis. Ai, zaļo leidaceņa! Klīvlande, 1987.
Rubenis 1988 — A. Rubenis. Vīšols pōri piļskolnim. Klīvlande, 1988.
Rubenis 1989 — A. Rubenis. Dusme, kas tevi atrībs, kas atmoksōs? Klīvlande, 1989.
Rubenis 1990 — A. Rubenis. Kū Ičas yudiņi aizskoloj. Klīvlande, 1990.
Rubenis 2000 — A. Rubenis. Darbība kā lugas analīzes pamats. Mežezere, 2000.
Rubenis 2006 — A. Rubenis. Dramaturga dramatiskais darbs. Nord Olmsteda, 2006.
Salceviča 2005 — I. Salceviča. Gadsimts latgaliešu prozā un lugu rakstniecībā: 1904–2004. Rīga: Zinātne, 2005.
Volkenšteins 1961 — V. Volkenšteins. Dramaturģija // Drāmas teorija un tehnika / Sak. A. Grigulis. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1961. — 389.–432. lpp.
Хализев 1986 — В. Е. Хализев. Драма как род литературы. Москва: МГУ, 1986.

**The Set Up of Drama Dialogue in Arturs Rubenis’
“Naatrostō Latgolas grōmota” [Undiscovered Latgalian Book] (1981–1990)**

Arturs Tāivaldis Rubenis is the only Latgalian playwright in exile who is still writing. Since 1958 he has been in charge of the Cleveland Latvian theatre group, and in 1965 he established and ran the Association of Latvian Theatres in North America. Apart from writing plays and translating, he has been directing plays and acting, writing theoretical books on directing, acting, drama theory, and he has organized and been in charge of seminars for groups of Latgalian playwrights.

A. Rubenis has written more than 80 plays, mostly in Standard Latvian. At the same time, he has also written 22 plays using the written tradition of Latgalian.

The cycle of 7 plays “Naatrostō Latgolas grōmota” [Undiscovered Latgalian Book], issued in the beginning of the 1980s, is the first publication of plays by A. Rubenis in which the plays written in Latgalian were included.

A. Rubenis’ fairy tales and his plays based on fairy tales were intended to establish the genre of literary Latgalian folk narratives in the format of drama dialogue. A. Rubenis freely restructures and stylizes legends, fairy-tales and pseudo history, thereby trying to look into the old times of his native region with the eye of an artist-playwright.

The aim of the research is to follow the mechanisms of dramatization in A. Rubenis’ literary Latgalian tales/fairy-tales, and to analyze peculiarities in the structures of his dialogues within the framework of philological discourse.

OLGA SENKĀNE
olga.senkane@ru.lv

Rēzeknes Augstskolas
Humanitāro un juridisko zinātņu fakultātes
Humanitāro zinātņu katedra
Atbrīvošanas aleja 115
Rēzekne, LV–4601, Latvija

Latvyskuma koncepts Marijis Andžānis poetikā

Pīteiktais temats suokumā lykuos pošsaprūtams i daugzim zynomš, partū ka Marija Andžāne latgalīšu literatūrā ir saukta par vīnu nu latgaliskuokajom autorem. Autoris latgaliskais latvyskums ir tys aspekts, kas iza- vierzeja par pīšklasejuma mierki latgalistikys konference. Vaicuojumi, kas pasaruodeja plašsazinis leidzekļūs piec konferences, pastyprynuoya temys aktualitati i lyka puordūmuot latvyskuma koncepta veiduošonūs kai filozofiskā, tai viesturyskuos atteisteibys gaitā Latvejā kūpumā.

Roksta mierkis — latvyskuma koncepta sovpatēibys nacionalūs ideju atteisteibys kontekstā i Marijis Andžānis poetikā. Pamatā struoduots ar divom pietnīciskajom metodem: daiļradis psihologejis (P. Birkerts, A. Ozoliņa-Nucho, M. Vidnere) i strukturaluos semiotikys (J. Lotmans, R. Jākobsons), komparativais aspekts lītuots latvyskuma koncepcēju apskotam. Pietejumā izmontuota pīredze, kas kruojusēs, analizejūt Marijis Andžānis publicātū i napublicātū montuojumu (Muizniece 1997), kuortojūt materialus Marijis Andžānis pīminis ustobai Dagdys nūvoda Škaunis pogostā i struodojūt ar studentim taidūs studeju kursūs kai latgalīšu lirika, latgalīšu literatūrys viesture.

Apsazynojūt, ka myusu dīnuos pat skaidri definātim jiedzīnim var pasaruodeit vairuokys izpratnis i skaidruojumi, latvyskums itymā pietejumā ir saprosts kai konkreta nacionalisma izpaušme, kas izsoka „(..) nācijpiederības apziņu, jūtas un centienus, kas virzīti uz nācijas uzplaukumu un drošību“ (Smits 1997). Antonija Smita nūsauktuos nacionaluos pīdareibys pamatpazeimis:

- viesturiskuo teritoreja voi tāvu zeme,
- kūpeigi miti i ar viesturi saisteitys atminis,
- vīnuota tautys kultura,
- vysim sabīdreibys lūceklim vīnaidys lykumeigys tīseibys i pīnuokumi,
- kūpeiga ekonomika ar īspieju sabīdreibys lūceklim puorsavītuot so- vys teritorejis rubežūs, —

zynomā mārā var atrast i daudzūs latvyskuma koncepcēju autoru dorbūs. Bet pamatā ar divim izjāmumim: pyrmom kuortom, uzsvārts ir etniski genealogiskais piņcips, nacionaluos pīdareibys apziņai svareiguoka ir izceļšme, a na rītumnīkam pošsaprūtamais teritorialais i piļšūniskais vīneibys

modeļš. Tys zeimoj, ka fakts, ka pīdzymu Latgolā, naļauņ mani automatis-ki saukt par latvīti. I, ūtrom kuortom, latvyskums, kai i latgaliskais latvyskums, maklāts kūpejuos gora lītuos, na tik daudzi socialajūs voi ekonomiskajūs parametrūs.

Puorsaverūt latvyskuma idejis atteisteibu, lykumsakareigi, ka puor-nūvodā tei ir nūdefināta agruok. Jaunlatvīšu rūseiba, eipaši Ata Kronvaļda roksti („Tautiskie centieni“ (1872–1873), „Tēvzemes mīlestība“ (1886)) ir pīvārsuši uzmaneibu latvyskuma idejis atteisteibai eiropeskuma koņtekstā. Ilgu laiku A. Kronvaļda pīduovuotais latvyskuma modeļš ar tāvu zemis mīlesteibu, juos viesturis, geografējis, varūņu pazeišonu i cīnā turiešonu, volūdys kūpšonu, ticeibys turiešonu sirdī i antikuos literaturys puorzynuošonu (Kronvalds 1987: 56–65) beja par pamatu nacionalūs ideju atteisteibai Latvejā. Latvyskuma idejis defīniejumus var meklēt K. Skaļbis (Skalbe 1990), Z. Maurinis (Mauriņa 1944), P. Jureviča (Jurevičs 1946), K. Raudivis (Raudive 1992) i cytu rakstnīku, filozofu 20. g. s. 20.–30. godu, piečuok nacistiskuos okupacejis i trymdys laikā izdūtajūs i myusu dīnuos atkuortuoti publicātajūs dorbūs.

Fundamentals nacionalūs ideju apkūpuojums ir dūts divejūs rokstu kruojumūs: „Latvieši. XX gadsimta 20.–30. gadu autoru rakstu krājums“ (2003) i „Eiropas idejas Latvijā. Populāra Latvijas rakstnieku un domātāju Eiropas antoloģija“ (2003). Leluokā voi mozuokā mārā, bet autori daīt da kūpsavylkuma itymā vaicuojumā par latvyskuma izpratni: „Eiropeskums ir arī latviskuma priekšnosacījums, — zaudējot eiropeskumu, mēs neizbēgami zaudējam arī savu latviskumu .. Eiropa tāpēc mums vispirms nozīmē humanizētu dzīvi un dzīves apkārtni — humanizētu saskaņā ar zinātņi un mākslu (griekiskais elements), saskaņā ar tiesībām un taisnību (romiskais moments) un saskaņā ar kristīgo cilvēciskās brālības un mīlestības ideālu“ (Jurevičs 2003: 149, 151). Leluokuo daļa latvyskuma maklātuoju par reizi rauga atrast kūpsakareibys ar eiropeskuma idejom, a vareiguma priņcipu nūstuoda pretim varūneibai, kas viesturiski bīži puorauguse ari vardarbeibā. Partū latvyskais varūņš ir sirdsceistais, goreigi styprais. Tū pastreipoj ari M. Andžāne, raksturojūt škaunīti: „Škaune — vīta — tod beja kai kante īpretim Krīvejai, īpretim naciļvēceibai, slynkumam, zagleibai, laupeišonai .. Plašōs krīva dvēseles „apspīdējim“, izreiceibai „s taporom“ — ‘ai cērvi’, kurs beja parostōkais ceiņas īrūcis karā par eksistenci ai cīši naizprūtamū „latyšā“ seikstumū“ (Andžāne 1976: 53).

Latgalīšu literaruos i sabīdryskuos dūmys atteisteibā nacionalisma apzīnis ideja ir pīteikta ar pyrmuos atmūdys laiku i tuos aktivitatem Pīter-

burgā (pamatā 1904–1906)¹. Fraņča Trasuna rokstūs („Kas viņi tādi ir — tie latgalieši?“ (1908), „Kur latgaliešu cerība?“ (1908), „Vai mums ir aprēķins biedroties ar poļiem?“ (1911) (Trasuns 1999: 1)), Fraņča Kempa apceriejumā „Latgalieši“ (1910, arī papyldynuotajā izdevumā „Latgales likteņi“ (1938), Kempa 1991), taipoš kai pyrmajuos latgalīšu avīzēs pasaruodeja puordūmys par latvyskumu. Bet tautā iz vysa vaira sadzierdātys i dašam bīžuok citejamuos ryndys ir nu Naaizmierstulis dzejprozys:

- Tu manis navaicoj, vai mīļoju tāvu svīdrim laisteitū zemi. — Vai mīļoju skaneigu mežu, zeļteitus teirumus, pučem izrūtōtas pļovas, zemes acs — azarus...
  - Es latvīte asu!... ⟨..⟩
  - Tu manis navaicoj, vai mīļoju volūdu, kas skaista kai putna dzīsmēņa un vareiga kai pārkyuņa bolss...
  - Tu manis navaicoj!
  - Nadūmoj, ka baile voi ļaunums uzvarēs munu sirdi...
  - Es latvīte asu!...
  - Mīļoju Dīvu un Jō Mōti, un pēc jūs Latviju par sovu dzeivi vairōk.
- (Naaizmerstule 1913)

Taišni Naaizmierstule ir tei, kas sovys puordūmys uztic tautai latgalīšu volūdā, bet ar styngru puorlīceibu par sovu etniskū pīdareibu. Leidza ar tū, jo pietejumā arī lītuots vuordu savīnuojums „latgaliskais latvyskums“, tod pamatā deļ tuo, kab paruodeit volūdys ci viesturyskuos atteisteibys atšķireibys. Latgaliskais nu latvyskuo ir škierts, ka skota punkts ir nu uorspusis, bet piļneibā saplyuds, ka skots ir nu latgalīša (viesturiski — latvīša) redziejuma. Naaizmierstule ir arī tei, kas 20. g. s. 20.–30. godūs golvonom kuortom periodikā (žurnalūs „Zīdūnis“, „Sauleite“) roksta patriotiskus tāluojumus i adaptej A. Kronvalda i cytu jaunlatvīšu idejis latgaliskuo latvyskuma variantā (Naaizmērstule 1925). Juos nūstuojā latgaliskums ir natjamama latvyskuma daļa, partū i rakstejuse vysu myužu tik vīnā (latgalīšu) tradicejā, bet vaicuojums par tū, voi, rokstūt „baltiski“ (latvīšu literarajā variantā), teik nūdūta latgaliskuo sovpatēiba, byus i ir aktuals tim, kurī rakstejuši divejuos literarajuos tradicejuos (Juoņs Klīdziejs, Aļberts Sprūdžs, trymdā asūšī autori, tī, kas debitiejuši literaturā padūmu laikā). Ari Marijai Andžānei tymā dzeivis pūsmā, kod jei ir trymdā, kur kūpnacionalajā volūdā skaitūšūs ir cīš moz, narunojūt nicik par skaiteituojim latgaliski:

Latgaliski drukātām grāmatām nebija lasītāju. Marija ⟨Andžāne — I. Š.⟩ bija viscauri latgaliska, bet arī latviete. Viņa gatavoja kaut ko nodot drukāt

---

¹ Tys ir aktīvuokais Pīterpiļs latvīšu Muzykalyskuos bīdreibys darbeibys laiks. Piec 1906. g., kod N. Rancāns puorsaceļ iz Rēzekni, te veidojās latgalīšu kulturys centrs, koč pasuokumi nūteik arī Reigā, cytur Latgolā, na tik viņ Pīterburgā.

latviski, bet bija bailes, ka ar to nonāks V. Lōča spaidos. Viņai atsaucās izdevēji dzejoļu krājumiem no vairākām latviešu izdevniecībām, jo agrāk tādu trimdā bija daudz. Bet Marija vilcinājās un viss izpalika.

(Strods-Plencinīks 1995: 5)

Tū, ka autorei tei beja izašķieršona identitatis vaicuojumā, pīruoda napublicātuo dzeja i juos komentari, kas nasaudzeigi apsyudz jū pošu volūdys, latgaliskuma nūdeveibā. Trymdys vidis radeitais mits par tū, ka latgalīšu autori navar raksteit kūpnacionalajā volūdā, tai jī nūdūdūt Latgolū, M. Andžānis dzeivē iznycynuoja symtim tekstu i sagrauze autoris sirds spāku (vairuok vērtīs Muizniece 1999: 232).

Trymdā nacionalais vaicuojums sasaasynoj na viņ partū, ka zaudāta sāta, dzimtaine, bet ari partū, ka puordzeivuots Ūtrais pasaūļa kars, kurā pīdzeivuoti vairuoki nacionalismā maskāti šovinisma izpaudumi. Sovūs teoretiskajūs uzskotūs kai P. Jurevičs, tai K. Raudive, H. Bīzais, K. Kuņdzeņš pauž atziņu par kristīteibys nūzeimeigū lūmu pasaūļa leidzsvora saglobuošonā i galejeibu (tautu iznycynuošona, jauns kars) napīļaušonā. Vēļ vaira, ka M. Andžāne byutu rakstejuse teoretisku traktatu par itim vaicuojumim, juos skatejums sakrystu ar K. Kuņdzeņa poziceju, kurā autors demonstrej, ka svareigys ir gon nacionaluo, gon humanisma idejis, bet tūs pīpiļdejums var nūtikt tik viņ saisteibā ar kristeigim idealim i ceņtīnim: „...starp humānismu un kristietību, ņemot katru no tiem savā tīrkultūrā, ir zināmas differences, kas sevī slēpj dziļu dzīves problemātiku“ (Kundziņš 2003: 140).

Piec K. Kuņdzeņa, golvonus sovpatēibys obom paruodeibom ir itaidys:

- humanisms izceļ individualū orientaceju, kristianisms — socialū altruismu,
- humanisms cylvāku viertej optimistiski, kristianisms — ir pesimistiskuoks, uzsverūt, ka cylvāks ir tragiska naatpesteita byutne,
- kristīša piļneibys idejis saisteitys ar transcendeņci, a humanistam — piļneibys ideals ir laiceigs,
- humanista mīlesteiba saisteita ar *erosu*, tei ir estetiska, kristīšam — ar *agapi* (lat. *caritas*),
- cīsšonom humanista skatejumā nav jāgys, bet kristīša skatejumā — juos ir ceļš iz atpesteišonu, piļneibu.

F. Kemps, viertejūt Latvejis breivvalsts laika latvyskuošonys politiku, pīzeist, ka

Latgale gan veidojas l a t v i s k a (autora ratynuojums — I. Š.) savu ciemu un māju pārdēvētos nosaukumos, varbūt savu iestāžu latviskajās izkārtņēs, staciju un ceļa stabu uzrakstos un citos sīkumos. Bet tā ir tikai dekoratīva āriene, par kuru sevišķi rūpējas mūsu ierēdņi. Latgales latviešu iekšienē,

viņu prātos un dvēselēs latviskums atrodas gandrīz stagnācijas stāvoklī. Latgaliešu zemniecības slāņos pastāv un turas tikai stipra reliģiskā (katoliskā) apziņa, dominējoša pār nacionālo apziņu. Tā ir gadu simtiem izaugusi visā latgaliešu būtībā, kas ir pārcietusi visus spaidus un pārkrievošanas eksperimentus. Šo reliģisko apziņu varētu nosaukt par *l a t g a l i e š u z e m a p z i ņ a s n a c i o n ā l i s m u* (izcālumš muns — I. Š.), uz kuru var droši paļauties un balstīties nacionālajā darbā. (Kemps 1991: 112)

Marejis Andžānis dzeivē i dailradē spylgtai aplīcinoj latvyskumu, kura koncepta pamatā ir div pamatvierteibys — latvīšu volūda (Maču solā īvuiceita i rokstūs aplīcynuota) i katuoļu ticeiba.

Pyrms apsavērt pietejuma pamatprīkšmatu — M. Andžānis poetiku, vēļ tik saleidzynuojumam divi pīvadumi skotam iz latvyskuma nu molys. Kotrys nu školys sūla pīmiņ Garliba Merkeļa „Latviešus“ i varbyut ari tū, cik dūtais latvīša raksturojums kērēs pi sirds. Bet jis nav vīneigais vuocīts, kas taidā gaismā redziejs latvīšus:

Cik ilgi vēsture latviešus pazīst, tie parādās kā cietēja un lielākā vai mazākā mērā svešiniekiem pakļauta nācija (..).

— Latvieši dzīvo izklaidus, tie nepazīst lielāku sabiedrisku vienību nekā ģimene.

— Nekad nesadala pienākumus, un tādēļ tie nekad nav spējuši radīt lielāku sabiedrisko organismu.

— Nav neviena Eiropas tauta, kas salīdzinājumā ar latviešiem liktos vairāk mīkstčaulīga un bez enerģijas, pat ne īgauņi.

— Viņi ir ar mīkstu sirdi, bijīgi un kautrīgi, bērnišķīgi, poētiski un ar fantāziju apveltīti, likteņa un cilvēku dzelzs gribām padevīgi.

— Riskēšanas un tirgošanās talants, kāds ir krievam, latviešiem trūkst pilnīgi, tāpat kā ceļošanas prieks. Kā stādi tie ir izauguši savas dzimtās zemes gabalā, kas ir viņu paradīze, par spīti visām mokām un rūpēm, ko tiem to paradīze sagādā.

— Nav nevienas tautas Eiropā, kas tā būtu pelnījusi dzejnieku tautas nosaukumu, kā latvieši, un neviens novads Eiropā, kas tā būtu pelnījis dzejas zemes nosaukumu, kā latviešu apdzīvotā². (Kohl 1842)

Taipoš suopeigs i reizē leidz myusu dīnom truopeigs (taidā ziņā, ka daudzim puornūvodā vys vēļ aktuals) ir F. Trasuna fiksātais puornūvadnīka skots nu molys iz Latgolys latvīša:

Dažs tautietis nodzīvo savu mūžu kaimiņos ar latgaliešiem, starp viņiem trinas dienu dienā, — un vēl aizvien domā, ka latgalieši ir tāda Dieva radībiņa, kas staigā rāpu uz četrām un ir apauguši spalvām. Dažs mācīts tautietis zina, cik matu auga Nīčšes vai Šopenhauera bārdā, — protams, ja

² Plašuoks fragments latviski ir pīejams jau pīmynātajā guomotā „Eiropas idejas Latvijā“.

Šopenhaueram bija bārda, — un zina, cik olekšu plats un garš ir Muhameda svētais, no debesīm nolaistais akmens Kaabā, — bet nezina, kādās jūru malās meklējama Latgale un kādu valodu runā tās iedzīvotāji.

(Trasuns 1999: 1, 117)

Saprūtam, te navajadzātu aizmierst, ka jau pīmyntātais K. Skaļbe voi P. Jurevičs ir sovūs rokstūs pamanejuši ari byutiskuokū puornūvoda i Latgolys latvīša sovpatēibu. Atzeidami, ka latgalīts ir dabiskuoks, goreiguos vierteibys vaira saglobuojs sevī nakai puornūvodu latvīts, juoatguodynoj, ka tū pošu īzeimi P. Jurevičs izceļ ari puornūvadnīkā iz racionaluo eiropīša fona.

Taida pagaruoka ekskursa latvyskuma idejis izpratnē vajadzēja, kab paruodeit, ka obejuos literaruos i sabīdryskuos dūmys tradicejuos tys beja byutisks vaicuojuoms jau nu pyrmūs atmūdu laika, taipat pastreipuot, ka taišni trymdā ir puorvārtāts nacionalais vaicuojuoms, pastyprynojuūt kristeiguo elementa nūzeimi vaicuojuoma sapratnē, taidā veidā tuvynojuūtīs vierteibom, kas ir latgaliskuo latvyskuma pamats.

Atsagrīzūt pi M. Andžānis, suokumā nazcik biografisku detaļu, kas aplīcynoju, ka latvyskuma koncepts nikod nav bejs mūdis klīdzīņs, sekuošona laikmata sauklim, bet vydabolsa dziļa praseiba i puorlīceiba. Vysim zynoms, ka jei ir vacuokūs trimdinīku paaudzis puorstuove, kurai rakstureiga romantiski katuoliska attīksme pret dzeivi. Tei ir zeime, kas latvīšu literaturys viesturē ļaun meklēt paralelis ar Zinaidys Lozdys, Veltys Tuomys, Andreja Egleiša i cytu dzejnīku dorbim. Tymā pošā laikā ir vīna svaireiga atškireiba: M. Andžāne, puorbraucūt iz ASV, piļneibā nūsarūbežoj nu trymdys sabīdreibys, atsatur nu sovys publiskuos nacionaluos pozicejis, par kū tik daudz var skaiteit trymdys pasuokumu atskaitēs. Itamā reizē ir uzskaitēitys tuos biografiskuos detalis, kas zynuotniskūs apceriejumūs popularizātys ratuok, bet kas skaidri ruoda juos kasdīnys parodumus i pasaulā redzīņa veiduošonūs.

Pyrmom kuortom, nu agrys jauneibys vīns nu juos valis pīkim ir adeišona, tamburiešona, kū autore turpynoj dareit i trymdā, kod Amerikys īspiejis tū nūroksta kai vacu i navajadzeigu anahronismu. Prūtam, ari myusu dīnuos jaunī cylvāki tū traktātu leidzeigai, bet M. Andžānis gadejumā tys nav tikai veids, kai saglobuot praktiskuos folklorys tradicejis, a dzeivuošona babenis, sovys tautys tradicejā. Nu Školuotuoju instituta laikim jei kruoj folkloru, mudynoju tū dareit školānus, boguotynoju sovu dorbu leksiku ar folklorismim i tautys gudreibom. Vēļ vairuok, byudama puorlīcynuota katuolīte, jei pauž sovu nūstuoju i itaidā vaicuojumā:

Rakstureigō sevis izsaceišona tautas dzīsmēs, kuras volūdas teireibas ziņā varātu ari bazneicā dzīdōt. Par vysu ōrpus sevis ir dūts nūvērtējums gora

monta veidā, kur izsaceita sajyusma, apbreinōšona un melodijōs jau lela skaistuma izjyuta (..) Lobais, pēc seņču gora, naizgaist, bet reducejās kai taisneibas sīna... Nu tō rūnās lels pozitīvs spāks, kurs tod kai Dīva pērsts īsamaisa cylvāku sadzeivē. (Andžāne 1976: 54)

Praktiskuos folklorys izdzeivuošona, kas spylgtai atsakluoj juos bierneibys atmiņu tāluojumu kruojumā „Izejas punkts“ (1982), ir sova veida aizsorgs pret vysu, kas muokslēigs. Jau īpriķš citātajā K. Plencinīka-Stroda viestulē ir saceits:

Marija Andžāne bija, kā latvieši saka, īsts dabas bērns, svešiniekos ar gandrīz nedabīgu kautrības izjūtu. Kā sieviete jaunībā viņa nelietoja lūpu zīmuli, vaigu krāsas. Tas pats bija arī vecuma gados. Viņa sacīja: „Ja gribi sārtas lūpas, pakodi, un sārtums būs klāt“. (Strods-Plencinīks 1995: 6)

Viestulē dālam Salvinam (Andžāne 1950) autore roksta, ka syuta jam pošys captū Reigys maizi, bet dzejā pretmats muokslēigais — dabiskais ir izsaceits vairuokūs tālūs: *lauki (sola) — piļsāta, laikšins — rūze, skusts — capture*.

Interesants redzīs taišni pādejais pretstatejums. *Skusts* raksturoj sovejūs: tuos ir syltuos atminis nu bierneibys, babenis tāls, ari nuove, kas sīs *tautysku skustu*, nav sveša, bet gaideita. M. Andžānis dzejis izlasē „Dimensiju kvadrātsaknes“ (1999) ir dzejūļš „Lieldienu cepures“, kurā elementārys sadzeiviskys detalis paruoda dabiskuma propulumu myusu dīnu sabīdreibā i pīsoka sīvītei tik svareiguos muotis lūmys nūdūšonu mūdei par lobu.

Ūtrom kuortom, puorsaverūt M. Andžānis biografeju, napamat sajiuta, ka jai ir bejuse sova veida misejis apziņa attīksmē pret sovu tautu i volūdu:

Esmu sōkuse raksteit nu sovim 19 dzeives godim. Rakstējuse vysūs Latgolas un dažūs na Latgolas laikrokstūs i žurnalūs.

Maņ ir pōrlīceiba, ka nivīns nagryb, lai es raksteitu Reigas volūdā, bet lai naraksteitu latgaļu volūdā, pījamūt, ka rokstūt Reigys volūdā, es nikō taida „nalykumeiga“ nasaraksteišu. Varēs pasaļaut un nalaseit, bet — kod raksteišu latgaļu volūdā, tod — kas zyn? Kū var saraksteit..? Un kas tū vysu lai izkontrolej?

— Vai, kāpēc jūs nerakstiet valsts valodā, es tad gribētu izlasīt!

— Bet kōpēc navar izlaseit latgaļu volūdā!? Vajaga tikai īsōkt un vīnu grōmotu izlaseit, kai muna mōte tū dareja ar nalatgaļu grōmotom. Īsōka pyrmū tai pagryušōk, a pēc tam cytas jau laseja breivi un saprota. Jai tikai vajadzēja atnest nu bibliotēkas taidas, kuras narunoj pretim Dīvam, morālei un dorba tykumam... Lai tur (latvīšu literaturā — I. Š.) apraksteitō dzeive leidzynōtūs myusu dzeivei, lai jei varātu sajust, ka ari tur ir taidi p a t l a t v ī š i (izcālums muns — I. Š.), kai mes. (Andžāne 1970)

M. Andžāne ir auguse pīcu bērnu videji tureiga zemņika saimē, i, kod tāvs ir dalejs sovus eipašumus, tod jei sovu daļu tlykuse studeju moksys segšonai Rēzeknis Školuotuoju inštitutā i aizguojuse studēt par latvīšu volūdys i literaturys školuotuoju. Ir cīš svareigi, ka jei kotru nu itūs dorbu (školuotuoja, muote sātā, žurnaliste, folklorys kruojieja) ir darejuse ar sirdsspāku, partū, nasaverūt iz uoreji veiksmeyguos lauleibys dzeivis, daudzūs socialūs lūmu, muotis arhetipiskuo byuteiba ir škārsovuse vysu juos dzeivi i literarū darbeibu.

Latvyskuma koncepta izpausmis latvīšu dzejā atkareibā nu dzejņika pasaulšredzīņa i dailradis vierzīņa var byut stypri atškireigys. Sovpateiga ir Roberta Mūka humoristiskuo, dabiskuo, pat praktiskuo latvyskuma izpratne (pādejā jis tyvs ari M. Andžānei), kaidis par etalonu var turēt Andreja Egleiša lykumūs, kai ar ciervi izcierstūs, latvyskuma bausleibys, bet M. Andžānei, kai Z. Lazdai, V. Tomai, A. Rancānei, viertinei cytu latvīšu i latgaļišu autoru puorstuovu svareiga ir sazīdynuošona, izjustais i izdzeivuotais latvyskums.

Socūt ar pyrmū publikaceju periodikā — tāluojumu „Orōjdāls“ (Andžāne 1931), jei styprynoj taidys latvīšu zemņikam rakstureigys vierteibys kai dorba, zemis, tautys, volūdys mīlesteiba, saaug sme ar dobu, atsavieršona dzeivis i dorba pīkam. Nacistiskuos okupacejis i pyrmajūs trymdys godūs autore nasabeist skaļu saukļu i patetikys, partū ka izmysums par zaudātū dzimtini, zemi, M. Andžānei — ari sovu bērnu, ir nūcierts īspieju byut, apstuodynuojs gora atteisteibu. Ka puorsaver juos montuojumu prozā, tod stuostu i napabeigtuo romana „Nosta“ raksturūs tipiski vacuokuos trymdys paaudzei ir radzams lapnums par dzymtū vītu, volūdu, tīkšonus piec gora gaismis. Tī ir klusī, sirdsceistī varūni, kam cīsšonys ir ceļš pi sevi, Dīva i dzeivis byutīnis.

M. Andžānis napublicātajā montuojumā (puori par 2000 vīneibu dzejā, atseviški prozys apkūpuojumi (vairuok vērtīs Muizniece 1999: 233–235) latvyskuma aplīcynuojumi pasaruoda taišni kai aforistisku atziņu vierkniejumi taidūs dzejūļūs kai „Labesteiba“, „Naivums“, „Cīsšonys“, „Gudreiba“ (Andžāne 1999), sovpatēigajā folklorys i katuoliskuo pasaulšredzīņa sakausiejumā i muotis arhetipā. Tū pastyprynoj i smolkys semaņtiskys niaņsis, kū izalosa autore vīna voi ūtra leluma, vierteibys raksturuojumam.

M. Andžānis lirikys *es* bīži izsaceits *mes* pozicejā, kur *mes* ir:

- lirikys *es* i pasaūļa harmoniziešonai tycūšī (bīžuok bērni, vacvacuoki),
- myusu dīnu cylvāks, kas zaudej cylvāka izskotu i puortūp zvārā,
- dzejņiks kai sludynuotuojs, kūpeibys idejis paudiejs i atbyldātuojs par pasaūļa grākim (socialuo altruisma ideja).

Vysys *mes* izpausmis saista mīlesteiba i uperiešonus ideja, pat tod, kod skaidri var redzēt, ka —

Latviskā varēšana
Melnstrādnieks,
Mākslinieks,
Dzīrotājs...

Re, trimda izdzinusi
Trīs stumbrus
No vienas latviskās
Saknes!

No baltā bērza —

Latvieša cilvēka sirds! (Andžāne 1999: 56) —

lirikys *es* ir cytaids, jis uzajam atbiļdeibu, struopej sevi par propulušajom vierteibom. Pošironeja romaņtisma vierzīņa autorim ir ļuovuse aizstuovent sev tyvūs lelumus, M. Andžānis trymdys laikā raksteitajā napublicātajā dzejā ironeja palik eksistenciala. Jei iznycynoj pošu lirikys *es*. Partū auto-rei svareiga taidu tālu izviele, kas ļaun mazynuot laikmata ryugtumu i vys-atļauteibu. Muotis arhetips, kas projicāts vosorys, zemis, nuovis simbolūs, izsoka sīvītis byuteibu i ruoda izejis punktu laikmata haosam:

Vēlējos —

Manī kā ražīgā zemē

Lai: dīgšana,

Augšana,

Saziedēšana

Un nobriedums būtu. (Andžāne 1999: 113)

Te otkon var redzēt latvīšam tik tyvuos vierteibys: laiceiga radeišona, napsastuošona, atteisteiba i īšona pa godskuortu, taipoš tradiceju riņči, pi se-nejuo, pi pamatu. Kūpeibys sajiuta (es lels, partū ka vīns nu tautys, pretim tam — i muna tauta ir lela, taitod ari es lels; mozūs i lelūs tautu myužei-gais pretmats) ir pastyprynuota ari nu formys aspekta, lītojūt uzskajtejumus ar prīvuordu *ar*:

Ar brīviem vējim

Tas sacentās,

Ar sauli

Kāpa pār kalniem,

Pār mežiem

Ar atbalsīm pārsviedās,

Ar gaismu —

Caur siliem salniem... (Andžāne 1999: 72)

Ar lietus čabēšanu
No kokiem
Lapas krīt;
Ar lēnu starošanu.. (Andžāne 1999: 91)

Ar savu ciešanu mēru
Sen savas sāpes
Un savu laimi mēru...
Ar noķertās gudrības
Mirkli —
Pārgriežu laiku
Kā zirklēm...
Ar pretspējas spīti,
Aust mani rīti. (Andžāne 1999: 135)

i cytūs pīvadumūs var apjaust autoris lirikys *es* vertikaluos dūmuošonys tyvumu i svareigumu.

Juopīzeist, ka, lai ari pīrvuordam nav sovys leksiskuos nūzeimis, dzejā tys rūn papyldsemaņtisku konotaceju, eipaši, ka vāroj, kaida ir lirikys attīksme pret pīrvuorda *caur* (īšonu, byušonu) variacejom. *Ar* uzskaitējumi pastyprynoj kluotīnis sajiutu. Leidzeiga papyldsemaņtiskuo konotaceja suokūtneji bejuse ari pīrvuordam *caur*: *caur dobu, caur sirdi, caur cyta dvēselis duorzu*; īit dzili vydā, byut sūpluok, pastyprynuot sovu vareigumu, variešonu. Bet trymdā raksteitajā dzejā atsakluoj, ka myusu dīnuos *caur* vairuok i vairuok aktualizej sadaleišonu, izšķieršonu:

Ceļš nerāpjas kalnā,
Gaisdams kā dūmakā salnā,
Netek aplī ap to,
Izslīd
Caur šķērsgrieztu klinti...
Urbjas pa mežu
Caur izcirtumu.
Upē meklē braslu,
Šņāc
Pa gaisā pakārtu tiltu. (Andžāne 1999:167)

Var pamaneit ari tū, ka leluokuo daļa M. Andžānis napublicātuos dzejis ir latvīšu literarajā variantā, partū styprys opozicejis, cytom reizem semaņtiskys saspielis veidoj latvīšu i latgalīšu vuorda sastatejums. Sūpluok latvyskajam vuordam aizvadūt latgaliskū leksiku, autore padzylnoy jiedzīniskū atšķireibu. Pīvadumam, ka autore lītuotu latviski raksteitajā dzejā obus literarūs vuordus: *mākonis* i *lietus mākonis*, *roze* i *ūdensroze*, atšķireigū nūzeimi niansātu cyts substantivs genitivā, bet, kod pasaruoda vuordu puori *mākonis* — *tyucs*, *roze* — *laikšins*, tod par reizi jūtama ari lirikys *es* attīksme pret nūsauktū tālu ci vierteibu.

Jamūt vārā, ka trymdā lirikys *es* akceptej pastuoviešonu tikai psiholoģiski pījamajamā telpā (*grāmatu sprosts, svešuma dārzs*), tod taidis vuordu izvielis pājiemīņš par reizi ļaun atdaleit eistuos nu naeistūs vierteibu. Tai laikšins *zam lada* simbolizej lirikys *es* naīspiejamū dzeivi trymdā, tok jis ir dzeivis, koč uoreji ruodīs sastiņdzs, bet *roze* — taišni preteji — styndzinoj ar sovu uoriškeibu. Voi vuordu puors *stars* i *spaits*, kam identa leksiska nūzeime, lirikys *es* apziņā tam ir skaidri nūškierti semaņtiskī aspekti: saule i Dīvs īt ar *staru* (tī, kas roda gaismi), bet *spaits* personificej i vieju, i zīdu voi muokūni (tī, kas naroda, bet atstoroj gaismi). Redzīs, ka styngrys sistems, pīvadumam, izalaseit psiholoģiskuos telpys sovejūs vierteibu raksturojumam tikai latgaliskū leksiku, autorei nav bejs. Vīna voi ūtra leksikys varianta „sovejuo“ statusu bīžuok ir nūsacejs ritms, fonetiska saskaņa, bet, kas dzejis koņtekstā reizi jau nūsaceits kai pījamamais lelums, tys nasamaina ari cytā dzejūlī.

M. Andžānis napublicātajā dzejā personificāti dobys tāli rūsynoj cylvāku sajmīt sev atvālātū dzeivis laiku kai duovonu. Atguodinojūt, ka seņču tradiceju saglobuošona ir myusu variešonys aplīcynojuoms, pat tod, kod

..dzīves rētā

Mana svētdiena sāp. (Andžāne 1999:43)

Svātdīnis semaņtiskū nūzeimi paplašinojūt leidz simbolam, autore spylgtai paruoda katuoliskuo i folklorys redzīņa siņtezi. Svātdīne ir vyss, kas ir tyvs lirikys *es*, kas zaudāts trymdā, bet, nav saceits, ka nav propuļš i dzimtinē — sātys sajiuta, sirds vierteiba, bārna, zīda, gora sazīdynuošona, seņču tykumi.

Folklorys elementi M. Andžānis napublicātajā dzejā nikod napalīk par formalu, patetisku latvyskuma izpausmi, kai tys ir pasaruodejs atseviškūs Ūtruo pasaulā kara raksteitajūs patriotiskajūs dzejūļūs. Napublicātajā dzejā folkloriskais ir īkšeja, impulsiva i stypra arhetipiska saikne ar paguotni i nuokūtni, paaudzēs montuots dzeivis i dūmuošonys veids:

Veidosim vietu,

Ziedam kur plaukt,

Sirdij kur vērties,

Bērnām kur augt. (Andžāne 1999:109)

Sacynojuūt der atguodynuot, ka latvyskums nav statisks definiceju ci vierteibu uzskaitējums, bet aktiva, rodūša attīksme pret dzeivi i dorbu. M. Andžānei byut latvītei, tys zeimoj —

— byut gorā styprai, sazīdynuot sevi i cytus,

— just saikni ar paguotni, seņčim, tautu,

— ticēt Dīvam,

- saaugt ar dobu,
- kūpt volūdu i senču tradicejis,
- atsasvešynuošonu nu realitatis, sabīdreibys, pat saimis, ka ir nūdūtys latvyskuos vierteibys, īšonu sevī.

Ari M. Andžānis dailrade ir pīruodejums tam, ka volūdys škeirums nav pamats etniskai atšķierteibai ci nasapratnei, vēļ vaira — slaviskai latgaliskuo latvyskuma uztverei.

Literatura

- Andžāne 1931 — M. Andžāne. Orōjdāls // Zīdūnis, 1931, nr. 6. — 44. pl.
- Andžāne 1950 — M. Andžāne. Viestule dālam Salvinam, [b. d.] 20. g. s. 50. godu vyds // MAM/V4.
- Andžāne 1970 — M. Andžāne. [b. n], [b. d.], 20. g. s. 70. godi // MAM/P3.
- Andžāne 1976 — M. Andžāne. Folkloras materiāli nu Škaunes pogosta // Tāvu zemes kalendars 1977. godam. Minhene, 1976. — 51.–71. pl.
- Andžāne 1999 — M. Andžāne. Dimensiju kvadrātsaknes / Sak. I. Muizniece. Rēzekne, 1999.
- Eiropas idejas Latvijā 2003 — Eiropas idejas Latvijā. Populāra Latvijas rakstnieku un domātāju Eiropas antoloģija / Sak. A. Dimants, D. Lūse, K. Lūsis, A. Priedīte. Rīga, 2003.
- Jurevičs 2003 — P. Jurevičs. Eiropas šarms // Eiropas idejas Latvijā. Populāra Latvijas rakstnieku un domātāju Eiropas antoloģija / Sak. A. Dimants, D. Lūse, K. Lūsis, A. Priedīte. Rīga, 2003. — 147.–151. lpp.
- Jurevičs 1946 — P. Jurevičs. Idejas un īstenība. Eslingena, 1946.
- Kemps 1991 — F. Kemps. Latgales likteņi. Rīga, 1991.
- Kohl 1842 — J. G. Kohl. The German Provinces on the Baltic // Kohl J. G. Russia. London, 1842. — 45.–122. lpp.
- Kronvalds 1987 — A. Kronvalds. Tēvuzemes mīlestība // Kronvalds A. Tagadnei. Rīga, 1987. — 53.–66. lpp.
- Kundziņš 2003 — K. Kundziņš. Nacionālisms, humānisms, kristiānisms // Eiropas idejas Latvijā. Populāra Latvijas rakstnieku un domātāju Eiropas antoloģija / Sak. A. Dimants, D. Lūse, K. Lūsis, A. Priedīte. Rīga, 2003. — 137.–141. lpp.
- Latvieši 2003 — Latvieši. XX gadsimta 20.–30. gadu autoru rakstu krājums / Sak. H. Grīnberga, M. Auns. Rīga, 2003.
- MAM — Marijāns Andžānis materiāli juos pīminis ustobā Škaunē.
- Mauriņa 1944 — Z. Mauriņa. Divas kultūras saknes // Latvju Mēnešraksts, 1944, nr. 1., 2.
- Muizniece (Šuplinska) 1999 — I. Muizniece. Komentāri // Andžāne M. Dimensiju kvadrātsaknes / Sak. I. Muizniece. Rēzekne, 1999. — 229.–269. lpp.
- Muizniece (Šuplinska) 1997 — I. Muizniece. Marijas Andžānes dzejas mantojums rokrakstos. Rēzekne, 1997.
- Naaizmerstule 1913 — Naaizmērstule. Tu manis navaicoj! // Latgale: valoda, literatūra, folkloras / Sak. J. Kursīte, A. Stafeca. Rēzekne, 2003. — 171.–172. lpp.
- Naaizmērstule 1925 — Naaizmērstule. Katōliskō jaunōtne un dzimtines mīlesteiba // Zīdūnis, 1925, nr. 1., 2.

- Raudive 1992 — K. Raudive. Pārpersonīgais un personīgais. Rīga, 1992.
Skalbe 1990 — K. Skalbe. Mazās piezīmes. Rīga, 1990.
Smits 1997 — E. Smits. Nacionālā identitāte. Rīga, 1997.
Strods-Plencinīks 1995 — K. Strods-Plencinīks. Viestule pietejuma autorei, datāta ar 1995. gada 29. martu // MAM/V6.
Trasuns 1999 — F. Trasuns. Dzīve un darbi. 1. sēj. Rēzekne, 1999.

The Concept of Latvianhood in the Poetics of Marija Andžāne

The aim of the article is to discuss the peculiarities of the concept of “Latvianhood” in the context of the development of national ideas and in the poetics of Marija Andžāne (1909–1988). Two research methods are applied: the psychology of creative work (P. Birkerts, A. Ozoliņa-Nucho, M. Vidnere) and structural semiotics (J. Lotmans, R. Jākobsons). The results are contrasted in view of conceptions of Latvianhood.

For a long time, the model of Latvianhood as offered by A. Kronvalds was used as the basis of national ideas in Latvia. Its main features involve love of one’s fatherland, knowledge of and respect to its history, its geography, and its heroes, the cultivation of one’s language, faith in one’s heart and the knowledge of traditional literature (Kronvalds 1987: 56–65). Definitions of the idea of Latvianhood can be found in the works of K. Skalbe (1990), Z. Mauriņa (1944), P. Jurevičs (1946), K. Raudive (1992) and of other writers, and of philosophers of the 1920s and 1930s. These works were published during the Nazi occupation and in exile and have been reprinted recently.

The attitude of M. Andžāne towards Latvianhood shows explicit parallels to K. Kundziņš who stresses the important role of Christianity in the development of the ideas of nationalism and humanism. For M. Andžāne to be a Latvian means —

- to be mentally strong, to rouse oneself and others for action;
- to feel a link with the past, one’s ancestors and the nation;
- to merge with nature;
- to cultivate one’s language and the traditions of the ancestors;
- to believe in God;

— an alienation from reality and society and even from the family means that Latvian values have been betrayed and are absorbed by oneself.

ILGA ŠUPLINSKA
ilga.suplinska@ru.lv

Rēzeknis Augstskolys
Humanitārūs i juridiskūs zynuoţņu fakultatis
Humanitārūs zynuoţņu katedra

Atbreivuošonys aleja 115
Rēzekne, LV–4604, Latveja

Vai latgalieši tiek diskriminēti? Naida runas internetā

Internets neapšaubāmi ir veiksmīgs izgudrojums, jo ļauj vārda vistiešākajā nozīmē ikvienam izmantot viņam pienākošās pamattiesības uz vārda brīvību. Internets ir radījis jaunas attiecības starp politisko eliti, ekspertiem un sabiedrību, dodot iespēju pat visnomaļākajam pagastam un vismazākajam grupējumam regulāri atgādināt par savu esamību. Tādējādi internetu var uzskatīt par veiksmīgu līdzekli arī mazo un reģionālo valodu runātāju lingvistiskās identitātes stiprināšanā.

No otras puses, tieši interneta šķietamā anonimitāte un reizēm arī pārprastā vārda brīvība rosina atsevišķus indivīdus pārceļt savas naidīgās aktivitātes kolektīvā līmenī. Interneta vidē anonīma uzbrukšana citiem ir kļuvusi teju par normu. Ja agrāk, lai cik ekstrēmistiski noskaņoti, šādi indivīdi būtu palikuši savā lokālajā vidē vieni un nesaklausīti, tad tagad ikvienam ir iespējams internetā atrast pietiekami daudz domubiedru. Latvijas situācija — vismaz pagaidām — gan atšķiras no citām valstīm, jo šādu agresiju — naida runas — producē galvenokārt anonīmie interneta lietotāji, un tās atrodamas lielākoties ziņu portālu komentāros un nevis ekstrēmistisku organizāciju mājas lapās.

Tātad internets var kalpot arī par līdzekli, kas šķelšanos sabiedrībā palielina. Nav vienkāršāka veida, kā atriebties bijušajai draudzenei, priekšniekam vai kaimiņam, vai arī vienkārši pateikt latgalietim, ka viņš ir muļķis un lētticīgs („lētticīgie latgalieši“, CARLITO, 25.04.2009. 19:19; „Nu, muļķis kas muļķis jeb vienkārši āksts iz Varakļāniem vai kur jūs tur vairāk esat!“, SASHA, 30.01.2008. 14:36¹).

To, ka Latgales un latgaliešu tēma internetā ir plaši apspriesta, var secināt, kaut vai tikai paraugoties, cik aktīvi komentēti ir attiecīgas tematikas raksti. Piemēram, divas ziņas saistībā ar piketu par reģionālās valodas statusa piešķiršanu latgaliešu valodai 2007. gada septembrī portālā „Delfi“ tika komentētas attiecīgi 555 un 687 reizes, bet ziņa par piketu 2009. gada 26. septembrī izpelnījies pat 704 komentārus. Vienkāršoti šo komentāru saturu varētu raksturot kā apsūkāšanos pēc shēmas „muļķis — pats muļķis“. Izteikumiem bieži raksturīgs kategoriskums un pat agresivitāte.

---

¹ Citāti no portāla www.delfi.lv, turpmāk tekstā arī no portāliem www.apollo.lv un www.diena.lv.

Lai arī ikvienu komentāra autoru iespējams identificēt pēc viņa datora IP adreses, rakstītājiem dažkārt šķiet, ka viņi ir anonīmi un tātad arī pasargāti no jēlkādas atbildības. Tā 2006. gada februārī portālā „Delfi“ tika publicēts komentārs, kas tā rakstītājam izmaksāja 450 latus: „Krievvalodīgie ir beztiesiski lopi, kurus vajadzētu apšaut vai arī aizvēkt no Latvijas un jo ātrāk, jo labāk“ (dialogi.lv 2006; Stroja, Emsiņa: 2007). Tas gan nebūt nav vienīgais šāda veida komentārs Latvijas portālos, taču šo pamanīja kāds Saeimas deputāts — krievs pēc tautības, kurš labi pārzina jurisprudenci, — un vērsās policijā. Komentāra autors izrādījās 1991. gadā dzimis, tobrīd vēl nepilngadīgs jauniešs. Rīgas tiesas apgabala prokuratūra administratīvā kārtā piesprieda naudas sodu 450 latu apmērā, kuru jaunieša vecāki arī samaksāja (Stroja, Emsiņa: 2007).

Taču lielākoties sabiedrības attieksme pret notiekošo ir diezgan vienaldzīga, tikai retais saņem uz tiesu darbiem par personu aizskarošiem izteikumiem. Neiecietība un verbāla vardarbība, šķiet, ir kļuvusi par ikdienišķu parādību un sastopama ik uz soļa skolā, veikalā, trolejbusā un, protams, arī interneta vidē. Visbiežāk piesauktais arguments saistībā ar naida runām ir vārda brīvība. Taču jāatceras, ka naida runas nav asi vai kritiski viedokļi, kas kādai sabiedrības daļai nav patīkami. Uzskurinot naidu, cilvēki reti pamato savu viedokli ar faktiem. Lielākoties tas ataino tikai negatīvas emocijas, kas vērstas pret citām sabiedrības grupām: „Kaimiņos arī čangaļi ievācās, caurām dienām kaut ko zāģē un klapē, besī ārā!!!“ (NU LUUK, 11.01.2006. 17:59).

Neiecietība tiek definēta kā nepamatoti negatīva attieksme pret citu cilvēku dzīvesveidu, uzskatiem, interesēm, jūtām, paražām, ticību u. tml. (Biksiniece 2005). Arī liela daļa izteikumu, kas parādās saistībā ar latgaliešu tematiku, ir klaji negatīva un pat rasistiska, turklāt to autori pārstāv abas puses: „ejiet tač d...st, stulbie čangaļi“, GOGS, 20.09.2007. 10:35; „Priecājies, pūslī, ka neesmu basks, citādi sen jau būtu uzspridzinājis tavu kuslo pakaļu, bet acīmredzot uz to jau iet, latvietīši dialogu nesaprot, vajag pīcku, kalpa dvēseles“, LG, 27.02.2009. 23:46; „Sytu čiuļus un sisšu, muni dāli syt čiuļus un sisj!“ LATGOLS, 20.09.2007. 13:22).

Lai arī 2006. gada maijā interneta portālu redaktori un dažādu citu institūciju pārstāvji parakstīja Deklarāciju par cieņu, iecietību un sadarbību interneta telpā (dialogi.lv 2006) un apņēmas vērsties pret „aicinājumiem uz vardarbību, diskrimināciju, draudiem, apvainojumiem, kas vērsti pret atsevišķu cilvēku vai cilvēku grupu viņa rases vai etniskās izcelsmes, reliģiskās piederības vai ticības, valodas, dzimuma, seksuālās orientācijas, vecuma, veselības stāvokļa vai pilsonības dēļ“, tomēr acīmredzot vēl aizvien

trūkst mehānisma, ar ko šo deklarāciju ieviest praksē. Pietrūkst arī vienotas izpratnes par robežu, kur beidzas vārda brīvība un kur sākas neiecietība².

Neiecietības pamatā visbiežāk ir aizspriedumi, kā arī cilvēka paša iekšējās, personiskas negācijas, nedrošība par sevi un savu nākotni, kas liek saskatīt draudus citos. No vienas puses, neiecietība balstīta uz aizspriedumiem, no otras puses, neiecietība arī vairo šos stereotipus sabiedrībā (Biksiniece 2005).

Jēdzienu „stereotips“ pirmoreiz lietojis žurnālists Valters Lipmans (Walter Lippmann) 1922. gadā (Koch-Hillebrecht 1978: 21). Karls Gustavs Jungs (Carl Gustav Jung 1960) dēvē stereotipus par cilvēka fantāzijas radītām „bildēm“, kuras neatspoguļo īstenību visā tās krāsainībā, bet balstās vien uz dažām, īpaši markantām īpašībām. Jo tālāk kādas lietas, institūcijas vai cilvēki no mums atrodas, jo mazāk mēs par tiem zinām, jo nepilnīgāka un vienveidīgāka ir mūsu informācija par tiem. Plaši izplatīti stereotipi ir, piemēram, par vāciešiem kā ādas bikšu (Lederhosen) valkātājiem un alus dzērājiem vai itāļiem kā spageti ēdājiem. Par stereotipiem šīs „bildes“ tiek dēvētas ne tikai to shematiskās nabadzības dēļ, bet arī tāpēc, ka tās „vienlaicīgi eksistē daudzu cilvēku galvās kā viena un tā paša kokgriezuma daudzas kopijas“ (Koch-Hillebrecht 1978: 109–111).

Stereotipu veidošanās tomēr ir normāla reakcija, saskaroties ar s v e š o . S a v ē j a i s tiek izcelts, s v e š a i s nonicināts (turpat, 127). Holandieši, piemēram, uzskata, ka nīderlandiešu valoda ir melodiskāka par vācu valodu. Vācieši domā tieši pretēji. S v e š a i s ir nesaprotams, viņš runā nepareizi, ģērbjas nepareizi, viņa lūgšanas un rituāli ir nekam nederīgi (turpat, 156–158). Tik ilgi, kamēr abu pušu kategorijas nav vienādas (kas parasti arī ilga vēsturiska kontakta rezultātā tomēr nenotiek, jo (vēsturiskā) pieredze katrai pusei ir cita), tikmēr nav iespējama adekvāta un pilnīga s v e š ā uztvere (McDonald 1993: 222). S v e š ā attēls formējas nemitīgā diskursā. Satiekoties ar s v e š o , arvien no jauna tiek meklēts apstiprinājums jau esošajiem stereotipiem, kas vienlaikus kalpo par apliecinājumu savam priekšstatam par pasauli un pašam par sevi. Stereotipi tāad darbojas kā līdzeklis, lai atšķirtu citus, s v e š o s , tos, kas nepieder kādai grupai.

Izvērtējot interneta komentārus, analīzei apzināti tika izvēlēti tikai tie, kuros ir lietots apzīmējums čangalis (kopā 79) — „trafaretākais stereotips, kas raksturo Latvijas novadus sensenā pretstata „savs — svešs“ rakursā“ (Kursīte 2005: 78). Latvijas kontekstā pretstatījuma „čangalis — čiuļs“

---

² Sk., piem., Stoykova 2004.

lietojums jau vispārīgi signalizē par zināmām etniskām nesaskaņām un spriegumu, apzīmējumam *čangalis*³ parasti ir arī iepriekšēja negatīva pieskaņa.

Lai gan daļai komentāru autoru pašiem ir ciešs sakars ar Latgali vai latgaliešiem („man gaspaža arī ir čangaliete“, TO JANIS, 06.06.2008. 16:54; „Pati esmu pa pusei čangaliete“, FILOLOGE, 23.09.2007. 19:27; „strādāju kopā ar rēzekniešiem“, BĀC, 04.09.2009. 08:37; „mana vecmutterīte ir arī latgaliete“, LOHATRONS, 20.09.2007. 11:29), tomēr arī viņi neatturas no stereotipu tālākas producēšanas. Stereotipus palīdz stiprināt arī latgaliešu portretējums literatūrā un kino, kā arī televīzijas un radio reklāmās. Tomēr tas nav tikai mūsdienu produkts — ieradums pasmieties par latgaliešiem ir vismaz tikpat sens kā Latvijas valsts. „Baltīšu literatūrā latgali dreiz ījēme tradicionālō žaida vītu, lai pasmīdynōtu publiku, un bīži vīn jī tyka tālōti par vysaidu nūzīgumu pastrōdōtōjim“ (Bukšs 1961: 247–248). Interneta komentāros bieži ir manāms, ka daudziem priekšstats par Latgali un latgaliešiem ir tikai no šādiem sekundāriem avotiem („Met akmeni, uz kuru pusi gribi, čangalim trāpīsi. Atcerieties latviešu kino klasiku „Limuzīns Jāņu nakts krāsā“, RĪDZINIEKS, 27.09.2009. 06:13). Iespējams, tieši šī populārā režisora Jāņa Streiča filma palīdzējusi nostiprināties stereotipam, ka „tie čangaļi visās malās, griezies kur gribi, brauc kur braukdams, atkal viens čangals priekšā!“ (LASĪTĀJA, 26.09.2009. 13:36); „Jau tā Rīgā nav kur kāju spert. Vieni čangaļi okupējuši pilsētu“ (MĒS, 20.09.2007. 09:48); „Rīgas ielās jāsāk justies kā Latgalē“ (NU LUUK, 11.01.2006. 17:59). Galu galā tiek piesaukts pat: „Dievs, pasargi mūs no latgaliešiem“ (BĀC, 04.09.2009. 08:37).

Latgale pati tiek raksturota kā džungļi („sēdiet savos džungļos“, JONJS, 27.09.2009. 11:36), kur „izskatās kā pēc mēra un kara laikiem“ (RĪDZINIEKS, 27.09.2009. 12:39), turklāt „Čangalijā bezdarbs un krīze vienmēr bijusi aktuāla“ (ALIASS, 17.06.2009.). Vairākkārt izskan aicinājumi sakopt Latgali („sakārtojiet savas mājas pagalmu, savā dzimtenē nopelniet naudu“, ČIVLIS, 26.09.2009. 17:24), pirms doties uz Rīgu.

Līdzās vienam no visvairāk izplatītiem pārmetumiem par latgaliešu skaitu Rīgā tiek stiprināti arī citi stereotipi par latgaliešiem, piemēram, ka „Latgalē visi čangaļi runā tikai krievu mēlē“ (BŪS KRIEVU URLU LATGALE, 26.09.2009. 17:27), draudzējas ar krieviem un „čangaļiem ir pamatīga slāvu mentalitāte“ (HMM, 27.09.2009. 03:39). Bez tam viņi „Visu laiku pļekst savā dialektā, ir viltīgi, glaimīgi, negodīgi, mēlneši. Skatās tikai uz savu

---

³ Par vārda *čangalis* nozīmi sk. Kursīte 2005: 79.

labumu. Kaut kas no slāviskā tur cieši iekšā“ (BĀC, 04.09.2009. 08:37). Tieši saistībā ar slāvisko un krievisko latgalieši tiek dēvēti par liekēžiem, pielīdējiem un pašlabuma meklētājiem, karjeristiem un metropoles iekarotājiem (SUĻIKO, 26.09.2009. 16:57; LATGALĪTS — ČANGALIM SAEIMĀ, 27.09.2009. 15:21; RĪDZINIEKS, 27.09.2009. 06:13). Latgalieši ir „ambiciozi“ (RĪDZINIEKS, 28.09.2009. 07:33), „galīgi aptrakuši“ (KAILS, 26.09.2009. 14:08), viņus „interesē tikai un vienīgi individuāli sava labklājība“ (HEHHE, 26.09.2009. 16:52) un viņi „ierauj nāsī, ko vien var“ (ALIASS, 17.06.2009.).

Komentāros atklājas, ka latgalieši, lai arī netiek uzskatīti par īstiem latviešiem („Čangaļi taču nav latvieši“, NU JA, 19.08.2009. 19:27; „latvieši Latvijā kļuvuši par minoritāti, aiz krieviem un čangaļiem“, PANDA, 19.08.2009. 23:57), tiek vainoti krietnā daļā Latvijas problēmu („nu, taču izbeidzat dalīt mazo Latviju vēl sīkākās daļās — tāpat nekas nav liels pāri palicis. jāvieno, nevis jādala, ka māti jūsu!“; TOMAHAWK, 22.09.2007. 16:34), tostarp arī ekonomiskajā un politiskajā krīzē („priekšla pilna valdība ar čangaļiem“, HEHHE, 26.09.2009. 16:52; „Ko tur LR Saeimā tie čangaļi — liekēži dara“, SUĻIKO, 26.09.2009. 16:57; „čangaļi nolaiduši Latviju“, HMM, 27.09.2009. 03:39; „Rīgas domē čangaļi pie varas“, RĪDZINIEKS, 27.09.2009. 18:11).

Kā ļoti negatīvas tiek uztvertas latgaliešu uzvaras dažādos šovos un ar mūziku saistītos Latvijas mēroga pasākumos. No vienas puses, tiek atzīts, ka „kaut kas tāds sirsnīgs un neviltots“ jau tai latgaliešu mūzikā ir, tomēr, kā apgalvo tas pats autors: „es jau tos čangaļus neciešu“ (VITAR, 09.01.2006. 11:18). Tāpat tiek apšaubīta latgaliešu uzvaru rezultātu patiesība („laikam tie čangaļi abraukājuši pus Latgali un katrai tantiņai iestāstījuši: balso par mums“, 000, 09.01.2006. 00:20; „katrs čangalis, kuram ir tv (un kuram nav) un kuram ir telefons, nobalsoja pa 3 reizēm“, SPOCINS, 09.01.2006. 12:04). Reizēm latgaliešiem tiek pretstatīta cita rakstura diskriminētu ļaužu grupa — geji; šeit domas dalās („labāk lai vinnē čangaļi nekā geji!“; KORISTS, 08.01.2006. 23:57; „diemžēl čangaļi šoreiz bija labāki par gejiem!“; ZĀĢIS, 09.01.2006. 15:53).

Ja iepriekšminētās varētu definēt par neiecietības pazīmēm, ko izraisījusi skaudība (jo latgaliešiem ir karjera, viņi ir galvaspilsētā, viņi ir Saeimā, viņi uzvar dažādos mūzikas konkursos u. tml.), tad nākamais līmenis ir prasta apsaukšanās: viņi ir stulbi (GOGS, 20.09.2007. 10:35), debili („lūdzu, nemaisiet vidzemniekus ar debilajiem čangaļiem“, UNA, 08.07.2009. 10:52), idioti (BŪS KRIEVU URLU LATGALE, 26.09.2009. 17:27) un „čangalis vienmēr ir maita bijis“ (ALIASS, 17.06.2009.). Latgalieši tiek raksturoti

arī kā kontrabandisti, kas tirgo krievu šnabi un cigaretes (PACIFISTS, 19.06.2009. 21:41), viņi „rupji lamājas, nodzērušies bļauri“ (FIFA, 27.09.2009. 02:02) un „pīsadzēruši savu samaduju“ (KRANS, 20.08.2009. 09:07).

Viens no galvenajiem neiecietības iemesliem ir latgaliešu atšķirīgais runas veids. Daži to uzskata par eksotisku vai smieklīgu („esmu dzirdējis, kā savā starpā runā čangaļi... pirmais, kas nāk prātā, ir eksotiski un smieklīgi“, NO MALAS, 20.09.2007. 12:31), citi par pretīgu („čangaļu dialekts tāpēc arī tik pretīgi izklausās, ka nav kopts, ja nu vien no krievu puses“, FIFA, 27.09.2009. 12:44; „tā čangaļu valoda derdzas“, VITAR, 09.01.2006. 11:18).

Daļa anonīmo autoru uzskata, ka „visa šī ņemšanās ap latgaļu valodu ir mazliet kaitinoša — kamēr čangaļu Rīgā nebija, tikmēr neviens latgaļu valodu neapdraudēja...“ (HMM, 30.01.2008. 11:15). Valodas jautājumā viedokļi sevišķi neatšķiras no valsts oficiālās nostājas: „hehe, latgaliešu valoda... katrā pagastā savs dialekts...“ (TOMAHAWK, 22.09.2007. 16:34); „dialekts, kas ir pilns ar poļu un krievu valodas ietekmi“ (HMM, 26.09.2009. 19:44); „Nevar mācīt valodu, kura nav valoda“ (FILOLOGE, 23.09.2007. 19:27); „katrs te savu valodu izdomās“ (LATVIETIS, 19.08.2008. 19:56), un tāpēc valoda „nav jāaizsargā“ (PANDA, 19.08.2009. 23:57). Dažus izbrīna, „no kurienes tādas ambīcijas un pārliecība, ka no pierobežā izkropļotas valodas dialekta ir cēlusies latviešu valoda?“ (RĪDZINIEKS, 28.09.2009. 07:33).

Ja tomēr kategorisku iebildumu nav, tad vēlams latgaliešu valodu kopt un runāt Latgalē un netraucēt ar savām valodas problēmām citur Latvijā („lai Latgales novadu skolās māca latgaļu valodu“ (RIPA, 26.09.2009. 20:00); „sēdiet tur ⟨Daugavpilī⟩ un runājiet savā „valodā““ (RĪDZINIEKS, 27.09.2009. 06:13); „lai runā savās dzīvesvietās ar krieviem un baltkrieviem tajā jauktajā valodā“ (HMM, 26.09.2009. 19:44); „Lai mācās saucamo „valodu“ savā Latgalē“ (MĒS, 20.09.2007. 09:48); „Latvijas parlamenta tribīne nav vieta, kur noņemties ar dialektu apspriešanu“ (KAARLIS, 20.09.2002. 15:39).

Dažkārt izskan pārmetumi pašiem latgaliešiem par mugurkaula trūkumu un nepietiekamu atbalstu savai valodai: „bet neviens jau neaizliedz runāt čangaliski, ko ta jūs ar mani — čiuļu visi ļerkstat latviski, kad aizbraucu uz Latgali“ (SKARBAIS, 27.09.2009. 16:36); „Jūs sākumā pierādat kaut vai paši sev, ka esat cienīgi savai „valodai“, tad arī varēsiet izvirzīt prasības“ (SKARBAIS, 27.09.2009. 17:10); „nu, ja jau čangaļi var savākt savas valodas atbalstam tikai 13 cilvēkus, tad tai valodai ir jāmirst! figu

viņiem! (ČIVULS, 22.09.2007. 15:10); „ja 〈čangaļi〉 runā, tad lielākoties krievu valodā, ja tā, tad lai izmirst tā valoda“ (X, 22.09.2007. 16:24).

Ne tikai valodas sakarā bieži izskan aicinājums latgaliešiem dzīvot Latgalē un netraucēt pārējos: „Lai brauc uz savu Latgali“ (LASĪTĀJA, 26.09.2009. 13:36), „sadzīt čangaļus atpakaļ Čangalijā“ (KAILS, 26.09.2009. 14:08), „čangaļus ieslēgt vienā rezervātā un nelaist ārā“ (V&V, 26.09.2009. 16:45); „lai viņi dzīvo tanī Latgalē“ (BSOD, 26.09.2009. 15:24), „labāk būtu, ja viņi paliktu savā Čangalijā“ (KURZEME, 26.09.2009. 20:23), „sēdiet tur 〈Daugavpilī〉“ (RĪDZINIEKS, 27.09.2009. 06:13), „sēdiet savos džungļos“ (JONJS, 27.09.2009. 11:36), „lai spēlē savos kultūras namos, un visas problēmas atkritīs“ (NU LUUK, 11.01.2006. 17:59), „vajag braukt uz Aglonu un tur izrunāties, kamēr nelabi paliek“ (VITAR, 19.08.2009. 23:54), „ganiem kazas“ (KRANS, 20.08.2009. 09:07).

Daži komentāru rakstītāji aizdomājas arī līdz Latgales atdalīšanai („Ja atdalītu Latgali, kā amputējot kāju ar gangrēnu, Latvija varētu izdzīvot un uzplaukt!“, LATVIJĀ, 25.04.2009. 20:47) un pievienošanai Krievijai vai Baltkrievijai („Vajadzēja atdot kopā ar Abreni“, FILOLOĢE, 23.09.2007. 19:27; „lai tie čangaļi iet un pievienojas Abrenei“, LATVIETIS, 19.08.2008. 19:56; „A davaj atdosim atpakaļ Vitebskai!“, ČANGAĻU DZRAUGS, 27.09.2009. 17:09).

Internetā vērojamo negatīvismu pret latgaliešiem gribētos norakstīt uz latviešu bailēm par savu nākotni („A ko Tu tagad gribēji? — Lai pārčangaļo visu Latviju, a? Un sauksimies Čangalija?“, >SETHE, 27.09.2009. 10:55), bailēm par latviešu valodas statusu („iedos zaļo gaismu latgaļu dialektam, tad būs arī jādod tiesības krieviem“, LOHATRONS, 20.09.2007. 11:29), kā arī par savu ekonomisko stabilitāti („Rīga pilna čangaļu karjeristiem“, RĪDZINIEKS, 27.09.2009. 12:39).

Protams, var jau apgalvot, ka sabiedrības viedoklis internetā parādās izkropļotā veidā un ka procentuāli nemaz nav tik daudz to lietotāju, kas izplata naida runas. Tomēr dažādas diskusijas par starpgrupu attiecībām un vienas vai otras grupas vietu sabiedrībā rada spriedzi arī šo grupu ikdienas attiecībās.

Avoti

BNS 2002: Saeimā emocionāli debatē par Latgali // <http://www.delfi.lv/news/national/politics/article.php?id=3937367> (15.11.2009.)

BNS 2006: Radio SWH Latvijas mūzikas gada topā uzvar „Borowa MC“ (papildināts) // <http://notikumi.delfi.lv/news/entertainment/music/article.php?id=13253001> (15.11.2009.)

dialogi.lv 2006: Deklarācija par cieņu, iecietību un sadarbību interneta telpā // <http://www.dialogi.lv/article.php?id=2487&t=0&rub=14> (12.12.2009.)

- dialogi.lv 2006: Internets nav miskaste. Padarīsim to tīrāku! // <http://www.dialogi.lv/article.php?id=2572&t=0&rub=14> (12.12.2009.)
- delfi.lv 2007: Piketā prasīs reģionālās valodas statusu latgaliešu valodai // <http://www.delfi.lv/news/national/politics/article.php?id=18996643> (15.11.2009.)
- LETA 2007: Piketā 13 cilvēki prasa atbalstu latgaliešu valodai. delfi.lv // <http://www.delfi.lv/news/national/politics/article.php?id=19017601> (15.11.2009.)
- LETA 2008: Aicina izstrādāt rīcības plānu latgaliešu rakstu valodas saglabāšanai. delfi.lv // <http://www.delfi.lv/news/national/novadi/article.php?id=20127217> (15.11.2009.)
- LETA 2009: Aicina atbalstīt latgaļu valodu. delfi.lv // <http://www.delfi.lv/news/national/politics/aicina-atbalstit-latgalu-valodu.d?id=27054502> (12.12.2009.)
- LETA 2009: Izveidota lībiešu un latgaliešu valodas aizsardzības organizācija. delfi.lv // <http://www.delfi.lv/news/national/politics/izveidota-libiesu-un-latgaliesu-valodas.d?id=24181495> (15.11.2009.)
- LETA 2009: Visbiežāk dzērumā pie stūres sēžas jauni Preiļu un Gulbenes vīrieši. apollo.lv // <http://www.apollo.lv/portal/news/72/articles/170924> (15.11.2009.)
- LETA 2009: Atzīst par pamatotu atteikšanos izskatīt latgaliešu rakstu valodā iesniegtu sūdzību. delfi.lv // <http://www.delfi.lv/news/national/politics/article.php?id=26322155> (15.11.2009.)

Literatūra

- Bērziņš 2007 — G. Bērziņš. Valstij jāveido ciešāks dialogs ar latviešu lokālajām identitātēm // <http://www.delfi.lv/news/national/politics/article.php?id=19009290> (15.11.2009.)
- Biksiniece 2005 — L. Biksiniece. Neiecietības izraisītie incidenti Latvijā un valsts reakcija uz tiem // <http://www.politika.lv/temas/cilvektiesibas/5378/> (12.12.2009.)
- Bukšs 1961 — M. Bukšs. Latgaļu volūdas un tautas izplateības problemas. [Minhene]: P/s Latgaļu izdevnīceiba, 1961.
- Cibuļs 2008 — J. Cibuļs. Latvieši un latgalieši: viens likums — viena taisnība visiem... // <http://www.delfi.lv/news/comment/comment/article.php?id=21119328> (15.11.2009.)
- Jarinovska 2009 — K. Jarinovska. Par spēcīgu Latgales Universitāti // <http://www.diena.lv/lat/politics/blog/kristine-jarinovska/par-specigu-latgales-universitati#comments> (15.11.2009.)
- Jung 1960 — C. G. Jung. Psychologische Typen. Zürich: Rascher, 1960.
- Koch-Hillebrecht 1978 — M. Koch-Hillebrecht. Der Stoff, aus dem die Dummheit ist. Eine Sozialpsychologie der Vorurteile. München: Beck, 1978.
- Kursīte 2005 — J. Kursīte. Čiulis un čangalis: ikdienas stereotipi // Nomales identitātei. Rakstu krājums par Latgales kultūru, literatūru, folkloru, veltīts drukas aizlieguma atcelšanas simtgadei Latgalē un Rīgas latgaliešu biedrības „Trešā zvaigzne” pastāvēšanas 15 gadiem / Sast. I. Paklone. Rīga: Madris, 2005. — 78.–87. lpp.
- McDonald 1993 — M. McDonald. The Construction of Difference: An Anthropological Approach to Stereotypes // Macdonald, Sharon. Inside European Identities:

Ethnography in Western Europe. Oxford: Berg Publishers Ltd., 1993. — 219.–236. lpp.

Stoykova 2004 — R. Stoykova. Die Hassrede — europäischer Rechtsrahmen und gesetzliche Regelung in Bulgarien // http://soemz.euv-frankfurt-o.de/mik/r_stoykova.pdf (14.02.2010.)

Stroja, Emsiņa 2007 — A. Stroja, D. Emsiņa. Internets bez naida // <http://www.dialogi.lv/article.php?id=2699&lang=2> (15.11.2009.)

Are Latgalians discriminated? Hate Speeches on the Internet

The internet has created new relations between the political elite, experts and the common man. It allows everybody to exercise the basic right of free speech. By using the internet, every single person is enabled to take part in public life even when living in far away from discourse centres. Thereby, the internet also plays an important role in strengthening the linguistic identity of the speakers of regional and minority languages.

Besides these unifying effects, however, the apparent anonymity of the internet can also result in a segregation of society. Individuals tend to misunderstand the right to free speech by elevating individual hostile activities to a collective level. In contrast to other countries, in Latvia, this form of aggression, namely “hate speeches”, are predominantly produced by anonymous users and can be found on websites of news portals or as comments to the editors of journals and are not restricted to websites of extremists.

This article analyses comments by internet readers that use the deprecatory term *čangalis* for Latgalians. One of the central issues connected with the intolerance towards Latgalians are the linguistic differences. The term *čangalis* is derogatory from the start, as it carries a negative connotation and displays disunity within the Latvian people. There are a number of different stereotypes referring to Latgalians, that surface when analyzing the readers’ comments.

One might argue that those internet users who distribute these “hate speeches” in anonymous comments do not represent the majority of Latvian society. Nevertheless, these discussions and comments create friction and stress within particular groups in society. This general hostility might be connected to the anxiety and uncertainty of Latvians about their future, to the status of the Latvian language and to the unstable economic situation.

SARMĪTE TRŪPA
trupa@uni-mainz.de

Sprachen Nordeuropas und des Baltikums
Dept. of English and Linguistics
Fachbereich Philosophie und Philologie
Johannes Gutenberg-Universität Mainz

Jakob-Welder-Weg 18
Mainz, DE-55099, Deutschland

Konceptu „dzāruojs“ atspeidynojušī frazeologismi latgalīšu dramaturgejā

Īvods

Pīzynums, ka alkoholisms ir dziļa sociala, psihologiska Latgolys problema, naprosa komentaru. Tei nav viņ myusu dīnu krizis nalaime, bet cauri godu syntim izturāts latgalīšu i apleicejū tautu soveigs rakstura pasaruodejums. Saprūtams, tū taišni voi nataišni atspeidynoj ari cylvāka dūmuošona, volūda, kultura, īpaši volūdā pagluobtys smolkuokuos kodejuma niaņsis, atšifrātys tuos var dūt daudz informacejis. Sābru tautom jau ir filologiski pietejumi par dzeršonys fenomena pādīm volūdā, pīvadumam, krīvu zynuotneica Anna Boičenko kompleksi apsavāruse konceptu „dzeršona“ krīvu volūdā (Бойченко 2009), lītaunīku volūdneica Regina Kožeņauskiene pietejuse frazeologismu variacejis i funkcejis alkohola reklamuos (Kožeņauskienē 2008). Myuslaiku lingvokulturologi i kognitivī lingvisti taišni frazeologismus pīzeist par vierteiguokū izpietis materialu, jo jī, „atspeidynojūt sovā semaņtikā garū tautys kulturys atteisteibys procesu, fiksej i nūdūd nu paaudzis paaudzei kulturys īstatejumus i stereotipus, etalonus i arhetipus“ (Маслова 2004: 82).

Plašu materialu latgalīšu volūdys pietejumūs pagaidom apzynuot navar, jo nav tekstu korpusa. Deļtuo koncepta „dzāruojs“ izpietei par frazeologismu olūtu atlaseitys pīcys dzeršonys pūstam veļteitys bādu lugys: Apšis ⟨Pīters Apšiniķs⟩ „Divi celi“ (1930) (Apse 1995), Pītera Līpiņa „Vacī un jaunī“¹ (1914) (Līpiņš 1995), Juoņa Opyncāna „Dzeivis reits“ (Opyncāns 1923), Ontona Rupaiņa „Laikmatu maiņa“ (1930) (Rupaiņš 1995), Viktora ⟨Viktors Kaupužs?⟩ „Alkohoļa suopu bārni“ (Viktors 1930); vierteiguo materiala deļ pajimta ari Konstaņcis Daugulis realpsihologiskuo drama „Guņsgrāks“ (1912) (Daugule 1977). Lugu lokaliziejumi i puorvārsumi nu cytu volūdu nav izmontuoti.

Ituo pietejuma mierkis — frazeologismūs paustū prišķstotu, attīk-smis, dzāruoju viertejuma modeliešona vīneibā aba konceptā, kas „rūnās

---

¹ Pietejumā apsavārtuos lugys saraksteitys atškireiguos ortografejuos, lobuokai teksta uztverei vysu dramu nūsaukumu i pīvadumu raksteiba puorlykta piec myuslaiku ortografejis nūteikumū.

cilvēka apziņā na viņ kai īspiejamū nūzeimu īskiciejumi, bet ari kai cylvāka īprīkšējuos volūdys pīredzis atskanis kūpumā“ (Маслова 2004: 51). Par konceptu navar runuot bez juo verbaluos manifestacejis. Jo vīns i tys pats koncepts izsaceits dažaidim volūdys leidzeklim, tod ari kotru reizi ir cyta dūmuošonys shema (Баранов, Добровольский 2008: 100). Vysā pietejumā īvāruota lingvokulturologiska daīme, dūmuošonys shemu atkluosmei izmontuota kognitivuos lingvistikys metode — freimu analize, ari komponentu analize frazeologismu modifikaceju konstatacejai.

Pietejumā par frazeologismu pīzeits vuordu savīnuojums, kura nūzeime saisteita ar vysa savīnuojuma voi komponentu (tys var byut ari paleigteikums) nūzeimis puornasumu. Par svareiguokim skaiteiti lingvokulturologiskuos i kognitivuos semaņtikys aspekti, deļtuo latvīšu volūdņiceibai tradicionaluos frazeologejis pieteišonys teoretiskuos nūstuodnis nav jimtys vārā (Laua 1992). Rokstā apsavārtī frazeologismi pīvadumūs (piec verba komponenta) dūti infinitivā, bet kontekstā atrūnami puorskota tabulā (vērtīs dalykumu 181. lpp.).

Terminu „freims“ 20. godu symta 70. godūs volūdys atspeidynuotuos cylvāka pīredzis, zynuošonu apraksteišonai pīsaceja amerikaņu volūdņīks Čarlzs Filmors (Fillmore 2006). Krīvu volūdņīki A. Baranovs i D. Dobrovolškis ir pīmāruojuši freimu teoreju frazeologismu analizei, tū var skaiteit par jaunuokū pīredzi frazeologismu pieteišonā (Баранов, Добровольский 2008: 225–250), kas Latvejā vēļ nav raudzeita. Deļtuo autoris pietejumam soveiga ari novitate.

Freimu analizis byutīne skaidrojama kai olūta freima (frazeologisma forma ar komponentu nūzeimem) transformacejis mierķa freimā (frazeologisma nūzeime) atkluosme logiskā shemā, kas atbylst dūmuošonys gaitai. Rokstā nav lītuoti tradicionālī termini „frazeologisma forma“, „frazeologisma nūzeime“, jī apmaineiti pret freimu teorejai atbiļsteigim, jau pīmy-nātajim — „olūta freims“ i „mierķa freims“. Transformacejis procesa shemys (seceiga vyspuorynuotu situacejis asociaceju aile) adaptātys tik svareiguokū pūsmu paruodeišonai. Transformacejis process realizejās olūta i mierķa freima situacejis asociaceju sakriteibā.

Par problemu var skaiteit faktu, ka nav latgalīšu frazeologejis leksikografiska apkūpuojuma, kab frazeologismu kvalificēt kai latgalīšu volūdā plaši lītuotu, autora modificātu voi okazionalismu. Taidūs gadejumūs pietejumu praksē frazeologismu pījimts atzeit par autora darynuojumu (Баранов, Добровольский 2008: 496). Frazeologismus atpazeit vaicuots ME (EH) i „Latviešu frazeoloģijas vārdņicā“ (Laua 2000).

Koncepta „dzāruojis“ aspekti

Dzāruojis — veiksmīnīks (varūņs)

Vysuos latgalīšu luguos dzāruoja personažs ir veirīts. Stypruo dzymuma soveibys — stypra veseleiba, iztureiba, sacenšebys gors — taišni frazeologismūs atsakluoj tik alkohola lītuošonys saisteibā, nu tuo veirīša golvonuo pošaplīcynuošonuos — augstuoks statuss dzāruoju sabīdreibā voi vyspuor ītikšona „eistu“ veirīšu kuortā. Tū pīruoda ari taidis frazeologisms *paruodeit, kas par veiru* ‘izdzert da dybyna’ (Apse 1995: 70), kurymā ir ītvarta iniciacejis puorbaudejuma situaceja. Saprūtams, mierča freims ir variatīvs atkareibā nu pīrškstota par ideala veirīša byuteibu i soveibom. Varātu skaiteit, ka nūzeime ir viņ Apsis lugys koņteksta nūsa-ceita, bet par dzāruoja gribiešonu aplīcynuot veirīša byuti ruoda ari cyts latvīšu literarajā volūdā zynoms frazeologisms *būt lielā vīrā* ‘stipri piedzerties’ (Laua 2000: 1371).

Dzāruoja runā kotrys iztukšuotais trauks, izdzeršonys dreizums, alkohola styprums teik demonstrāts kai „sasnāgums“. Tū var skaiteit par tipiskuokū latgalīšu dzāruoja soveibu, deļtuo vysu sešu apsavārtū lugu autori tū ruodejuši sovūs dorbūs. Vysā Latvejā zynomū frazeologismu *ceļa kāju dzert* (ME I: 547) piec lītuojuma situacejis i semantīkys leidzeibys latgalīšu lugu tekstūs atpazeistam ar cytu olūta freimu. Izlaists verba komponents ir tostā *uz ūtrys kuojis!* (Daugule 1977: 28; Līpiņš 1995: 14), cyts verbs lykts *dzert vītā: mest uz ūtrys kuojis, izmest uz ūtrys kuojis* (Rupaiņš 1995: 6). Var vaicuot, parkū tī na atškireigi frazeologismi, jo komponenti *ceļa kāja* i *uz ūtrys kuojis* redzīs puoruok atškireigi. Bet pat īdzeršonys līcinīka apziņā pastuov formula *ceļa kuoja = uz ūtrys kuojis = pādejuo gluoze*, kū apvīnoj tradicionāluo pādejuos gluozis liejēja argumentaceja *ka naklybuotu* (Rupaiņš 1995: 6).

Šuo frazeologisma variacejis var virknēt tuoļuok: *izmest vēļ* (Rupaiņš 1995: 6), *īmest* (Rupaiņš 1995: 10), *īmest pa lobai čarkeņai* (Rupaiņš 1995: 6), *samest dažū reizi* (Līpiņš 1995: 6), *izraut* (Opyncāns 1923: 18), *izraut māri trejs* (Opyncāns 1923: 8), *pajemt izraut* (Opyncāns 1923: 8), *izsaut kai nabejs treis, to na treis, a divi* (Rupaiņš 1995: 6), *izsvīst čarku* (Rupaiņš 1995: 6), *izsvīst rumceņu* (Viktors 1930: 38), *izsvīst kaidu čarkeņu* (Rupaiņš 1995: 9), *izsvīst kaidu māru* (Rupaiņš 1995: 12), *vēļ pa gluozei!* (Daugule 1977: 28), *gluozeiti, vēļ ūtru!* (Rupaiņš 1995: 5)

Vysūs pīvadumūs verbi nūsauc sportyskys darbeibys *mest, raut, saut, svīst*, prīdiekli *iz-*, *ī-*, *sa-* nūruoda iz procesa pabeigteibys. Izcalts pryncyps „dreižuok, vairuok i nūteikti da dybyna“. Ari frazeologismi bez verba komponenta organiski īlīkami itamā eilē kai leidzvierteigi varianti, deļtuo

sevkuru verbu nu pīvadumu var likt izlaistuo komponenta vītā, nazaudejūt nīkuo svareiga nu semantīkys. Pīvadumūs bez verba var skaiteit, ka verba komponents ir tikai izlaists.

Komponents objekta funkcejā vairumā gadīņu ir tīšys nūzeimis (na-interesants ni runuotuojam, ni klauseituojam, jo nav kodāts) voi aizstuots ar komponentu apstuokļa funkcejā. Tys vēļ reizi aplīcyno, ka svareiguo-kais ir process, darbeiba. Tū ruoda ari freimu transformacejis modeļs (sportyskys darbeibys → dreizuok, vairuok, ilguok → sacēņseibys → vīnuoti dalinīku reiceibys pryncypi → alkohola lītuošona).

Dzāruojs — veirs (Odums)

Dzāruojs apszyno, sovū dzymumu. Asociatīvi sevi identīficej ar Vacuos Dereibys Odumu. Itys tāls nūstypryno, puorlīceibu, ka veirīts ir nūteiciejys par sīvīti, jam ir tīseibys pat fiziski ītekmēt sīvīti. Taidu frazeologismu *Oduma ruocini* ‘veira sitīni’ (Apse 1995: 63, 73) i *suonkauļus īlauzt* ‘dabuot varys par veiru’ (Apse 1995: 65) komponenti *Odums* i *suonkauļs* ir Vacuos Dereibys legendys aluzejis par sīvītis radeišonu nu pyrmuo veirīša *Oduma suonkauļa* (Rad 2: 21–23). *Oduma ruociņu* sinonimais variants latvīšu literarajā volūdā ir *tetera kāposti* ‘žagari, pēriens’ (Laua 2000: 510). Obu frazeologismu freimi ir savītojami i atkluoj identu dūmuošonys shemu:

olūta freims (OF): ruocini (kāposti) → syura garša → napateikamys sajiutys

mierķa freims (MF): sitīni (pēriens) → suopis → napateikamys sajiutys

Par ekvivalentu puori varātu skaiteit ari *suonkauļus īlauzt* i *ielauzt ribas* ‘piekaut, asi nopelt’ (Laua 2000: 1012), ari freimu transformacejis shema obejim frazeologismim identa (svareigs puoridarejums → uzvara pi kaušonus → uzvara vyspuor). Tūmār ir lela atšķireiba, *ielauzt ribas* ir neutrals intertekstualitatis ziņā. Tys nicik naizrīt nu konteksta. Pīvadumam, Apsis dramys „Divi celi“ fragments viņ Vacuos Dereibys interteksta naatkluoj: *..tev veira juoklausā... — Oi, palic ar tevi vīnu, to tu i suonkauļus maņ īlauzsi* (Apse 1995: 65). *Suonkauļa* mitologiskuo nūzeime, veirīša varys par sīvīti simboliskums i bailis varu zaudēt atsakluoj korelacejā ar mynātū frazeologismu *Oduma ruocini*.

Ir atkluota mitologema, „svareigs mitisks personažs voi situaceja“ (Маглова 2004: 38) — *Odums*. Pamatā ir arhaiskuos kolektīvuos pīredzis tāls i ar tū saistomys konkretys situacejis, rakstura soveibys i uzvedeiba. Itam Beibelis sižetam dzāruoja sakarā pīsavierss na viņ Apse.

Vacuos Dereibys Radeišonys gruomotys aluzeja atsakluoj ari J. Opyncāna dramā dzāruoja sīvītei adresātā frazeologismā *lūceitīs kai tuor pam* ‘izvairīgi i gudri atbīldēt’ (Opyncāns 1923: 25). Uoreji it kai identīfice-

jams ar *lokās kā tārps* (Laua 2000: 1244), bet latgalīšu volūdā vuordam *tuorps* leksiskuo nūzeime ir ari ‘čyuska’. Itei aluzeja nūruoda iz Oduma i Īvys kārdynuotuoju (Rad 3: 1–14) i sīvītis dobu vyspuor. Tys raisa asociacejis ari par sīvītis aktivū seksualū uzvedeibu, bet tam negatīvs viertejums, jo dora veirīša i sīvītis attīceibys leidzvierteigys, na hierarhiskys. Negatīva attīksme rūnās nu tuo, ka pruoatā teik izkalkulāta naveiksmē. Tū atkluoj freimu analizis modeļs:

OF: čyuska → navariešona sagiut čyuskys → navariešona uzvarēt

MF: sīvīte → navariešona samulsynuot sīvītis → navariešona uzvarēt

Ari P. Līpiņa okazionalais frazeologisms *ar buobom vozuotīs* ‘vuojuku alkoholu dzert’ lugā „Vacī un jaunī“ (Līpiņš 1995: 16) ruoda, ka muoka izruodeit sīvītei uzmaneibu, byut kulturalam dzāruojam nav vierteiba, jo tys ir pretrunā ar veiksmīnīka formulu „dreīžuok, vairuok i nūteikti da dybyna“. Nu itaidys logikys teik atsasaceits:

OF: *ar buobom vozuotīs* → uzmaneiba sīvītei → disciplinieteiba

MF: vuojuku alkoholu dzert → mozuoks reibums → disciplinieteiba

Dzāruojis — tāvs (patriarhs)

Ari bārni dzāruoja saimē pakļauti absolutai tāva varai. Ideals ir pazudušuo dāla tāvs nu Kristus leidzeibys (Lk 15: 11–32). Dzāruojis grib situacejis, kab bārni, pamatuši sātu (ka naīt poši, var izdzeit), nūžāluotu par zaudātom muojom i atsagrīzuši praseitu tāva pīdūšonys. Deļtuo — muojīni izdzeit nu sātys frazeologismu formā. Frazeologismā *pasyuteit cyukys ganeit* ‘izdzeit nu sātys’ (Rupaiņš 1995: 38) aluzeja taišni nūruoda iz Lukasa evaņgelija tekstu „nūsyuteja jū sovā saimisteibā ganeit cyukys“ (Lk 15: 15). Kristus laikā ebrejim cyuku ganeišona beja nycynojams dorbs, juo dareituoju navajadzātu jaukt ar latvīšu folklorā popularū cyuku gona tālu. Tikai, atšifrejūt īkodātū Beibelis intertekstu, var atšifrēt frazeologisma mierķa freimu.

Situaceju leidzeigi raksturoj ari frazeologisms *dūt vāzu* ‘izdzeit nu sātys’ (Apse 1995: 64). Komponentis *vāza* stimulej asociaceju viertini par klaiņojūšu ubogu, nalaimeigu klaidūni, pīkusušu celinīku. Uzmaneiba parostai vāzai kai golvonajam atributam pīvārsta juos nūzeimeiguo pretejuo ekvivalenta deļ — breinumu viezenis, vaļdinīku i veiskupu zižļa (pādejūs varys zeimis pamatā simboliska leidzeiba ar Kristus laika gonu vāzom ar aizlīktim golim) (Herdera vārdnīca 1994: 166–167). Bet asociaceju olūts ir vyss volūdā īkodātais par vāzu. *Dūt vāzu* šymā gadīnī pīsapuļcej vysim puorejim izteicīnim, pīvadumam, latvīšu volūdā taidu ir daudz: *nabagam spieķis klauz* (EH II, 554), *gāja uz vēzdas atspiezdamiēs* (ME IV, 573),

tev ir nabagi izbāzuši nūjas pa degunu ‘soka bērnam par pūrduļainu dagunu’ (EH II, 1).

Var sacēt, ka dzāruoja i juo bērnu attīceibys ir taidys, kur bērnam tīseibys viņ *ceļu dūt* ‘izruodeit cīnu’ (Apse 1995: 65), a tāvam — ari *ca-kulu izplyukōt* ‘nūpērt’ (Līpiņš 1995: 19).

Dzāruojis — saimis apguodnīks (naīspiejama miseja)

Dzāruoja pruotā saimis materialū vajadzeibu nūdrūšynuošona ar dorbu nav atzeita. Zynomais frazeologisms *viņam nav ne maizes kumuosiņa* (ME II: 552–553) ruoda, ka galejais nabadzeibys rūbežs latvīšu saprasšonā ir iedīņs, kū nūsauc ar svareiguokū — maizi. Lugu autori, maineidami komponentu *maizes kumuosiņš* ar *rumceņu* aba *gluozeiti*, atkluoj dzāruoju egoismu. Bārnu, sīvys, tāva ar muoti vajadzeibys, pyrmuom kuortom, iedīņs, ignorātys, nu alkohola atsasoka kai pādejuo: *byut bez gluozeitis* (Opyncāns 1923: 22), *nabyut par kū vīnys rumcenis izdzert* (Apse 1995: 64).

Tik lels tryukums izskaidrojams ar tū, ka naudys peļneišonu pats dzāruojis atzeist par naīspiejamu. Tū pīruoda frazeologisma *kaļt naudeni* freima analize. Uorpus koņteksta tys nav frazeologisms, ari ME II, 145 tikai kolokaceja. Deminutiva forma pazamynoj komponenta statusu. Pošironiski sevi raksturoj dzāruojis Jurs: *Palaid niu dālu skūlā, tod, Jureit, tik kaļ naudeni un syuti dieleņam...* (Apse, 1995, 64). Transformaceja rūnās kolokacejis i frazeologisma situaceju leidzeibā, bet mierķa freims nav sasnādzams, nu tuo taida dzieleiga ironeja:

OF: vaļsts nūdrūšynuošona ar leidzeklim

→ vaļsts augstuokuos varys kompetenče → naudys emiseja

MF: saimis nūdrūšynuošona ar leidzeklim → saimis golvys kompetenče

→ naudys sajimšona par dorbu (dzāruojam naīspiejama)

Attīksmi pret dorbu raksturoj P. Līpeņa i J. Opyncāna lītuotais frazeologisms *bādys nabyut* ‘nadareit dorbu, narysynuot problemu’ (Līpiņš 1995: 8; Opyncāns 1923: 11). Kasdīnys problemu saukšona par *bādu* līcynoj par napīteikamu psihologiskū iztureibu.

Dzāruojis — sabīdreibys dalinīks (kungs)

Nu dzāruoja redzīņa aktuals dalejums sovejā i svešajā. Sovejī, saprūtams, ir puorejī dzāruoji, pat na saimis dalinīki. Dzāruoju spieju dreizi atrast kontaktus pīzeist i puorejī, i jī poši. Frazeologisms *saūst, nu kuras puses valk* ‘atrast sev kompanēju’ (Opyncāns 1923: 8) skaidrojams itai:

OF: viejs → vieja atnastys skanis i smokys

→ alkohola smokys → alkohola lītuošona

MF: sovejū kompanēja → kūpeigys iņteresis → alkohola lītuošona

Ideals ir gona ambiciozs — sabīdreībā atzeits cilvēks ar palelim īnuokumim. Ari dzāruojs grib justīs *kai kungs, vādaru glōsteidams* ‘bez raižu’ (Apse 1995: 69). Lobsajiuta saisteita pyrmuom kuortom ar gastronomiskom baudom. Naspieja peļneit, realizēt na viņ sovus sapynus, bet pat pamatvajadzeibys piec iedīņa, sylvuma roda vajadzeibu piec iluzejom, tys otkon prosa leluoka reibuma.

Pret tim, kas spiej sovu stuovūkli sabīdreībā maineit pošu spēkim, ir nycynūša attīksme. Tū paruoda frazeologisms *izleist nu dubļu* ‘vairs nabyt nabogam’ (Opyncāns 1923: 9). Latgolā vysleluokais prestižs beja iza- vuiceit par bazneickungu kai inteligentu. Lugys koņteksts atkluoj, ka frazeologisms ir modificāts kalks nu krīvu volūdas: *Kotrs puika, kai tik izlein nu dubļu, tiuleņ i par bazneickungu* (Opyncāns 1923: 9). Krīvu frazeologisms *из грязу в князу* (ФСРЯ: <http://frazeologia.ru/153/>) ir truopeiguoks, deļ atskanis izteiksmeiguoks par latgalīšu ekvivalentu.

Nabadzeiba vysod tāluota ar dubļu brisšonu, bet pastuoveiga dzeršona — ar dzeivuošonu pūrā. Ituos metaforys nikod nateik sajauktys, taids škeirums konstatejams jau ME: *es kalpuone, tu kalpiņš, abi dubļu bridējiņi* (ME I: 509), *pieczēruši kā purvjī* (ME III: 421).

Pa pūrim dzeivuot ‘dzert’ (Apse 1995: 84) — tys ir viertiejums nu molys, na pošā dzāruoja atzeits. Tikai katarsis puorjimts dzāruojs spiej pīzeit, ka ir dzeivuojs pūrā i grib *izkliut nu pūra* ‘beigt dzert’ (Rupaiņš 1995: 54).

Apleicejū redzīnī dzāruojs teik leidzynuots ar suni: *īt suņam lyuku plāstu* ‘nūsadzert’ (Daugule 1977: 27), (nū)īt *suņam sāka pļautu* ‘nūsadzert’ (Apse 1995: 61; Rupaiņš 1995: 16), *palikt par suni* ‘nūsadzert’ (Opyncāns 1923: 5). Latvīšu teicīņūs parosti dzeivis kvalitate vārtāta, suņa stuovūkli pretstotūt kunga dzeivei, pīvadumam: *vienu dienu dzīvuo kā kungs, uotru kā suns* (ME III: 1122–1123), *cilvēka darbs, suņa dzīve* (ME III: 1122–1123).

Dzāruojs — fiziologiskū procesu objekts²

Alkohola lītuošona vysod negativi ītekmej organisma nūrisis i tūs izpaudumi nav pateikami ni apleicejim, ni pošam dzāruojam. Tūs nūsaukšonai lītoj eifemismus: *sakert uozi aiz rogu* ‘vemt’ (Līpiņš 1995: 6), atpazeistams kai *dīrāt (kaut) āžus* (ME I: 246), (Laua 2000: 116), okazionalismu *palikt bez spēka* ‘reibumam puorjimt’ (Līpiņš 1995: 7), *jaukt pruoitu* ‘reibt’ (Opyncāns 1923: 22). Lobuok teik pīļauts komisks efekts, na izruodeits vuojums: *pasēdēt uz ūlu* ‘reibumā nikuo naspēt’ (Līpiņš 1995: 5), *dzīduot*

---

² Tys, iz kuo īsadorboj naatkareigi nu pošā grybys.

gribētis ‘reibumā palikt jautram’ (Rupaiņš 1995: 6), *īt kiulīņus mātuodamam* ‘reibumā naspēt paīt’ (Rupaiņš 1995: 7).

Par fiziskuo spāka, iztureibys demonstraceju līcynoju frazeologismi, kuru komponenti uorpus frazeologejis koņteksta izraisa spieceigys asociacejis par efekteigim tehniskim procesim voi varūņa cīneigu izdzeivuošonu. *Grīzt kai dziernavuos* (Apse 1995: 73), *īsist golvā* (Rupaiņš 1995: 59), *golvu trīkt* (Apse 1995: 71) ir ar vīnu mierķa freimu ‘reibt’.

Vārojūt dzāruoju nu molys, koordinacejis spieju zaudiejums roda cytaidys asociacejis — saistuos ar nakusteigim pīrkšmatim. Frazeologismā *dzeit kai it vadzi sīnā* ‘vest paīt naspiejeigū’ (Daugule 1977: 31) itvartuo leidzeiba ar vadzi ir plašuoka par epizodis koņtekstu. Nu vysu apsavārtū lugu tikai K. Daugulis dramā „Guņsgrāks“ veirīts ir pakļouveigs zamtupeļnīks.

Frazeologisma *šemelī labi tikt* ‘reibt’ (Daugule 1977: 27) komponents *šemelī* ir substantivs lokatīvā, kas raisa asociaceju par kaidu tylpuma objektu cylvākā, kam pīsapyldūt, rūnās reibums. Taidys tehniskys asociacejis ir pretejs process tam, kū mes saucam par personifikaceju — pīrkšmatyskūošona.

Radzams alkohola īdarbeibys rezultats ir pruota spieju bankrots, kū poši dzāruoju pīzeit nagrib. Luguos alkohola puorjimtū iņtelekta kritizātuojis ir sīvītis, pat izšķiramys pruota spieju zaudiešonys pakuopis: *vystys golva* ‘aizmārša’ (Daugule 1977: 20), *teļa golva* ‘zaudiejs sprīsšonys spiejis’ (Apse 1995: 66), *iezeļa pruots* ‘loba i ļauna izpratni zaudiejuse apziņa’ (Apse 1995: 73). *Vystys golvys* latvīšu literaruos volūdys ekvivalents ir *cāļa galva* (Laua 2000: 158), lugys koņtekstā tys juoskota kūpā ar *golvu izgaisynōt* ‘byut aizmiersteigam’ (Daugule 1977: 20). Pādejais varātu byut dzāruojam ari naadresāts, bet sīvītei ir svareigi nūnycynuot veirīša spiejis dūmuot pavysam.

Teļa golvys ekvivalents ir *aitas galva* ‘neattapīgs, dumjš cylvēks’ (Laua 2000: 351; ME I 14). Juopīkreit autora izvēlei par lobu *teļam* na aintai — teļš ir atraktivuoks muojlūps. Naprognozejama uzvedeiba, lūpa mauruošona vairuok atguodynoj pošā dzāruoja izguojīņus.

Dzāruojis — attureibnīku kritizātuojis

Nu dzāruoju pozicejis nadzāruojis ir svešs, draudeigs spāks, pat naidinīks. Saprūtams, alkoholisma puorjimts cylvāks naspiej intelektuali leidzvierteigi aizstuvēt sova vīdūkļa, sasaceņst ar pamatuotim argumentim. Bet agresivuo dzāruoja doba līk aizastuvēt. Apsis lugā nūsadzārušais Jurs navaicoj logisku argumentu, bet par *vieja golvom* ‘cylvāki ar mierki’ (Ap-

se 1995: 61) nūsauc jaunūs Latgolys cansūņus, kas grib palikt izgleituoti, kulturali, tureigi. Šymā gadīnī logiska shema nav vaicojama, ir atsvīsta pretinīkam fraze, kū varātu adresēt sev pošam. Tys ir atpazeistams frazeologisms, ME tam atrūnam daudz variantu: *vēja grābeklis*, *vēja grābslis*, *vējgramslis*, *vēja pastala*, *vēja zaķis* (ME IV: 552–554). Ari LFV ir *vējš ir (svilpo) galvā* ‘nenopietns, vieglprātīgs’ (LFV: 1327). Komponentis *golva* ari sasasauc ar frazeologismu nu tuos pošys lugys *teļa golva*, kai Juri nūsauc sīva.

Ūtrys dzāruoja aizastuoviešonys pajiemīņš ir pretinīka tryukumu vai-cuošona. O. Rupaiņa dramā atrūnam divejus frazeologismus, kas par taidim atzeistami: *raizeit dagunu uz augšu* ‘nadzert’ (Rupaiņš 1995: 16) i *baptistūs īsaraksteit* ‘nadzert’ (Rupaiņš 1995: 16). Pymuo frazeologisma freimu analizē (augša → atsarast augšā → byut puori cytim → lepneiba — atsaškiert nu zamejū → nadzert) konstatejams kristticeigū leluokuo grāka — lepneibys — atklusme. Ar taidu pošu nūzeimi tū pazeist ari cytur: *degunu uzmet* (ME I: 452) i *celt degunu gaisā* (LFV: 213). Semantiskuo modifikaceja saisteita ar verba komponentu. Vīnys reizis darbeiba *celt*, *uzmet* aiztuota ar iterativu, taitod daudzkuort naveiksmeigu, epizodisku. Tys frazeologisma adresatu — dzeršonys nūlīdzieju — tāloj par naveiksminīku, kam tys nav saguojs ar pymū reizi.

Baptistūs īsaraksteit ir autora okazionalisms. Tamā var atpazeit sova laika goru. Par baptistim nūteikti Latgolā beja dziedāts, kaidys navīņ asociacejis saleidzynuošona raiseja. Baptistu tālu tautys apziņā aktualizēja Latgolys bazneickungi. Par tū līcynoj prīstera Bronislava Vaļpitra izdūtuo brošura „Kas tī taidi ir baptisti?“ (Vaļpitrs 1928), kuramā baptisti raksturuoti kai kristeiguos ticeibys pretinīki i nav pat pīmynāts, ka jī ir nadzāruoji i attureibys veicynuotuoji. Tauta nūteikti tū uztvēre emocionalī i asociatīvi, na logiski argumentāti. Kotrā attureibnīkā varēja saredzēt baptistu — tys zeimoj — naidinīku. Tū atkluoj ari freimu analize (baptisti → organizaceja → statuti → statutu īvāruošona → attureiba). Dzāruoja pruotā jis pats ir eistynais ticeigais, bet nadzāruojis — ticeibys smuodātuojis.

Frazeologismu ar mierķa freimu ‘dzert’ funkcejis

Var pat pasabreineit, deļkam vairuokim vuordim, vēļ ar puorkodātu nūzeimi juosoka tys, kū var pasaceit ar vīnu vuordu — precizu, truopeigu *dzert*? Tys nav bez īmesļa. Frazeologismim var konstatēt divejis pretejis pamatfunkcejis — eifemisms (nanūsaukt, paslēpt vuordu *dzert*) i psihologiski, t. i., asociatīvi īdarbeiguoka fraze par *dzert* ar negatīvu konotaceju.

Saistūšu eifemismu kūpu veidoj frazeologismi ar divim mierķa freimim — vīns ‘dzert’, kas idealā gadejumā byutu atšifrejams viņ pošim dzāruojim, ūtrys ar dzeršonu nasaisteitais — puorejim. Dubultkodiejums prosa intelektualu spieju, dzāruoju šamā situacejā redzim tai kai gudruoku. Obejim mierķa freimim ir kūpeiga izejis situaceja, bet tuoļuokuo transformaceja pruotā atkareiga nu individualys pīredzis, pīvadumam:

īstyprynuot dūšu ‘aizēst’ i ‘izdzert’ (Rupaiņš 1995: 24):

OF: nutrials apmīrynuojums → aizēst voi izdzert

MF: nutrials apmīrynuojums → izdzert alkoholu

golvu pazuolet ‘golvys suopi uorstēt’ i ‘dzert’ (Līpiņš 1995: 7):

OF: golvys suope → veseleibys problemys → uorstiešona ar zuoļu lītuošonu

MF: golvys suope → pagiru sindroms → nūmuokšona ar alkohola lītuošonu

paūšņuot buteli ‘paūsteit alkoholu’ i ‘dzert’ (Līpiņš 1995: 7):

OF: just alkohola smoku → ūšņojūt

MF: just alkohola smoku → dzerūt

O. Rupaiņa lugā kolokaceja *nycynuosim alkoholu* ir attureibnīku sauklis, kū dzeršonys puorjimtī pogosta darbinīki ironiski puorfrazej pa sovam — *alkohols, nu i nycynuosim ‘izdzersim’ jū, gluozeiti pa gluozeitei uorā* (Rupaiņš 1995: 26), pīšķirūt preteju, viņ sovejim saprūtamu nūzeimi. Freimu transformacejis shema ir eisa, partū ka apziņā par reizi rūnās vajadzeiguo asociaceja:

nycynuot alkoholu = izlīt uorā (nav alkohola)
= izdzert (nav alkohola)

Nu vuorda *dzert* beistās ari dzāruoju sīvys i muotis. Apzynuota izaivaireišona nu bīdynojūšuo vuorda roda iluzeju, ka var attuolynuot pūstu, tuo nasaucūt vuordā. Deļtam rauga vysaidus eifemismu variantus: *butelei vērtīs dybynā* ‘dzert’ (Apse 1995: 63), *braukuot pa krūdzenim* ‘dzert’ (Apse 1995: 63). Pa pyrnam, eifemisma logika rūnama tymā, ka veikt frazeologismā nūsauktū darbeibu *vērtīs*, *braukuot* var i dzāruojs, i nadzāruojs, lai gon gryuši atrast ikdīnišku pamatuojumu attureibnīka taidai nūdarbei. Pa ūtram, verba iterativitate itūreiz meikstynoj izteikumu — līk dūmuot par dzeršonys fragmentarismu, kas atsakuortoj (pīdzeršonys reizis), bet nav napuortraukts apsareibynuošonys process. *Vērtīs* byutu skaitoms par iterativu deļtam, ka ir labi zynomuo krīvu frazeologisma ar iterativu verba komponentu *заглядывать в бутылку* (ФСРЯ: <http://frazeologia.ru/58/>) ekvivalents.

Pretejs mierkis ir tim frazeologismim, ar kurim raudzeits pasaceit stypruok par *dzert*. Frazeologismi *pa pūrim dzeivuot* (Apse 1995: 84), *pīsasyukt kai ūdam* ‘pīdzert’ (Rupaiņš 1995: 12), *ryugt kai kuopustu bucā* (Apse 1995: 72) vēš uzmaneibu alkohola lītuošonys naestetiskuokom izpausmem, roda napateikamu asociaceju viertini.

Vēļ stypruokā pakuopē asociatīvi īsadorboj (fiziologiski atbaidūšs skots ar apdadzynuotom, suopēs pierkštūšom acim) attureibnīku adresātais *aizlīt acis ar brandveinu* (Līpiņš 1995: 13) voi *aizlīt acis ar olu* ‘pīdzert’ (Opyncāns 1923: 14).

Sacynuojumi

Pa pyrmam, lugu autorim nav atškireigu vīnam nu ūtra redzīņu par dzāruoju, deļtuo ir īspiejams nu frazeologismu analizis modelēt konceptu „dzāruojs“ kai nasadrumstoluotu vīneibu. Kotrā aspektā apsavārti dažaidu lugu frazeologismi, kas modelātajam konceptam pīškir leluoku objektivitatis pakuopi, attīcynojūt jū iz latgalīšu mentalitatis vyspuor.

Pa ūtram, modalātais koncepts atkluoj, ka dzāruojam alkoholisms ir atzeita vierteiba, pošapsalīcynuošonus sovejū vydā, leidzeklis narealizātuo transformacejai iluzeju formā; dzāruoja pošidentifikaceja ar Beibelis personažim i dzeivis situacejom kolpoj tik sovu egoistiskū ceņtīņu argumentacejai i apleicejū interešu i moralis normu ignoriešonai.

Pa trešam, izzynuotuos frazeologismu funkcejis i dūmuošonys she-mys (freimu transformacejis) atkluoj psihologiskūs cālūņus dzāruoja motivejā. Dabuotuo pīredze izmontojama plašuok kai filologisks pietejums.

Literatura

- Apse 1995 — Apse. *Divi celi* // Apse. Rokstu krōjums III. Bērzgale: Bērzgola dramaturgs, 1995. 60–92.
- Daugule 1977 — K. Daugule. *Guņsgrāks* // *Dramas*. Minhene: Vl. Lōča izdevnīceiba, 1977. 17–32.
- Fillmore 2006 — Ch. J. Fillmore. *Frame semantics* // *Cognitive Linguistics: Basic Readings*. Berlin: Walter de Gruyter. 373–400.
<http://www.scribd.com/doc/20995101/Cognitive-Linguistics-Basic-Readings> (10.08.2009.)
- Herdera vārdnīca. *Simboli*. Rīga: Pētergaiļa bibliotēka, 1994.
- Koženiauskiene 2008 — R. Koženiauskiene. *Frazeologinis diskursas: manipulacijas ir kalbos žaidimų galimybės* // *Lietuvių kalba*, 2008, nr. 2. —
<http://www.lietuviukalba.lt/index.php?id=100> (20.08.2009.)
- Laua 2000 — A. Laua, A. Ezeriņa, S. Veinberga. *Latviešu frazeoloģijas vārdnīca*. Rīga: Avots, 2000.
- Laua 1992 — A. Laua. *Latviešu valodas frazeoloģija*. Rīga: Zvaigzne, 1992.

- Līpiņš 1995 — P. Līpiņš. Wacī un Jaunī. Bērzgale: Bērzgola dramaturgs, 1995.
 ME (EH) — K. Mīlenbahs, J. Endzelīns. Latviešu valodas vārdnīca.
<http://www.ailab.lv/MEV/servlet/Login> (5.–15.09.2009.)
- Opyncāns 1995 — J. Opyncāns. Dzeiweš reits. Rēzekne: Gromota, 1923.
- Rupaiņš 1995 — O. Rupaiņš. Laikmetu maiņa. Bērzgale: Bērzgola dramaturgs, 1995.
 Svētie Raksti — <http://www.catholic.lv/main.php?parent=38> (13.09.2009.)
- Vaļpītrs 1928 — B. Vaļpītrs. Kas tī taidi ir baptisti? Viļani: Marijanu tipografeja, 1928.
- Viktors 1930 — Viktors. Alkohoļa sōpu bārni // Latgolas zemnīku kalendārs, 1930. 35–48.
- Баранов, Добровольский 2008 — А. Н. Баранов, Д. О. Добровольский. Аспекты теорий фразеологии. Москва: Знак, 2008.
- Бойченко 2009 — А. Г. Бойченко. Репрезентация концепта «питие» в русской языковой картине мира: диссертация ... кандидата филологических наук: 10.02.01; [Место защиты: Хакас. гос. ун-т им. Н. Ф. Катанова]. Абакан, 2009. // <http://khsu.ru/science/archives2/boychenko.doc> (16.08.2009.)
- Маслова 2004 — В. А. Маслова. Лингвокультурология. Москва: Academia, 2004.
- ФСРЯ — Фразеологический словарь русского языка // <http://frazeologia.ru> (3.08.2009.)

Dalykums Frazeologismi kontekstā

aizlīt acis ar brandveinu

S e i m a n i s : Un jius, jius, jaunī puiši, *aizliejuši acis ar brandveinu*, volkojitēs pīdzāruši pa teirumu.. (Līpiņš 1995: 13)

..ar olu

B r o ņ a : ..sova tāva ocu es pavysam naradzu, jo vinis vysod *aizlītys ar olu*.. (Opyncāns 1923: 14)

ar buobom vozuotīs

O d u m s : Kū tī, kūm, *ar buobom vozuotīs*, lai juos dzer olu, bet brandveinu izdersim mes poši... (Līpiņš 1995: 16)

(kaidam) bādys nabyut

M u o r a (īdama): Ak, tu, nalāga cylvāks! Te dorba leidz koklam, bet *jam i bādys nav*. (Līpiņš 1995: 8)

baptistūs īsaraksteit

M a t a u š s : Vys var byut, ka ir *baptistūs īsarakstejuši*? Tī ari nadzerūt. (Rupaiņš 1995: 16)

M a t a u š s : Tod, voi tik tu ari nabyusi, dāls, *īsarakstejis baptistūs*? Lai Dīvs sorgoj! (Rupaiņš 1995: 16)

byut bez gluozeitis

I ļ ž a : Redzēsi, kai byus, kod manis pītryuks. Pīmini, tu *byusi* na viņ *bez gluozeitis*.. (Opyncāns 1995: 22)

braukuot pa krūdzenim

M u o r a : Tu tuo viņ i gribi, ka dāls (..) *braukuotu pa vysim krūdzenim*. (Apse 1995: 63)

butelei vērtīs dybynā

M u o r a : Tu dreišuok jū vēļ izmuoceisi, kai *butelei vērtīs dybynā*. (Apse 1995: 63)

cakulu izplyukuot

B l a u z g a : Viņce, nikur naej! Palic te! Tu nagribi manis klauseit? Tu gribi, ka es tev *cakulu izplyukuotu*? (Līpiņš 1995: 19)

ceļu dūt

J u r s : ..izmuoceisi pa skūlom, padareisi par gudruoku, tod tāvam *ceļa nadūs*.. (Apse 1995: 65)

dažu reizi samest

O d u m s : Asmu sovā myužā *dažu reizi sametis*, bet taidu pagiru man nikod nav bejis. (Līpiņš 1995: 6)

dauzeit lūgus

S e i m a n i s : Jo (..) staiguotu uz jiusu krūgu dzert brandveinu un *dauzeitu lūgus*, tai kai cyti ļauds tū dora, o tod es byutum gūdeigs un dīvabaileigs cylvāks. (Līpiņš 1995: 12)

dūt vāzu

J u r s : Byusi maņ pretinīks, tod *dūšu* tev *vāzu* un ej sev skūlā. (Apse 1995: 64)

dzeit kai it vadzi sīnā

K a t r e : *Dzenit, kai it, kai it tū vadzi sīnā*... Ej, jau ej gulātu! (Daugule 1977: 31)

dzīduot gribētīs

M a t a u š s : Oh, jau kuojis šketerejās, *dzīduot viņ gribīs*. (Rupaiņš 1995: 6)

golvai palikt vuojai

K a t r e : Klusi jau, klusi! Tei *galveņa* tev *palyka vuoja*. Gveļž, pats nazyna, kū. (Daugule 1977: 29)

golvu izgaisynuot

K a t r e : Dreiši sovū *golvu izgaisynuosi*. Kai brauc nu tuo mīsta, nikuo naatjādz. (Daugule 1977: 20)

golvu pazuolēt

O d u m s : Nu, redz, brandveins! *Vajag golvu pazuolēt* (dzer). (Līpiņš 1995: 7)

golvu trīkt

J u r s : Ak, kaidis tu mulkis! Tok tūlaik tikai ir prīca, kod jau dagveins *golvu trīc*. (Apse 1995: 71)

grīzt kai dziernavuos

J u r s : Bet tagad maņ golvā tai grīž, tai *grīž kai dziernavuos*. (Apse 1995: 73)

iezeļa pruočs

M u o r a : Ak, žieleigs Dīvs! Lai apskaidrynoj tovu *iezeļa pruoču*! (Apse 1995: 73)

izkliut nu pūra

T r u m p s : Marej, es grybu reizi *izkliut nu šuo pūra*: nuoc maņ paleigā! (Rupaiņš 1995: 54)

izleist nu dubļu

K a z i m i r s : Kotrs puika, kai tik *izlein nu dubļu*, tiuleņ i par bazneickungu. (Opyncāns 1923: 9)

izraut (alkohola objekts)

J u o n i s : Zynoms, lobuok *pajem izraun* (stīp lelu krūzi). (Opyncāns 1923: 8)

K a z i m i r s : Pīmini, kai uz Vosoryssvātkim *izruovu māri trejs* nu vītys un uz suonim... (Opyncāns 1923: 8)

S y l ā n s : Rasnajam grāks, bet tīvejim atlaidys un tuodeļ *izrausim*. (Opyncāns 1923: 18)

izsaut (alkohola objekts)

M a t a u š s : Trejs, to na trejs, a divi *⟨kipi ola⟩ izsuovu* kai nabejs. (Rupaiņš, 1995, 6)

izsvīst (alkohola objekts)

E d u a r d s : Nu tagad uz tuo braucīņa *izsvīd kaidu „čarku“*. (Lej.) (Rupaiņš 1995: 6)

E d u a r d s : Nu, tagad lyudzu *izsvīdit kaidu „čarkenū“!* (Pīlej gluozis.) (Rupaiņš 1995: 9)

M a t a u š s : Nu, ka nav žāl, tad juoīt vēļ *kaidu meža māru izsvīst*. (Rupaiņš 1995: 12)

I g n a t s : Saguoju ar draugim, sok, vajag *rumceņ izsvīst...* (Viktors 1930: 38)

īsist golvā

S t e p o n s : Cik te mes izdzērem, bet ot tai i *īsyta golvā*. (Rupaiņš 1995: 59)

īstyprynuot dūšu

V a l n a š k a : Redzit, ka es ari jums kū atnešu, tai sokūt, ar kū *īstyprynuot dūšu*. (Rupaiņš 1995: 24)

īt kiulīņus mātuodamam

E d u a r d s : Bet kod es kū pasaukšu uz olu un labi pacīneišu, ka aizīs četruopu un *kiulīņus mātuodams* uz sātu, to teiks: nu pi Rumbāna to i dzieru.. (Rupaiņš 1995: 7)

īt suņam lyuku plāstu

D o n o t s : Tovs tāvs vēļ *naīt sunim lyuku plāstu*. (Daugule 1977: 27)

īt suņam sāka plautu

J u r s : Nā, nanu taidim veja golvom izīt inženieri un doktori! Lai tikai nanuit *sunim sāka plautu*. (Apse 1995: 61)

E d u a r d s : Sorgi, Dīvs, aizīt nu sovas tāvu tāvu ticeibas, tai sokūt „*suņam sāka plautu*“.. (Rupaiņš 1995: 16)

jaukt pruoitu

Sylāns: Patīši, jei ⟨gluoze alkohola⟩ maņ *jauc pruoitu*.. Īdūt vēļ gluozeiti, maņ teik lobuok.. (Opyncāns 1923: 22)

kai kungs, vādaru gluosteidms

Jurs: Tu siedi sev krūgā pi golda, kai kungs, *kai kungs, vādaru gluosteidams*. Paklīdz žeidam.. (Apse 1995: 69)

kaļt naudeni

Jurs: Palaid niu dālu skūlā, tod, Jureit, tik *kaļ naudeni* un syuti dieleņam... Un tev pošam *nabyus* par kū a ni vīnys rumcenis izdzert, a ni makorkys nūpierkt.. (Apse 1995: 64)

lūceitīs kai tuorpam

Iļža: ..sīvītis jau vysod mīļoj pasalauzeit.. Sylāns (stypri sadzēris): Na tikai pasalauzeit, bet *lūceitīs kai tuorps*, he, he.. (Opyncāns 1923: 25)

mest uz ūtrys kuojis (voi objekts)

Vince: Lyudzu vēļ... *uz ūtrys kuojis*, ka naklybuotu. (Līpiņš 1995: 14)

Edwards: Nu, *izmet vēļ uz ūtrys kuojis*, lai naklybuotu! (Rupaiņš 1995: 6)

Donots (jam skrūzi, lej, pamaudams ar golvu uz augšu): *Uz ūtrys kuojis!* (Daugule 1977: 28)

Edwards: Nu, *izmet vēļ!* (Dzer obi.) (Rupaiņš 1995: 6)

Edwards: A niu, aizmiersdama tū vysu, kūpā ar vacū tāvu i *imet pa lobai* „*čarkenai*“. (Rupaiņš 1995: 6)

Valnaška: Tagad *tukšuosim „čarkenis“* uz juos veseleibu. (Rupaiņš 1995: 15)

Edwards: Nu, kungi, *imetit!* (Rupaiņš 1995: 10)

nabyut par kū vīnys rumcenis izdzert

Jurs: Palaid niu dālu skūlā, tod, Jureit, tik *kaļ naudeni* un syuti dieleņam... Un tev pošam *nabyus* par kū a ni vīnys rumcenis izdzert, a ni makorkys nūpierkt.. (Apse 1995: 64)

nycynuoit alkoholu

Trumpš: Redzit, te mums ir buceņa, tai tod alkohols, nu i *nycynuosim jū*, gluozeiti — pa gluozeitei uorā. (Rupaiņš 1995: 26)

Oduma ruocini

Jurs: Jo cytaidi, verīs šur (ruoda dyuri), dabuosi baudeit *Oduma ruociņu!* (Apse 1995: 63)

Jurs: Jo nagribi izbaudeit *Oduma ruociņu*, tod klusi! Zyni, ka pīdzārušam pruoita nav! (Apse 1995: 73)

palikt bez spāka

Odums (lēni caldamīs): Oj, oj, oj, kai golva suop! Buobys mani pasyuteja it uz sātu pēc brūkastis, bet es pavysam *palyku bez spāka*. (Līpiņš 1995: 7)

palikt par suni

Īva: Koleidz staiguoja uz bazneicu, beja cylvāks, puorstuoja un *palyka par suni*. (Opyncāns 1923: 5)

pa pūrim dzeivuo

M u o r a : Pats izmuoceji lobim dorbim, tod jau ari juozyna, *pa kaidim pūrim tys* (dāls) *dzeivoj*. (Apse 1995: 84)

paruodeit, kas par veiru

J u r s : Dzer, ka tev dūdu! Un *paruodi* Jaņkeļa kungam, *kas tu par veiru!* (Apse 1995: 70)

pasyuteit cyukys ganeit

E d u a r d s : Nā, puiseit, taidus kai tevi es vēļ varu *pasyuteit cyukys ganeit*. (Rupaiņš 1995: 38)

***paūšņuo* buteli**

O d u m s : Pa ceļu ejūt varēs vēl *paūšņuo* (verās uz *buteli*). (Līpiņš 1995: 7)

pīsasyukt kai ūdam

E d u a r d s : Voi ta tu naatguodoj, ka atbraucis, pats nūjjudzi? (Pi sevis.)
Pīsasyucs kai ūds. (Rupaiņš 1995: 12)

raizeit dagunu uz augšu

E d u a r d s : Myusim zemnīku cylvākim ir juodzeivoj, tai kai myusu tāvu tāvi dzeivuoja. Nav ni par kū *raizeit daguna uz augšu*, ni byut. (Rupaiņš 1995: 12)

ryugt kai kuopustu bucā

M u o r a : ..pats tur *ryugsti* krūgā *kai kuopustu bucā* (Apse 1995: 72)

sakert uozi aiz rogu

O d u m s : Vokorā skreivers, dūdams man paraksteit tīs sys sprīdumus, saceja, ka es, aiz tīs sys golda sādādams, *sakēru uozi aiz rogu*, bet es nikuo napīmiņu. (Līpiņš 1995: 6)

saūst, nu kurys pusis valk

J u o n i s : Kas tur varēja īt? Laikam Kazimirs. Jis jau saūž, nu kurys pusis valk. (Opyncāns 1923: 8)

suonkaulūs īlauzt

J u r s : Oi, palic ar tevi vīnu, to tu i *suonkaulūs* maņ *īlauzsi*. Bet dāls muojuos, cyta padareišona! (Apse 1995: 65)

šemelī labi tikt

K a t r e : Tāvam jau *šemelī labi tics*, var prīcuotīs... (Daugule 1977: 27)

teļa golva

M u o r a : Sīvys golva? Nā, na sīvys, bet tu esi teišom *teļa golva!* (Apse 1995: 66)

uz ūlom pasēdēt

O d u m s : ..kod cylvāks nikuo cyta naspiej dareit, tod i *uz ūlom labi pasēdēt*.. (Līpiņš 1995: 5)

vieja golva

J u r s : Nā, na nu taidim *vieja golvom* izīt inženeri un doktori! (Apse 1995: 61)

vystys golva

K a t r e : Ot jau *vystys golva!* Taipat jaunos sveitys kešā, lakateņā īsīta. (Daugule 1977: 20)

Phraseologisms Reflecting the Concept of “Drunkard” in Latgalian Drama

The article presents research on six originally Latgalian plays dealing with the problems of alcoholism. Phraseologisms reflecting the concept of “drunkard” are analysed using the lingvocultural approach, i.e. the method of analysing components and frames. The use of the term “frame” as introduced by the American linguist Charles J. Fillmore and the use of the frame theory introduced by the Russian linguists Anatolij Baranov and Dmitriy Dobrovolskiy is a scientific novelty in Latvia. The use of the frame analysis in the study of phraseologisms reveals the following aspects of the concept of “drunkard” and emphasises the following manifestations of a drunkard’s social and psychological roles: a drunkard is seen either as a lucky man (a hero), a husband (Odums), a father (a patriarch), a support, a participant in public life (a gentleman), a petty critic of abstainers, or as an object of physiological processes.

According to this analysis, the concept of “drunkard” reveals that for a drunkard alcoholism is a good value, it is a way of self-reassurance among one’s own people, or it is a means of transformation of the unrealised in the form of illusions. A drunkard’s self-identification with characters of the Bible in certain life situations serves argumentation in support of one’s selfish aspirations, and justifies the disregard of surrounding interests and moral standards.

SANDRA ŪDRE
sagen@inbox.lv

Rēzeknis Augstskolys
Humanitārūs i juridiskūs zynuotņu fakultatis
Regionalistikys instituts

Atbreivuošonys aleja 115
Rēzekne, LV–4604, Latveja

Malinovka — latgališu sola Sibīrī¹

Par puorceluošonys kusteibu iz Krīveju Latvejā nav daudzi kas zynomys. Saturā boguotuokais pietejums — Vilberta Krasnuo monografeja „Latviešu kolonijas“ — izguojuse vēl da kara — 1938. godā, cyti autori runoj tik par atsevišķim Austrumu diasporys vaicuojumim. Da myusu dīnu sovā leluokajā vairumā Austrumu tautiši Latvejis latvišim beja jau pagaisuši. Seviški tī, kurī dokumentūs beja aizraksteiti kai latgališi i dzeivuoja kur tuoļuok nu centru (Андронов, Лейкума 2006: 476–477, 481). Piec-kara godūs reši kurai puorceluotuoju dzymtai vairs beja sakari ar Latveju. Nu Ačynska, Leluo Uluja, Biriļusu apleicīnis mozuok par desmit cylvāku ir taidu, kurī ir braukuši iz Latveju da rodu 20. g. s. 60.–70. godūs (Boguo-tuos Puku Emile ar meitu Anni, Saharnuos Ševeļu Lideja). Itūs ryndu rak-steituojs Latvejā pyrmū reizi pabeja godu 30 atpakaļ, Varakļonūs apcī-muodams Ūgaiņu Ontona saimi i kūpā ar juo sīvu Geni izstaiguodams va-cuotāva i vacuosmuotis dzymtu nazkodejuos dzeivis vītys Ūgaiņūs i Pas-tarūs. Kab vīnam par ūtru zynuot vairuok, juosuoc nu mozumeņa — atse-višku apsamesšonys vītu i dzymtu viesturis nūskaidruošonys. Paļdis Latve-jis Universitatis i Sanktpīterburgys Vaļsts universitatis ekspedicejom, ku-ruos pamūdnyuojušys Sibira latgališūs iņteresi par sovom saknem! Auto-ram jei bejuse i agruok, vyss ite raksteitais izaudzs nu vītejūs ļaužu stuos-teituo i Ačynska arhivā skaiteituo. Malinovka ir roksta autora dzymtuo dzeraune, kuramā jis dzeivuoja da 18 godu vacuma. Dzeraune izabeidze 1979. godā, kod nūmyra pādejuo Malinovkys dzeivuotuoja Aboļ Natalja.

Krasnojarskys nūvoda Biriļusu rajona Malinovka (nu suokuma — Gorevuo/Gorevais) Sibīrī atsaroda taipat kai syntim cytu apdzeivuotūs vī-tu 19. godu symta beiguos — 20. godu symta suokumā. Tūlaik zeme iz-svaideja sovus ļauds. Izakaiseišona pa plotū Krīveju nūtyka, pasasokūt ca-rra politikai, kū dzeivē izvede ministri Sergejs Vite i Pjotrs Stolypins. Nu vaļsts iņteresu pusis tei beja gudra politika — rītumu pusē dzeivuotuoju beja par daudz, austrumu molā — pavysam moz. Jaunu dorba rūku vaja-dzēja pi Transsibira dzeļžaceļa taiseišonys, mežā, ūgļu roktivēs. 19. g. s.

¹ Par paleigu roksta sagataveišonā paļdis profesorei Lidejai Leikumai — Sibira latga-lišu Školuotuojai.

beiguos Krīvejis rītumu daļā jau tik cīši datryuka zems, ka iz juos leluos zemnīku saimis navarēja izdzeivuot. Vysa Vitebskys gubernā, tymā skaitā gubernis zīmeļu daļa Latgola, skaitejuos pi bīzai apdzeivuotuos Krīvejis Eiropys dalis (Ефремова 1982: 20). Nu gryutuo stuovūkļa varēja gluobtīs, puorbraucūt iz cyturīni.

Laikā, kod iz Sibiri suoce taiseitīs Režycys (Rēzeknis) aprīnka Gaļānu pogosta Kryštobu dzeraunis Pītera i Filipa Ūgaiņu (Muorteņa dāli) saimis, beja nūsaceits, ka jaunos dzeivis vītys Sibirī izalaseit paprišku brauc t. s. vītraudzis (ходок). Vītraudži, atsagrīzuši dzymtajā molā, par Sibira lobumu stuosteja breinumus. Pymais beja taidis, ka Sibirī nav kungu (koč dzymtbyušona Latgolā skaitejuos atcalta jau nu 1861. goda, daudzi zemnīki pa vacam kolpuoja muižinīkam voi kuram cytam vītejam boguotnīkam). Ūtrys breinums, ka Sibirī zems tik daudz, ka ni puormiereit, ni puorbraukt. Trešs — Sibira zems ir cīš augleiga, mežūs — ūgu, sieņu da zvieru i putnu papylnam, upēs — vysaidys zivs, i tys vyss dabojams bez kaidys naudys ci atļovu. Catūrtais breinums — vyss tī ir daudz lātuoks, ka saleidzynuot ar cenom sātā. Tai par tuo laika nūskaņuojumu pīminēja i stuosteja vacī ļauds. Piec taidu „lobumu“ cyldynuošonys cylvāku nabaideja vairs ni soltuos, garuos zīmys, ni bezceļs i lelī tuolumi, ni tys, ka svešumā vysu vajadzēs ceļt nu jauna i nabyus daudzi kuo, kas dajiukts dzymtajā molā.

Tuo laika vaļdeiba puorceluotuojus pabaļsteja, ļaudama braukt par breivu vysim, kam beja izdūta caurbraucieja aplīceiba (проходное свидетельство). Iz Ūgaiņu izceļuošonys laiku beja jau iztaseits lielais Krīvejis dzeļžaceļš, t. s. Transsibira magistrāle (1891–1904). Braukt datyka garai, mienešim, na vysi dabrauce da gola. Kai ir stuostejuši ocu līcinīki, Moskovā viļcīņa sastuova nūformiešonys cyti gaidejuši pa 2–3 nedelis. Jaunajā dzeivis vītā īceļuotuojus iz pīcu godu atbreivuoja nu nūdūkļu (nalogu) i deve leidzekļus (ссуда) jaunos dzeivis suokumam. Varēja nūpierkt zyrgu, gūvi, sākļu, šaidys taidys saimisteibys lītys. Itys vyss puorceluošonu dareja pīvilceigu, ruodejuos, ka Sibirī vysī, kas struoduos, varēs palikt par sprauņim saiminīkim, byus naatkareigi.

Niule zinim, ka daudzim jaunuo dzeive izguoja ar osorom. Kai tik daguoja pavasars, gaisā pasacēle ūdu, dunduru i mošku muokūni. Da pat zīmys vysaidys mosolys kūde, kur tik datyka. Sātys lūpu vajadzēja sorguot nu meža zvieru. Vēļ vairuok kai nu vylku, luoču puorceluotuoji beiduos nu ļaunu ļaužu. Īmiereitū zemi vajadzēja atkaruot nu meža. Roduos sovi kūki, nu kuo ceļt kuormus, tik calmūtājā i līsajā zemē suokumā nikas naauga. Apmyra daudz mozūs bārnu, i lelī myra bez laika, apsaruvuši gryutajā dorbā. Beja taidi, kas bāga atpakaļ, tik na vysim beja, iz kurīni grīztīs.

30. godu kolektivizacejis i staliniskūs vojuošonu laiks dajaucēja ļauds turēt mēli aiz zūbu, kab nadareit napatikšonu saimei, kab napaškodeit rodim, sābrim. Byudami sātā ar bārnim, lelī nikuo nūpītina napuorsprīde, taipat — kod tyvumā beja svešī. Vysim gryutajim godim cauri īts paklusādāimim. Školu i školuošonus tryukums nazynuošonu dareja vēļ dziļuoķu. Godūs piec 2. pasauļa kara vaļstī aizavyļka sasakuortuošona, dzerauņu dzeivuoķim garai nabeķa dokumentu, ļauds, kur dzymuši, tī i nūdzeivuoķa myuķu. Kontakķu tryukuma deļ Sibira puorceļuoķuoķu bārnī i bārnubārnī niule cīš moz zyna par sovom saknem, par dzymtys i tautys viesturi.

Par Ūģaiņu dzymtu

Myusu tāvu ar muoti — Ūģaiņus Donatu Filipa dālu (dz. 1909. voi 1910. g., metriķu tāvam nabeķa) i Annu Banadyķa meitu (dz. Čehoviķu, 1916. g.) — var sauck par tipiskim klusāuoķim. Tāvs varēja stuņdem stuosteit par dīnasti Baļtejis flotā, par kara laiku, par mediņīķa pīdzeivuoķumim, tik nikod bārnī (vysa myusu beķa 9) nu juo nadzierdēja par juo tāvu ar muoti. Myusu muote Anna vyspuor vairuok klusēja. Muote pi tāva beķa izdūta 1936. godā, da tuo beķa beķuse par auklāuoķu (ņāņķu) sovim jauņuoķajim bruolim i muosom. Napyļnus div mienešus paguoķa školā, kod Banadyķs nūsprīde, ka ituos zineibys vacuoķajai meitai gona. Sova nuokušuo veira — myusu tāva Donata — jei dreizuok beiduos. Par nalaimi sev, Anna beķa cīš skaista i īpasatyķa pa Krīveķu paceļuoķušajam i nu dīnasts atsagrīzušajam Ūģaiņu Donatam. Banadyķs meitu izdeve, navaicuodams juos patikšonys — sīvīšu tūlaik daudz najēme vārā, da i vysā byušonā jam beķa sovi plani. Tymā laikā par Malinovķys kolhoza „Jauņuo ķaisma“ pīšksādāuoķu beķa īcalts Donata bruoļs Pīters, ar kurū Banadyķs beķa īnaidā. Annys tāvs nūsprīde, ka piec juos izdūšonys Donatam i Pīters palīķs meikstuoks pret jauņū radinīķu, tik tai nanūtyķa. (Kuo jī plēsēs, cikom dzeivuoķa vīnā dzeraunē, nivīns niule nazyna.)

Anna beķa klusa i paklauseīga, tik i juos pacīteiba reizi tryuķa. Jau byudama gryutumā ar pyrmū meitu, jauņuo sīva nūbāģa da sova tāva ar muoti. Donats juos nagoķa praseitīs, i, radnis pīrunuoķai, bieģlei dagoķa grīztīs atpakaļ. 1937. godā Anna radeķa Tamaru, 1939. — Aneli, a 1941. godā, kod beķa jau suocīs ķars, — pyrmū dālu Odumu. Sķaists beķa itys puiķa, i tāvs jam ļuove vysu, dālu izbalavuodams. Pats ar godim tū nūžāluoķa, tik beķa jau par vālu.

Tāva iz vaidu napajēme, vēļ da kara jis beķa patīķs avareģā patmalēs i samaituoķs rūķu. Donatu īcēle par zvīeru uodeņu sagataveituoķu (заготовитель пушнины). Vēļ jam vajadzēja vērtīs, kur globoģās dezertīri, i ziņuoķ

par jim. Puišu, kas globuojuos nu fronta, tymūs laikūs beja gona, ļauds vīns ūtru pazyna, bāguļu saimis taipat nasnaude, raudzeja sovejim paleidzēt. Tai svaideidamīs godus div — na juo dobā beja byut par pādu dzinieju kaiminim, da i poša saime vīgli varēja palikt bez peļneituoja — cyti dezertiri beja ar īrūčim, Ūgainu Doņs nūsprīde „dezertēt“ pats. Nūbrauce iz Ačynsku i volkuojuos pa tīni, cikom jū sajēme kai bāguļuotuoja nu dorba fronta. Tai tāvs tyka sūda bataljonā (штрафбат), a, kod dreīži tyka rāneits, skaitejuos, ka „sovu vaini dzimtinis prīškā“ ir izpiercs, i jū īskajteja armejā. Karuot tāvs beidze Čehoslovakejā, iz sātu jū palaide 1946. godā, atbreivuoja kai invalidu.

Ļaunu runu ap Donatu natryuka vēļ garai — i sātā padzeivuojs, i iz fronta pabejs, i dzeivs atsagrīzs. Fronṭinīkim nikaidu atvīglynuojumu tūlaik nabeja, tik jī vysī skaitejuos varūni. A kai turēt par varūni puisi, kurs na vysus vaidus bejs iz fronta? Acīs tuo nasaceja, beidamīs tāva osuos do-bys, a, ka tys nataisneigi, skaiteja daudzi. Tāvs ni iz vīna siržu naturēja, pa-lyka, kaidis bejs. Pieckara laiks beja gryuts: naražys i bods godi tys piec tuo. Vaļstei vajadzēja nūdūt vysu, kas izauga. Cytuos dzeraunēs koč cik īsēja kur mežā i lela boda nacīte, Malinovkā tai dareit beiduos. Ēde zuoli, vādarā buoze vysu, kū ād lūps, tai izdzeivuodami. Kurs nagauseiguok aiz-ēde kvīšu gryudu ci maizis, tys nūmyra — par strāšnu bīdynuojumu cytim.

Iz tuo laika Ūgainim beja jau seši bārni: 1944. g. pīdzyma Īva (Eva), 1947. g. — Pīters (Pjotrs), 1949. g. — Juoņs (Ivans), a pādejī treis roduos pīcdasmytajūs godūs, kod dzeive suoce īt iz viersu: 1952. g. Lena, 1955. g. es, Anatolejs, Tatjana — 1958. godā.

Piec babys Zuzanys stuosteituo, muote nav gribiejuse radeit deveituo bārna. Poša nacīš vasala, da i tai bārnu jau daudz. Nūbraukuse iz Ačynsku da sova tāva ar muoti — vacī Čehoviči tūlaik dzeivuoja Ačynskā kūpā ar myrušuo dāla saimi i plemiņneicu. Baba atroduse sīvīti, kurei taisa taidys operacejis, i sarunuojuse, ka iz reita atīs divejuos ar meitu. A iz reita (iz vysa dreīžuok dzeds par jūs nūdūmu beja dazynuojs i pasacejs sovu vuor-du) baba paskaitejuse puoteru i sacejuse: „Nikur mes ar tevi naīsim. Radej jū, itys tev pādejais bārns. Ka gadīnī kas, nūmiersi, bārni paliks buorini. A kam taida pulka vajag? Kur ostoni, tī i deveitajam vīta atsarass!“ Tai pīdzyma pādejuo Donata ar Annu meita Tatjana. Laikam jau tūlaik Juo rūka beja pacalta par bārnu, i meitinei beja nūlykts palikt par kļāštora muosu, kab kolpuot ļaudim i Dīvam.

Tāva ar muoti dzeive bejuse veļteita na sev, a bārnim, vāluok, caur bārnim, — i cytim. Jī nivīnam naskaude i nabeja monta kuoreigi. Jim nabeja laika deļ tukšu pļuopu. Jūs atsauceibai var tik pasabreinuot. Nu fronta

tāvs iz Sibīri da sovejūs atvalynuojumā beja atsyutejs dīnasts bīdru nu Smolenska (juo saime beja prapūluse vuocu okupacejis laikā), i muote jū pījēme kai radinīku. Malinovkā ratai kurs laide pi sevi iz nakts svešus ļauds, ka kurū ceļā aizspēja nakts, vysī palyka pi Ūgaiņa. Kas tik myusu sātā nav dzeivuojs garuoku ci eisuku laiku! Iz vysu garuok — kaliejs Kārlis Gruners nu latvīšu dzeraunis Ladogys: nu pyrnskara laiku da pat sovys tragiskuos nuovis 1969. godā.

Suokumā Gorevuo/Gorevais, vāluok Malinovka

Piec Ačynska piļsātys arhiva (APA) materialu (10. fonds, 1. aproksts, 121. līta) puorceluotuoju īcierknis (переселенческий участок) ar numeri 45 i nūsaukumu Gorevuo/Gorevais (krīviski „Горевой“, dūmojams, nu vuorda *гарь* ‘dagums; izdaga’) izveiduots 1902. godā i suokumā riekinuots iz 129, vāluok — 93 saiminīku (vērtīs 1. dalykumu). Īcierkņa aprokstā raksturuota dzeivuošonai par lobu pīzeituo zemis gobola atsarasšonys vīta, pīmynāti tuolumi da leluokūs centru (da dzeļzaceļa staņcejis Ačynskā — 88 verstis, da pogosta padūmis Lelajā Ulujā — 38, da cerkvys i školys Novoselovā — 18 verstu), zemis tī vysa bejušys 1522 desecinys (siešonai izmontojamys — 1399 desecinys, napīmāruotys — 123). Vyss izskaiteits vacajuos krīvu māra vīneibuos, kur verste, vjorsts — 1,06 km, desecina — 1,09 ha. Par Malinovku Gorevuos īcierknis nūsaukts tūlaik, kod iz juo organizāta Malinovkys lauku sabīdreiba (сельское общество). Arhiva dokumentūs īcierkņam pasaruoda obeji nūsaukumi, zinis juomeklej pi Gorevuos. Lauku sabīdreibys nūsaukums paīt nu tuo, ka pa izdagušajom vītom bejs cīš daudzi avīkšu (krīviski *малина*). Dagumus vīteji dzeivuo-tuoji taiseja majā, kod mežā vēļ snīgs i slapnis, a teirumā sauss. Izdag zuole, i avīkšu ūgys vāluok aug grīzdamuos. Taidu Malinovku pa Sibīri daudzi.

Iz 1914. goda 28. marta (vērtīs 2. dalykumu) Leluo Uluja pogosta īcierknī Gorevuo iz planavuotūs 93 nūteiktys plateibys zemis gobolu (доли) beja apsamatušys 32 saimis. Jūs leluokuo daļa beja latgalīši: bruoli Augusts i Stanislavs Šangeli, Ontons Tulinskais, Semjons i Juoņs Prīkuli, Pīters, Filips i vēļ vīns Pīters Ūgaini, Ontons Armuška, Donats Kašs, Juoņs Kascelišs, Aļfons Dubrovskais, Fraņcs Ladusāns, Jezups Ladusāns, Ignats Grozs, Mateiss Eiduks, Ontons Gailišs, Juliss Grabovskais, Juoņs Zelteņš, Vinca Škutāns, Jezups Vonogs, Odums Gabrišs i tai tuoļuok. Beja i nazcik krīvu saimu. Na vysim dzeivuo-toojim itei beja jūs pyrmuo apsamesšona Si-bīrī, nazcik saimu iz Gorevū puorbauce nu Minusinskys aprīnka, kur jim dzeivuo-t naīpasatyka, kam kolnūs. Gorevuo i klimata, i reljefa ziņā beja lei-dzeiga Latgolai (lobai dzeivei pacīš maiseja lielais pūrs, kurs stīpēs kilometrim tuoli Čulyma kreisajā krostā, tik suokumā par jū nivīns vēļ nadūmuoja).

Par Gorevū raksteits nūvodpietņika Mihaila Lavrinova gruomotā «Медвежий угол за Чулымом» (Luocakokts aiz Čulyma) (Лавринов 2004: 172–178). Autors apstyprynoj, ka pyrmī Gorevuos dzeivuotuoji īsarođuši nu Minusinskys aprīnka 1905. godā. Jī bejuši latvīši (sevi saukuši par latgalīšim) Dubrovskī — tāvs Vinca ar dālu Aļfonu, kurī nabeja paļūbejuši īmiereituos zemis Ubej-Tatarkys īcierknī. Tiuleņ aiz jūs atbraukuši bruoli Šangeli. Leidzeigi bejs i Ūgaiņu dzymtā — Filips Muorteņa dāls Ūgaiņš iz Gorevū puorsacēle 1906. g. nu Novosjolvys pogosta Berjozovkys, juo saimē tūlaik beja tik sīva Buorbola, dzymuse Armuška, i juos dāls Pīters (vērtīs 3. dalykumu). Par godu agruok nu Minusinskys aprīnka beja puorbraucs Filipa vacuokais bruoļš Pīters ar sovū saimi (sīva Anna, dāli Jezups i Stanislavs, a Ignats pīdzyma jau jaunajā dzeivis vītā). Pītera i Filipa bruolāns Pīters Ūgaiņš (Stanislava dāls nu Ūgaiņu dzeraunis Latgolā) sarokstūs pasaruoda, tūlaik iz nazkurīni izbrauc, vāluok otkon dzeivoj Malinovkā.

Gorevajā latgalīši nu suokuma apsamete dzeivuot vīnsātuos, kai poši saceja, — kutarūs, krīvi — par reizi dzeraunē. Kutarī ar numeri 1 dzeivuoja Pītera Muorteņa dāla Ūgaiņa saime. Kod kutaru seņ jau vairs nabeja — da 1925. goda vysī vīnsietņiki beja jau puorsacāluši iz dzerauni —, zemis gobolus vēļ lobu laiku sauce bejušūs saiminīku vuordā: Grozys kutars, Garuo Pītera kutars, Rodiona kutars. Vīnsātuos dzeivuot beja gryuši, kai daguoja zīma, ceļa nikaida, partū latgalīši tys piec tuo suoce puosanest iz dzerauni. Malinovkā cēlēs diveji goli — krīvu i latvīšu. Tys vyss vēļ da kolhozu dybynuošonai 1929.–30. godā, kod dzeraunē roduos diveji kolhozi — latvīšu „Jaunuo gaisma“ i krīvu „Boļševiks“.

Stuosts par Eiduku Virgini

Malinovkā jau nu suokuma beja dzeju kopu — latvīšu i krīvu. Latvīšu kopūs par kopu sorgu palikt datyka Virginei Eidukai, pa veiram Šeluhanskai. Jei myra 1973. godā 90 godu vacuumā, piec juos katuoļu kopūs vairs nivīns nav globuots, i piec sibirīšu tradiceju pādejais paglobuotais skaituos kopu sorgs. Virgine beja gudra i vysu īmīļuota sīvīte — jei uorstēja cylvākus i pījēme bārnus. Juos dzeivis stuosts leidzynoņās legendai, ite aizraksteits nu Virginis meitys Annys Šeluhanskys (pa veiram Marčenko, dz. 1924. g.).

Eiduku Virgine beja dzymuse 1883. godā Latvejā, vītys nūsaukuma napīminēja, iz Sibiri atbrauce kūpā ar tāvu i suokumā apsamete Čeremšankā. Acimradzūt atbrauce vosorys vydā, kod gaisā kustūnis vairs na tik dauzi. Kod daguoja pavasars i cyta vosora, Virgine, vairs navarādama mosolu muokūņu pacīst, saceja tāvam, ka bēgs atpakaļ iz Latveju. Parunuoja,

parunuoja, beiguos tāvs atļouve. Tik kai nūbēgt, kod naudys nicik i transporta nikaida? Īs kuojom! Tai Virgine saveikša kuleiti ar nazcik iedīņa, iudini, kaidom nakaidom drēbeitem i laidēs ceļā. Puorguoja kilometri 5–6, jau pīkusa, verās — četri puiši pļauņ sīnu. I jim pasaruodeja jūceigi, ka taida jauna, skaista meita dīnys vydā nazkur īt. Virgine beja latgalīte, bruoli Kurykšys — poļaki, i krīviski jī vysi runuoja nacīš labi. Gols golā dasarunuoja, ka Virgine dūdās iz Latveju. Puiši Virgini jēmēs atrunuot, ka tys ir cīš tuoli, ceļš gars, pi juos ni naudys, ni monta, nadaīs jei da sātys ci varbyut tik par kaidu godu. Lobuok lai palīk tepat, pi jūs. Jī vysi stypri, jauni puiši, napracāti, lai izalosa sev par veiru kurū naviņ nu jūs i naīt nikur tuoļuok. Virgine padūmuojuse, padūmuojuse i izguojuse par sīvu pi vacuokuo — Stepana Kurykšys. Radejuse jam 4 dālus. Kod suokušīs pirmī pasaulā vaidi, veirs nūguojs iz fronta i vaira nasagrīzs: kryta nazkur Austrejis mežūs. Puorguojuse dzeivuot da tāva — Eiduku Mateisa — atpakaļ iz Čeremšanku. Tāvs piec laiceņa izbrauce iz Malinovku, Virgine palyka tīpat. Puikys jau bejuši padauguši, pyrmais dāls nūguojs peļņā, ūtrys — da vacuotāva par paleigu. Dzeivuojuse vīna ar obejim jaunuokajim. Čeremšankā beja palykuši kara biegli (bežanci) nu Boltkrīvejis — Šeluhanskī, i vīns jūs dāls — Jezups — da Virginis suocs staiguot gostūs. Vāluok palics jai par veiru, i jim pīdzymuši vēļ vairuoki bārni. Kod meitai Annai (kas itū vysu stuosteja) bejuši 6 mienneši, iz Malinovku puorsacāluši i Šeluhanskī. Tī vaira breivys zemis nav bejs, braukuši tuoļuok iz Veršynku. Nu Veršynkys otkon iz Malinovku, kod bejuši izprasejuši nazcik zems nu vaļsts zemis fonda. Tai Biriļusu apleicinē atsaroda i Kurykšys, i Šeluhanskī. Gorevuos puorceluotuoju sarokstūs arhiva dokumentūs vēļ nav ni vīnu, ni ūtru, jī ir M. Lavrinova gruomotā (Лавринов 2004: 178) i ļaužu pīmiņā.

Nav vīgli šudiņ raksteit par puorceluošonys viesturi — nu nūtykumu suokuma puorguojs jau vaira kai symts godu. Ļaužu, kurī pīmynātu 20. godu symta 1. pusis nūtykumus, vairs nav. Aizraksteitu jūs dzeivis stuostu nav, tuo laika karteņu cīš moz. Vīns piec ūtra iz tū pasauli puorsaceļ Sibira latgalīši, kurī vēļ runoj pa sovam. Arhivūs izaglobuojūšī dokumenti vairumā gadīņu ir saroksti, jī par sabrauciejim nu vysaidu *Rasejis* molu, par senejim nūtykumim dziļuoka puorskota nadūd, koč orientacejai ir cīši nūdereigi. Pa kaidam stuostam nu vacuoka godu guojuma ļaužu vēļ var nūsaklauseit. Līkūt pa druponai vysu, kū var atrast, puorskaiteit, izdzierst, veidojās vysā tycama Austrumu diasporys aina.

Literatura

- Андронов, Лейкума 2006 — А. В. Андронов, Л. Лейкума. Латыши и латгалыцы Сибири: язык и культура // Балто-славянские исследования XVII. Сборник научных трудов. Москва: Индрик, 2006. — С. 476–482.
- Ефремова 1982 — Л. С. Ефремова. Латышская крестьянская семья в Латгале 1860–1939. Рига: Зинатне, 1982
- Лавринов 2004 — М. С. Лавринов. Медвежий угол за Чулымом. Очерки, раздумья и справки о переселенцах левобережья р. Чулым Бирилюсского района. Красноярск: Красноярский писатель, 2004.

Malinovka — the Latgalian Village in Siberia

The article deals with migration to Siberia at the end of the 19th century — at the beginning of the 20th century; the life stories of Latgalians of Siberia and the archives materials of Achinsk have been made use of for acquainting, in more detail, with the history of one Latgalian village — Malinovka in the Zachulymka Village Council, the Birilyussky District, Krasnoyarsk Region. Since 1902 there was a migrants' district Gorevoj, later — a farm society of Malinovka; the village was named Malinovka as well. The Latgalians — the Šangeli, the Pīrkuli, the Ūgaini, the Armušks, the Kasceliši, the Ladusāni and others were the first ones to have arrived to live in Gorevoj; it is shown also by the archives documents. According to the information of the local historian Mikhail Lavrinov, the first ones to have settled in Gorevoj were the Dubrovskī: a father and his son; it happened in 1905. Several families — the Ūgaini, the Škutāni, the Dubrovskī, the Grabovskī moved to Gorevoj from the Minusinsk District. At the beginning Latgalians lived scattered in individual farms, but Russians — in the village. Around 1925 all of them had already moved to the village, however, they lived in two communities — Latgalians separately from Russians. Malinovka ceased to exist in 1979.

The fates of two families of Malinovka — the Ūgaini and the Šeluhanskī have been characterised in more detail. The Ūgaini have originated from the Gaļānu Civil Parish of the Rēzeknes District, at that time the brothers Pīters and Filips Ūgaini (the sons of Muortēņš), also their cousin Pīters Ūgaiņš (the son of Stanislavs) moved to Siberia; all of them moved together with their families. The life story of Eiduku Virgine is extraordinary.

By obtaining information on the fates of separate inhabited places and migrants the history of the whole Eastern diaspora becomes clearer. As to the contents, the research on Latvians outside Latvia (the monograph “Latvian Colonies” by Vilberts Krasnais) has most abundant information; it has been published long ago, namely, in 1938.

АНАТОЛИЙ ДАНИЛОВИЧ УГАЙНОВ
latgalec@list.ru

Региональная общественная организация
«Центр латгальской культуры» Красноярского края

Баженовка, Большеулуйский р-н
Красноярский край, 662110, Россия

Описание переселенческих участков.

Сибирская Партия по образованию переселенческих участков вдоль линии Сибирской железной дороги.

Описание переселенческого участка "Торевской"

образованного в 1902 году для общинников и хуторян.

Участок назван по названию поселка "Торевский" в честь Торевского, вол. Троицко-Ильинской Иркутской губернии.

РАЗСТОЯНИЯ (въ верстахъ) до ближайшихъ.

Ж. д. ст.	Амурск	88	Волост. Права	Р. Удильского	58
Ж. д. ст.	Амурск	86	Церкви	Р. Новоселовская	18
Насел. пункта	Р. Мурашова	14	Школы	Р. Новоселовская	18
Города	Амурск	88			

Примечание о дороге от ж. д. ст. на участок. От ж. д. ст. Амурск до Новоселовки, восточнее поселка Торевский, находится дорога, выходящая с Новоселовки на восток, от которой в юго-западном направлении через селение и уезды идет дорога к участку.

Участок заключается:	удобной земли	1300,00	На участок может быть выделено 129 93 1/2 а. и сезей
	неудобной	2463,00	
(десятины и сотых долей)		123,00	
Всего		2786,00	

Общий характеръ земельныхъ угодий участка (степной, лѣсной, трѣб. искусства, промышленности, рельефа, степь, сенокосъ, малоудобная земля и проч.)

По расчетному профилю участка при среднем уровне воды, восточная граница участка, средняя граница и граница от ж. д. ст. Мурашова - степной. По профилю участка в восточной части участка находится сенокос, а в южной части участка находится сенокос, а в южной части участка находится сенокос, а в южной части участка находится сенокос.

Почва глинистая (черная, глинистая, песчаная и т. д.) Глинистая суглинистая, с примесью песка и гравия. В южной части участка, восточнее границы участка, находится сенокос, а в южной части участка находится сенокос, а в южной части участка находится сенокос.

26

Кларис

6

Армъ

1914 года Мартъ 28 дня. Мы, нижеподписавшиеся, Заключили
 иже Свѣтло-Свѣтлоушъ надъродомъ ст. св. Купчелъ и надъ
 ной Умороушъ Свѣтлоушъ узда Ф. св. Темполъ, сочинили
 наименованъ акти в. суммемъ и урочемъ: грамоты Торговъ (Ма-
 нубовъ свѣтлоушъ свѣтлоушъ) Соинилъ Торговъ свѣтлоушъ одроу
 банъ в. 1902 году на 93 дамъ, го селъ свѣтлоушъ на мѣстъ свѣтлоушъ
 реностъ еамъ на 93 дамъ и свѣтлоушъ свѣтлоушъ свѣтлоушъ
 свѣтлоушъ, соинило суммемъ и урочемъ: —

имя, отчество и фамилия.	Число дней	Время переписки Торговъ.
Купчелъ Донатовъ Мартенъ	2.	11 Мартъ 1908. № 4150.
Купчелъ Свѣтлоушъ Струнчукъ	3.	8 Мартъ 1909. № 4903.
Купчелъ Ерополъ Струнчукъ	2.	13 Июнь 1909. № 41306.
Купчелъ Мартиновъ Трайманъ	3.	5 Сентябрь 1909. № 14742.
Купчелъ Свѣтлоушъ Свѣтлоушъ	5.	7 Ноябрь 1905. № 9928.
Купчелъ Свѣтлоушъ Свѣтлоушъ	5.	31 Мартъ 1911. № 5769.
Купчелъ Донатовъ Мартенъ	1.	11 Мартъ 1908. № 4150.
Купчелъ Ерополъ Струнчукъ	2.	20 Июнь 1909. № 41501.
Купчелъ Свѣтлоушъ Струнчукъ	1.	31 Мартъ 1909. № 14358.
Купчелъ Свѣтлоушъ Свѣтлоушъ	2.	24 Сентябрь 1908. № 16135.
Купчелъ Свѣтлоушъ Кларисъ	2.	11 Мартъ 1908. № 4150.
Купчелъ Мартиновъ Трайманъ	2.	30 Июнь 1909. № 41501.
Купчелъ Свѣтлоушъ Свѣтлоушъ	6.	24 Апрель 1909. № 2833.
Купчелъ Свѣтлоушъ Свѣтлоушъ	3.	11 Мартъ 1909. № 4352.
Купчелъ Свѣтлоушъ Свѣтлоушъ	4.	11 Мартъ 1909. № 4352.
Купчелъ Свѣтлоушъ Свѣтлоушъ	5.	11 Мартъ 1908. № 4150.
Купчелъ Свѣтлоушъ Свѣтлоушъ	2.	11 Апрель 1908. № 2762.
Купчелъ Свѣтлоушъ Свѣтлоушъ	4.	11 Апрель 1908. № 2762.
Купчелъ Свѣтлоушъ Свѣтлоушъ	5.	24 Апрель 1909. № 3833.
Купчелъ Свѣтлоушъ Свѣтлоушъ	5.	21 Апрель 1909. № 6260.
Купчелъ Свѣтлоушъ Свѣтлоушъ	1.	28 Мартъ 1913. № 24355.
Купчелъ Свѣтлоушъ Свѣтлоушъ	3.	13 Июнь 1911. № 12222.

Университетский фонд	1.	21 июня 1911.
Отечественный университет	1.	9 июня 1911.
Академия наук Императорской	4.	8 июня 1911.
Земельный отдел	9.	8 июня 1911.
Министерство финансов	2.	8 июня 1911.
Восточный департамент	2.	9 июня 1911.
Среднее образование	1.	8 июня 1911.
Министерство внутренних дел	1.	28 июня 1911.
Сенатский секретариат	1.	20 августа 1911.
Секретариат Императорской Академии наук	3.	20 августа 1911.

Ученого 32 серия по 93 году

Копия дана и на основании приложения к. 10. 10. 1911. г.
 записки комиссии по вопросу о переселении переселенцев на территории
 переселенческих участков в губернии Тарасовской, Бессарабской-Туркестанской
 и др. ввиду их недостаточности. - Пожелание
 магистратуры подчинено.

С магистратуры Бессарабской:

Магистратуры Бессарабской
 административный директор Рыжовский

28 апреля 1914 года

В. Сидорову на № 1148.

Заведующему канцелярии № 1148.

В. Сидорову на № 1149.

2. dalykums:

APA 10. fonds, 1. aproksts, 121. lita, 68., 68v pl.

Селеніе *Горевой* волости *Баймамутин*
 Имя, отчество и фамилия главы семьи *Симонъ Матвѣевичъ*
 Состояніе *крестьянинъ Нижегородской губерніи*
 Земельныя доли зачислены *27* дня *Ванна-фас* мѣсяца *1906* года.
 Прибыль *20* дня *Юль* мѣсяца *1906* года, *без* разрешения
 Водворился *20* дня *Юль* мѣсяца *1906* года
Сперва въ 1904 году на 100 руб. 20/100
 Причисленъ *30* дня *Юль* мѣсяца *1907* года *въ мѣрѣ по 1907 году*

Данна о семьѣ	Число лицъ въ семьѣ	Въ томъ числѣ отсутствующихъ	СОСТАВЪ СЕМЬИ.									
			МУЖЩИНЫ.			ЖЕНЩИНЫ.						
			ИМЕНА.	до 18 лѣтъ.	отъ 18—60 л.	болѣе 60 лѣтъ.	ИМЕНА.	до 16 лѣтъ.	отъ 16—55 л.	болѣе 55 лѣтъ.		
Годы записей												
<i>1906</i>	<i>2</i>		<i>Тя. семьи</i>	<i>- 27 -</i>	<i>Матвѣя Варвары</i>				<i>Анна</i>	<i>- 28 -</i>		
			<i>Симонъ Матвѣевичъ</i>	<i>- 4</i>	<i>Анна</i>							

Разныя отмѣтки: *Въ 1906 году 27 числа въ 10 часовъ утра въ селеніи Горевой волости Нижегородской губерніи въ присутствіи 25 гражданъ 25 числа 1906 года 27/100*

Уездъ, Вишневецкой губернии.
 Районъ Новосильский
 волости ~~Березовская~~ Березовская селеніи

Всего на сумму 190 р. к.
 Прислано 1903 г. № 1044
 1903 г. № 1044

Льготами не пользуется.

Начало льготного срока | 1-й половины, съ месяца 190 г.
 | 2-й половины, съ месяца 190 г.

ПОСОБІЯ

Въ виду каждаго хозяйства, въ какомъ году.	ДЕНЕЖНЫЯ				ЛЕСНЫЯ			Откуда и когда выданы пособія.
	ВЪ ОСУДУ.				Белозарная.	Березовая.	Жерновъ.	
	На покупку.	На орудияхъ.	На семена.	На инструменты.				
				50	-	-	-	19 Мая 1906 г. по расписке
				20				по расписке 1906 г. 8 мая 1906 г. № 1044
				25				31 мая 1906 г. по расписке
				5				20 мая 1906 г.
				3				4 мая 1906 г. по расписке № 1044
				14				Видовая, 1906 г. по расписке
				30				20/11-907 - на № 1044
				20				2/11-907 на № 1044

Всего на сумму 190 р. к. по расписке 1906 г. 8 мая 1906 г. № 1044

3. dalykums:
 APA 10. fonds, 1. aproksts, 121. lita, 81v-82. pl.

Ceļā iz regionaluos volūdys statusu

Konferenčē pījimtuo rezoluceja (teksts 204. pl.) izsauce plašu rezonansi sabīdreibā. 2009. goda 8. decembrī piec Latvejis Universitatis (LU) Latvīšu volūdys inštututa rūsynojujuma tyka organizāta zynuotniska diskuseja „Latgales latviešu valoda Latvijas valodas politikas kontekstā“. Vīdūkļu apmaiņu suoce latgalistikys konferenču organizātuojis — LU asociātuo profesore Lideja Leikuma i RA asociātuo profesore Ilga Šuplinska. Sovu skota punktu izsaceja ari LU profesoris Janina Kursīte i Ina Druviete, LU Latvīšu volūdys inštututa vodūšuo pietneica Anna StafECKa, IZM Vaļsts volūdys politikys nūdalis vadeituoja Zaiga Sneibe i cyti aiziņteresātūs organizaceju i pošvaļdeibu puorstuovi. Juopīzeist, ka diskusejai datryuka atvālātuo laika, kab koč eisi puorsprīst vysys sasuopiejušuos aktualitatis. Golā tykts vīneigi pi sliedzīņa, ka vajadzeiga dorba grupa latgalīšu volūdys statusa apsprīššonai i tuoluokam dorbam.

Latvejis Regionalūs i mozuok lītuotūs volūdu savīneiba (LatBLUL) izsyuteja (17.10.2010) aicynuojumus atbiļdeigajom inštutucejom veidot dorba grupu latgalīšu volūdys statusa apsprīššonai i nūstyprynošonai (vērtīs dalykuma 204.–227. pl., kur hronologiskā seceibā dūta itei LatBLUL i vaļsts inštutuceju sarakste, nu kuruos izīt, ka ni Izgleiteibys i zynuotnis ministreja, ni Tīslītu ministreja naaizadrūsynoņ palikt par koordinatorim taidys dorba grupys veiduošonai.

2010. goda 16. aprilī nūtyka vēļ vīna diskuseja IZM, kuramā Vaļsts volūdys politikys nūdalis puorstuovi nabeja ar mīru veidot dorba grupu, atsarunuodami, ka tei na jūs kompetenče. Aizruodeidami, ka Latgolys latvīšu vydā nav vīnpruoteibys vaicuojumā par vacū i jaunū ortografeju, nūdalis puorstuovi apsajēme paleidzēt ar ortografejis izskaidruošonu i latgalīšu rokstu volūdys populariziešonu.

LatBLUL nūsyuteja īsnāgumu Latvejis Republikys Ministru prezidentam Valdim Dombrovskim (05.05.2010.) ar lyugumu veidot dorba grupu latgalīšu volūdys statusa apsprīššonai i volūdys lītuojujuma nūstyprynošonai, taipat, ryupejūtīs par korektu datu savuokšonu, — prīšklykumu maineit Ministru kabineta „Noteikumu par 2011. gada tautas skaitīšanas

programmu“ (02.06.2008., Nr. 384) punktu 7.2. „Kādu valodu jūs pārsvarā lietojat mājās?“, atbilstoši variantūs parādīt na tik Latvejis nacionalajā statistikā uzruodeituos pamattauteibys, a i papyldynojūt sadaļu ar irokstim: „latviešu/latgaliešu“ (taidā veidā aktualizējot „Valsts volūdys lykuma“ 3. punkta 4. apakšpunktā nūstyprnuotū latvīšu volūdys paveida jiedzīni) i „lībiešu“ volūda.

Iz rokstu kruojuma izdūšonys laika līta nicik tuoli nav pasavierzejuse.

1. Ekonomikys ministreja ir izstruodovuse sovu redakceju 7.2. punktam, kū Ministru kabinets apstyprnovs 17.08.2010¹. Juopīzeist, ka, punktam palīkūt itaidā formuliejumā, teik likvidāta latgalīšu rokstu (resp. literaruos) volūdys nūsaukšonys/pīminiešonys īspieja. Ministrejis redakceja nav korekta i lingvistiski: Latvejis izlūksnis nikod nav grupātys pa kulturvieturyskajim nūvodim.

2. Dorba grupa, kū tyka uztycāts veidot IZM Valsts volūdys politikys nūdaļai, nav izveiduota, koč aizīnteresātūs organizaceju prīšklykumi ministrejai tyka izsyuteiti vēļ da 16. jūļa.

Ir cereiba, ka ministreju cīš lānuo i attureiguo attīksme ar laiku izamaineis i Latvejis volūdu politikā tiks saradzātys regionaluos volūdys pazemimis, kuruos pīmynātys viertinē ES dokumentu (ari Latvejis naparaksteitajā, naratificātajā i par nalabvieleigu skaiteitajā „Eiropas regionalūs i/voi minoritašu volūdu hartā“²) i regionalūs volūdu pietnīku, ekspertu dorbus.

---

¹ „7.2. V a l o d a . Kādu valodu Jūs pārsvarā lietojat mājās?

1. Latviešu

1.1. Vai Jūs protat arī kādu latviešu valodas izloksni?

1.2. Ja atbilde uz 1.1.jautājumu ir "Jā", norādiet, kādu

1.2.1. Latgales

1.2.2. Kurzemes

1.2.3. Vidzemes

1.2.4. Zemgales

2. Krievu

3. Baltkrievu

4. Ukraiņu

5. Poļu

6. Lietuviešu

7. Citu valodu (norādiet, kādu)“

(<http://www.likumi.lv/doc.php?id=176331&from=off>)

² „European Charter for Regional or Minority Languages“ — „Eiropas reģionālo vai minoritāšu valodu harta“: <http://conventions.coe.int/treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=148&CM=1&CL=ENG>; http://www.tiesibsargs.lv/lat/tiesibu_akti/eiropas_padomes_dokumenti/?doc=262

Kai atguodynoj ES regionalūs volūdu eksperts T. Viherkevičs (Wicherkiewicz 2004), pazeimu, kū saista ar regionalajom volūdom, ir daudz:

- volūda, kurū lītoj juos izceļsmis vītā (pamatīdzeivuotuoju volūda),
- genetiski tyva radnīceiba ar attīceiguo vairuokuma volūdu, parkū bīži teik saukta par vairuokuma (vaļsts) volūdys dialektu,
- pastuov atšķireigys izlūksnis pošā regionalajā volūdā, juos var tikt apvīnuotys izlūkšņu grupuos voi dialektūs,
- reizem nav (oficiali) apstyprynuota literaruos volūdys varianta, standarta voi normys, atsarūn *in status nascendi* (tapšonys stadejā),
- ir boguotys, bīži — senejis, literaruos tradicejis,
- regionaluos volūdys lītuotuoju vydā nav nacionaluo separatisma pazeimu voi ari tys osai naizapauž, bet vārojama savrupa regionaluo/etniskuo identitate, kurā volūdai ir svareiga lūma,
- jamūt saleidzynuojumā, zams (bīži — zamuoks nakai agruok) „regiolekta“, regionaluos volūdys socialais prestižs,
- nav izstruoduota volūdys atteisteibys politika,
- pastuov varys īstuožu pretuošonuos pīzeit regionaluos volūdys lītuotuojus par atsevišku nacionalu voi etnisku grupu,
- pat vaļstīs ar liberalu minoritašu volūdu politiku saleidzynūši stypra politiska pretuošonuos regionaluos volūdys statusa pīzeišonai.

Tys, ka ir vajadzeigys izmainis Latvejis volūdu politikā, pīzeits i cytūs sociolingvistu dorbūs: „Volūdys lykums nūdrūšynoj „latgalīšu rokstu volūdys kai viesturiska latvīšu volūdys paveida saglobuošonu, aizsardzeibu i atteisteibu“ (3. panta 4. apakšpunkts) — tys ir formuliejums, kas var byut apgryutynojūšs, partū ka juo uzsvors ir iz r o k s t u (t. i., literaruos) volūdys, i pīminiešona, ka jei ir „viesturiskais paveids“, pīvierš vairuok uzmaneibys juos paguotnis nakai juos tagadnis kai dzeivys i runuotuos volūdys statusam .. Eistyn latgalīšu volūda ir ceinejusēs, kab deļ juos byutu eistynuots koč itys īrūbežuotais lykumeigais nūdrūšynuojums, atvālāts nalels vuiceibu plans voi cyts atbolsts latgalīšu školom, tik n i k a i d a o f i c i a l a n ū d r ū š y n u o j u m a latgalīšu volūdai, kab jei tyktu pīzeita kai vīna nu Eiropys regionalajom volūdom, nav“ (Hogan-Brun 2009: 103).

Regionaluos volūdys statuss latgalīšu volūdai itamā šaltī redzīs Eiropys pīredzei iz vysa vaira atbylstūšs, koč na vīneigais īspiejamais rysynuojuma variants. Latgalistikys pietnīki i navalstiskūs organizaceju puorstuovi ir gotovi dialogam ar atbiļdeigajom inštitucejom, kab rysynuot itū vaicuojumu vaļstiski atbiļdeigi.

Literatura

- Hogan-Brun 2009 — G. Hogan-Brun, U. Ozolins, M. Ramonienė, M. Rannut. Languages Politics and Practices in the Baltic States. Tallinn, 2009.
- Wicherkiewicz 2004 — T. Wicherkiewicz. Regional Languages in Typology of Lesser-Used Languages in Europe // Valodas politika un sociolingvistiskie jautājumi, I. Starptautiskās zinātniskās konferences „Reģionālās valodas mūsdienu Eiropā” materiāli, 2004. gada 20.–23. maijā. Rēzekne, 2004. — 5.–9. lpp.

Tieslietu ministram M. Segliņam

Izglītības un zinātnes ministrei T. Koķei

Kopija: TM Valsts valodas centra direktora p. i. M. Baltiņam

TM Valsts valodas centra

Latviešu valodas ekspertu komisijas

Latgaliešu ortogrāfijas apakškomisijas vadītājam A. Stafeckai

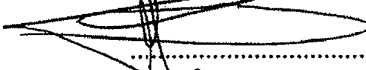
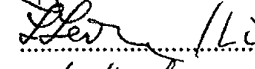
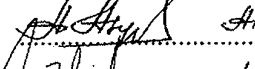
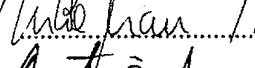
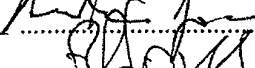

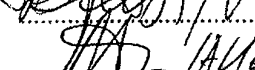
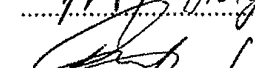

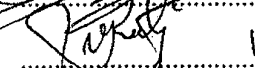
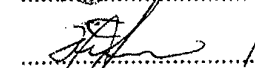
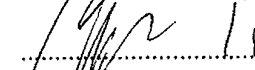
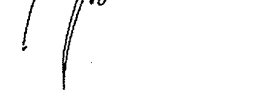
IZM Valsts valodas politikas nodaļas vadītājai Z. Sneibei

Rēzeknē, 17.10.2009.

Par reģionālās valodas statusu latgaliešu valodai

Izvērtējot sociolingvistisko situāciju Latgalē, 2. starptautiskās latgalistikas konferences dalībnieki atzīst, ka latgaliešu valoda atbilst reģionālās valodas statusam (plašāk sk. monogrāfiju „Valodas Austrumlatvijā: pētījuma dati un rezultāti“, Rēzekne, 2009), un aicina izstrādāt pasākumu programmu šī statusa apstiprināšanai.

Konferences dalībnieki:

	Jānis Mednis	LATBLU, prezidents
	Lidija Leikuma	asoc. prof., Baltu valodnieks LU Filol. un māksl. zin. fakultāte, dr. philol.
	Aleksejs Andronovs	Sanktpēterburgas Valsts universitātes Baltistikas nodaļas vadītājs
	Nicole Nau	prof. dr. hab. N. Nau, Adam Mickiewicz Universitāte Poznań, Polija
	Austrijs Goasis	biļ. latgaliešu valodas lektors Borņoņu Univ.
	V. Lukatevičs	Valsts Valsts Valsts Valsts (Līvuvās)
	V. Lukatevičs	rakstnieks, Daugpils Univ. docents
	Aļģains	Heinske latgaliešu bērnības vadītājs
	A. Markus	RP IVA profesore
	I. Buzja-Bizis	RP IVA pētniece
	V. V. V. V.	RP IVA asoc. prof.
	I. BA Šuplinska	Rēzeknē Augustiņš, Filoloģijas kat. vad.
	Ilze Spurga	biroja, Latvijas Studentu centrs, valdes priekšsēdētāja, Dr. philol.

Izvērtējot sociolingvistisko situāciju Latgalē, 2. starptautiskās latgalistikas konferences dalībnieki atzīst, ka latgaliešu valoda atbilst reģionālās valodas statusam (plašāk sk. monogrāfiju „Valodas Austrumlatvijā: pētījuma dati un rezultāti“, Rēzekne, 2009), un aicina izstrādāt pasākumu programmu šī statusa apstiprināšanai.

<i>[Signature]</i> - <i>Solīta Pošeikol</i>	Fil. mg.
<i>[Signature]</i> - <i>Nīta Briška</i>	LgSC biedre
<i>[Signature]</i> - <i>Iolga Senčane</i>	LU Ģeogrāfijas un ūdens z.fak.
<i>[Signature]</i> - <i>Greta Durdāna</i>	RA Rāstionāliskās politikas direktore
<i>[Signature]</i> - <i>(Sante Anandāte)</i>	Dr. philol. am. prof. <i>Rēzeknes Augstskola</i>
<i>[Signature]</i> - <i>AURONĒ BUBULIENE</i>	Mg. philol. Rēzeknes Augstskola
<i>[Signature]</i> - <i>Sonata Neuchievie</i>	Stenografists am. vadotā, kelme,
<i>[Signature]</i> - <i>Madīlers Malahovins</i>	Rungtīņu organizatori <i>Lietuva</i>
<i>[Signature]</i> - <i>Frika Muižniece</i>	Latvianistikas katedras direktore, <i>Lietuva</i>
<i>[Signature]</i> - <i>Arīš Ansis Atarls Bēriņš</i>	Dr. hist. doc. Rēzeknes Augstskola
<i>[Signature]</i> - <i>Marta Pajņņa</i>	RUG M. N. klases skolniece
<i>[Signature]</i> - <i>Ieva Ieva Ieva</i>	Mag. math., ZU doktoraants, RTU pētniece, nepilnas
<i>[Signature]</i> - <i>Jūlija Purnu Jūri</i>	„Maskāves spāņu” vad. Rāpys tautas mūzikas t. l. p. r. d. p. r.
<i>[Signature]</i> - <i>Līga Bernāte</i>	Fil. bakalavrs, hantijas Universitāte
<i>[Signature]</i> - <i>Kārlis - Austra Labiļeviče</i>	LgSC Biedre
dr. <i>[Signature]</i> - <i>Jūlija (Sulev Iva)</i>	UMRF, bakalavrs, LU Latv.
<i>[Signature]</i> - <i>Jūlija (Jūris Vilums)</i>	FSI (As. hist.) - vad. patm.
OSVALDS ZUBJAUNIEKS	Mg. philol., Rēzeknes Augstskola
<i>[Signature]</i> - <i>Regīna Bertolone</i>	Ab. hum. studiju itoārijas inst. Stu.
<i>[Signature]</i> - <i>Kipīte Mikštanovičene</i>	Vēro Institut / Tartu Ģiikool
<i>[Signature]</i> - <i>Elena Mikščiņene</i>	Dagdas novada domes deputāts
<i>[Signature]</i> - <i>Zydzinas Dumsa</i>	Daugavpils Universitātes, APO
<i>[Signature]</i> - <i>Pedroas Faustkas Jacecas</i>	LMA „profesors”, RTU direktors
<i>[Signature]</i> - <i>Heiko F. Marku</i>	Taiju Zāļu Odama, R. I. I. I.
<i>[Signature]</i> - <i>rihards Deriniens</i>	REZĒKNEŠ GODA PĪLONIS
	„Lietuva Folk. ans. „Zolpici”
	„Lietuva Folk. ans. „Valpiai”
	„Lietuva Folk. ans. „Valpiai”
	Lietuva Folk. ans. „Zolpici”
	Lietuva Folk. ans. „Zolpici”
	Vācija / Igaunija, Dr. phil.
	zihu aģentūra <i>ETA Tallinn University</i>

LatBLUL (Latvijas Reģionālo un mazāk runāto valodu savienība):
Fr. Candra 12/2-20, Rīga, LV-1046

Izvērtējot sociolingvistisko situāciju Latgalē, 2. starptautiskās latgalistikas konferences dalībnieki atzīst, ka latgaliešu valoda atbilst reģionālās valodas statusam (plašāk sk. monogrāfiju „Valodas Austrumlatvijā: pētījuma dati un rezultāti“, Rēzekne, 2009), un aicina izstrādāt pasākumu programmu šī statusa apstiprināšanai.

~~W. P. Es.~~ (VITTORIO DE' SPIGA) C.E.L.E. VASA/VASSA

~~S.~~ /Sandra Lardija/ asoc. prof. Rēzeknes Augstskola, Gaifsvaldes ^{Univ. vers.}

~~M. M.~~ /Sandra Murenska/ Rēzeknes Augstskolas rektora palīdzē

~~M. M.~~ /Māris Jūts/ Rēzeknes Augstskolas lektors

~~M. M.~~ /Māris Jūts/ RA videostudijas galv. spec.

~~M. M.~~ /Ivars Nagarskis/ filoloģijas maģistras tuks

~~M. M.~~ /Noumika Kocība/ Rēzeknes Augstskolas komunikācijas dekāne

~~A. A.~~ /Angelika Gjukio-Stenele/ RA asoc. prof.

~~P. P.~~ /Ivana Pucule/ Daugavpils Universitāte, pētniece

~~M. M.~~ /Anta Mavinska/ Rēzeknes Augstskolas lektore

~~M. M.~~ /Iva Līcāne/ RA studente, ^{teorētiski pētītāja} Halovaru Latviešu

~~M. M.~~ /Dātaļja Volkova/ RA studente, Uliānu vidussk. skolotāja

~~M. M.~~ /Gudrīte Laisāne/ RA mag. philol.; RA lektore

~~M. M.~~ /Ivars Matīsovs/ Mg. sc. env.; RA lektors

~~M. M.~~ /Aija Inga Ģinbaurma/ RA studente HF3.12

CASPER IANNA CUBO / UNIVERSITY OF MIAN-ITALY

Herve GUILLOREL, Université Paris Ouest Nanterre La Défense

Triin Luu, Tartu University ^{Center for South Estonian Culture and Language Studies, coordinator}

~~M. M.~~ /S. Stankovica/ ^{Latvian school}

~~M. M.~~ /D. Šnavacka/ latv. val. un lit. skolotāja, ^{Prāļu raj.}

~~S. S.~~ /Sandra Udre/, RA mag. philol.

~~M. M.~~ /Sarmīte Jūpa/ Dr. phil. Maņcas universitāte, docente ^{Latvija}

~~M. M.~~ /Anna Rancāns/ literāte

~~M. M.~~ /Jūrijs Ingars Jūrijs/ Dr. philol., LU, RA

LatBLUL (Latvijas Reģionālo un mazāk runāto valodu savienība):

Fr. Candra 12/2-20, Rīga, LV-1046

LATVIJAS REPUBLIKAS TIESLIETU MINISTRIJA

Brīvības bulvāri 36, Rīgā, LV-1536. Tālrunis: 67036801, 67036716, 67036721
Fakss: 67210823, 67285575; e-pasts: tm.kanceleja@tm.gov.lv

19 -11- 2009

Nr. ^{Rīgā} 1-18/4761

**Latvijas Reģionālo un mazāk
runāto valodu savienībai**
Fr. Candra 12/2-29,
Rīgā, I.V-1046

Par reģionālās valodas statusu

Tieslietu ministrija savas kompetences ietvaros ir izvērtējusi Latvijas Reģionālo un mazāk runāto valodu savienības 2009.gada 17.oktobra vēstuli, kuru parakstījuši 2.starptautiskās latgalistikas konferences dalībnieki, un izsaka šādu viedokli par vēstulē pausto aicinājumu izstrādāt pasākumu programmu „latgaliešu valodas” kā reģionālās valodas statusa apstiprināšanai.

Latviešu valodas kā valsts valodas statuss kopš 1998. gada 6. novembra ir nostiprināts Satversmes 4. pantā, kas noteic, ka valsts valoda Latvijas Republikā ir latviešu valoda. Atbilstoši Valsts valodas likuma 3. pantam „valsts valoda Latvijas Republikā ir latviešu valoda”. Valsts nodrošina „latgaliešu rakstu valodas kā vēsturiska latviešu valodas paveida saglabāšanu, aizsardzību un attīstību”. Saskaņā ar Valsts valodas likuma 5. pantu ikviena cita Latvijas Republikā lietotā valoda, izņemot lībiešu valodu, šā likuma izpratnē ir uzskatāma par svešvalodu. Tādējādi no minētajām tiesību normām, ir secināms, ka likumdevējs ir nošķīris „latgaliešu valodu” kā latviešu valodas paveidu.

Jēdziens „reģionālā valoda” ir skaidrots 1992.gada 5.novembra Eiropas reģionālo vai mazākumtautību hartā, kuru Latvija nav ratificējusi. Saskaņā ar minētās hartas 1.pantu reģionālās vai minoritāšu valodas ir valodas, kuras noteiktā valsts teritorijā tradicionāli lieto šīs valsts iedzīvotāji, kuri veido skaitliski mazāku grupu nekā pārējā valsts iedzīvotāju daļa, un kuras ir atšķirīgas no šīs valsts oficiālajām valodām. Tajās netiek ieskaitīti ne valsts oficiālās valodas dialekti, ne migrantu valodas. Tādējādi saskaņā ar Eiropas reģionālo vai mazākumtautību hartu, kuru Latvija nav ratificējusi, „latgaliešu valoda” nebūtu uzskatāma par reģionālo

valodu, jo valsts oficiālās valodas dialekti nav uzskatāmi par reģionālo valodu minētās hartas izpratnē.

Ievērojot minēto, Tieslietu ministrija uzskata, ka šobrīd nav pamata latgaliešu valodu atzīt par reģionālo valodu.

Tomēr, apzinoties jautājuma nozīmīgumu, par valsts valodas politikas īstenošanu atbildīgo institūciju pārstāvji ir vienojušies par to, ka 2009.decembrī nepieciešama atkārtota diskusija par latgaliešu rakstu valodas un latgaliešu izlokšņu statusu valodas politikas kontekstā. Diskusijas norises vieta un laiks, kā arī darba kārtība tiks savlaicīgi paziņota Latvijas Reģionālo un mazāk runāto valodu savienībai.

Ar cieņu,

valsts sekretāra vietniece
stratēģijas jautājumos

I.Skujiņa

LATVIJAS REPUBLIKA
IZGLĪTĪBAS UN ZINĀTNES MINISTRIJA

VALŅU IELA 2, RĪGA, LV-1050, LATVIJA • TĀLRUNIS 67226209, 67047847 • FAKSS 67223905

Rīgā 25. 11. 2009 Nr. 1-12/350

Uz 17. 10. 2009. Nr. -

Latvijas Reģionālo un mazāk runāto
valodu savienībai
F.Candera ielā 12/2 – 20,
Rīga, LV-1046

Par reģionālās valodas statusu
latgaliešu valodai

Izglītības un zinātnes ministrija (turpmāk – IZM) ir saņēmusi Jūsu 2009.gada 17.oktobra vēstuli ar ierosinājumu IZM izstrādāt pasākumu programmu ar mērķi piešķirt reģionālās valodas statusu latgaliešu valodai (saņemta IZM 2009.gada 30.oktobrī, reģ.nr.1-12/775).

IZM informē, ka ir saskārusies ar vairākām problēmām, kas ierobežo iespējas īstenot Jūsu priekšlikumu.

Pirmkārt, jautājums par reģionālās valodas kā valodas īpaša juridiskā statusa piešķiršanu Latvijā ir saistīts ar nepieciešamību piemērot nacionālos un/vai starptautiskos tiesību aktus. Norādām, ka termina „reģionālā valoda” izpratne un līdz ar to arī lietojums ir problemātisks ne tikai Latvijas, bet arī starptautiskajā valodas politikā. Eiropas reģionālo un minoritāšu valodu hartā (1992), kuru Latvija nav ratificējusi, šī termina izpratne nav skaidri formulēta un termini „reģionālās valodas” un „minoritāšu valodas” tiek lietoti kā sinonīmi. Arī dažādu starptautisku pētniecisko projektu darba materiāli un pārskati liecina, ka termini „reģionālā valoda”, „minoritāšu valoda”, „imigrantu valoda” tiek lietoti atšķirīgā interpretācijā.

Otrs diskutablais jautājums ir saistīts ar terminu „latgaliešu valoda”, jo Valsts valodas likumā (1999) termins „latgaliešu valoda” nav lietots, bet likuma 3.panta ceturtajā daļā konkrēts juridiskais statuss noteikts latgaliešu rakstu valodai kā vēsturiskam latviešu valodas paveidam, kura saglabāšanu, aizsardzību un attīstību nodrošina valsts.

Tā kā ne Valsts valodas likums, ne kādi citi normatīvie akti neparedz reģionālās valodas statusu kādai Latvijā lietotai valodai, valodas paveidam, dialektam vai izloksnei, ne arī kādai svešvalodai, informējam, ka Latvijā spēkā esošās likumdošanas ietvaros nav iespējams risināt jautājumu par reģionālās valodas statusa piešķiršanu latgaliešu valodai.

Neraugoties uz to, uzskatām, ka gan Latgales, gan citu Latvijas kultūrvēsturisko novadu tradicionālās kultūrvides saglabāšana un attīstīšana ir svarīgs Latvijas valsts un pašvaldību politikas aspekts. To apliecina Latvijas pievienošanās UNESCO 2003.gadā pieņemtajai Konvencijai par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu (turpmāk – konvencija). Tā kā nemateriālā kultūras mantojuma, t.sk. valodas saglabāšana ir viena no svarīgākajām prioritātēm kultūras politikā pasaulē, arī Latgales tradicionālās savdabīgās kultūrvides, t.sk. valodas izkopšana un attīstība ir nozīmīga ne tikai Latvijas, bet visas pasaules kultūras kontekstā. Lai nepieļautu Latgales kultūrvides sašaurināšanos, latgaliešu savdabīgo valodas tradīciju izzušanu, aicinām Jūs izstrādāt Latgales nemateriālā kultūras mantojuma atbalsta pasākumus atbilstoši konvencijā definētajam un saskaņā ar konvencijas dalībvalstu Ģenerālās asamblejas 2008.gada jūnijā apstiprinātajiem Konvencijas par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu īstenošanas norādījumiem. Sīkāka informācija atrodama UNESCO Latvijas Nacionālās komisijas mājaslapā www.unesco.lv.

Valsts sekretāra vietniece
nozares politikas jautājumos

K.Vāgnere

Z.Sneibe
67047907

Kopija: Tieslietu ministram **M. Segliņam**
Izglītības un zinātnes ministrei **T. Koķei**
TM Valsts valodas centra direktoram
M. Baltiņam
IZM Valsts valodas politikas nodaļas
vadītājai **Z. Sneibe**
LU Latviešu valodas institūta direktorei
I. Jansonei
Latgales plānošanas reģiona attīstības
padomei

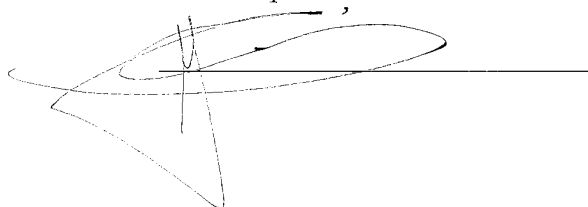
Izvērtējot Tieslietu ministrijas (Nr.1-18/4761, 19.11.2009.) un Izglītības un zinātnes ministrijas (Nr. 1-12/350, 25.11.2009.) atbildes, kas saņemtas par 2. starptautiskās latgalistikas konferences rezolūciju, kā arī ņemot vērā LU Latviešu valodas institūta rīkotajā zinātniskajā diskusijā „Latgales latviešu valoda Latvijas valodas politikas kontekstā” izskanējušos viedokļus un iespējamās latgaliešu valodas saglabāšanas un attīstīšanas veidus, LatBLUL (Latvijas Reģionālo un mazāk lietoto valodu savienība) ierosina izveidot darba grupu:

- 1) nepieciešamo juridisko terminu precizēšanai un dokumentu sagatavošanai, izskatot reģionālās valodas statusa noteikšanas iespējas latgaliešu valodai Latgalē;
- 2) pasākumu programmas izstrādei, kas ļautu sākt īstenot Valsts valodas likuma 3. panta 4. apakšpunktā noteikto, proti, „Valsts nodrošina latgaliešu rakstu valodas kā vēsturiska latviešu valodas paveida saglabāšanu, aizsardzību un attīstību”;
- 3) nepieciešamo MK noteikumu, normatīvo aktu un citu dokumentu sagatavošanu un iesniegšanu izskatīšanai un apstiprināšanai IZM un citās atbildīgajās institūcijās, kas noteiktu nepieciešamību katrā Latgales skolā mācīt latgaliešu valodu, literatūru un kultūrvēsturi.

Darba grupā iesakām valodnieci Zaigu Sneibi (IZM), Inu Druvieti (LU Latviešu valodas institūts), Māri Baltiņu (VVC), vienu Latgales plānošanas reģiona attīstības padomes pārstāvi, vienu Saeimas deputātu (ievēlēts no Latgales), Lidiju Leikumu (LU), literatūrzinātnieci Ilgu Šuplinsku (LatBLUL, RA), Imantu Slišānu (Baltinavas vidusskola, Latgaliešu valodas, literatūras un kultūrvēstures skolotāju asociācija), Juri Viļumu (Dagdas novada dome, DU), zvērināto advokātu Agri Bitānu, valodnieku Juri Cibuļu (VVC) un Tomašu Viherkeviču (Polija) kā ES reģionālo valodu ekspertu.

LatBLUL prezidents Jānis Mednis

17.12.2009.

LATVIJAS REPUBLIKAS TIESLIETU MINISTRIJA

Brīvības bulvāri 36, Rīgā, LV-1536. Tālrunis: 67036801, 67036716, 67036721
Fakss: 67210823, 67285575; e-pasts: tm.kanceleja@tm.gov.lv

18-01-2010

Nr.

1-18/367

Rīgā

**Latvijas Reģionālo un mazāk
runāto valodu savienībai**
Fr. Candra ielā 12/2-29,
Rīgā, LV-1046

Par darba grupas izveidi

Tieslietu ministrija savas kompetences ietvaros ir izvērtējusi Latvijas Reģionālo un mazāk runāto valodu savienības (turpmāk - LatBLUL) 2009.gada 17.decembra vēstuli, kurā LatBLUL ierosina izveidot darba grupu, lai tās ietvaros apspriestu jautājumus saistībā ar latgaliešu rakstu valodas kā vēsturiska latviešu valodas paveida saglabāšanu, aizsardzību un attīstību, īpaša juridiska statusa piešķiršanu latgaliešu valodai, kā arī lai apspriestu izmaiņas normatīvajā regulējumā saistībā ar latgaliešu valodas iekļaušanu Latgales skolu programmā.

Tieslietu ministrija apzinās šī jautājuma nozīmi un atbalsta diskusiju iepriekš minēto jautājumu kontekstā, tomēr norāda, ka, pamatojoties uz 2003.gada 16.septembra Ministru kabineta noteikumu Nr.528 „Izglītības un zinātnes ministrijas nolikums” 4.punktu Izglītības un zinātnes ministrija ir valstī atbildīgā institūcija par valsts valodas politikas izstrādi, kā arī tā organizē un koordinē valsts valodas politikas īstenošanu. Tādējādi Izglītības un zinātnes ministrija ir vadošā institūcija izvirzīto priekšlikumu kontekstā.

Tieslietu ministrija savas kompetences ietvaros ir izvērtējusi vēstulē paustos priekšlikumus un, kā jau Tieslietu ministrija norādīja iepriekšējā vēstulē (19.11.2009., Nr.1-18/4761), saskata vairākus juridiskus šķēršļus attiecībā uz latgaliešu valodas kā reģionālās valodas atzīšanu, pirmkārt, norādot uz Satversmes normām, kas noteic, ka valsts valoda Latvijas Republikā ir latviešu valoda, un Valsts valodas likumā noteikto attiecībā uz valsts pienākumu nodrošināt latgaliešu rakstu valodas kā vēsturiska latviešu valodas paveida saglabāšanu, aizsardzību un attīstību un, otrkārt, analizējot 1992.gada 5.novembra Eiropas reģionālo vai

mazākumtautību hartas regulējumu attiecībā uz jēdziena „reģionālā valoda” skaidrojumu.

Attiecībā uz ierosināto darba grupas izveidi Tieslietu ministrija informē, ka savas kompetences ietvaros atbalsta diskusijas nepieciešamību iepriekš minēto jautājumu kontekstā un gadījumā, ja Izglītības un zinātnes ministrija kā vadošā institūcija valsts valodas politikas izstrādes jomā veidos darba grupu, Tieslietu ministrija darbam tajā izvirza Valsts valodas centra direktoru M.Baltiņu.

Ar cieņu,
tieslietu ministrs

M.Segliņš

*Valsts valodas centra direktors
M.Baltiņš 67331814*

LATVIJAS REPUBLIKA
IZGLĪTĪBAS UN ZINĀTNES MINISTRIJA

VAIŅU IELA 2, RĪGA, LV-1050, LATVIJA • TĀLRUNIS 67226209, 67047847 • FAKSS 67223905

Rīgā 16-02-2010 Nr. A-12/70

Uz _____ Nr. _____

Latvijas Reģionālo un mazāk lietoto
valodu savienības prezidentam
J.Mednim
F.Candera ielā 12/2 – 20
Rīga, LV-1046

Informācijai:
Tieslietu ministrijai
LU Latviešu valodas institūtam
Latgales plānošanas reģiona attīstības padomei
Rēzeknes Augstskolai
v/a „Latviešu valodas aģentūra”

Par informācijas sniegšanu

Izglītības un zinātnes ministrija (turpmāk – IZM) ir saņēmusi un izvērtējusi Latvijas reģionālo un mazāk lietoto valodu savienības (turpmāk – LatBLUL) vēstuli un pateicas par ieinteresētību un atbalstu Latgales valodas un kultūras saglabāšanai un attīstībai. Attiecībā uz Jūsu vēstulē minētajiem ierosinājumiem IZM izsaka šādu viedokli:

1. Saistībā ar Jūsu priekšlikumu precizēt juridiskos terminus un sagatavot dokumentus reģionālās valodas statusa noteikšanai latgaliešu valodai IZM informē, ka izvērtēt nepieciešamību un iespējas ratificēt un parakstīt starptautiskas vienošanās, konvencijas u.c., kā arī izvērtēt, kādas izmaiņas būtu jāizdara Latvijas Republikas tiesību aktos, lai tos saskaņotu ar attiecīgajiem starptautiskajiem tiesību aktiem, ir Ārlietu ministrijas kompetencē sadarbībā ar Tieslietu ministriju. Tādēļ Eiropas Reģionālo un minoritāšu valodu hartas ratificēšanas jautājumā iesakām konsultēties ar Ārlietu ministrijas speciālistiem.

2. Jautājumā par Jūsu priekšlikumu izstrādāt jaunu politikas plānošanas dokumentu – pasākumu programmu Valsts valodas likuma 3.panta 4.apakšpunktā noteiktās normas par latgaliešu rakstu valodas kā vēsturiska latviešu valodas paveida saglabāšanu, aizsardzību un attīstību nodrošināšanai – IZM sniedz šādu informāciju:

2.1. IZM, kuras pārziņā ir valsts valodas politikas joma, izpildot Ministru prezidenta 2007.gada 20.jūlija rezolūciju Nr.20/L-2263-jur, 2007.gada septembrī izveidoja darba grupu, kura sagatavoja un 2007.gada 21.decembrī iesniedza Ministru prezidentam informāciju par izstrādātajiem priekšlikumiem latgaliešu rakstu valodas saglabāšanai. Vēstulē tika apkopota valsts valodas politikas īstenošanā iesaistīto institūciju informācija par veiktajiem pasākumiem latgaliešu rakstu valodas saglabāšanai laika periodā no 2004. līdz 2007.gadam, kā arī informācija par plānotajiem pasākumiem līdz 2010.gadam.

2.2. Laika posmā no 2008. līdz 2010.gadam valsts valodas politikas īstenošanā iesaistīto institūciju funkciju nodrošināšanai piešķirto valsts budžeta līdzekļu apjoms tika samazināts par 45%. Izvērtējot Valsts valodas politikas programmas 2006.–2010.gadam īstenošanā sasniegto, IZM jau 2009.gadā secināja, ka finanšu samazinājuma dēļ programmas izpilde nav iespējama plānotajā termiņā, tāpēc iesniegšanai Ministru kabinetā pašlaik ir sagatavoti tiesību aktu projekti programmas izpildes termiņa pagarināšanai līdz 2014.gadam. Informācija par Valsts valodas politikas programmas īstenošanā 2009.gadā paveikto tiks apkopota informatīvajā ziņojumā, kas tiks iesniegts Ministru kabinetā līdz 2010.gada 1.maijam.

2.3. Jaunu programmu izstrādi pašlaik neatbalsta Valsts kanceleja, kura 2009.gada 12.augusta vēstulē Nr.511-1/182 atbilstoši Ministru kabineta 2009.gada 28.jūlija sēdes protokola Nr.50 54.§ 6.punktam lūdz valsts pārvaldes institūcijas izvērtēt un samazināt politikas plānošanas dokumentu skaitu, tos attiecīgi atceļot vai integrējot tajos paredzētos pasākumus un uzdevumus vienā dokumentā. Valsts kanceleja norāda, ka politikas plānošanas dokuments atceļams, ja politikas plānošanas dokumentā finansējums uzdevumu izpildei nav pieejams pietiekamā apjomā.

3. Jautājumā par nepieciešamību veicināt latgaliešu rakstu valodas attīstību un apguvi skolā IZM informē, ka pašlaik nav juridisku šķēršļu jaunu izglītības programmu izstrādei, taču vienlaikus vērš uzmanību uz to, ka Izglītības likuma 33.panta otrā daļa nosaka, ka izglītības programmas atbilstoši valsts izglītības standartiem un normatīviem izstrādā izglītības iestāde, kura plāno īstenot programmu, saskaņojot programmas izstrādi ar tās dibinātāju. No teiktā izriet, ka latgaliešu valodas un kultūras izglītības programmu izstrāde un to ieviešana ir Latgales skolu kompetencē. IZM nodrošina programmu licencēšanu normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā.

Lai apspriestu LatBLUL interesējošos ar izglītības problēmām saistītos jautājumus, IZM 2010.gada marta sākumā plāno organizēt sanāksmi, pieaicinot IZM Profesionālās izglītības un vispārējās izglītības departamenta pārstāvjus un Valsts izglītības satura centra speciālistus. Sanāksmē apspriežamo tēmu precizēšanai un citu ar sanāksmes organizēšanu saistīto jautājumu risināšanai lūdzam norādīt LatBLUL atbildīgo kontaktpersonu (vārds, uzvārds, elektroniskā pasta adrese, tālruna numurs), līdz 2010.gada 20.februārim par to informējot Valsts valodas politikas nodaļas vadītāju Zaigu Sneibi (tāl. 67047907, elektroniskā pasta adrese: zaiga.sneibe@izm.gov.lv).

Atbildot uz Jūsu aicinājumu nominēt IZM pārstāvi LatBLUL darba grupai, informējam, ka dalībai darba grupā tiek deleģēta IZM Valsts valodas politikas nodaļas vadītāja Zaiga Sneibe.

Valsts sekretāra vietā –
valsts sekretāra vietniece
nozares politikas jautājumos

K.Vāgnere

Izglītības un zinātnes ministrei T. Koķei

Par darba grupas izveidošanu pasākumu plāna izstrādei Valsts valodas likuma 3. panta 4. apakšpunkta ieviešanai

Vēlamies vērst Jūsu uzmanību LR Informācijas atklātības likuma 14. panta normām, kas paredz savlaicīgu atbildes sniegšanu, un atgādinām, ka 2009.gada 17.decembrī Latvijas reģionālo un mazāk lietoto valodu savienība (LatBLUL) izsūtīja Izglītības un zinātnes ministrijai (IZM) adresētu vēstuli ar aicinājumu izveidot darba grupu:

- 1) nepieciešamo juridisko terminu precizēšanai un dokumentu sagatavošanai, izskatot reģionālās valodas statusa noteikšanas iespējas latgaliešu valodai Latgalē;
- 2) pasākumu programmas izstrādei, kas ļautu sākt īstenot Valsts valodas likuma 3. panta 4. apakšpunktā noteikto, proti, „Valsts nodrošina latgaliešu rakstu valodas kā vēsturiska latviešu valodas paveida saglabāšanu, aizsardzību un attīstību”;
- 3) nepieciešamo MK noteikumu, normatīvo aktu un citu dokumentu sagatavošanai un iesniegšanai IZM un citās atbildīgajās institūcijās, kas noteiktu nepieciešamību katrā Latgales skolā mācīt latgaliešu valodu, literatūru un kultūrvēsturi.

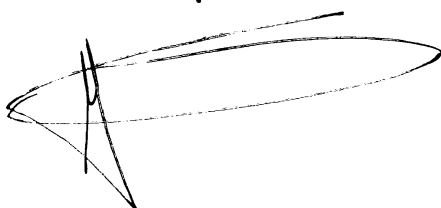
Informējam, ka LatBLUL jau ir saņēmusi atbildi no Tieslietu ministrijas, kas atbalsta šādu iniciatīvu un darba grupā izvirza Māri Baltiņu, Valsts Valodas centra direktoru. Pirms tam Latgales plānošanas reģiona attīstības padome 2009. gada 18. decembra sēdē ir pieņēmusi lēmumu darba grupā izvirzīt Latgales pašvaldību pārstāvi Ināru Silicku (Kārsavas novada dome).

Papildus darba grupā aicinām iekļaut Izglītības un zinātnes ministrijas pārstāvi, Inu Druvieti (LU Latviešu valodas institūts), vienu Saeimas deputātu (ievēlēts no Latgales), Lidiju Leikumu (LU), literatūrzinātnieci Ilgu Šuplinsku (LatBLUL, RA), Imantu Slišānu (Baltinavas vidusskola, Latgaliešu valodas, literatūras un kultūrvēstures skolotāju asociācija), Juri Viļumu (Dagdas novada dome, DU), zvērināto advokātu Agri Bitānu, valodnieku Juri Cibuļu (VVC) un Tomašu Viherkeviču (Polija) kā ES reģionālo valodu ekspertu.

Darba grupas izveides nepieciešamība tika uzsvērta 2009. gada 8. decembra zinātniskajā diskusijā “Latgales latviešu valoda Latvijas valodas politikas kontekstā”, ko rīkoja LU Latviešu valodas institūts.

Informējam, ka 2010. gada 18. janvārī par starptautiskā standarta ISO639-3 uzturēšanu atbildīgā institūcija “SIL International” (ASV) ir piešķirusi latgaliešu valodai individuālo kodu: „LTG”.

17.02.2010.

LatBLUL prezidents Jānis Mednis

IESNIEGUMS

Pēc nevalstisko organizāciju iniciatīvas, saskaņā ar Ministru prezidenta 2007. gada 20. jūlijā izdoto rezolūciju Nr. 20/L-2263-jur, Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrijā (IZM) tika izveidota darba grupa priekšlikumu izstrādāšanai Valsts valodas likuma 3. panta 4. daļā noteiktajām normām, proti, „Valsts nodrošina latgaliešu rakstu valodas kā vēsturiska latviešu valodas paveida saglabāšanu, aizsardzību un attīstību”. Tā paša gada 21. decembrī Ministru prezidentam tika iesniegta informācija par plānotajiem pasākumiem līdz 2010. gadam, norādot, ka „Rīcības plāna latgaliešu rakstu valodas saglabāšanai, aizsardzībai un attīstībai īstenošanas uzraudzību uzdot *IZM Valsts valodas politikas programmas 2006.–2010. gadam Koordinācijas padomei*”. Minētie priekšlikumi, kas saistījās ar valstiski svarīgu dokumentu papildināšanu, netika īstenoti un darba grupa savu darbību neturpināja.

2009. gada 17. oktobrī Latvijas reģionālo un mazāk runāto valodu savienība (LatBLUL) nosūtīja IZM, kuras pārziņā ir valsts valodas politikas joma, kā arī Tieslietu ministrijai (TM) 2. starptautiskās latgalistikas konferences dalībnieku parakstītu rezolūciju ar aicinājumu izstrādāt konkrētu pasākumu programmu nepieciešamībai piešķirt latgaliešu valodai noteiktu statusu.

Izvērtējot TM (Nr. 1-18/4761, 19.11.2009.) un IZM (Nr. 1-12/350, 25.11.2009.) atbildes un ņemot vērā Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūta 2009. gada 8. decembrī rīkotajā zinātniskajā diskusijā “Latgales latviešu valoda Latvijas valodas politikas kontekstā” izskanējušos viedokļus un izpratni par latgaliešu valodas statusa sakārtošanas nepieciešamību, LatBLUL 2009. gada 17. decembrī ierosināja izveidot darba grupu, adresējot šo ierosinājumu IZM un TM.

TM atbalstīja šādu iniciatīvu un darba grupā izvirzīja Māri Baltiņu, Valsts Valodas centra direktoru. Latgales plānošanas reģiona attīstības padome darba grupā izvirzīja Latgales pašvaldību pārstāvi Ināru Silicku (Kārsavas novada dome). Papildus darba grupā LatBLUL aicināja iekļaut Inu Druvieti (LU Latviešu valodas institūts), Lidiju Leikumu (LU), literatūrzinātnieci Ilgu Šuplinsku (RA), Imantu Slišānu (Latgaliešu valodas, literatūras un kultūrvēstures skolotāju asociācija), Juri Viļumu (Dagdas novada dome, DU), zvērināto advokātu Agri Bitānu, valodnieku Juri Cibuļu, vienu Saeimas deputātu (ievēlētu no Latgales) un Tomašu Viherkeviču (Polija) kā Eiropas Savienības reģionālo valodu ekspertu.

2010. gada 16. februārī IZM darba grupā deleģēja IZM Valsts valodas politikas nodaļas vadītāju Zaigu Sneibi.

2010. gada 16. aprīlī IZM Valsts valodas politikas nodaļa aicināja uz tikšanos LU, RA, Valsts valodu centra, Latgolys studentu centra, LatBLUL pārstāvjus, lai runātu par latgaliešu valodas lomu

un iespējamo attīstību skolā, kurā IZM pārstāvji uzstāja, ka darba grupas izveidošanai nepieciešams Ministru prezidenta akcepts, tāpēc **LatBLUL ir sagatavojis šo iesniegumu un aicina izveidot darba grupu:**

- 1) pasākumu programmas izstrādei, kas ļautu sākt īstenot Valsts valodas likuma 3. panta 4. daļā noteikto valsts pienākumu nodrošināt latgaliešu rakstu valodas kā vēsturiska latviešu valodas paveida saglabāšanu, aizsardzību un attīstību;
- 2) nepieciešamo juridisko terminu precizēšanai un dokumentu sagatavošanai, izskatot iespējas latgaliešu valodai piešķirt noteiktu valodas statusu (piemēram, reģionālā valoda) valsts valodas politikas kontekstā;
- 3) nepieciešamo MK noteikumu, normatīvo aktu un citu dokumentu sagatavošanai un iesniegšanai IZM un citās atbildīgajās institūcijās, kas noteiktu valsts garantētu iespēju lietot latgaliešu rakstu valodu, kā arī Latgales reģiona skolās mācīt latgaliešu valodu, literatūru un kultūras vēsturi.

Ņemot vērā to, ka IZM pamatarguments daudziem iesāktajiem pasākumiem ir neesošie statistikas dati, kā arī to, ka nākamgad notiks tautas skaitīšana, ir priekšlikums papildināt Ministru kabineta noteikumu Nr. 384 *Noteikumi par 2011. gada tautas skaitīšanas programmu (02.06.2008.)* 7.2. punktu ar šādiem atbilžu variantiem: *latviešu/latgaliešu* (atbilstoši Valodas likuma 3.punkta 4.daļai) *un lībiešu valoda*.

Esošā redakcija:

7.2.1. Kādu valodu jūs pārsvarā lietojat mājās?

1. Latviešu
2. Krievu
3. Baltkrievu
4. Citu (ieraksta kādu)

Piedāvātā redakcija:

1. Latviešu
2. Latviešu/ latgaliešu
3. Lībiešu
4. Krievu
5. Baltkrievu
6. Poļu
7. Ukraiņu
8. Lietuviešu
9. Citu (ieraksta kāda)

2000. gada tautas skaitīšana parādīja, ka pozīcijā *cita* norādītā latgaliešu valoda netika ņemta vērā. Ir nepieciešams ieviest skaidrību autohtono iedzīvotāju valodu lietojuma kvantitatīvajos rādītājos.

2010. gada 17. maijā

LatBLUL prezidents Jānis Mednis

Šo prasību atbalsta šādas sabiedriskās organizācijas: "Latgaliešu valodas, literatūras, kultūras vēstures skolotāju asociācija", Latgolys Studentu centrs, biedrība „Kukuži”, Latgales Etnokultūras centrs, biedrība „Es Latgalei”, Latgales tradicionālās kultūras centrs „Latgaļu sāta”, biedrība "Upītes jauniešu folkloras kopa", Latgales producentu grupa u.c.

LATVIJAS REPUBLIKAS MINISTRU PREZIDENTA BIROJS

Brīvības bulvāris 36, Rīga, LV-1520. Tālrunis: +371 7082810, fakss: +371 7286598
e-pasts: mpbirojs@mk.gov.lv

Rīgā

27.05.2010.
Uz 17.05.2010.

Nr. 20/L-1116-jur

Latvijas Reģionālo un mazāk lietoto valodu savienības
prezidentam Jānim Mednim

Fr. Candra ielā 12/2-20
Rīgā, LV-1046

Par iesnieguma virzību

Informēju, ka Latvijas Reģionālo un mazāk lietoto valodu savienības prezidenta iesniegums par darba grupas izveidi Ministru prezidenta uzdevumā nosūtīts izglītības un zinātnes ministrei T. Koķei ar lūgumu izveidot darba grupu Izglītības un zinātnes ministrijas pārstāvja vadībā, pieaicinot darba grupā nepieciešamās valsts institūcijas un nevalstiskās organizācijas.

Vienlaicīgi paziņoju, ka Izglītības un zinātnes ministrija informēs Ministru prezidentu par Latvijas Reģionālo un mazāk lietoto valodu savienības prezidentam sniegto atbildi.

Valsts kancelejā Latvijas Reģionālo un mazāk lietoto valodu savienības prezidenta iesniegums saņemts 2010. gada 20. maijā un reģistrēts ar Nr. L-1116-jur.

Ministru prezidenta biroja vadītāja

O. Augustovska

Kurmiņa 67082934

Iesniegums

Par grozījumiem Ministru kabineta noteikumos Nr. 384 *Noteikumi par 2011.gada tautas skaitīšanas programmu (02.06.2008.)*

Pateicamies par Latvijas Republikas Ministru prezidenta biroja sniegto informāciju (27.05.2010. Nr.20/L-1116-jur), ka Latvijas reģionālo un mazāk lietoto valodu savienības (LatBLUL) priekšlikums par darba grupas izveidi Ministru prezidenta uzdevumā ir nosūtīts izpildei Izglītības un zinātnes ministrijai (IZM).

Vēlamies vērst Jūsu uzmanību, ka LatBLUL iesniegumā, kas Valsts kancelejā saņemts 20. maijā un reģistrēts ar Nr.L-1116-jur, ir izteikts arī otrs priekšlikums – papildināt Ministru kabineta noteikumu Nr. 384 *Noteikumi par 2011.gada tautas skaitīšanas programmu (02.06.2008.)* 7.2. punktu ar šādiem atbilžu variantiem: *latviešu/latgaliešu* (atbilstoši Valodas likuma 3.punkta 4.daļai) *un lībiešu valoda*.

Esošā redakcija:

7.2.1. Kādu valodu jūs pārsvarā lietojat mājās?

1. Latviešu
2. Krievu
3. Baltkrievu
4. Citu (ieraksta kādu)

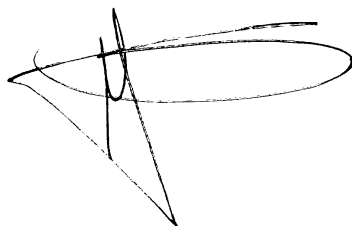
Piedāvātā redakcija:

1. Latviešu
2. Latviešu/ latgaliešu
3. Lībiešu
4. Krievu
5. Baltkrievu
6. Poļu
7. Ukraiņu
8. Lietuviešu
9. Citu (ieraksta kāda)

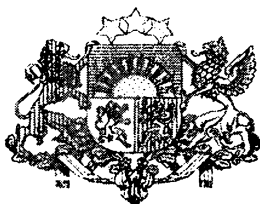
Uzsveram, ka IZM pamatarguments daudziem iesāktajiem pasākumiem ir neesošie statistikas dati, arī 2000. gada tautas skaitīšana parādīja, ka pozīcijā *cita* norādītā latgaliešu valoda netika ņemta vērā. Ir nepieciešams ieviest skaidrību Latvijas pamatiedzīvotāju valodu lietojuma kvantitatīvajos rādītājos.

Ņemot vērā to, ka tautas skaitīšana notiks nākamgad un pilnā sparā rit sagatavošanas darbi, aicinām šo jautājumu iekļaut jau nākamās Ministru kabineta sēdes darba kārtībā.

2010. gada 9. jūnijā

LatBLUL prezidents Jānis Mednis

LATVIJAS REPUBLIKA
IZGLĪTĪBAS UN ZINĀTNES MINISTRIJA

VAIŅU IELA 2, RĪGA, LV 1050, LATVIJA • TĀLRUNIS 67226209 • FAKSS 67223905

Rīgā 21-06-2010 Nr. 1-17/4116

Uz 27.05.2010 Nr. 20/L-1116-jur

Latvijas Reģionālo un mazāk lietoto
valodu savienības prezidentam
Jānim Mednim
F.Candera ielā 12/2 – 20
Rīga, LV-1046

Izglītības un zinātnes ministrija (turpmāk – IZM) ir saņēmusi Latvijas reģionālo un mazāk lietoto valodu savienības (turpmāk – LatBLUL) vēstuli Ministru prezidentam.

Informējam, ka, izpildot Ministru prezidenta 2010.gada 27.maija rezolūciju Nr.20/L-1116-jur, IZM veidos darba grupu situācijas izvērtēšanai jautājumā par latgaliešu rakstu valodas saglabāšanu, aizsardzību un attīstību, izglītības iestāžu iespējām attīstīt latgalisko kultūridentitāti u.c. Lūdzam deleģēt LatBLUL pārstāvi dalībai darba grupā.

Valsts sekretāra vietiece
nozares politikas jautājumos

K.Vāgnere

LATVIJAS REPUBLIKAS EKONOMIKAS MINISTRIJA

Brīvības ielā 55, Rīgā, LV-1519, Latvija ♦ tālr. 67013101 ♦ fakss 67280882 ♦ e-pasts: pasts@em.gov.lv

R ī g ā

01.07.2010. Nr. 1-2-6090

**Latvijas reģionālo un mazāk
lietoto valodu savienības
(LatBLUL) prezidentam
J.Medņa k-gam**

**Fr.Candera ielā 12/2-20
Rīgā, LV-1046**

Par LatBLUL iesniegumu Ministru
prezidentam V.Dombrovskim

Ekonomikas ministrija Ministru prezidenta uzdevumā (2010.gada 14.jūnija rezolūcija Nr.45/VSS-610/9448) izskatīja Latvijas reģionālo un mazāk lietoto valodu savienības (LatBLUL) 2010.gada 9.jūnija iesniegumu par grozījumiem Ministru kabineta 2008. gada 2. jūnija noteikumos Nr. 384 „Noteikumi par 2011. gada tautas skaitīšanas programmu”.

LatBLUL ierosina papildināt Ministru kabineta 2008. gada 2. jūnija noteikumu Nr. 384 „Noteikumi par 2011. gada tautas skaitīšanas programmu” pielikuma 7.2. punktā norādītā jautājuma „Kādu valodu Jūs pārsvarā lietojat mājās?” atbildes variantus.

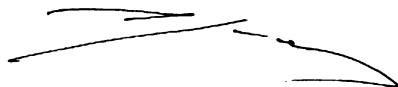
Šajā sakarā informējam, ka ierosinājums neatbilst tautas skaitīšanas anketu veidošanas vispārējiem principiem. Atbilstoši šiem principiem atbilžu standartvarianti izstrādājami, ņemot vērā attiecīgā atbildes varianta potenciālo izplatības biežumu tautas skaitīšanā. Šis princips ir ievērots arī, izstrādājot Latvijas 2011. gada tautas skaitīšanas programmu un anketas.

LatBLUL priekšlikumā minētā informācija ir iegūstama pašreizējā atbilžu standartvariantu formulējuma ietvaros. Saproņama tautas skaitīšanas datu lietotāju interese par valsts valodas un citu valodu lietošanu Latvijā. Viens no atbildes variantiem uz jautājumu „Kādu valodu Jūs pārsvarā lietojat mājās?” ir „Cita valoda” ar iespēju teksta veidā ierakstīt konkrētās citas valodas

nosaukumu. Tādējādi 2011. gada tautas skaitīšanas datu bāzē būs informācija arī par visu citu mājās lietojamo valodu, ieskaitot latgaliešu un lībiešu valodu, izplatību.

Ar cieņu,

ministrs

A.Kampars

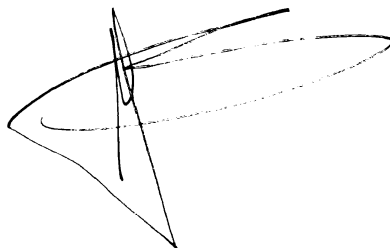
Ušpelis
67013164, Janis.Uspelis@em.gov.lv
Veģis
67366771, Peteris.Vegis@csb.gov.lv

**Latvijas Republikas Izglītības
un Zinātnes ministrijai.**

Par LatBLUL pārstāvja un viņa aizvietotāja nozīmēšanu darba grupā.

Sakarā ar Izglītības un zinātnes ministrijas 01.07.2010. vēstuli Nr. 1-13/4263 par darba grupas veidošanu situācijas izvērtēšanai jautājumā par latgaliešu rakstu valodas saglabāšanu, aizsardzību un attīstību un pārstāvja un viņa aizstājēja izvirzīšanu, deleģējam Lidiju Leikumu (lleikuma@inbox.lv, tel.26514270) par LatBLUL pārstāvi latgaliešu rakstu valodas saglabāšanas, aizsardzības un attīstības izvērtēšanai IZM veidotajā darba grupā, par aizvietotāju – Jāni Medni (mednis.j@gmail.com, 29252592).

LatBLUL prezidents

Jānis Mednis

14.07.2010.

Uz 01.07.2010. Nr. 1-2-6090

Par LatBLUL iesniegumu Ministru prezidentam

Rīgā, 20.07.2010.

Latvijas reģionālo un mazāk lietoto valodu savienības (LatBLUL) 2010. gada 9. jūnija iesniegums par grozījumiem Ministru Kabineta 2008. gada 2. jūlija noteikumos Nr.384 *Noteikumi par 2011.gada tautas skaitīšanas programmu* rosināja noskaidrot latgaliešu valodas lietotāju skaitu atbilstoši Valsts valodas likumam – *valsts nodrošina latgaliešu rakstu valodas saglabāšanu, aizsargāšanu un attīstību*. Līdz šim valstij nav nekādu statistikas rādītāju par latgaliešu valodas lietotāju skaitu un tā izmaiņām. Dažādos avotos tas norādīts no 100 000 līdz 300 000.

Līdz ar to nav izprotams Ekonomikas ministrijas aizbildinājums, ka LatBLUL ierosinājums neatbilst tautas skaitīšanas anketu veidošanas vispārējam principam – *ņemt vērā attiecīgā atbildes varianta potenciālo izplatības biežumu tautas skaitīšanā*. Vēl jo vairāk – atbilstoši Valsts valodas likumā noteiktajam, pirmais valsts uzdevums ir noskaidrot pašreizējo šīs valodas lietotāju skaitu.

LatBLUL uzskata, ka latgaliešu valodas lietotāju skaits Latvijā ir lielāks, nekā *baltkrievu*. To daļēji apstiprina veiktais pētījums „Valodas Austrumlatvijā: pētījuma dati un rezultāti” (2009). No aptaujātajiem 9000 respondentiem vairāk kā 75% zina un lieto latviešu/latgaliešu valodu.

Tāpēc uztājam uz nepieciešamību mainīt Ministru kabineta noteikumu Nr. 384 *Noteikumi par 2011.gada tautas skaitīšanas programmu (02.06.2008.)* 7.2. punktu iekļaujot tajā atbildes varinātu *latviešu/latgaliešu*.

Esošā redakcija:

7.2.1. Kādu valodu jūs pārsvarā lietojat mājās?

1. Latviešu
2. Krievu
3. Baltkrievu
4. Citu (ieraksta kādu)

Piedāvātā redakcija:

1. Latviešu
2. Latviešu/ latgaliešu
3. Lībiešu
4. Krievu
5. Citu (ieraksta kāda)

2000. gadā veiktā tautas skaitīšana parādīja, ka pozīcijā *cita* norādītā latgaliešu valoda netika atsevišķi uzskaitīta. Lūdzam sniegt skaidrojumu, kādā veidā tiks apkopoti pozīcijā *cita* norādītie dati 2011.gada tautas skaitīšanā, lai nodrošinātu arī *lietuviešu, igauņu, poļu, ukraiņu* u.c. valodu lietotāju skaitu un tādejādi precīzi raksturotu Latvijas valodu lietojuma kompozīciju. Kaimiņvalstu pētnieki noteikti ir ieinteresēti šādu datu iegūšanā, it sevišķi, ja tautas skaitīšanas anketā iekļauti tikai trīs jautājumi par etnokultūras rādītājiem – papildus jautājumu un attiecīgu atbilžu vatiantu ieviešana, cik noprotam, nav iespējama.

Nepieciešams izsvērtēt, vai atbilžu pozīciju papildināšana anketā un tādejādi precīzu datu iegūšana nav finansiāli izdevīgāka nekā manuāla pozīcijas *cits* apstrāde.

Uzsveram, ka vairāku ministriju pamatarguments daudzām iesāktajām sabiedrisko organizāciju iniciatīvām latgaliešu valodas saglabāšanai ir neesošie statistikas dati. Ir nepieciešams beidzot ieviest skaidrību Latvijas pamatiedzīvotāju valodu lietojuma kvantitatīvajos rādītājos, racionāli izmantojot arī tautas skaitīšanai piešķiramos līdzekļus.

2010.gada 15.jūlijā atbalstu šai iniciatīvai personīgi izteica arī Ministru prezidents Valdis Dombrovskis.

LatBLUL prezidents

Jānis Mednis

LATVIJAS REPUBLIKAS EKONOMIKAS MINISTRIJA

Brīvības ielā 55, Rīgā, LV-1519, Latvija ♦ tālr. 67013101 ♦ fakss 67280882 ♦ e-pasts: pasts@em.gov.lv

R ī g ā

12.08.2010. Nr. 1-2-4935

**Latvijas reģionālo un mazāk
lietoto valodu savienības
(LatBLUL) prezidentam
J.Medņa k-gam**

**Fr.Candera ielā 12/2-20
Rīgā, LV-1046**

Par Ministru kabineta 2008.gada
2.jūnija noteikumiem Nr. 384
„Noteikumi par 2011. gada tautas
skaitīšanas programmu”

Ekonomikas ministrija izskatīja Latvijas reģionālo un mazāk lietoto valodu savienības (LatBLUL) 2010.gada 20.jūlija vēstuli par Ministru kabineta 2008. gada 2. jūnija noteikumiem Nr. 384 „Noteikumi par 2011. gada tautas skaitīšanas programmu”, kurā tiek atkārtoti ierosināts grozīt noteikumu pielikuma 7.2. punktā norādītā jautājuma „Kādu valodu Jūs pārsvarā lietojat mājās?” atbildes variantus.

Informējam, ka Ekonomikas ministrija jau iepriekš bija apzinājusi nepieciešamību grozīt 2011. gada tautas skaitīšanas programmu. Izstrādātais Ministru kabineta noteikumu projekts “Grozījums Ministru kabineta 2008.gada 2.jūnija noteikumos Nr.384 „Noteikumi par 2011.gada tautas skaitīšanas programmu”” 2010.gada 20.maijā tika izsludināts Valsts sekretāru sanāksmē.

Precizēto noteikumu projektu Ekonomikas ministrija 2010.gada 9.augustā ir iesniegusi izskatīšanai Ministru kabinetā. Cita starpā ir precizēti 2011. gada tautas skaitīšanas programmas 7.2. punktā norādītā jautājuma „Kādu valodu Jūs pārsvarā lietojat mājās?” atbildes varianti. Ministrijas piedāvātie atbildes varianti ir:

„1.Latviešu

1a.Vai Jūs lietojat kādu no latviešu valodas paveidiem?

1b.Ja atbilde uz 1a.jautājumu ir „Jā”, norādiet kādu no latviešu valodas paveidiem Jūs pārsvarā lietojat mājās

- 2.Krievu
- 3.Baltkrievu
- 4.Ukraiņu
- 5.Poļu
- 6.Lietuviešu
- 7.Citu valodu (norādiet kādu)”.

Attiecībā uz 1a un 1b.jautājumu atbildes iespējām būs pieejams skaidrojošs piemērs internetā, tiks veikts papildus ieraksts Intervētāju rokasgrāmatā, kā arī šī informācija tiks uzsvērtā intervētāju apmācībās. Norādām, ka tādējādi 2011. gada tautas skaitīšanas laikā tiks iegūta informācija par mājās lietojamo valodu, tostarp latgaliešu valodas, izplatību.

Ar cieņu,

ministrs

A.Kampars

Ušpelis
67013164, Janis.Uspelis@em.gov.lv

1. latgalistikys konferençis kruojumā (2009) pamaneitūs drukys klaidu lobuojums¹

	Nūdrukuots	Vajag
2 ₁₀	pietiejumu	pietiejumu
4 ₂	vērtis arī	vērtīs ari
24 ₉	<i>golwâ</i>	<i>golwâ</i>
76 ₁₆	2006. goda	1926. goda
93 ¹¹	* <i>sel-</i>	* <i>sel-</i>
100 ¹⁶	aiz vuorda „latgaliešu“ izlaists teksts: .. latgaliešu deskriptīvajās gramatikās, it sevišķi Antona Skrindas gramatikā, kam ir veltīts šis rakstu krājums (Скринда 1908). Nav mans mērķis norādīt uz deskriptīvo gramatiku trūkumiem, visās šajās gramatikās atrodams ļoti daudz vērtīga ..	
148 ³	I. Š.)\pirkšanas	I. Š.)\pirkšanas
177 ₁	kadi	kādi

---

¹ Kruojumu var skaiteit ite: <http://www.lu.lv/filol/latgalistica>.

Satura ruodeituojs

Prīškvuordi	3
<i>Aleksejs Andronovs (Sanktpēterburga)</i> . Lingvistiskās un kultūrvēsturiskās informācijas daudzums kā kritērijs valodas un dialekta atšķiršanā	7
<i>Angelika Juško-Štekele (Rēzekne)</i> . Savas un svešas telpas mītiskās paradigmas maiņa latgaliešu pasakās par laimes meklējumiem.....	15
<i>Skaidrīte Kalvāne (Rīga)</i> . Ieskats Latgales katoļu baznīcu grāmatu krājumos (18.–20. gs.).....	29
<i>Sanita Lazdiņa (Rēzekne)</i> . Latgaliešu valoda: instrumenti erozijas pakāpes noteikšanai un novēršanai	42
<i>Lideja Leikuma (Reiga)</i> . Skaņa i burts: atbiļsteibu meklējumi pīterpilīšu gruomotuos	56
<i>Ivars Magazeinis (Daugavpils)</i> . Sylajuoņu pogosta Feimaņu draudzis izlūksne i latgališu rokstu volūda: kūpeigais i atškireigais (piec O. Kokaļa 1926.–1927. g. folklorys materialu).....	79
<i>Dace Markus, Ilona Bukša-Biezā (Rīga)</i> . Melošanas māksla Alsviķī un Šķilbēnos	95
<i>Alfonss Motuzs (Viļņa — Kauņa)</i> . Latviešu un lietuviešu katoļu bērnu dziesmas: kā mantojums tas ir? (Dobeles un Jonišķu rajona pierobežas situācija).....	105
<i>Solvita Pošeiko (Rēzekne)</i> . Valodu funkcionēšana Jēkabpils un Preiļu rajona privātajā un publiskajā telpā.....	114
<i>Inese Runce (Rīga)</i> . Reģionālās identitātes veidošanās nozīme un pieredze Eiropā un Latvijā.....	129
<i>Olga Senkāne (Rēzekne)</i> . Drāmu dialoga uzbūve Artura Rubeņa „Naatrostajā Latgolas grōmotā“ (1981–1990)	139
<i>Ilga Šuplinska (Rēzekne)</i> . Latvyskuma koncepts Marijis Andžānis poetikā	148
<i>Sarmīte Trūpa (Mainca)</i> . Vai latgalieši tiek diskriminēti? Naida runas internetā....	161
<i>Sandra Ūdre (Rēzekne)</i> . Konceptu „dzāruojs“ atspeidynojušī frazeologismi latgališu dramaturgejā	170
<i>Anatolejs Ugainovs (Ačynskys)</i> . Malinovka — latgališu sola Sibīrī.....	187
Dalykums. Ceļā iz regionaluos volūdys statusu.....	200
1. latgalistikys konferenceis kruojumā (2009) pamaneitūs drukys klaidu lobuojums	228

LATGALISTIKYS KONGRESU MATERIALI, II

VIA LATGALICA

Humanitāro zinātņu žurnāls

2010

Iespiests SIA „Latgales druka“

Metiens 300 eks.

Reģionālistikas institūts

Rēzeknes Augstskola

Atbrīvošanas aleja 115

Rēzekne, LV 4600, Latvia

rali@ru.lv